Рік IX. Р. 1900 кн. VI. Т. XXXVIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

IX Jahrgang. 1900, VI B. B. XXXVIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 1. (14). VIII. 1900.

Aus dem Lagerkataolge

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg,

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, redigirt von Prof. Michael Hruševskyj, bis jetzt erschienen Bde I—XXXVIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publikationen der Sektionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

A. Die historisch-philosophische Section publizirte bis jetzt:

1. Zwei Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševskyj (I Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahr.). Preis à 4 Kr.
2. Juridische Zeitschrift, bis ~~jetzt~~ X Bde, á 2 Kr.
3. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XX.

B. Die philologische Section publizirte bis jetzt 3 Bdè ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij (erster Theil), Preis 3 Kr. Bd. II u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Litteratur, von Michael Dragomanow (erster Theil). Preis à 4 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizirte bis jetzt 6 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—V erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red von Iv. Verchratskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.

D. Die Archaeographische Commission publizirte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen de königl. Domänen in den Bezirkeu von Cholm, Belz ung Lemberg von J. 1564—5); Bd. IV. (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Litteratur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. I, Preis 4 Kr, Bd. II, 5 Kronen.
3. Kotljarevskij, Die travestirte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.

E. Die Ethnographische Commission publizirt:

1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 6 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—VIII á 3 Kronen, Bd. V u. VI á 4 Kr. (Aus dem Inhalt: Weihnachtsfest am Kuban; Galizische Volksmärchen; Galizische Leiermänner, ihre Lieder, ihr Jargon; Beiträge zur Ethnographie der ungarischen Ruthenen; Legenden, Märchen, Fabeln, Novellen und Sagen der ungarischen Ruthenen; Volksüberlieferungen über die Czarenkrönung; Der Volksglaube in Ostgalizien; Sammlung der Volksanekdoten: Sammlung der Volksnovellen).
2. Beiträge zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologischen Funde, uber die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen.

Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Comissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschien N. 1 u. 2 ukrainisch und deutsch.

Рік IX. Р. 1900 кн. VI. Т. XXXVIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакциєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

IX Jahrgang. 1900, VI B. B. XXXVIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

Друкарня Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського

Зміст XXXVIII тому.

Реферати призначені на київський археольоґічний з'їзд означені зьвіздкою *).

Inhalt des XXXVIII Bandes.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seite des Buches.

Печатки з околиць Галича.

Подав М. Грушевський.

Опублїковавши в XXXII т. Записок чотири оловяні печатки з Галичини: три з старого Звенигорода і одну з Ступницї під Самбором, хочу тепер опублїковати ще три звістні минї — знайдені в околицях Галича (на долучених рисунках їх великість побільшена меньше-більше у двоє).

1. Печатка оловяна — діаметра 2,2—2,5 цм., з одного боку має погрудний образок Богородицї з піднятими руками і з Христом на колїнах (отже образок зовсїм подібний до звенигородських печаток з іменем Василия), сильно стертий; з боку напись сильно стерта (на неґативі ретушована):

МР $\overline{ΘΥ}$
СКЄПНС
МЄКОСМ(AN)
ГАЛ Н Т (Z)
НС

себто *Μητὴρ Θεοῦ σκέπης με Κόσμαν Γαλήτζης*, Мати Божа, сохрани мене Косьму епископа галицького. Косьма еп. галицький (пискуп Кузма) дійсно згадуєть ся в Київській літописи під 1165 р. (Іпат. л. с. 359) і нема ніяких трудностей уважати сю печатку його печаткою.

Знайдена ся печатка в фундаментах церкви св. Спаса за Луквою (див. Отчетъ археол. выставки 1888 р. с. 22), переховуєть ся в музеї львівської Ставропиґії.

2. Печатка оловяна, подібна до попередьої, але иньшими штампами вибита: з одного боку подібний образок Божої Матери з Христом (чи не був се патрональний образ галицької катедри?), ліпше захований, але гірше вироблений; коло німба Божої Матери *(МР)* $\overline{ΘΥ}$; з другого боку:

М(Р)[1] *ΘΥ*
СКЄПОІС
МЄКОСМАN
ГАЛІТZ
НС ÷

[1]) Місце тут є властиво на дві букви, але вони не чіткі (може між МР і ΘΥ якась арабеска?).

Себто *Μητὴρ θεοῦ, σκέποις με Κόσμαν Γαλίτζης,* Матер Божа, сохрани мене Косьму епископа галицького — зміст отже той самий, але напись має деякі буквальні відміни: *σκέποις* зам. *σκέπης* (на грецьких печатках взагалї *σκεποις* річ звичайна, *σκέπησ* рідша, як помилка зам. *σκέποις* — бо читало ся однаково і те і се: скепіс, див. Schlumberger Sigillographie de l' empire byzantine с. 41) *Γαλίτζης* зам. *Γαλήτζης*. Вповнї правдоподібно, що маємо печатку того самого епископа.

Печатка ся знайдена в 1897 р. на ур. Крилосї коло Галича, першу звістку про неї подав проф. Шараневич в Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung der hist. Denkm., XXIII с. 229, але при тім хибно відчитав напись; о. Петрушевич в своїй книжці: О соборной Богородичной церкви въ городѣ Галичѣ, вип. I, с. 20, 1899, дуже остро напавши на проф. Шараневича за його помилку, сам одначе зробив деякі помилки в відчитанню і не хоче бачити тут печатку, а медаль (!). Переховуєть ся печатка у о. Петрушевича; рисунок зроблено з фотоґрафії, даної о. Петрушевичом проф. Шараневичу.

3. Печатка оловяна, діаметра 2—2,2 цм., з одного боку образок Божої Матери зовсім того-ж типа, що й попереднї дві, тільки сей образок далеко тоньшої роботи (але значно стертий); коло німба $\overline{MP}$. $\overline{\Theta Y}$. З другого боку образок сьвятого в німбі, з довгою бородою, з двома оберненими долонями- руками і написею:

Ο	Δ Ο
Θ Є	C I
Ο	Ο C

отже сьв. Теодосий; цїла печатка, як сказано, визначаєть ся дуже гарною роботою, але значно стерта.

Знайдена ся печатка на ур. Крилосї коло Галича (Отчетъ археол. выставки 1888 с. 22), переховуєть ся в музеї львівської Ставропіґії; була відфотоґрафована в числї иньших предметів виставлених на виставі Ставропіґії 1888 р. на табл. I, під ч. 72, але в незвичайно малім, мікроскопійнім розмірі (самі таблицї були зроблені в 5 примірниках)[1].

[1]) За ласкаве вижиченнє печаток і фотоґрафій до сеї публїкациї складаю подяку сенїору Ставропіґії дру Іс. Шараневичу.

ЗНОСИНИ ГЕТЬМАНА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО З ПОЛЬЩЕЮ
в р. 1657—58.

Написав
Денис Коренець.

Задача наша — представити зносини Виговського з Польщею від смерти Б. Хмельницького і вибору Виговського гетьманом до уложеня умови в Гадячи. Жерелами до того послужив нам материял актовий виданий в „Актахъ до исторіи южной и зап. Россіи“ т. IV, VII, XV, „Памятникахъ изд. кіевскою археографическою коммисіею для разбора древнихъ актовъ“ т. III, (Видане II, доповнене, Київ, 1898) „Volumina'-х legum“ т. IV і звістки літописей українських і польських, що належать до того часу.

Особливо важний для нас материял „Памятників“. Є тут інструкция дана королем польським Беневскому, головному польському послови до Виговського, реляциї сього посла королеви про справи України і його зносини з козаками; записка його аґента К. Перетятковича про тоті зносини; коресподенция Виговського з королем Яном Казимиром, Беневским, гетьманом Потоцким, канцлером Пражмовским, архієпископом ґнезненським Лещиньским; далї коресподенция Беневского з гетьманами Потоцким, Сапігою і Ґосевским, канцлерами Корицїньским і Требіцким, Тарнавским — начальником козацької залоги в Корци, Теодором Михайловичом — полковником подільським, Тимошем Носачом і ин.

Відомости одержані відси, порівняні з внутрішнїм становищем України і відносинами її до Москви, дозволяють нам вглянути в мотиви, якими водились Виговський і Польща в зносинах з собою і в остаточні причини їх злуки, себто пояснюють нам ґенезу того важного в нашій історії акту.

З історичного семінара проф. Грушевського у Львові.

I.

Боротьба Б. Хмельницького привела значну частину Польщі до цілковитої руїни. Слідом Хмельницького пішли инші вороги її, Москва, Швеция, Семигород, і вона з початком 1657 р. майже ціла була в чужих руках.

Се спонукало її оглянутись за чужою помочею. Длятого входила вона у зносини з близшими і дальшими своїми сусїдами, Австриєю, Данїєю, Голляндиєю, а навіть шукала поєднання з ворожими собі державами, Москвою, Шведами, Турками, Татарами, Раковцїєм. Не поминула вона також козаків, тим більше, що з приєднанєм їх могли вернутись до Польщі українські землї, прилучені Хмельницьким до Москви.

Заходи тоті коло козаків почала Польща вже незабаром, по договорі Переяславськім (1654 р.), а особливо сильні стали вони від 1657 р. Від того часу вони не перестають, поки не доводять до умови Поляків з козаками.

Цїлий час головним польським послом до козаків, а заразом горячим приклонником і пропаґатором злуки Козаччини з Польщею був Станїслав Казимир Бєнєвский, секретар королївський, а пізнїйше волинський каштелян. Вперше приїздить він на двір Хмельницького в мартї 1657 р.[1]) і привозить гетьманови від короля свого „пробаченє провин і візванє до підданства“.

У відповідь на се Хмельницький в листї датованім з Чигирина 18 квітня 1657 р., впевнює короля, що завсїди був за згодою, отже і тепер з Бєнєвским справу тоту „довірочно“ обговорював і бажає щиро успіха королївським заходам.[2]) Се було такою заохотою для короля, що він в половинї червня т. р. знов посилає Бєнєвского до Хмельницького вже з повновластю закінчити справу: посол мав все обговорити, списати умову, дати її Хмельницькому підписати, а потім післати королеви; сей мав її назад прислати, аби Бєнєвский її з парадою передав козакам і потім з частиною їх пішов королеви в підмогу; король з гори впевняє, що згодить ся на всї умови, які уложить Бєнєвский з Хмельницьким.[3])

---

[1]) Памятники III. 344.

[2]) Лист Х-ого з 18/IV 1657. Памятники. III 239. Далї означувати мемо „Памятники“ буквою П.

[3]) Інструкция короля Бєнєвскому з 13 червня 1657 р. з Данкова. П. III 242—45.

Але посол не застав уже Хмельницького живим. Замість на переговори приїхав на його похорони.[1])

Не зражений тим звертаєть ся він до його наслїдника Івана Виговського[2]) і з ним починає переговори в справі злуки України з Польщею. Ходу їх близше не знаємо (вони відбувались устно[3]) і тайно з огляду на Москву), знаємо одначе їх формальний результат: Обі сторони з'обовязались до часу, не виходити поза означені умовою границї і здержати ся від усїх ворожих кроків. Для козаків границею тою мала бути ріка Случ, для Поляків Горинь. Територия між обома ріками мала бути невтральною.[4]) Бєнєвский повинен був допильнувати захованя умови[5]), яку обі сторони заприсягли,[6]) і по тім Бєнєвский, з поч. жовтня 1657 р. виїхав з України.[7])

II.

Побут і цїль приходу Бєнєвского були Москві відомі, бо сам Виговський про се її повідомляв, запевнюючи, що не думає зломити вірности цареви і що Бєнєвского задержить аж до цар-

---

[1]) Latopis Jerlicza II 65; Лїтопись Самовидця 51; Величка 288, 334.

[2]) Зробив се також і союзник Польщі цїсар Леопольд. Австрия від давна радила Польщі приєднати собі козаків і в трактатї з грудня 1656 р. між иньшими з'обовязалась і в тім Польщі допомогти (Walewski Historya wyzwolenia Rp. I 327). В тій справі цїсар Фердинанд III вислав навіть до Х-ого послів з поч. 1657 р., посольство се одначе не принесло бажаного результату. Тепер Леопольд післав своїм послам нові повновласти і припоручене вести переговори з сином Хмельницького і з свого боку дати запоруку, що умова за його посередництвом уложена, буде додержана. (Тамже II, 179—182).

[3]) П. III 257, лист В-ого до короля з 1/I 1658.

[4]) П. III 260, лист Сапіги до Бєнєвского з 8/I 1658, 290, лист Бєнєвского до Сопіги з 13/IV 1658. Записка Перетятковича.

[5]) П. III 257, 265, лист Сапіги до Бєнєвского з 26/III 1658, 304 лист Бєнєвского до короля з 7/VII 1658.

[6]) П. III 296, лист Виговского до Бєнєвского з 15/V 1658.

[7]) Акти IV 36, 66. Jerlicz (II, 66) подає, що Б. 22/X був в Дубнї, а по 9/X Виговським до Москви висланий Лїсницький зізнає, що Б. вже відпущений до Польщі — А. IV 53. З звісток тих цїлком ясно виходить, що перемирє уложив Бєнєвский з Виговским; Костомаров, а за ним Вовк Карачевський в розвідцї „Борьба Польши съ козачествомъ" (Университ. Извѣстія, Київ 1898) думає, що уложене було воно ще Богданом.

ського наказу. При тім старав ся він переконати Москву про нещирість поступованя Польщі у зносинах з царем, доказуючи, що вона хоче переговорами зискати на часї, а рівночасно лучить ся з Леопольдом, якого по смерти Яна Казимира Поляки мали вибрати своїм королем, і з ним у спілцї ударити на царя і козаків.[1])

Умову з Беневским затаїв Виговський перед Москвою і натомість доніс їй, що відпустив Беневского по зложеню присяги, що Поляки не нападуть на козаків і що йому наказав більш з пропозициями підданства до козаків не вдаватись.[2])

Так отже Виговський входить в близші зносини з Польщею, а рівночасно шкодить їй в Москві.

Головною цїлею такого поступованя було порізнити Москву з Польщею і розбити сподїваний польсько-московський союз, що міг бути для козаків небезпечний, бо як би цар був вибраний королем польським, як то рішено в комісиї виленській, то українські землї булиб без їх волї вернули під пановане Польщі, а се розумієть ся не могло бути для козаків бажаним. При тім бажав Виговський показати Москві, як горячо Польща бажає злуки з Україною і хотів заразом приєднати собі прихильність її доказами своєї вірности цареви.

Прихильности тої треба йому було дуже з огляду на се, що він ще не був затверджений Москвою на урядї гетьманськім, а в додатку, як далї побачимо, вибір його не був однодушний і в широких кругах козацьких не радо принятий, через що становище його було ще не певне.

---

[1]) А. XI 803. В-ий говорив се царському послови Кікіну, що на вість про смерть Хмельницького прибув на Україну (А. V 796, 803). То саме писав він до київського воєводи Бутурлїна (А. IV 5, 8, 25, А. XI 796, 805). На доказ правди своїх слів післав він цареви лист Я. Казіміра з 10/V 1857 з Данкова до него писаний і перехоплені листи короля до Беневского з під Кракова з 9/VIII 1657, від канцлера кор. Ст. Корицїньского, тої дати, від кн. Чарторийского, воєводи волинського, з Клеваня з 21/VIII і від Я. К. Щолканського, чашника київського з 27/VIII. З листів тих ясно виходить, як Польща бажала горячо полученя з Україною і надавала посольству Беневского велику вагу, а з другого боку є в них відомости про помічні цїсарскі війська, які король мав під Краковом, отже се служило потверджене́м слів Виговського, що Поляки нещирі в зносинах з царем і що вони сполучились з Австриєю.

[2]) Виговський до Раґозіна 17/XI 1657. А. IV 66—7. Лїсницький 8/XI так само зізнає в імени його (В-ого) в Москві. А. IV 53).

Так отже Виговський з'єднував собі ласку Москви запевненями і доказами своєї вірности, а також підносив вартість тої вірности вказуючи на покусу до зломаня її, з другого-ж боку забезпечував собі, також в інтересї запевненя собі гетьманства, спокій від Польщи, з чого теж, як побачимо, скористав, щоб розширити козацьку територию.

Його зносини з ворожими Польщі Шведами, поступованє його в часї перемиря і що до умови з Бєнєвским вказують, що ще далеко було у него до рішучої постанови злуки з Польщею. Полїтику його треба уважати продовженєм полїтики союзів Хмельницького, яких він власне з огляду на своє непевне внутрішнє становище, більш як попередник його, потрібовав, і длятого уложив він перемирє з Бєнєвским.[1])

III.

Умови перемиря не додержувано, як треба. Вина сього була по обох сторонах. Польські гетьмани, як далї побачимо, не прихильні новій польсько-козацькій згоді, дивились дуже невірно на заходи Бєнєвского і волїлиби силою примусити козаків до злуки, а радше до підданства Польщі; з другого боку козаки, специяльно гетьман Виговський, думали використати час перемиря, щоби загорнути певні теріториї.

З тої причини проти щирих заходів Бєнєвского доходило нераз до поважних конфлїктів, а навіть був час, коли сам Бєнєвский почав сумнїватись, чи його праця буде мати бажаний успіх.

---

[1]) Те саме спонукало Виговського зараз в початках гетьманства свого звернутись до Татар з пропозициєю згоди. А. VII. 180. П. III 249 і 251 листи єго до хана і везира з 10/10. З тих причин не годимось на погляд д. Вовка-Карачевського, висловлений ним в його розвідці „Борьба Польши съ козачествомъ“ стр. 123, що Виговський з першої вже хвилї, як обняв гетьманський уряд, рішивсь на злуку з Польщею і що вся його діяльність до того стреміла. Він справдї мав до неї певні симпатиї: її західна культура і устрій шляхоцько-соймиковий потягав його до неї, так як з другого боку некультурність тодїшньої Москви, й її самодержавіє відтручовало, одначе він передовсім утилїтарист, його найблизшою цїлею було удержатись і зміцнитись на урядї гетьманськім, длятого старає ся він поєднатись з усїма: він входить в приязні зносини з Польщею, Шведами, Татарами. Певного пляну на будучність він не мав, як не мав його тодї нїхто на Українї. Робив він головно під напором обставин, і вони кинули його остаточно в обійми Польщи.

Головною причиною незгоди був Пинськ. Ще за житя Б. Хмельницького Пинськ з повітом піддавсь козакам через послів Луку Єльского, пинського маршалка, і Адама Шпитка, берестейського стольника, що в тій справі їздили до гетьмана. Хмельницький приняв Пинськ в підданство, відобрав присягу підданчу від його послів і зараз післав до Пинська Грушу, щоб обняв землю в посїдане гетьмана.[1])

Бєнєвский, умовляючись з Виговським, домагав ся відкликаня Груші, одначе сей не згодивсь на се, опираючись на тім, що Пинськ піддавсь добровільно через своїх послів і що на їх прошене Хмельницький його зайняв. Супроти сього Бєнєвский предложив, щоби тоту справу полишити королеви до полагодженя.[2])

Однач по від'їзді Бєнєвского з України литовські хоругви прогнали козацький ґарнізон з Пинська. Справа сеся викликала інтервенцию Виговського. Він жалуєть ся Бєнєвскому на нарушене перемиря і грозить посилкою війська.[3])

В грудни дійсно задумує Виговський погрозу виконати, а упереджуючи про се Бєнєвского, аби він здержав гетьманів від воєнних кроків, запевнює, що робить се на прохане пинських обивателїв і щоби виповнити принятий на себе обовязок, мати їх у своїй опіції.[4])

Бєнєвский не хотів справи без короля рішати і, покликуючись на потребу порозуміня з ним, старав ся Виговського здержати від воєнних кроків.[5])

Майже рівночасно намагаєть ся Виговський переконати Польщу про свою прихильність і бажаня згоди, звертаючись листом беспосередно до короля. В нім запевнює він, що ще за житя свого попередника старав ся про се, щоби незгода Поляків з козаками закінчилась миром, тепер отже, коли став сам гетьманом, тим більш того бажає. Проте, о скілько міг, був прихильним королївському послови і старавсь, аби він з радісною звісткою вернув ся домів. Тепер пильно стереже перемиря і буде смертю

[1]) П. III, 245, грамота Хмельницького обивателям Пинського повіта з 28/VI 1657, 268 реляция Бєнєвского з січня 1658.

[2]) Знаємо се від самого Бєнєвского. П. III 268 — реляция його.

[3]) П. III 268. Реляция Бєнєвского з січня 1658 р.

[4]) П. III 253. Лист Виговського до Бєнєвского з 19/XII ст. ст. 1657. Лист писаний в тонї рішучім, Виговський дає пізнати, що на випадок опору Поляків готов силою перевести свій намір.

[5]) П. III 268. Реляция Бєнєвского королеви з січня 1658 р.

карати тих, що захотіли би його нарушити, (як то вже навіть зробив з тими, що на Волинь напали).

Домагаєть ся тільки, аби й що до козаків заховувано перемиря і не переходжено поставленої границї. Вкінци згадує, що з причини внутрішньої перешкоди не може вислати послів, яких видко обіцяв був післати.

В загалї цїлий лист переповнений запевненями бажаня згоди.[1])

В подібнім дусї писаний його лист до Андрея Лещиньского архіепископа ґнезненського.[2])

Не вважаючи на сї запевнення прихильности та згоди козаки займають значну частину пинського округа, а також теріторию між Горинею і Случою.[3]) Нагоду до того подала їм тамошня шляхта, а то Станїслав Лещиньский, воєводич, просячи у Виговського козацької залоги до своїх дібр. Виговський увів при тій нагоді козаків до Полонного, Константинова, Заславя, Межибожа, Острога, Гущи, Степаня, Межиріча, Корця.[4])

Начальник тих відділів, Іван Тарнавський, перебував у Межирічю, маєтности воєводи Лещиньского.[5])

Окрім того Виговський не переставав домагатись Пинська, опираючись на тім, що він добровільно піддав ся козакам.[6])

Се знов обурило гетьманів, особливо Павла Сапігу, литовського гетьмана, який не думав уступати Пинська Виговському і через те розложив свої війська на пограничній лїнії над Горинею. Остаточно під напором Бєнєвского показав він охоту відступити трохи від граничної лїнії, одначеззастереженєм, аби повіт Пинський оставсь вільний від „протекциї козацької“.[7])

Бєнєвский старавсь обі сторони успокоювати і від конфлїкту здержати, взиваючи з одного боку гетьмана Сапігу заховати спокій,[8]) з другого же боку звертаючись з тим самим до Виговського

[1]) II. III 255. Дата листу 1/I 1658 р. Був він — як і з змісту пізнати, відповідю і подякою за зложені королем бажаня з нагоди вибору Виговського гетьманом. Богато проте з нього треба брати на рахунок простої гречности.

[2]) II. III 257. Дата 1/I 1658 р.

[3]) II. III 260, лист Сапіги до Бєнєвского з 8/I 1658 і стр. 262 з 15/I.

[4]) Більшість сих місцевостей лежить між Горинею і Случею.

[5]) II. III 268 реляция Бєнєвского з січня.

[6]) Лист Бєнєвского до Кориціньского з 27/I II. III 265.

[7]) Листи його до Бєнєвского з 8/I і 15/I 1658. II. III 260, 262.

[8]) Видко то з листів Сапіги до Бєнєвского з 8/I і 15/I 1658. II. III 160. 262.

і його намістників Ів. Тарнавського і Федора Михайловича, подільського полковника, стражника граничного і ґубернатора замку в Межибожу.[1])

Обі сторони запевняли Бєнєвского про свої добрі наміри і про вірне доховане перемиря, одначе від свого не відступали.

На жадане Бєнєвского, щоб козаки вийшли з Полонного й инших місцевостий, Виговський відповідав, що не може того зробити, бо впровадив їх на прохане людий приватних.[2]) Подібно писали і його підвластні Тарнавський та Михайлович.[3])

IV.

Відносини тоті викликали напружене з обох сторін, а воно було тим небезпечнїйше, що близько себе розложені війська литовські і козацькі (над Горинею) були до себе ворожо настроєні, легко отже могло прийти до зачіпки.

Тепер вже навіть Бєнєвский уважає ситуацию поважною, і навіть небезпечною.[4]) Він майже тратить надію на успіх своєї роботи, а хоче її тільки через те вести далї, що „як вона на що не придасть ся, то й не зашкодить".[5])

Поступоване і Виговського й Сапіги не вдоволяє його і зражає. Виговському він закидує, що проти його прошеня, проти умови введених ґарнїзонів не вивів, Сапізї — що вигнав козаків з Пинська. Взагалї жалуєть ся на незгідне поступоване.[6])

Так справа стоїть в сїчню 1658 р., — жадна сторона уступити не хоче. Виговський не кидає гадки заняти Пинськ, а Сапіга не думає сього дозволити.[7])

Польща готовить ся вже навіть до евентуального оружного відпору: з початком лютого коронний гетьман Стан. Потоцкий

---

[1]) Б. до Корицїньского 27/I 1658 пише, що жалуєть ся Тарнавському на нарушене границї. П. III, 265. Те саме видко з відповіди Тарнавського Бєнєвскому з 26/I 1658 і відповіди Михайловича з 1/I 1658. П. III 264, 272. Окрім того сьвідчить про те реляция Бєнєвского до короля з сїчня 1658, і лист його до Корицїньского 327/I 1658 П. III 268 і 265.

[2]) Б. до Корицїньского канцлєра кор. 27/I 1658. П. III 265.

[3]) Їх листи з 26/I і 31/I 1658 П. III 264 і 272.

[4]) Його реляция П. III 268.

[5]) Його лист до Корицїньского з 27/I П. III 265.

[6]) П. III, 268.

[7]) П. III 275. Сапіга до Бєнєвского 9/II 1658.

побільшує на наказ короля число людий розложених в відділах свого війська на Волини і сам — замість їхати на сойм в половині лютого вибираєть ся до Сокаля, аби пізнати наміри козаків. Він не спокійний, що Виговський підчас перемиря займає місця пригожі до оборони[1]), хоче проте бути на все готовим, а особливо думає забезпечити границї.[2])

Серед того напруженя настає певний і то досить значний зворот в польсько-козацьких зносинах.

Причину до того звороту дає Виговський. В половинї лютого приїздить до Беневского висланий Виговським міщанин і купець львівський Грек Теодозий Томкевич.[3])

Привозить він листи від Виговського королеви, канцлерови, воєводї київському і Беневскому. Окрім того мав він устну місию, — мав королеви заявити покору („submissią“) Виговського і переказати від нього, що вже рішив ся уложити згоду з Польщею. Мав він також вивідати ся від короля і сенаторів, чи можна здавати ся на інструкциї дані Беневскому до тайного веденя переговорів.[4])

Так виходить з реляциї Беневского королеви.[4]) Одначе лист Виговського до Беневского, власне Томкевичом привезений, представляє справу в відміннім сьвітлї. В нїм Виговський виразно зазначує, що поки остаточно справа угоди не буде полагоджена, пропозициї, які Грек має устно предложити, мають бути приготовленнєм до неї.[5])

---

[1]) Лист його до Беневского з Робчиць 13/II П. III 276.

[2]) Потоцкий до Б-ого 19/II П. III 277.

[3]) Се фіґура досить неясна. Вже від довшого часу Виговський був з ним у купецьких зносинах. (А. IV 29.) Сам Виговський поручає його дуже ласкавими словами Беневскому, як свого повіреного, додаючи, що він для торговлї перебував на Українї. (П. III 280). Таким представляє його також Беневский у своїй реляциї з лютого 1658: він має мати таке довірє у Виговського, що той не має перед ним нїякої тайни. Був він одначе заразом „резидентом“ Беневского, по просту шпіоном, під покривкою торговлї (як виразно Б. виражаєть ся в реляциї) на Українї ним полишеним. І дїйсно Томкевич зраджує Беневскому власне се, що Виговський перед ним хотїв укрити. (П. III 280. Реляция Беневского з лютого 1658.) В нагороду за заслуги сойм 1659 р. його нобілїтує і надає йому маєтности в земли Львівській. Vol. legum. IV 297.

[4]) П. III 280, реляция Беневского з лютого.

[5]) Лист Виговського з 9/I 1658 р. „Mam dobrą nadzieję, że nim do realnego rzeczy postanowionych nam przydzie konkludowania, tym czasem hisce mediis iakiekolwiek stanie do tak poważney rzeczy przygotowanie. П. III. 261.

Супроти сього місия Томкевича здає ся нам тільки певною акциєю підготовленя угоди, а припорученє дане Виговським Томкевичови заявити королеви „покору“, простим актом чемности. Головною задачею Томкевича мусїло бути дослїдити, чи Польща щиро думає про згоду.

Усе те одначе вказує, що тепер зайшла певна переміна, а то, що Виговський почав вже щиро думати про злуку з Польщею.[1])

Пригляньмо ся проте, що могло викликати сю переміну полїтичних гадок Виговського. На думку нашу причини сього треба шукати у внутрішнїх відносинах України та в її відносинах до Москви, і їх проте мусимо тепер схарактеризовати.

V.

Зараз в початках свого гетьманьства стрінув ся Виговський з опозициєю, якої жерелом були низші верстви козацтва.

В тім часї починаєть ся сильно проявляти антаґонїзм між старшиною козацькою, яка хотїла зайняти на Українї привілеґіоване становище і використовувати свої уряди для приватних користей, а се викликувало в масї народа недовірє до неї. Невдоволені як з часів польського пакованя, так і тепер утїкають на Запороже, там отже громадились знов пальні елементи, щоб при догіднїй хвили з цїлою силою вибухнути. Запороже знов стає репрезентантом верстов низших, покривджених, і виступає проти старшини, особливо що мало воно і специяльні свої причини до антагонїзму до неї. Тепер, коли на перший плян виступило козацтво осїле, чи там його старшина, Запороже мусїло уступити на друге місце: начальна власть України, гетьманство, була в руках городового козацтва, а до того ще і городова старшина почала обмежати запорозькі права, збороняючи запорозцям свобідно ловити рибу, а що важнїйше — бажаючи з ордою згоди заказала їм ходити на море. Сї заборони, в полученю з пониженєм полїтичного становища Запорожа витворюють чим раз сильнїйший антаґонїзм.

За Хмельницького се все приготовлювалось, але його незвичайна повага між народом здержувала вибух. Коли його не

---

[1]) Бенєвский надає сему велике значенє: він радить королеви справу як найскорше покінчити, а сам зараз по від'їздї Томкевича на власну руку удає ся до Виговського і декого з старшин жадаючи, аби без проволоки повномочних послів до короля вислали і справу кінчили. П. 261.

стало і на чолї України станув незвістний з военних заслуг військовий писар, до того вибраний власне впливом головно старшин против черни, що хотїла бачити на гетьманськім місци сина Богданового, почалось явне невдоволенє, що перейшло скоро у бунт Запорожя.

На якийсь час удалось Виговському страхом придушити бунт, Запороже прислало йому навіть заяву покірности,[1] рівночасно одначе вислало на него жалобу до царя.[2]

Фермент ріс далї і стававсь щораз страшнїйшим, особливо коли до руху проти Виговського прилучивсь і небавом став на його чолї один з найважнїйших старшин городового козацтва Мартин Пушкар, полковник полтавський[3].

На разї акция їх обмежаєть ся головно на висиланє посольств до Москви з жалобами на Виговського. Вони закидують йому зраду цареви, а вибір його представляють нелеґальним, домагають ся проте усуненя Виговського і нового вибору.[4]

Виговський на звістку про се домагаєть ся від Москви покараня послів і придушеня ворожого йому руху.[5] Москва супроти того не заняла рішучого становища: не хотячи жадної з сторін зразити до себе, приймала жалоби на Виговського, взиваючи одначе ворогів його до згоди і обіцюючи для полагодженя спору скликати козацьку раду.[6] Справа отже зістала не полагодженою.

Таке становище Москви могло Виговського занепокоїти, тим більше, що проти його проханя не видано йому запорозьких послів, які були в Москві з жалобами на него, анї не покарано їх за спротивленє йому. Він міг проте підозрівати, що Москва потайки прихильна його ворогам, а в кождім разї бачив, що не може числити на її чинну поміч против внутрішнїх ворогів. Се примушувало його шукати собі опори на зверх і він зараз в початках свого гетьманства стараєть ся прийти до союза з Татарами,[7] а також зближує ся до Польщі.

Незабаром спонукує його до сього ще одна важна обтавина, а то справа воевод. Москва від першої хвилини злуки України за неї дбала, щоб зміцнити залежність України, а самі козаки

1) А. IV 60 68.
2) А. VII 184.
3) А. XV 3—8. П. III 285.
4) А. VII. 184—5. 186—90. Лїтопись Самовидця 52.
5) А. IV 51.
6) А. IV 79. А. VII 194.
7) П. III 249, 251.

проти волї допомагали її до того. Хмельницький необережно спровадив до Київа московського воєводу з військом, а коли побачив, як то небезпечно для України, було вже за пізно: Москва задумала і по інших значнійших містах України розмістити своїх воєвод з військом, під покривкою оборони їх від внутрішнього ворога.[1]) Вона змагала також взяти в свої руки адмінїстрацию краю. Хмельницького з причини його великого значіня полишено в спокою, для Виговського Москва почувала потребу таких уступок, особливо, що внутрішнїй заколот на Українї давав Москві до переведеня її плянів добру нагоду: ворогам Виговського, що приносили на него жалоби, піддавала вона гадку заведеня воєвод для оборони від утиску старшин, а тоті з антаґонїзму до гетьмана, і щоб приподобати ся Москві, вкладають се в свої постуляти.[2])

Користаючи з прикрого становища Виговського, в яке ввів його рух против нього, цар поручає свому послови Іванови Хітрово висланому для зібраня нової ради на Україну з початком 1658 р. — оповістити Виговському, що цар для оборони України пішле до більших міст воєвод, які їх укріплять і в них з царским військом для оборони осядуть.[3])

Розумієть ся, що Виговський не міг проти сього протестовати, старавсь отже виповнене тої немилої для себе обіцянки на певний час відсунути, відкладаючи визначене міст, в яких мали бути воєводи, до особистого порозуміня з царем в Москві, куди обіцяв приїхати по заспокоєню України і забезпеченю її від ворогів.[4])

Одначе годї повірити, щоби він дійсно думав згодитись на воєвод, знаючи, як се робило дуже залежним становище України і її гетьмана, а з другого боку знав він, що Москва не вступить від свого, отже мусів поважно призадуматись над дальшими відносинами до неї.

Усе те впливає на щораз більше зближене його до Польщі, куди його окрім того, як і значну частину старшини, вабило привілеґіоване становище шляхоцтва свобідний устрій і західна культура.

VI.

Вернім тепер до перерваного оповіданя про хід польсько-козацьких пересправ.

---

[1]) А. XI 798.
[2]) А. VII 191—4.
[3]) А. VII 94.

Казали ми висше, що посольство Томкевича становить зворот у польсько-козацьких зносинах в напрямі зближеня Виговського до Польщі. Ще певнійше вказує на се місия полковника Павла Тетері, одного з важнійших козацьких старшин. Йому поручає Виговський вивести козацькі залоги з Кореччини, з дібр воєводи Лещинського, що були головною причиною непорозумінь підчас перемиря, між Польщею і козаками, і Виговський не прихиляв ся довго до просьби Бєнєвского, щоби їх випровадити.

Окрім того Тетеря мав розглянути жалоби на козацькі залоги і взагалї полагодити граничні непорозуміня, що тягом справу згоди виставляли на небезпеку.[1])

В марті він був уже на граници в Межибожу, відновлює і утверджує перемирє з Бєнєвским, уложене в осени в Чигиринї і запевняє про прихильні наміри Виговського що до Польщі. Умовляєть ся також, що польські війска мають стояти на поготові на кватирах не близше як три милї від Горини, а козаки мають повідомити, коли їх далї посунути. Не повинні вони збиратись разом і посуватись до Горини, бо се викликалоб повстанє простого народа проти Виговського.[2])

Певне для порозуміня з Виговським Тетеря виїздить по тих умовах на Україну, маючи незабаром вернути ся для дальшого веденя переговорів.[3])

Тимчасом під впливом посольства Томкевича конвокация сенату скликана в лютім королем, в якій окрім сенаторів взяли участь значнїйші особи з цілої Польщі, ухвалює вислати до козаків послів з пропозициями ріжних способів до згоди, а для попертя переговорів вислати військо до козацьких границь. Військо мало виносити 30000 і складатись з військ Ст. Потоцького, гетьмана коронного, любомирського і литовського під Сапігою. Зада-

---

[1]) П. III 289. Архіепископ Лещиньский до короля 11/IV, 296 Виговський до Бєнєвского 15/V. Тетеру уважали в Польщі прихильником польсько-козацької згоди. Бєнєвский вибираючись до Хмельницького, доносить Тетéрі про своє посольство, — до него також звертаєть ся післанець Бєнєвского К. Перетяткович, щоби він приладив ґрунт для місиї Бєнєвского. Взагалї вже в початках зносин Б-ого з козацтвом Тетеря займає визначну ролю. П. III 344.

[2]) П. III 290. Лист Бєнєвского до П. Сапіги з 13/4 1658 р.

[3]) П. III 290. Бєнєвский до Сапіги 13/IV і 302 Сапіга до Бєнєвского 26/V.

чею сего війська було пильно уважати на Україну і козаків, а ударити на них тілько в конечности.[1])

Вже само посольство Томкевича було причиною, що під його впливом польський сойм зібраний в марті визначив „великих комісарів“ для веденя пересправ з Виговським, а то обох гетьманів Павла Сапігу, литовського і коронного Станїслава Потоцкого і каштелянів смоленського Євлашевского і волинського Бєнєвского. Вони мали на весну з'їхатись у Дубні і тут з Виговським або його повномочними дальше переспpавляти.[2])

В цьвітни під покривкою тих укладів Сопіга на розказ короля стягає війська під Дубно, хоч Виговський через Тетерю радив війська мати в готовости, але тільки по кватирах, одначе не збирати їх до купи, а тим меньше підходити з ними до Горини, бо се могло би збудити недовіре простого люду і довести до вибуху. Отже Бєнєвский домагав ся від Сапіги, — який мав дбати про захованє умови з Тетерею, — аби свій намір покинув, військ не збирав і до Горини не підводив, а розложив їх по кватирах, бо инакше могли би знищитись дотеперішнї заходи коло згоди, особливо як би умова з Тетерею була нарушена.[3])

Одначе його інтервенция була безуспішна. Кварцяні війська збирають ся під Дубном. То викликало неспокій у Виговського і серед козаків.

Пограничний полковник Паволоцький і людність в маю алярмують воєводу московського Бутурлїна, що Поляки приготовують ся до походу на Україну. Заразом росте підозрінє народу проти Виговського. Москві доносять, що Виговський мас з військами польськими злучити ся і на Україну напасти.[4])

Сам Виговський знов починає недовіряти гетьманам і підозрівати їх, що вони хочуть зломити перемирє і почати війну. Тому в половинї мая удаєть ся він до Бєнєвского з осторогою і домаганєм, аби до означеного речинця не нарушовано

---

[1]) Акты истор. IV. 1645—76. Зізнає так перед виленським воєводою кн. Шаховским шляхтич ошмянський Андрій Юшкевич 28/III н. ст. по повороті з Варшави. Потверженє сього находимо в листї архіеп. Лещиньского до короля з 11/IV. П. III 289 і в листї Бєнєвского до Сапіги з 15/IV П. III 290.

[2]) Waliszewski II, 273.

[3]) П. III 290. Бєнєвский до Сапіги 13/IV.

[4]) Акты IV 116, 118.

заприсяженого перемиря, бо він не дає до сего причини. В противнім випадку грозив війною.[1])

В тій самій справі удаєть ся він до Потоцкого. Жалуючись, що за його заходи для добра Польщі, замість обопільної щирости, на нього приготовують військо, а деякі зі шляхти універсалами відгрожують ся, що не довго пановати ме на Україні, взиває дальше гетьмана, аби здержав війська від нападу, бо вже положено підставу, яка дає надію, що злука України з Польщею довершить ся.[2])

Видко з сего, що Виговський не бажає тепер зірвання зносин з Польщею, радше хоче, щоб їх далї ведено.

Причиною того знов внутрішнї справи України і його відносини до Москви.

VII.

Виговський не можучи діждатись помочи Москви для заспокоєня противного йому руху серед козацтва, задумав на власну руку спинити його дальший зріст. З тим він звернувсь до Татар, щоб собі їх помочи добути.[3]) З кінцем лютого 1658 р. заходи його закінчили ся успіхом: Татари з'обовязали ся дати йому оружну поміч.

У цьвітни приходить значний віддїл орди Виговському в поміч.[4]) З ними і козаками виходить він з початком мая проти головного свойого ворога Пушкаря. Московські посли, які в тім часї прибули до него, запевняють його, що цар прихильний йому і наказав привести бунтівників до послуху, але візваня, щоби до указу царського здержав ся з оружною переправою, не мають на нього впливу. Виговський рушає з Чигирина на своїх ворогів, а послів царських віддає під сторожу.[5])

Рішаючись на той крок, без, а навіть проти волї царя, Виговський мусїв бути приготований на се, що Москва возьме то за casus belli і виступить проти нього. Мусїв проте шукати собі деинде точки опори, особливо на випадок нещастя в боротьбі.

Тепер залежало йому на помочи Польщі. Бачилисьмо, як він неспокійний тим, що польські війска збирались, старав ся їх

[1]) П. III 296. Виговський до Беневского 15/V.
[2]) П. III 301. Лист з 20/V 1658 р.
[3]) Лѣтопись Самовидца 53.
[4]) А. IV 114, XV 74—9. Літопись Самовидця 53—4.
[5]) А. VII 125—46.

від военних кроків здержати. Тепер залежить йому дуже на тім, щоб далї вести переговори, і через те вибираючись в похід посилає в Польщу Томкевича з листами і устною інструкциєю.

В листі своїм представляє він ситуацию дуже догідною до дальших переговорів, виразно зазначуючи, що як би тепер справу занедбано, довго прийдеть ся ждати на так догідну пору.[1])

Видко з сього, як дуже залежить йому, аби власне тепер покінчити уклади, хоч знов не хоче, щоб Польща се пізнала і боїть ся, аби не подумали, що він робить ся примушений обставинами. Тому з притиском зазначує він, що до старань про закінченє справи веде його виключно прихильність до Польщі.[2])

Посол його Томкевич, який вже з початком червня був у Беневского, має заявити „підданство" Виговського королеви і удатись до Шведів з жаданєм, аби завела згоду з короною, в противнім же випадку має їм загрозити війною.[3])

Окрім того Виговський поручає вести переговори Тетері і в тій справі дає йому необмежену повновласть. При тім заявляє він охоту з Польщею і Татарами ударити на Москву[4]).

Бачимо проте зворот рішучий і бажанє скорого покінченя справи. Зворот той наступив в маю.

Під впливом того Беневский посилає до Виговського післанця Стшалковского, а з ним, ідучи за радою Виговського, листи до козацької старшини з запевненєм королївської ласки.

Окрім того бажаючи листам своїм додати більшого значення Беневский старає ся, щоби такі листи написав сам король до Виговського і старшини. Мало се бути при тім доказом, що король і сенатори потвержують уклади ведені ним з козаками. Також старає ся він, щоб король приїхав до Львова або Люблина і щоб там відбувсь скликаний сойм: хоче ся йому, аби король був близше ведених переговорів.

Ціла справа ведеть ся у великій тайні, щоби цар за скоро про неї не дізнавсь.[5])

---

[1]) П. III 295 з Чигирина 5/V 1658 р.

[2]) П. III 295, Виговський до Беневского 5/V.

[3]) П. III 304, Беневский до короля 7/VI 1658 р.

[4]) П. III 305. Беневский до короля 15/VI і 22|VI 1658 р. П. III 308, 310.

[5]) П. III 308, Беневский до короля 22|VI, 310, тої самої дати до канцлера кор.

З кінцем червня приїздить до Межиріча Тетеря і кличе до себе Бєнєвского. Сей зараз їде на той зазив з товаришом своїм каштеляном Євлашевским, доданим йому до помочи, і від червня жив у него в Полоннім[1]).

Тут на якийсь час уривають ся наші відомости.

Бєнєвский певне з Тетерею, як то був заповів, удавсь до короля[2]) і там остаточно справу обговорювано.

З кінцем серпня бачимо Бєнєвского в таборі Виговського на Липовій Долинї під Гадячем, де по кількадневнім побутї остаточно справу полагоджено. 13 вересня посли польські відвідують Виговського і Карач-бея в його таборі[3]), а 16 вересня угоду довершено і 19 вересня вони покидають козацький табор. З ними їдуть до короля під Торунь посли Виговського: Павло Тетеря, Іван Ковалевський і Каплунський[4]). Вони везуть з собою точки умови заприсяжені Виговським, щоби їх також король і сенатори заприсягли[5]).

Тим одначе справа не була ще покінчена. До тепер уложено мабуть лише загальні рами угоди, а про специяльні пункти ішли ще переговори. Обі сторони висказували свої бажання, і треба було богато дипльоматичної зручности, щоб противности погодити.

Бажання козаків можемо пізнати з пунктів, представлених їх послами на варшавськім соймі зібранім для затвердження гадяцької умови в цьвітни 1659 р.

Домагають ся вони комісиї, яка би віддала православним маєтности церковні і монастирські, держані латинниками і унїятами в Руських землях. До комісиї сеї мають належати люди з Корони з великого князївства Литовського і Руського. Чого би вона не поладила, се має докінчити інстиґатор в. князївства Руського. Латинському духовенству щоб відобрано усяку юрисдикцию над православними.

---

[1]) П. III 313 Бєнєвский до короля 30/VI 1658 р.

[2]) П. III 308.

[3]) А. IV 157. Реляция царського посла Кікіна до царя. П. III 345. Записка К. Перетятковича.

[4]) А. IV 165. Реляция тогож. П. III 347. Як оповідає польський аґент Криштоф Перетяткович, — що був при уложеню умови з Бєнєвским — польським послам грозила з боку козацтва небезпека і до послїдної хвилї не були вони певні не тільки що до умови, але й свого житя. Боялись вони, що царський посол Кікін перетягне козацтво на свою сторону. Доперва завдяки помочи Карач-бея, якого приєднали собі, довели до остаточного уложеня, списаня і оголошеня умови, потім з нею скоро, не ївши пігнали до короля під Торунь. П. III 347.

[5]) А. IV 166. Latopis Jerlicza II 11.

Печатарі в. князївства Руського мають бути православними; до них мають належати справи православних в Короні і Литві, а в воєводствах Київськім, Брацлавськім і Чернигівськім всї суди.

В тих воєводствах не вільно жити Єзуітам.

Конституция 1638 р. проти козаків має бути знесена.

До Князївства Руського мають бути прилучені воєвідства Волинське, Руське і Подільське.

Уряди і державп в руських воєвідствах можуть займати тільки православні. Уряди надані без відома гетьмана мають бути неважні.

Окрім того є тут і ще домагання нагороди для урядників війська козацького взагалї і для деяких людий, як Виговських (Данила, Константина і Теодора), Юрия Хмельницького, Григория Гуляницького, Гр. Лїсницького і и.

То важнїйші пункти, подані депутатами на висше згаданім соймі[1]).

В головнім вони прийняті були Поляками, з виїмкою найрадикальнїйших, як прилучене иньших руських земель, заборона жити Єзуітам і т. ин.

Одначе як козаки бажали собі зміни точок умови на свою користь, так з другого боку Поляки думали про обмежене прав признаних козакам і православній релїґії.

В кругах польських особливо невдоволені були зі знесеня унїї і з права займати уряди в воєводствах руських тілько православним. Зміни в тім напрямі зажадали вони від Виговського зараз в 1659 р. на соймі цьвітневім, куди прибули посли козацькі по затверджене гадяцької умови.

Одначе бажане сойму стріло опозицию козацьку, хоч Виговський, якому приобіцяно воєводство Київське, прихиляє ся до него. Остаточно старшина козацька, скликана Виговським на нараду, згодилась на зміну в тім напрямі, що пропущено се місце дотеперішньої угоди, де зазначене було знесенне унїї в Короні і Литві, а полишено через те пункт про унію якимсь дуже неясним[2]). В кождім разї сторони годили ся на знесенне унїї у відокремлених трьох воєводствах[3]).

---

[1]) П. III 334—339.

[2]) Конституция соймова 1659 р. Vol. legum IV т. Jerlicz II, ст. Unie, która dotąd rzeczptę mieszała, także znosić w koronie i W. X. L. aby kto chce do rzymskiego, a kto chce do greckiego nie uniackiego nabożeństwa powracał.

[3]) П. III 249—53.

26 цьвітня 1659 Виговський відослав змінені статї королеви[1]). Послом польським був Криштоф Перетяткович.

Остаточно обі сторони дійшли до обопільного порозуміння. Умова тота творила з воєводства Київського, Брацлавського і Чернигівського осібну цілість, з окремим гетьманом, маршалом, канцлєром і підскарбієм на чолї. Всї акти, які би без їх відома вийшли з королївської канцеляриї, не мали ваги.

Гетьмана мав вибирати король з поміж чотирох кандидатів, предложених йому козаками. До гетьманської булави мало належати староство Чигиринське. Гетьман не повинен був приймати чужих послів і не міг без порозуміня з королем лучитись з чужими державами. Він мав бути першим сенатором у висше згаданих воєвідствах. Число козаків мало виносити 30.000 людий, зрештою справу реєстру полишено Виговському. Окрім козаків реєстрових гетьман мав мати 10.000 людий затяжних, на яких удержанє мали іти податки з тих воєводств, ухвалені на соймі. Ніякі иньші війська не мали до тих воєводств вступу, а помічні війська мали бути під рукою козацького гетьмана.

Козакам полишено всї права і свободи, звільнено їх від податків, цла, мит в цілій Коронї і Литві. Вони мали виробляти і продавати напитки, свобідно полювати, ловити рибу. Їх виключним начальником мав бути гетьман козацький.

На його пропозицию мали вони одержувати шляхотські дипльоми, так одначе, щоби число таких в однім полку не виходило понад 100. Стільки специяльно про козацтво сказано в умові. З инших станів Українських згадано про міщанство: православних зрівнано в правах з католиками. Селянство поминено мовчки. Обрядови грецькому застережено всяку свободу і зрівнано його в справах з латинським. Унїю знесено.

Митрополит київський, владика луцький, львівський, перемиський, холмський і мстиславський мали засїдати в соймі.

В Київі мала бути утворена академія. Закладанє ґімназий, колеґій, друкарень і друк книжок мали бути всім дозволені. Вкінци всім надано загальну амнестию.

Се головні точки умови. В присутности послів козацьких мав її заприсягти король, примас, гетьмани, канцлєри, маршал соймовий, на соймі, що мав як найскорше зібратись. Козацька старшина мала заприсягнути угоду по соймі і потім мала вона бути вписана в конституциї соймові[2]).

---

[1]) П. III 340.

[2]) Volumina legum IV 297 300, конституция сойму варшавського 17 марта 1559.

Стало ся се доперва в червню 1659 р. На соймі в Варшаві 10 червня 1659 Ян Казимир в імени своїм і своїх настудників, в присутности сенату, посольської палати і козацьких послів зложив присягу, що вірно і точно доховає точок гадяцької умови, що не дасть її нарушити і що всї суперечні з нею ухвали зносить. На випадок нарушення умови руський нарід буде вільний від присяги вірности.

Подібну присягу зложили Вацлав Лещиньский архіепископ Гнїзна і примас, Ян Завіша епископ Вильна, Станїслав Потоцкий гетьман коронний, Юрій Любомирский, маршал великий, Павло Сапіга гетьман литовский, Микола Пражмовский канцлер великий, Богуслав Лещиньский підканцлер, Криштоф Пац канцлер великий литовский, Олександер Нарушевич литовський підканцлер, Іван Ґнїньский маршал палати посольскої іменем кола польського, цїлого стану шляхотського і всїх воєводств коронних і литовських[1]).

Обозний Тимош Носач і по 2 з согників з кождого полку іменем Виговського і його наступників, іменем осавулів, судиїв, полковників, сотників, атаманів і цїлого козацтва зложили присягу на вірність королеви, зреклись протекциї царя й инших, з'обовязались, що проти Польщі з нїким не получать ся, посольств нїчиїх приймати, анї посилати не будуть без відомости короля; разом з Польщею будуть вибирати короля і Річи Посполитої боронити і вкінци, що присягу тоту зложать перед королївскими комісарями старшина громадська і чернь. На випадок нарушеня її тратять свободи і права нею признані[2]).

Такий був результат довгих переговорів, які Беневский іменем Річи Посполитої провадив із козацьким гетьманом. Сама умова — то одна з найхарактернїйших моментів в історії нашої козаччини, як дуже важний ступінь у розвитку політично-национальних та суспільних поглядів тодїшньої козаччини, тому то обговореннє гадяцької угоди з сього боку, особливо її правно-політичного значіння, як теж історії дальшої її долї, полишаємо до иньшої розвідки.

---

[1]) Vol. leg. IV 305—6, конституция висше згаданого сойму.
[2]) Vol. leg. IV 306 - 7.

Карпаторуська лїтература XVII—XVIII віків.

Подав **Др. ІВАН ФРАНКО.**

(ДОДАТОК).

[Далї].

XII. Рукопис Степана Самборини.

Так називаю сей рукопис, що переховує ся тепер у біблїотецї перемиської капітули під сиґн. LI, l. 8, від його колишнього властителя, що підписав ся на марґінесї. Се показна книжка, писана кількома руками в першій половинї XVIII в. десь у західно-карпатських горах. Письмо полууставне, папір грубий, зложений у 4-ку, книга крім титулу добре захована, в старій шкіряній оправі, має на хребтї старий напис: „Исторіе розмаите зъ Рымскихъ и тежъ иншихъ авторовъ коротко зебране". Карток ненумерованих 409, початку тексту і загального титулу нема. Ось докладний зміст рукопису.

1. Казанє над покійником, без титулу і без початку (сторона 1—13).

2. Частина євангелия сьв. Івана в перекладї на народню мову. Починає ть ся словами: „церкви, где ся вшитки жидове сходжали, не мовилем по тиху"; кінчить ся так: „запечатовали камѣн и страж поставили. и ми, намѣлши християне, страстем єго поклонѣм ся, абы нам рачил живот вѣчный даровати, а по смерти к лицу єго кролевати" (стор. 15—22).

3. Оповіданє без титулу: убійця боячи ся кровавої пімсти від брата вбитого, в велику пятницю прилюдно покаяв ся перед тим братом і одержав від него процу, а за те Ісус тому милосердному явив ся в снї і сповістив його, що за його добрий учинок виняв із пекла його брата і батька (стор. 22—24).

4. **Повѣсть преподобнаго Ѿца нш҃его Макарїа** про загробне житє і митарства (стор. 27—47).

5. **Св. Василїй агглову повѣсть сказует** (стор. 47—55), винято із Пролога під днем 19 октоврія.

6. **Слово ст҃го Ѿца нш҃его Кирила ѡ исходѣ дш҃и и ѿ митарствахъ** (стор. 55—71), винято із Пролога під д. 29 лютого.

7. **Слово Иѡанна Златоустаго ѡ твари бж҃їй и ѿ кончинѣ смертнѣй и ѿ покаанїи** (стор. 72—75), винято із якоїсь книги „Соборникъ" глава 37.

8. **Поученїе ст҃го Василїа. бл҃ки Ѿче** (стор. 75-80). Почин: „**Научи са вѣрныи чл҃вече бл҃гочестїю дѣлателъ**" і т. д.

9. **Казание на Богоавление Гд҃не** (стор. 80—104).

10. **Слово ст҃го Ѿца Кїрила ѡ первозданнѣм** (стор. 104—108).

11. **Житїе прпдбнаго Ѿца Дѣда бывшаго прежде разбойника** (стор. 109—113), винято із Пролога під д. 6 вересня.

12. **Гисторие розмаите з' римскїхъ и тежъ ин'шихъ ак'торовъ** [sic!] **коротко зобраны** (стор. 115—480). Се переклад звісної збірки Gesta Romanorum, доконаний із польського. Подаю тут титули поодиноких розділів:

1) **О пониженю порожнеи хвалы** (стор. 115—121) і **Выкладъ тогож ѡбычаю** (стор. 121—123).

2) **Ѡ уважаню вѣчности** (стор. 133—129) і **Выкладъ того ѡбычайный** (стор. 129—131).

3) **Гисториа ѡ Аполонѣ крулю Тирским и Тарсиеи кролевнѣ, на прикладъ, ижъ смутокъ пременяет са во радость** (стор. 131—199).

4) **Прикладъ ѿ хитрости диавелскей, ѧко суды боски сут справедливи** (стор. 199—207).

5) **Прикладъ ѡ дивном радѣню Бж҃омъ и ѿ почат҃ю ст҃ого Григориа** (стор. 207—236) і **Выкладъ того ѡбычайный** (стор. 236—242).

6) **Прикладъ ѡ пышным цезарю Иѡвинанѣ и ѡ его униженю, иже Гдь Бгъ частокротъ пишных понижа** [sic!] **а покорных подвыша** [sic!] (стор. 242—257), і **Выкладъ того ѡбычлйный** (стор. 258—263), пор дод. XI, ч. 5, стор. 90.

7) **Прикладъ ѡ досконалости** (стор. 263—269) і **Выкладъ того ѡбычайный** (стор. 269—274).

8) **Прикладъ ѿ памяти смерти, абы чловекъ не грѣшилъ** (стор. 274—279) і **Выкладъ т. ѡб.** (стор. 279—282).

9) **Прикладъ ѿ ѹтратѣ дѹшней и ранах дѹшъ забивающихъ** (стор. 282—289) і **Выкладъ** (стор. 289—291).

10) **Прикладъ ѿ ростропности, абысме вшитко добрїм ѹмысломъ чинили** (стор 291—301).

11) **Прикладъ ѿ хитрей зрадѣ невѣсткой и ѿ заслѣпленю зрадченыхъ** (стор. 301—311) і **виклад** (стор. 311—315).

12) **Прикладъ ѿ невдячности чловечеи з добродѣиствъ повшеҳныхъ** (стор. 315—329) і **виклад** (стор. 329—331).

13. **Прикладъ, же не маме женам вѣрити, ани юм' жадных таемнїцъ ѿповѣдати** (стор. 326—329) і **виклад** (стор. 329—331).

14) **Дрѹгий прикладъ, ꙗко не маме женам' жадных таемницъ вѣрити** (стор. 331—333) і **виклад** (стор. 333—334).

15) **Прикладъ ѡ несправедливости и лакомствѣ и караню за не** (стор. 334—339) і **виклад** (стор. 339—342).

16) **Прикладъ ѿ сталости в добрыхъ ѹчинкахъ вѣрным пожиточный** (стор. 342—359) і **виклад** (стор. 359—362).

17) **Прикладъ ѿ вѣрности и милости, же правда Ѿ смерти выбавлятъ** (стор. 362- 370) і **виклад** (стор. 370—372).

18) **Прикладъ ѿ великои справедливости божеи, иж сѹди его скрыти сѹт** (стор. 373—376).

19) **Прикладъ ѿ пожиткѹ ѿпатрности во вшиткиҳ' рѣчахъ** (стор. 376—379) і **виклад** (стор. 379—381).

20) **Прикладъ, же каждый пастырь ма старати ся ѿ ѿвечкахъ своихъ** (стор. 381—383) і **виклад** (стор. 383—385).

21) **Прикладъ ѿ страшномъ сѹдѣ ѿстатнемъ для вшиткихъ грѣшныхъ** (стор. 385 389).

22) **Прикладъ, же кто неѿкрещеный, не бѹде збавленый** (стор. 390—393) і **виклад** (стор. 393—394).

23) **Прикладъ, абысме чѹли ѿ зрадѣ диявелскеи, абы насъ злый дҳ҃ъ не зрадилъ** (стор. 394—397) і **виклад** (стор. 397—399).

24) **Прикладъ, ꙗко правды для преслѣдованя не маме Ѿстѹповати** (стор. 399 - 400) і **виклад** (стор. 400—401).

25) **Прикладъ хвалебный, же милосердными ѹчинками маме ѡфѣрѹ чинити Гд҃ѹ Бг҃ѹ** (стор. 401—404) і **виклад** (стор. 404—405).

26) **Прикладъ, же тылко сами справедливы внийдѹтъ до царства небесного** (стор. 406—407) і **виклад** (стор. 408—409).

27) **Прикладъ, же порожне естъ кохання во вшыткихъ рѣчахъ свѣцкихъ** (стор. 409—414) і **виклад** (стор. 414—416).

28) **Приклад҄ъ, абысме сталость мали в добрых҄ ѹчинках҄ъ** (стор. 416—418) і виклад (стор. 418—420).

29) **Приклад҄ъ, абысме чистость и вѣрность малженскѹ любили** (стор. 420—424) і виклад (стор. 424—425).

30) **Приклад҄ъ, же маме правдѹ вызнавати аж до смерти** (стор. 426—427) і виклад (стор. 427—428).

31) **Приклад҄ъ приводячий, абысме были покорного и чистого и скрѹшенного сердца** (стор. 429—432).

32) **Приклад҄ъ приводячий, абесме ся невдячностиваровали** (стор. 432—434) і виклад (стор. 435—436).

33) **Приклад҄ъ, же лакомство внѡго** [sic! зам. много] **люди заслѣпят, абы правды не ѹзнавали** (стор. 436 – 439) і виклад (стор. 439).

34) **Приклатъ** [sic!], **же кождый грѣх҄ъ без҄ъ розпачи не бѹде ѿпѹщенный** (стор. 439—442) і виклад (стор. 442—444).

35) **Приклад҄ъ, абысме памятали на добродѣистко нам҄ъ ѹчинено** (стор. 444—445) і виклад (стор. 446)

36) **Приклад҄ъ напоминаючи, абысме ѡбѣтницѹ инишим҄ъ выполнили** (стор. 446—450) і виклад (стор. 450—451).

37) **Прикладныи живот҄ъ святого Алеѯия, абесме роскошами тогосвѣтными взгардили** (стор. 451—460), пор. дод. IV, ч. 44; VI, ч. 5.

38) **Прикладныи живот҄ъ святого Євстафия къ навернѣню блѹдящих҄ъ** (стор. 460—476).

39) **Приклад҄ъ, же преизрѣню божемѹ жаден ся противити не может҄ъ** (стор. 476—480). Кінчить ся словами: „**Бгѹ нашемѹ слава на вѣки вѣком҄ъ Аминь**“. Далї на тій сторонї проба пера: „**Покѹшаю карамарю, ци добрыи**“. Подібні проби пера, рисунки, написи і т. и. знаходимо також на стор. 481—485. Між иньшим маємо тут підпис: Stefan Samboryna 1766 roku, та в иньшім місцї ще ранїйша дата: Anno Domini 1742. На стор. 481 поміщено початок жартовливої статї: „**Бѣ нѣкая вещ҄ъ низѹ главѹ носяще. Разгнѣва ся на сїю вещ҄ъ домѹ вл҃дка, въсади ю в темницѹ, по мнозѣ же времени выведе ю с темници и заклати ю копѣем҄ъ проб . . . . ризы же ея ѿгнем҄ъ ѡжегоша ся, сама же быст҄ъ распята на древѣ**“.

Отсей переклад „Gesta Romanorum“ доконано з польської друкованої книжки; про се можна впевнити ся порівнюючи подані тут титули оповідань з польськими (див. Historye rzymskie, wydał Dr. Jan Bystroń, Bibliot. pisarzów polskich, Kraków, 1894). Переклад держить ся невільничо польського орігіналу, так що декуди можна

його розуміти тілько при помочи польського тексту, прим. коли польське łotrowie перекладає на лютрове і т. и.

Далї йде иньшою рукою писана збірка житий сьвятих, особливо інтересна тим, що подано тут систематичну збірку житий апостолів — розуміеть ся, апокріфічних. Ось зміст сеї дальшої частини рукопису:

13. Житие стого Семїωна столпника мца септекрїа д. а (стор. 486—495), пор. дод. V, ч 9.

14. Чудо стаго Семїωна. Стый Семїωнъ столпник выгналъ бѣса из бъалокловы (стор. 495 —497).

15. Казана на рождество прстои и славнои Бдчци ншеа Бцы и прсно Двы Марїи (стор. 498—505), надруковано Памятки II, 57—59.

16. Житїа стых праведных Богоωцъ Їωакима и Анны (стор. 506—407), надруковано Памятки II, 110.

17. Казаня на воздвиженїе чстнаго крта мца септ. д. дї. (стор. 508-521), пор. дод. IV, ч. 3; V, ч. 8

18. Ѿ мученїи стаго мчнка Хва Никита мца тогож д. еї. (стор. 521—532), пор. дод. IV, ч. 4; V, ч. 10.

19. Житиа стаго Їωанна Бгослова наперсника Хртоваго (стор, 533—542), пор. дод. IV, ч. 5.

20. Казаня на покров прстой и славной Бдчцѣ ншеа Бци (стор. 553—557). пор. дод. IV, ч. 6

21. Житїа стаго апла Θомы, мца ωктоврїа д. ѕ. (стор. 558—559), пор. дод. IV, ч. 7.

22. Житїа стых аплъ Варъдоломеа и Варнавы, мца їюна дна аї. (стор. 560—562).

23. Житїа стго Їуды апсла Хва сородника, мца їюна д. дї. (стор. 563).

24. Мца ωктоврїа д. кї. Паматъ албо житїа стаго еѵлисты Хва Луки (стор. 564—566).

25. Житїа стаго апла Їакова брата Гдна (стор. 566—572).

26. Ѿ снովъ Зеведеωвых Клеωпы Їакова (стор. 573—575).

27. Ѿ сновъ Зеведеωвых стаго апла Їакова брата Їωаннова (стор. 576-582).

28. Житїа стаго Андреа апла, брата стаго апла Петра (стор. 583—589), пор. дод. IV, ч. 4.

29. Каталогъ стихъ апловъ (стор. 590—594).

30. **Казаны на стых апл҃ъ верховныхъ Петра и Павла** (стор. 595—630), пор. дод. IV, ч. 39; V, ч. 33; VII, ч. 6.

31. **Ѡ мѹченїи стаго Деметриꙗ казанꙗ** (стор. 631—642), пор. дод. IV, ч. 2.

32. **Казаны ѿ страшном трѹсѣ на Деметрїꙗ** (стор. 642—646), без кінця.

Далї йде третя часть рукопису, писана знов иньшою рукою і містить:

33. **Наѹка сповѣди з розных из многих оу҇чителей црковных зокранаꙗ** (стор. 647—787). Се тзв. пенїтенцияр або підручник для сповідників, яких було богато в середньовіковій Европі. В грецькій церкві сю тему трактовано докладно в Номоканонах. Наш трактат має 13 роздїлів і правдоподібно уложений на підставі латинських взірців.

34. **Ѡ цнотах теωлогичныхъ** (стор. 788—801).

35. **Ѡ раздрѣшеню грѣхок, котрого грѣхѹ не может сщеникъ раздрѣшити** (стор. 801—804). Далї одна сторінка порожня.

36. **Скѹтъкы сакраментовъ стыхъ** (стор. 806—810).

37. **Повѣсть ω дїꙗволѣ, како прїйде ко великомѹ Янтонїю въ ωбразѣ чловечестѣ хотꙗ клꙗти сꙗ** (стор. 810—819).

38. На стор. 820 ще одна статейка без титулу про сповідь.

XIII. Рукопис о. Івана Прислопського.

Сей рукопис, писаний одною рукою і докінчений, як видно з записки на остатнїй сторонї, в 1760 роцї о. Іваном Прислопським, парохом с. Каманої в теперішнїм грибівськім повітї, то спора книга in folio в новійшій оправі з дощок оббитих шкірою з витисками (оправа зроблена, як посьвідчує напис на першій чистій картцї, в р. 1851). Первісно мав рукопис 330 карток, як сьвідчить їх стара нумерация, але тепер кількох карток не стає. В текстї і в титулах ужито декуди киноварь, знаходять ся також ручні немудрі рисунки; текст обведений усюди подвійною лїнїйною рамкою, в якій містять ся часті приписки та відсилачі. На горі йде жива паґінация, в низу на кождій сторонї кустоди.

Зміст рукопису складає ся з двох частей: Псалтирі з толкованем до кождого стиха і з оповіданя про Чистилище сьв. Патрикія. Псалтир іде від к. 1 до 314, решту займає оповідане. Приглянемо

ся головно Псалтирі. Вона не ціла. З початку бракує 2 карток, (к. 3 вставлена між 5 і 6), а при кінцї також трьох. Тепер маємо тілько конець 2 псальма; перша катизма йде до кінця к. 11. Вона визначуєть ся тим, що кождий стих тексту писаний більшими лїтерами, а зараз під ним іде коментарий, писаний дрібнїйше і киноваром. Подаю пробу тексту і коментария:

а҃. Ѱаломъ Дв҃дꙋ, в'негда ѿбѣгаше ѿ лица Авесалома сн҃а є҆го, г҃.

Ѱалом' Дв҃дꙋ Дх҃омъ ст҃ым' єст в написанїє азвѣщен'ный, в немже содержит сѧ глас Христовъ къ Бг҃ꙋ Ѿц҃ꙋ найпаче в' ремѧ страстное ѿ множествѣ врагов, и вопл ц҃ркве ст҃ыѧ въ преспѣѧнїи гонителей еѧ, просѧщи помощ Бж҃.

в҃. Гд҃и что сꙋтъ розмножены тый котры мѧ фрасꙋютъ: веле и҆хъ повстає противко мѧ.

Глас Христовъ ко Бг҃ꙋ Ѿц҃ꙋ под час мꙋки, ꙗво за незлосливост и добротливост его . . . арцибискꙋпи й писемници, фарїсеє, ꙁїонжента, сꙋдїє жидовстїи и розмантїи народи докꙋчали спасенїє свѣтꙋ робѧщомꙋ.

г҃. Веле и҆хъ мовит дш҃и моєй: нема тотъ з'бавлѣнѧ в' Бг҃ꙋ своимъ.

Мовили непобожны Жыди на Хс҃а Гд҃а: „грѣшник єст, ꙗко сꙋботѹ не хранит, не вызбавит є҆го Бг҃ъ, далеко бо ѿ грѣшныхъ збавлѣнѧ“. Не знали глꙋпы, же Бг҃ъ Ѿц҃ъ былъ съ Христомъ справꙋючи збавлѣнѧ нш҃е.

д҃. А҆ ты є҆днакъ, Пане, ѡборонца мой є҆стесь и҆ хвала моѧ и҆ выноситель главы моєй.

Тꙋже и҆ глас А҆дамов къ Христꙋ Господꙋ: гды бо Хр҃тосъ Господъ на гори трꙋпѣхъ' глав на крестѣ поднес сѧ преклон' главꙋ свою ѿдалъ дх҃а, тогди вознесе паденꙋю главꙋ А҆дамовꙋ до перш го достоѧнїѧ.

е҃. Гласомъ до Пана колалем моимъ, и҆ выслꙋхалъ мѧ з' горы ст҃ой своєй.

Возопи Хс҃ъ на крестѣ на гори ст҃ой Голгофѣ, на ней же збавлѣнѧ оучинилъ и҆ выслꙋхан был ѿ Бг҃а Ѿц҃а свыше, же во третїи дн҃ъ воскресил его ѿ мр҃твыхъ'.

Приведу ще деякі характерні вислови з перекладу иньших псальмів сеї катизми: Пс. III, 3: Расторгниме звѧскы и҆хъ, а зошмарме з' себе ꙗрмо и҆хъ. На марґ. пояснено: расторгїи — розорви. Пс. III, 5: над Сїѡном горовъ стовъ є҆го. Пс. V, 8: мꙋжомъ кырвакым; ст. 9: проировад мѧ пре непрїѧтели мой, справлѧй пред ѡбличностю твоїовъ дорогꙋ мою; стор. 12: вѣчнѣ сѧ радовати бꙋдꙋтъ и҆ ты бꙋдеш мешкалъ меджи ними. Пс. VI, 11: нехъ собов ґкалтовнѣ трюжат кшиткы непрїѧтели мои. Пс. VII, 2: ѿ всѣхъ' преслѣдовниковъ; ст. 5: котры мѣ чинили злост; ст. 10: В никочъ сѧ ѡберне; ст. 12; Бг҃ мюцный и҆ терпливий; ст. 15 і 17 викладаєть ся на Юду:

еі. Ѡто родитъ несправедливост', почалъ болезнь и҆ породилъ неправостъ.

Іюда почалъ болѣзнь, ѕле помышлѣнѧ, и породил неправост, на сребрѣ Блдкѹ продалъ; ѕлый бо чловкъ прежде оумыслитъ ѕлость, потом оучинитъ.

зі. Ѡберне сѧ болезнь єго на главѹ єго, и выстѹпитъ ѕлостъ єго на верх главы єго.

Злочестивый Іѹда за главѹ црькве Ха свою главѹ повѣшеніемъ погѹби; неправда Іѹдіна на верхъ єго сниде и погрѹзи его во дно темности.

Кадїсма вторая (Пс. 9—16, k. 12 — 24 r). На початку і на кінці по рисункови: на початковім Ісус з кулею сьвіта в руці, на кінці ангел держить у руках образ Ісусового лиця на обрусї. Титул і початкові букви Псальмів писані киноваром, зрештою все чорним атраментом. Із язикових форм нотуємо з тексту псальмів сеї катизми: крѣк оубогых, оунижїнѧ мое, Ѿ ворют смерти, позастрѧвали народове к затрачиню, сило = sidło, рамено = рамя, мыслѣль=myślał, коробел=wróbel, наготовили стрилы во сайдакъ, абы пострылили з тѣни (в гірських диялектах: стриляти зам. стріляти); Панъ пытатъ сѧ; кто сѧ во ѕлости кѡхатъ; нѹдза= nędza; бѹдѹтъ ради, быx былъ порѹшенный; потѣшїнѧ; ıа престеригалъ дорогъ твердыхъ; стеречи ıако зриницѹ во ѡцѣ; под тѣнїовъ крылъ твоих; лвикъ младый=скименъ.

Кадїсма третая (Пс. зі.– кг., k. 24 v.—42 r.). Малюнок на початку; Благовіщенє; тілько перших 5 рядків і перший інїциял писані киноваром. З характерних язикових появ нотую: бѹдеме в'зывати; бо-с' го оупередилъ; предолжїнѧ днїй; пецъ ѡгнистый; в' гнѣви своем'; выслебодилесь ихъ; хробачокъ; бовѣм' го хце; скарѹпа подънѣмнѧ=піднебіня. В поясненю до Пс. XXI, 19 (Дѣлили меджи сѧ ѡдѣнѧ мое, а ѡ шатѣ моей метали жребїй) сказано: „Ѡдѣнѧ Хртово жолнѣре дѣлили на чтыри части, поневаж чтыри жолнѣре были, котры распинали Ха, а ѡ нешитой сѹкенцѣ кюсткы метали“; з рѹки псїой=песьої; з пащекы лвїой; пренюс' ѡчима; пред тварю тых; вшиткы тлѹстохове земи; вывюл' мѧ на дорогѹ; длѧ їмена своего. Цїкаво, що Пс. XXIII, 7—10, рядки дословно цитовані в Нїкодимовім євангелию, тут не прикладають ся до Ісусового походу на пекло, а лише до Вознесения, подібно, як в оповіданю Унґварського рукоп. (Памятки II, 333).

Кадїсма четвертая (Пс. 24—31, k. 42 v. — 62 v.). На початку малюнок — погрудє Богородицї, на кінці ангел з гильками в обох руках. Титул і перший інїциял писані киноваром. З язикових появ нотую: покаж' мѣ; стежокъ твоихъ; котры сѧ бадаютъ ѡ тестаментѣ єгѡ; кырвавыми; Ѿ когож мѣ бѹде страх; хоцѧй бы; голосъ мой, которымем крѣчал; фалечны свѣдкове; закквитло тѣлѡ мое; дѣдѣцтво; загырмѣлъ Панъ; мюць=міць;

вывюлъ еси; дюм' оутѣчкы=dom ucieczki; для имена твоего; в' гнѣви=в гніві; забыто ѿ мѣ; ѕлоречїнꙗ; рюкемъ=rzekłem; стрвожїнꙗ; ꙗмъ рюкъ; Ѡшмаренный естемъ; над-до мною; в нѹдѕѣ; гды мꙗ тер'нꙗ боло.

Кадїсма пꙗтаꙗ (Пс. 32—36, k. 63—82 v.). Рисунок на початку: Ісус з розтвореною книгою, на кінцї якийсь орнамент; киновар тілько в титулї і в першім інїциялї.

Кадїсма шестаꙗ (Пс. 37—45, k. 82 v. — 97 v.). Малюнок на початку: якась сьвята держить у руках модель вежі. Киновар ut supra. Пс. 37 і 38 без коментарія, тілько з дрібними увагами на марґ. Дальші пс. сеї катізми крім ширших пояснень під титулами або при кінцї мають також тілько декуди коротенькі поясненя під стихами або на марґ.

Кадїсма седмаꙗ (Пс. 46—54, k. 97 v. — 110 v.). На початку рисунок: Ісус з книгою, киновар ut supra, коментаріїв дуже мало і тілько під деякими стихами. Таким самим робом перекладено і пояснено дальші катізми до 16-ої включно, тоб то до Пс. 117 (k. 214 v.).

Кадїсма седмнадесꙗтаꙗ. Аллилѹꙗ. рӣ. Хваленїе Бг҃ѹ ѿ закона его. Ся катизма зложена з одного 118-го псальма (k. 241 v. — 260 r.), що поданий тут і в церковнім оріґіналї і в перекладї так, що кожда сторона в довжину поділена подвійною лїнією на дві шпальти і кождий стих псальма написаний en regard у обох текстах, а під ним через цїлу сторону підписано коментарий. У вступі (k. 241 v.) пояснено, чому сей псалом такий довгий: бо був уложений до співаня по дорозї в часї перенесеня кивота, а пізнїйше для співаня Жидам в часї щорічного походу на празник до Єрусалима. „Разложенъ же е҃ — кажеть ся далї — оу Еврей по алфавитѹ, сї есть по азбѹчным' словамъ; всꙗческое же слово содержитъ во себѣ ѿсмерицѹ стїхоВъ со своимъ толкомъ; паче же разположенїе то сочїни сꙗ ради лѹчшаго всѣмъ пособїꙗ памꙗти, ꙗко да азбѹчныꙗ словеса памꙗтїю содержаще послѣдѹющаꙗ имъ стїхи оудобїе возмогѹтъ себѣ прїпоминати и весь тако ѱаломъ совершати на памꙗтъ“. При кінцї мішаною мовою подано ось яке оповідане: „Блженный Авгѹстин размышлꙗлъ кедысь ѿ таковомъ разположенїи стїховъ ѱалма сего по кв҃. словесем' азбѹкї еврейской и ѿ всꙗкаго слова содержащїи ѿсмерїцы стїховъ, паче же о҃ различном именованїи закона по всꙗкїх' стїхах' многажды воспомїнаемаго. и о҃тѡ знагла оузри древо прекрасное со дванадцет'ма голѹсками, и кажда голѹска мала в собѣ о҃смъ голѹзокъ малыхъ, и ѿ галѹзокъ вшиткых барз' слодкы

капелки истѣкали. Подивиже сѧ толикомꙋ видѣнїю древа прекраснаго й разꙋмѣ, ꙗко чꙋдное изображенїе бѧше ѱалма того пресладкаго“.

Катізми 18, 19 і 20 подані в церковнім тексті з звичайним коментарием під кождим стихом: текст отатнього 150 го псальма і коментарий кінчать ся на k. 293 r., котрої долїшня часть разом з 5 рядками коментария врізана. Оборотна сторона сеї картки порожна, а на k. 297 r. іде Ѡставлшаѧ сѧ кадїсми толкованиѧ [Ѿ] ӕзыка славенскаго, себ то переклад кат. 8, 19 і 20 на мову зближену до народньої, таку, якою перекладено всї попереднї. Зазначаю деякі язикові появи: рѣчи котры мѣ повѣджено; сѣдили сꙋдїове на сꙋдѣ; Ѿкаль мѣ пришолъ ратꙋнокъ; снад бы нас были живыхъ похланꙋли; сѣть сѧ пюрвала, а мы выбавлени естесме; по прожници=po próżnicy; не бꙋде стерюгъ; ктож томꙋ вытыр'ват; сѣдлость=осїдок; позабывалъ кроле мюцны (pozabijał króle mocne); людїомъ своимъ; не машъ тхꙋ въ оустахъ; доборечте Панꙋ; мюцъ над днїом; мюць над ночꙋ; вывюлъ рꙋковъ мюцновъ й раменом высокым; черкене море; извюргъ фараѡна и моць его; црко вавилонѧ нꙋдз'нйцо; барзъ велка хвала панска; вствпю на нбо; венжовый ѣдъ; во мѣ естъ; рюкемъ до Пана; праца воргъ ихъ (трꙋдъ оустенъ ихъ); положь стрюжꙋ оустамъ моим, а дверѣ к коло ѡгороджены воргам моим; не зрювнѧют сѧ; покаре мѧ; толща земли розкыршитъ сѧ.

Краткое описанїе ѿ чыстцꙋ свѧтого Патрїкїѧ, котрого Момбрикїй й Баронїй Стꙋдїов зовꙋт, з'животовъ свѧтыхъ вынѧте (k. 315—330), буде надруковане в Памятках, т. IV. На кінці під текстом підпис: Сїю Їсторїю преписал' Ѿцъ Їѡань Прислопский, презвѵтер Камѧнский, з полской книжици дрꙋкованой рокꙋ ҂аѱ҃з. Ще низше иньшим письмом підписано: Teodozy Przysłopski sołtys Kamieński. Ѳеѡдосїи Прислопскый солтис Камѧнскый. Ще иньшою рукою списані початкові слова і порядкові числа в Псалтирі сїмох покутних псальмів.

Про сей рукопис першу звістку подав пок. о. Никорович у Шематизмі перемиської епархії з р. 1879 стор. 272 додаючи звістку, що той сам Іван Прислопський переписав також кирилицею Лїтурґікон, Ірмолоґіон і Піснї церковні, які в Камяній доси вживають ся при богослуженю. Кілька разів я надармо старав ся дістати ті книги для перегляду і тілько перед роком менї удалось одержати отсей Псалтир при помочи Впов. д. Лїпинського і його Впов. дружини, котрим за се щиро дякую. Так само складаю подяку о. Прислопському з Білцареви, у котрого зберігає ся сей рукопис як родинна памятка, за його ласкаве визичене.

XIV. Калуський збірник.

Так називаю невеличкий рукописний збірник, одержаний мною від д. Івана Ем. Левіцького, який знайшов його між паперами свойого пок. батька, що довгі роки був парохом у Берлогах Калуського пов. Збірничок писаний на сїрім папері полууставом XVIII в., сильно зачитаний, має формат малої 8-ки і на жаль заховав ся тілько в відривках, усего 32 картки. Хоча на марґінесах знаходимо богато проб пера, то про те нема підпису анї копіста анї давнього властителя, анї не зазначено місцевости, де писано збірник. Ось його зміст:

1. Слово ѡ бражникꙋ (стор. 1—10), звісне оповідане, надруковане Костомаровим (Памятники старинной русской литературы издаваемые гр. Гр. Кушелевымъ Безбородко подъ редакціею Н. Костомарова, вып. вторый, С. Петерб. 1860, стор. 477—480).

2. Вопросы ст҃ихъ ѿтецъ (стор. 10—16), апокріфічний катехізм, без кінця.

3. Повість про Юдиту (стор. 17–33), без початку.

4. Житиѥ ст҃го Іѡана їже во Сочавѣ мꙋченаго (стор. 33—47), пор. дод. IX, ч. 13.

5. Житїє и мч҃енїє ст҃ои великомч҃ницѣ Єѵфимїи (стор. 47—51). Стор. 52 заповнена пробами пера; між стор. 48 і 49 бракує карток.

6. Уривок Листа небесного (стор. 53 - 64), без початку і кінця, писаний скорописом XVIII в., мабуть тою самою рукою, що писала й попереднє. Подаю з него невеличку пробу тексту: ...„и для того послах на вас карности: ѧзики вас поплѣнѧт, поважꙋт и в неволю и в работꙋ поберꙋт и запровадѧт. и не ѿвернꙋли есте сѧ ѿ злихъ оучинков своихъ и не пошли есте дорогою правою и словъ моих евглскихъ не хотѣли есте слꙋхати, ѧкъ емъ самъ мовилъ: „нбо и землѧ мимо иде, а словеса моѧ не могꙋт ити во вѣки“. и ни в чомже повеленїй моихъ не радите и ст҃ꙋю неделю не чтите и не ст҃ите. и за то пꙋщꙋ на вас зими злии и вѣтри силнїи, зради и метѣлницѣ и снѣги великїи, води поточнїи випꙋщꙋ из матки земнои, дам на вас голод и смертъ лютꙋю и на все имѣнїе ваши, и много знаменїѧ и скорби. и не покаѧлисте сѧ, ѩко ѿ лица моего гнѣвъ мой на вас естъ за злии оучинки вашѣ и за ст҃ꙋю неделю, ижъ Бг҃а не чтите и [не] держите в чистости и в набоженствѣ церковномъ, але вопалисте сѧ во похот диѧволскꙋю и в дѣла его скверніи, ѿсквернили есте ст҃ꙋю землю и неделю“.

XV. Іспаський рукопис.

Сей рукопис, одержаний мною від селянина Гулейчука з Іспаса над Черемошем на Буковині, писаний двома руками в XVIII в. крім початкових трьох карток, що списані відмінним почерком і вирвані з якогось иньшого рукопису. Рукопис має 39 карток 4-ки, писаний на сїрім, міцнім папері і з виємком остатньої сторони забруканої так, що її годі відчитати, захований досить добре. Розуміеть ся, що анї початку анї кінця нема. З виємком перших трьох карток кіноварі не вживано, хоча на початку і при кінцї поодиноких статей є декуди немудрі рисунки. Ось вміст сего рукопису:

1. Вірую з поясненями (стор. 1–6), без початку. Відривок якоїсь окремої цїлости, писаний грубим полууставом так, що кождий „стих“ писано більшими буквами, а пояснене до него дрібнїйшими. Початку нема, бракує мабуть одної картки, бо теперішня стор. 1 починаеть ся в серединї поясненя до стиха 3. Подаю для проби пояснене до ст. 4 (Насъ ради чл҃къ — и вочлвѣчша сѧ): В семъ стихѣ Аполинаристовъ геретиковъ потоплѧетъ [з польського; potępia], которїе повѣдаютъ Сн҃а Божого не быти досконалого чл҃ка и дш҃и розꙋмное не имѣѫчого; самꙋж толко матерїю тѣла чл҃чого взѧлъ, мовѧтъ, а в' мѣсто дꙋши бж҃ство было, а длѧ тогожъ не доскональїи [хлѣбъ], то е҃ без квасꙋ и соли на офѣрꙋ оу҆чн҃комъ своимъ приносити казалъ. Прото таковихъ геретиковъ потлꙋмлѧѫчи црковъ Хв҃а досконалимъ хлѣбомъ ѡ҆фѣрꙋ ст҃ꙋѫ чинить визнаваѫчи и скѫткомъ показѫѫчи, ижъ Сн҃ъ Божїй досконалимъ чл҃комъ стал сѧ, маѫчимъ дш҃ѫ розꙋмнѫѫ в' собѣ, ѿ которомъ самъ мовить Іѡаннъ аї.: „Маѫ власт дш҃ѫ моѫ положити и маѫ власт зась еї взѧти“. Цїкаве тут мовчане про латинників і їх оплаток, хоча автор коментария стоїть на православнім становищі, як се видно зо стиха 9 про сьв. Духа, де сказано: „иже ѿ Ѻц҃а исходѧщаго“, та в коментарі знов показуеть ся тілько давні єресї без найменшого натяку на пізнїйші суперечки.

2. Житїе ст҃аго праведнаго Іѡсифа прекраснаго (стор. 7—12), без початку, надруковано Памятки І, 136—138.

3. Слово ст҃аго Іѡанна Бг҃ослова (стор. 12—22), звісний апокріфічний катехізіс, пор. Тихонравовъ, Памятники отреченной русской литературы, С. Петербургъ, т. II, 197—212.

4. Сказанїе дивное и живоносное ѻ рожденїи ст҃аго ѻ҃ца прпд҃бного Григорїѧ рицера (стор. 23 —

38), звісне оповідане про кровосумішку, виняте із Gesta Romanorum, пор. дод. XII, ч. 5.

5 Слово человѣческое ѿ младенствѣ Іс Хрстовѣ црком (стор. 39—47), апокріфічне евангеліє Томи, надруковане Памятки II, 159—164.

6. Слово ѿ Патерика, ꙗко не достоитъ ити съ црькви, егда поютъ в' церкви пѣснь бжїю спѣваемоую црстъ [sic!], (стор. 48 — 51), оповідане взяте із збірки „Великое Зерцало“, пор. Oesterley, Gesta Romanorum, 688—691 і паралелї 749.

7. Сказанїе и повѣсть о црю православномъ Аггеж (стор. 52—56), текст подібний до нашого надрукував А. Н. Веселовскій, Разысканія въ области русскихъ духовныхъ стиховъ, N. V, стор. 147—150.

8. Притча о богатих ѿ книгъ ѿ болгарскихъ (стор. 57—60), надруковано мною в статї: „Притчата на еднорога и нейнията български вариантъ“ (Сборникъ за народни умотворения т. XIII), пор. Яковлевъ, Опытъ изслѣдованія „Измарагда“, Одесса 1893, стор. 52.

9. Житїе стого Виктора пѹстелника. Слово оцъ снъ дхъ стый (стор. 61—66). В низу під текстом підпис старим курсивом: Powinię gospodasz na sam przod rano ustac a pozno legac nie czekaiąc nim słonko zaydzie, wyszedszy na dwor poglądac, czy będzie pogoda lub nie. Jeżeli widząc, że pogoda miła, potrzeba ustac z mikeko łużka y wczesnie czeliadz pobudzić. A ieże — далї урвано. На остатнїх сторінках починаючи від 67 писано иньшою рукою, недбалим і невиробленим полууставом:

10. Сказанїе ѿ црю Соломонѣ, како закопа бѣси во єдиной дельвѣ тмами темъ, тисѧщами тисѧщъ (стор. 67—72), надруковано мною: Житє і Слово I, 136—138 і Памятки I, 291—293.

11. Прикладъ о хитрости бозской (стор. 72 — 77) звісне оповідане про ангела і пустинника, пор. Oesterley, op. cit. 396—399 і 724—725 і дод. XII, ч. 4.

XVI. Рукопис о. Іллї Яремецького Білахевича.

Отся богата рукописна збірка доставлена менї була перед кількома роками д. Дмитром Єндиком, тодї нар. учителем у Зазулинцях над Днїстром, від старого дяка Морозевича. Писана в 4-ку,

одною рукою при кінці першої половини XVIII в. заокругленим полууставом близьким до курсива, вона цікава тим, що подає деякі звістки про її писця, датує докладно поодинокі части, коли і де були написані. Автор збірки, о. Ілля Яремецький Білахевич був, як можемо бачити з тих записок, православним попом, а може навіть монахом; на се вказує його побут у манастирі в Путні в р. 1749. Ми бачимо його в р. 1747 „на кондициї“, себ то на посаді в Вовчківцях „над Прутом водою при церкві Вознесения Ісусового“, 1749 р. він у Путні в манастирі, а 1755 ми полишаємо його на парохії в Хелмінцях Хотинського пов. Може бути зрештою, що його побут у манастирі в Путні мав яке дисциплїнарне значінє, бо-ж православні монахи не сидїли на парохіях. Але яке значінє мав його побут у Вовчківцях, де від р. 1700 офіцияльно заведена була унїя? Шо се була за „кондиция“, задля якої він пробував тут? Що се не була парафія, се видаєть ся нам певним; слово „кондиция“ в польській мові тодїшнїх часів означало приватну лекцию або загалом якусь приватну посаду.

Рукопис о. Яремецького Білахевича дійшов до нас у досить сумнім станї, без початку і кінця, богато карток повидирано, пообшарпувано. Він писаний старанно, кожда сторона в лїнїйній рамцї, заставки розмальовані фарбами зеленою, жовтою і червоною, прикрашені немудрими рисунками; так само рисовані і мальовані інїцияли. Горою йде жива паґінация, кустодів нема, на одній сторінцї маєть ся 24—26 рядків письма Ось зміст сего рукопису.

1. **Хожденїє Богородицы по мꙋкамъ** (стор. 1—22), без початку, надруковано мною див. Житє і Слово, т. III, стор. II, 81—88, 224—237. Пор. дод. IX, ч. 10. На стор. 22 по скінченю оповіданя підписано: Eliasz Jaremecki Biłachiewicz napisał te xionżke, ktora nazwana czystec, ano Domini 1747, miesiąca oktombra dnia 2, natenczas będoncy na kondycyi w Wołczkowkach nad Prutem wodo, pod tytułem cerkwi Wniebowstomplenia pana Jezusa, pod miastem Zabłotowem.

2. **Ѿселѣ починає сѧ кныга Пер҇ло Многоцѣнноє. Слово ѿ скончанїѧ вѣка сего, ѡ҆ войнахъ Измаилскихъ и҆ ѿ цр҇ꙋ Михаилꙋ и҆ ѿ Антихрестѣ і҆ ѡ страшномъ сꙋдѣ** (стор. 23—78). На скілько вѣрно переписано Транквілїонове „казанє“, не можу сказати, не маючи під рукою „Перла многоцѣнного“. На стор. 70 в низу підписано: Anno Domini 1748 marta die 23 to sie pisało, Eliasz Jaremecki Biłachiewicz. Між стор. 74 і 75 не стає одної або кількох карток.

3. Слово ѡ главѣ Адамовѣ, како в корены лежала (стор. 79), надруковано Кіевская Старина т. XLVII, 1894, грудень, стор. 434—435 і Памятки I, 31.

4. Слово ѡ Сивиллѣ пророчици и ѡ Двдѣ царꙋ (стор. 80 — 82), надруковано Житє і Слово т. III, 141—142 і Памятки I, стор. 277—279.

5. Слово ѡ Авраамѣ, егда вопроситъ во домъ свой стꙋю Тройцꙋ и поставиша трапезꙋ под дꙋбомъ Амаврїйскимъ (стор. 82—86, докінч. на стор. 123), надруковано Памятки I, 86—90.

6. Ѿселѣ починает сѧ кныга ѿ житїа стыхъ, и иниїє слова поꙋчителнїе, ѡ вѣршахъ и ѡ іныхъ исторїахъ дшеполезныхъ. Слово ѡ побѣдѣ дїавола, како бесѣдовахꙋ Іс Хс со дїаволом на горѣ (стор. 87—91), надруковано Памятки II, стор. 200 - 203.

7. Слово ѡ вї. пѧтныцахъ и ѡ градѣ Шпалѣ, рокꙋ бжїѧ ѧах., иже єсть на ползꙋ христїѧномъ (стор. 92—97), пор. висше дод. IX, ч. 17.

8. Слово ѡ исходѣ дши, егда разрꙋчает сѧ ѿ тѣла на ѡнїи вѣкъ (стор. 97—100), про митарства.

9. Слово ѡ Мелхиседецѣ цри Салимскомъ иже во стыхъ Ѿца Аѳанасїѧ архїєпископа Алеѯандрїйскаго (стор. 100—101), надруковано Памятки I, 97 — 101; пор. дод. VI, ч. 28.

10. Слово стаго Григорїѧ Бгослова о крстѣ Гни, ѡ Адамѣ и за два разбойники и прочаѧ (стор. 105 — 110), надруковано Памятки I, 29 - 30, 31; пор. II, 243—246.

11. Слово ѡ стой недели сїє єстъ Єпистолїѧ, приказанїе Гне, слова положен. (стор. 111 - 113). В низу підпис: Ano 1748 E. I. B. Пор. дод. XIV, ч. 6.

12. Слово ѡ снѧтїю с крта тѣла Гда ншего Ісъ Ха през Никодима и през Іѡсифа, а при том лѧментъ або плач пртон Бци (стор. 114—122), надруковано Памятки II, 246—252.

13. Слово ѡ Агарѣ и ѡ снꙋ еѧ Исмаилꙋ како бил сѧ со Ісаакомъ сном Авраамовим (стор. 123 - 124), надруковано Памятки I, 104 - 105.

14. Слово стлѧ Василїа Великаго архїеппа Кесарїи Каппадокїйскїѧ, како ѿнѧлъ Євладїѧ ѿ дїавола (стор. 124—129), надруковано Житє і Слово III, 307 — 312, пор. дод. IV, ч. 18; VIII, ч. 15.

15. Слово ѿ невидимихъ добродѣйствах бозких, ако Бгъ естъ рознїй ѿ видимаго створена, невидимїй и непостижимїй (стор. 129—131), проповідь.

16. Слово цр҃у Дв҃ду, како списа Псалтиръ всѣхъ псал'мѣвъ. т҃ѯс. (стор. 132 — 133), надруковано Памятки I, 272—273. В низу під текстом підпис: Eliasz Jaremecki Biłachewicz pisał marta die 16 ano 1748 sam sobie, w Wołczkowcach.

17. Слово о Гд҃ѣ нш҃емъ Іс҃ Хр҃тѣ, како игра а съ содѣтми жидовскими и сотворив вї. птицъ (стор. 134—137), надруковано Житє і Слово I, 227 — 230; Памятки II, стор. 169—172.

18. Слово дш҃едивно и дш҃еполезно ѿ Флавїанѣ разбойныцѣ, иже разбой твораше в странах Єгипетских (стор. 138—140).

19. Слово ѿ двох разбойниках ѿ Гестѣ и Дизмѣ, како са зачали и како зросли г҃ како распато ихъ на ѡбѣ странѣ Гд҃а нш҃его Іс҃ Хр҃та (стор. 141—142), надруковано К. Стар. 1894, груд., стор. 443—444 і Памятки II, 342—343.

20. Слово ѿ ст҃ой великомч҃ныци Хв҃ой Параскевїи (стор. 142—145). Під текстом підпис: Ano 1748 marca die 29 E. I. B. D. Пор. дод. IV, ч. 9.

21. Слово ѿ честном кр҃тѣ Гд҃а нш҃его Іс҃ Хр҃та (стор. 145—149), оповіданє про віднайдене хреста Єленою, пор. дод. IV. ч. 3; V, ч. 8.

22. Слово ѿ сотворєню аг҃глъ и арха҃гглъ и ѿ прочїихъ безплотныx силахъ (стор. 149—150), надруковано Памятки I, 14.

23. Слово ѿ ст҃омъ великомч҃нку Геѡргїю, како побѣдилъ змїа, девицу ѡборонилъ цр҃евну (стор. 151—153), пор. дод IV, ч. 46; VII, ч. 4; VIII, ч. 11.

24. Слово ѿ единомъ пустелнику Їсихїю, како гонимъ бѣ бѣсомъ ис пустинѣ (стор. 154—156). В низу підпис: Ano Domini 1748 aprylis die 20. Eliasz Jaremecki Biłachewicz.

25. Слово ѿ смр҃ти силному и роскошному воину, которїй на свѣтѣ роскошне жилъ (стор. 157—162), звісне оповіданє про лицаря і смерть, пор. дод. IV, ч. 56; VIII, ч. 13.

26. Сказанїє или наука снадная хотащим разумѣти оучителем (стор. 163—165), покажчик хронольоґії, а при кінці реєстр канонічних книг. Під статею підписано: 1748 napisano.

27. Преданїе ѿ громѣ Моисеа громовидца (стор. 165—166), надрук. Кіевская Старина, т. XXXVI, 1 92, март, 482—484.

28. Слово ѡ всѣхъ дѣлахъ церковныхъ поучителное оучителем (стор 166—168), виясненє значіня всїх церковних приладів. Інтересне поясненє сьвічки, яку підчас служби божої несуть перед сьвященником при великім входї: Свѣтилникъ, еже грядет пред їереемъ, естъ корсуръ, слуга Пилатовъ, їже бѣ возлюбленнїй оу Пилата. Пилат ѿ Хтѣ помисливъ і рече: „Корсуре, пойди і приведи Хта". Корсуръ стоя пред Пилатом і поклонив ся і поцѣловал землю и рече: „Гди, Гди, Іс Хте, гряди, гряди, зовет тя Пилатъ". тогда Пилатъ почудил ся вел'ми и рече: „Корсуре, что ти глешъ? Хс єстъ не тут, не з нами, како учует, что ти глеш?" Корсур рече: „Пане мой Пилате, Гдь все знаетъ і все дѣлает, і тое видит, и нинѣ со аггли глетъ". Тогда Пилат почудил ся велико, єгда ѿ Корсура оуслишал ѡнїи гласъ і ужасенъ бѣ велми и рече: „яко ти оуразумѣлес тое?" Корсуръ рече: „Пилате, пане мой, егда мене послал во Ієрлимъ, тогда видѣлем, иж дѣти еврейскїе вѣтви постилаху єму глюще: „ѡсанна во вишних". И все Корсуръ Пилату по истиннѣ сказал. И рече Пилат: „Твори, брате, що разумѣеш". Єгда же увидѣлъ Корсуръ веденнаго Хрта пред Пилата, и изїйде [sic! зам. изїйме] ис постели платно глюще: „Гди Ісе Хте, зде по платну поступи". І того ради свѣтилникъ грядет пред їереем. Як бачимо, се досить недоладна перерібка першої глави Нїкодимового евангелия (пор. Памятки II, 253—254, 274—275). Цїкаво би знати, на якій основі Яремецький приточив її до поясненя лїтурґічного обряду? В низу під сим текстом підпис: napisano ano Domini 1748, maia die 4. E. I. B.

29. Сказанїе лун'наго мца, во которїй днь что добро творити или во которїй днь разболит ся или будетъ живъ іли умретъ, в семъ чтенїю значитъ и ѡбрящеш (стор. 169—172).

30. Исторїя ѿ патрїярсехъ Иерлимскихъ и ѿ папѣжехъ римскихъ (стор. 172—174). Між иньшим читаемо тут:

Папѣжъ Келестинъ, той ѿнялъ жени ѯїендзам.

Папѣжъ Сагуштанусъ, той ѡбранїй на папѣжство през голуба, бо єму їз' уха идалъ.

Портонскїй бѣскупъ найпервѣй латинским язиком вимислилъ мшу ѿправовати.

Папѣжъ Оурбанъ, той найперше вимисливъ з божим тѣлом, з монстранцїею по мѣстѣ ходити, якъ и тераз Римляне ходятъ.

Папѣжъ Вутайлъ, той музику, ѡргани і інъшїе игри в костелахъ постановилъ.

Папѣжъ Іѡнъ, той невѣста, жена билъ, гди ѿ нем пишꙋтъ латинници и строни бгоѩвленїѧ.

Папѣжъ Сергїй той длѧ ѡборони єреси папѣжемъ зосталъ, того папѣжа бжїимъ повеленїем ꙋши зѣли.

В низу підписано: Ano Domini 1748 maia die 7 napisano E. I. B. R. D.

31. Вопроситъ стїй Василїй, Ѡповѣдае стїй Григорїй] Бгословъ (стор. 174—177), апокріфічний катехізіс на біблїйні теми.

32. Рождественникъ сложенъ и приведенїемъ аггловим избран (стор. 178–179), ворожбитська статя. В низу підпис: Eliasz Jaremecki Biłachewicz pisał te istorye ano Domini 1748, czerwca d. 5 we wsi Wołczkowcach pod Zabłotowem.

33. Подѧкована на каждом елеѡсщенїю сладкоглива (стор. 180—181), риторична промова.

34. Подѧкована ѿ дховнаго при актѣ (стор. 181—182).

35. Подѧкована на стаѧ Хва Ѡца Николаѧ (стор. 182—183).

36. Подѧкована на блговѣщенїе или на инїе праздникы пртїѧ Бци, премѣнѧючи вважаючи (стор. 183—184).

37. Пролїогъ на рождество Гда ншего Їсъ Христа (стор. 184—185), вірша.

38. Єпмїлїогъ на рождество Гда ншего Їсъ Хта (стор. 185), вірша.

39. Пролїогъ на воскресенїе Їсъ Христово (стор. 186), вірша. В низу підписано: Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus na wieki wieczne amen. 1748.

40. Житїе прпдбнаго Алеѯеѧ члвка бжїѧ, мцѧ марта днѧ дї. Гди блви (стор. 187—195), пор. дод. IV, ч. 44; VI, ч. 5; XII, 12, гл. 37.

41. Житїе стаго великомчника Никити мцѧ септеврїѧ днѧ еї. (стор. 196—202), пор. дод. IV, ч. 4; V, ч. 10; XII, ч. 18. В низу під текстом: Ano Domini 1748, czerwca d. 14 napisano житїе Никити мч. Eliasz Jaremecki Biłachewicz.

42. Житїе прпдбнаго Ѡца ншего Єфрема Сvрина (стор. 203—213).

43. Прпдбнаго Ѡца ншего Єфрема наказанїе ѡ ꙋмиленїи и спсенїи дꙋши и ѿ Ѡреченїи житїѧ (стор. 214—216), без кінця. Зрештою при оправі переплутано картки статей 42 і 43.

44. **Сеже Пꙋтникъ** (стор. 217), статя без початку, виглядає як витяг із якоїсь подорожі на схід. Приводжу сей уривок вповні: Ѿ Єфеса на бѣлое море т҃. миль, там юж недалече морѧ ѿтхланїѧ пекелнаѧ, ѡгнь тапитъ аж под нб҃са, нѣгды не ꙋгасаетъ. Ѿ бѣлаго морѧ до домꙋ Дв҃доваго полтораста миль, где Дв҃дъ родил сѧ. тамъ сꙋдъ страшнїй маетъ бити на Я[са]фат долинѣ. а ѿ домꙋ Дв҃доваго до города Голиѧдоваго р҃. миль. в том городѣ стоитъ конь на четирех ногах, и палаш в палацах ꙋ ѡдвѣрка виситъ ѿ полꙋднѧ на стѣнѣ, и двѣ стрѣли на столѣ лежать, и клешїѧ раковаѧ виситъ. ꙋ дванадцѧтех лѣтех хлопецъ прїйдетъ и сѧдетъ на того конѧ, и тое ѡрꙋжїе заберетъ з собою и пойдет на войнꙋ и брань велїю сотворитъ. За Їерл҃имом рѣка жидовскаѧ Сабат течет под город Ливанїю и Сидонїю, ꙋвесь тиждень барзо кипит и каменїе из себе аж мещет, а в пѧтницю ѿ д҃. часꙋ становит сѧ, цѣлꙋ нощъ стоитъ и в сꙋботꙋ весь дн҃ь стоитъ; єно кꙋпцѣ Греци, Ѡрмлѧне, Тꙋрки переходѧть в сꙋботꙋ, а Жидам не можна. За тою рѣкою Сабатом єстъ городи жидовскїе, землѧ их не барзо великаѧ, все жиди старшиною, воєводами, старостами и иними ꙋрѧдами. С тои жидовскои землѣ ѿ Сабетꙋ до горъ Ӑраатских ҂а҃. миль. на горах Араатских стоитъ Ноекъ ковчегъ т҃. лактїй сѧжневих в долготꙋ. і҃. в широтꙋ, ѱ҃. ꙋ висотꙋ. Ѿ Їерл҃има до Єрихонꙋ р҃. миль. ѡколо Єрихонꙋ ѕ҃. стѣнь, семой не маш. Бифлеѡм ѿ Ієрл҃има полтора милѣ. Кꙋпель Силоамскаѧ, два гони нивъ Скꙋдель село пѣд стѣною Їерл҃имскою, що кꙋпленное за тїи сребники, що Їꙋда Хр҃та продал. Галилеѧ г҃. мили, Назарет ѕ҃. миль ѿ Їерл҃има. Ст҃ѣйшїй патрїѧрха Ѳеѡфанъ жилъ на свѣтѣ лѣтъ с҃.з҃.з҃., преставил сѧ рок. ҂а҃.х҃.м҃.в҃. на сошествїе ст҃аго дх҃а. Остатня нотатка велить нам догадувати ся, що статя видавала себе за витяг із якогось писаня сього патріарха.

45. **Искони сотвори Бг҃ъ** (стор. 218), статя властиво без титулу, а сей титулик написаний над нею в живій паґінациї. Се невеличкий апокріфічний катехізіс зо вступом про неділю.

46. Статя без титулу (стор. 218—219), апокріфічний „путник“, себ то ворожби про щасливу подорож

47. Статя без титулу (стор. 219), хронольоґічні вказівки.

48. **Ѡтроки на рождество Гд҃а Бг҃а нш҃его Їс Хр҃та** (стор. 220—224), вірші.

49. **Ѡтроки на воскресенїе Гд҃а нш҃его Їс Хр҃та** (стор. 224—225), вірші, виривки друковано Памятки II, стор. LVI.

50. **Житїе прпдбнаго Оца нашего Варлаама игумена бившаго в печерѣ** (стор. 226—231), винято із Патерика Печерського. В низу підпис: Eliasz Jaremecki pisał te xionge sam sobie ano Domini 1748 lipca d. 2.

51. **Житїе прпдбнаго Оца нашего Лаврентїа затворника Печерскаго, иже принуди бѣса исповѣдати, колико ест в Печерском монастири стих могущих словом изгонити бѣси и како бѣси боят са печеръ** (стор. 232—234), винято з Патерика Печерського.

51. **Житїе прпдбнаго Оца нашего Афанасїа затворника Печерскаго, иже по смрти воскресъ и пребивъ в затворѣ дванадесать лѣтъ, и три полезнаа братїам сказа** (стор. 235—237), із Патерика Печерського.

52. **От Патерика египто-скитскаго слова їзбраннїе. Исторїа стихъ оцъ и сказанїе, како претерпѣ Хс Гдь нашего ради спасенїа** (стор. 237—239), надруковано Памятки II, стор. 236—237.

53. **Даже Оселѣ починает са кныга Патерикъ египто-скитскїй. Прпдбнаго Оца нашего Моvсеа къ Оцу Пимину, умоленну бив'шу от него написати са ему, слово кз.** (стор. 239—245).

54. **О нравахъ добрихъ и ѕлихъ слово кн.** (стор. 245—266), збірка ріжних виписок з аскетичною тенденциєю.

55. **От Алфавита слова избраннїе о еже не поработити са блудними помисли и скверними похотми Алфавитъ духовный** (стор. 267—272), збірка коротких поучень. При кінції запис: Ano Domini 1748 nowembra d. 3. Eliasz Jaremecki.

56. **О еже блюсты са смѣха, празднословїа же и кощунствъ** (стор. 272—276).

57. **О еже паматствоваты всегда смерть** (стор. 276—280).

58. **Алфавитъ духовнїй сице зде положихом** (стор. 280—284), азбучно впорядковані сентенциї моралїзаторські.

59. **О еже возбуждати себе всегда въ усердствованїю и теплотѣ Гдней** (стор. 284—286), короткі поученя. При кінції підпис: Eliasz Jaremecki Biłachewicz pisał te xięge sam sobie.

60. **Оселѣ починает са книга Студит** (стор. 286—336), поміщено 21 поучень Студита і одно оповідане „**о Палладїи монасѣ, иже без' страха бжїа поживе в непокорствѣ**“.

61. Ѿселѣ починает ся книга Прологъ [?] Слово прпдбнаго Оц҃а нш҃его Касиана Римланина иже не возноситъ ся, априла дня д҃. (стор. 337—339).

62. Слово ст҃аго Анастасїа игѹмена гори Сѵнайскїа, апрїла е҃. (стор. 339—340).

63. Ѿ книги ст҃аго Петра Дамаскина слово їюля нг҃. дня, еже не ѿставляти молитви кѹждаго дня (стор. 341—344).

64. Поѹченїе ст҃аго Басилїа Беликаго, како подобает дѣтемъ чтиты родители своя, марта ѕ҃. дн҃я (стор. 345—346).

65. Памать ст҃ихъ седми ѿтрокъ спящих августа д҃. и ѿктоврїа дня кв҃. (стор. 346), без кінця, пор. дод. IV, ч. 54.

66. Ст҃ихъ Андреа и Єпифанїа (стор. 347), без початку. Між стор. 346 і 347 брак карток.

67. Прологъ Ѿ Їωанна Златоѹстаго ѿ играхъ и о плясанїихъ, скокахъ нечестивих, марта дня кд҃. (стор. 347—349).

68. Ѿ книгъ Пролога, слово прпдбнаго Феωктиста Стѹдїйскаго, чтенїе мц҃а апрїла дн҃я а҃. (стор. 349—351). В низу: 1749 januarya jest napisany marta d. 2.

69. Слово Ѿ Пролога ст҃ихъ Оц҃ъ, аже не ѿбидити вдовицъ и сиротъ, нищихъ, странныхъ, апрїла ѕ҃, (стор. 352-353), в низу підпис: Eliasz Jaremecki Biłachewicz pisał te xionge sam sobie.

70. Поѹченїе Ѿ Патерика о нѣкоем старци добродѣтелнѣ, мц҃а їѹлїа во зг҃. дн҃ь (стор. 354—356).

71. Прологъ, слово ѿ злоязичнѣм чл҃вцѣ, мц҃а їюлїа дн҃я нг҃. (стор. 356—357).

72. Поѹченїе Ѿ Притчи ѿ казнехъ чадъ, мц҃а їѹлїа дн҃я кѕ҃. В низу підпис: Ano Domini 1749, marta 5. napisał ten Proloh w manastyru w Putny Eliasz Jaremecki.

73. Ѿ Пролога повѣсть прпдбнаго Даниила ѿ Єѵлогїю каменосѣчци, мц҃а марта дн҃я кг҃. (стор. 359—367).

74. Поѹченїе ст҃аго Басилїа Беликого ѿ лѣнивих (стор. 368—369).

75. Ѿ Пролога слово ст҃аго Антиѿха ѿ црквїи нбсномъ и о мл҃твѣ (стор. 369—371).

76. Ѿ Пролога слово ст҃аго Їωана Златоѹстаго, како не лѣнити ся чести книги, апрїля дня а҃. (стор. 371—372), при кінці підпис: 1749 marta.

77. Ѿ житїа ст҃аго Ѳеѡдора Ѥдескаго (стор 374–376).

78. Ѡ арменской ереси глава тридцѧтаѧ (стор. 375—376).

79. Ѡ постѣ арменскомъ Ярцивръцовѣ (стор. 377), обі статї взяті із південно-словянського жития Теодора Могленського.

80. Толкованїе како ави са Бг҃ъ Авраамꙋ во Троици ст҃ой (стор. 378—381), теольоґічний коментарий.

81. Книгы прпъбных и бг҃оносних ѿц҃ъ нших҃ъ (стор. 381—386), індекс книг правовірних і апокріфічних, надрук. Памятки I, 1—7.

82. О томъ, когда и кое врема ѿ самѣхъ христїанъ иконоборство востало и которїи црѣ иконоборци биша и на котором соборѣ зато проклати (стор. 386—399), кінчить ся острим осудженем Лютеран, Кальвіністів і Аріян, між якими згадує Будного і Чеховича.

83. Ѡ ѡбразѣ ст҃їа Тройци (стор. 389—390), полемічна статейка. В низу підпис: Ano Domini 1749, napisano marca d. 8.

84. Починает са книга Кvрилъ Їерꙋсалимскїй. Иже во ст҃их ѿц҃а нш҃его Кvрилла Іерꙋсалимскаго сказанїе на ѡсмїй вѣкъ и преданїе к познанїю вѣри. Ѿ пророка Даниила прологъ на первꙋю главꙋ (стор. 391—392).

84. О Симеонѣ Бг҃опрїемци слово (стор. 392—393), апокріф, надрук. Памятки II, 137.

85. Ѡ Арїи трекламомъ, егда воста на црковъ Бж҃їю и ѡ црю Константинꙋ Великом, акъ первїй собор соткорик по вознесенїи Хв҃омъ рокꙋ тиї. (стор. 393—394).

86. Сказанїе ѡ Їѡсифѣ ѡбрꙋчникꙋ прт҃їа Бц҃и (стор. 394—395), надрук. Памятки II, 103.

87. Родословїе пречт҃їѧ Бц҃и ѿ котораго колѣна (стор. 395—396), надрук. Памятки II, 102—103.

88. Ако повелѣ Бг҃ъ сотворити Моvсею змїю мѣдаинꙋ (стор. 396—397).

89. Ѡ ѡбразѣ распатїа Гд҃а нш҃его Іс҃ Хр҃та (стор. 397), леґенда.

90. О црехъ перскых како прїйдоша со дари (стор. 398), надрук. Памятки II, 18.

91. Ѡ ст҃ихъ иконахъ, ако изначала биша в стар. завѣтѣ (стор. 399), полемічна статя.

92. Ѡ цр҃ю Константын8 (стор. 400), оповідане про те, як К. видїв хрест на небі, пор. дод. III, ч. 27; IV, ч. 3.

93. О Моѵсей како преведе Жиды (стор. 400—401), коротеньке оповідане з Біблії.

94. О Моѵсеѡвыхъ кныгъ з битїйскихъ (стор. 401), поучене про шлюби.

95. Ѡ елинскихъ м8дръцехъ, иже ѿ части пророчествовах8 ѡ превишнем Бж҃ествѣ и ѡ рожествѣ Хв҃ѣ ѿ пречистїѧ Бц҃и (стор. 401—404), надруковано Памятки II, 33-35.

96. Пророчество ѻ Хр҃тѣ и пр҃чтой Бц҃и в к8мирницѣ елинскаго к8мира Аполона (стор. 404—405), надруковано Памятки II, 2—3.

97. Ѡ иерействѣ иже в ст҃ром законѣ (стор. 405—406). На горі напис: 1749, maia d. 3.

98. Не треб8ет Бг҃ъ свѣдковъ на с8дѣ своем (стор. 406) поучене, без кінця.

99. Житїе пр҃подбнаго Ісаакїѧ Затворныка Печерскаго, иже прелъщенъ бѣ ѿ дїѧвола ѧвльшаго сѧ во ѡбразѣ Іс҃ Хр҃твѣ и плѧсанїем ѿ прелстившаго 8тр8жденъ много пострада, таже творѧше юрод Хр҃та ради (стор. 407-409), в середині картки ушкоджені, то й текст не повний. Внято із Патерика Печерського.

100. Повѣсть ѡ мѣсцехъ ст҃ихъ во кратцѣ во которихъ землѧхъ (стор. 409—410), початок статї, поданої під ч. 40, на жаль текст дефектний.

101. Ѿтолѧ починает' сѧ Кныга Библѣа

а) Ѡ кныгъ Моѵсеѡвихъ Бытїѧ глава кз҃. (стор. 411—413).

б) В началѣ сотвори Бг҃ъ нб҃о и землю (стор. 414-415).

в) Ѡ кныгъ первихъ Моѵсеѡвих ѻ Іѡсифѣ глава лз҃. (стор. 415—417). І далї переповідано аж до кінця Битяя на стор. 417—426. В низу підпис: 1749 maia d. 28 napisał.

г) Вторыхъ книгъ Моѵсеѡвыхъ ѻ исходѣ сн҃овъ Ій҃левихъ (стор. 427—434).

д) Кныга Товїѧ зовемаѧ ѿ Библѣи взѧта (стор. 435—447). В низу підпис: Списа сѧ рабом бж҃їим Ілїемъ Йремецким Бѣлахевичем Др8говицким, писалъ сам себѣ, во ѡбители Путной, в земли Молдавской, ano Domini 1749, Maia d. 30 дописахъ Товїю книг8.

е) Книга Ремирось [мб. Премудрость] Іс8са сн҃а Сирахова, з Библѣи (стор. 448—456).

ж) Книги пророка Даниила з Біблій взятая (стор. 457—461).

з) Ѿ книгъ Маккавейскихъ слово взятое, августа во а҃. днь (стор. 462—464).

и) Ѿ книгъ Ездры слова о црю Дарію Перскомъ (стор. 464—467).

і) Ѿ книгъ цртвъ третихъ о Соломонѣ премудромъ сну Двдов..(стор. 467—468).

к) Ѿ книги Еклесіастъ з Біблій взято поученіе (стор. 469—470).

л) Книгы Пѣсны пѣсней, уважай читателю и чты (стор. 470—471).

м) Ѿ книги Судей Їилевихъ ѿ войнѣ Гедеѡновой со Мадіам. (стор. 471—473).

н) Плачъ Іеремѣй пророка егда бисть по плѣненіи Іилевѣ (стор. 473—474).

В низу підпис: Koniec xionżki Yieremiasza.

102. **Из Номоканона нужднѣйшихъ правилъ изявленіе** (стор. 475—490). Під текстом дописка: **Всѣхъ пунктовъ естъ ѿ Номоканона тутъ написаныхъ рзі. Списа ся рабом Бжіимъ Іліемъ Иремецким Бѣлахевичемъ во ѡбители Путнянской в земли Молдавской при храмѣ оуспеніа Пр. Б. в лѣто ѿ сотворенія свѣта ,зсни, а ѿ воплощенія Бга Слова ,аѱмѳ.** Pisał te xionge Eliasz Jaremecki Biłachiewicz sam sobie, ano Domini 1749. Тут же дописана оловцем назва передостатнього властителя рукопису: Морозевичъ, 1881.

103. **Книга зовемая Семїѡнъ новїй Бгословъ** (стор. 491—498).

104. **Блженаго Нила черноризца посланіе ко Харикїю презвитерю суровово нападающу на согрѣшающая, глющу: не довлѣетъ на покаяніе Їсповѣданіе устенъ, аще и дѣла постнически не будутъ** (стор. 499—501).

105. **Презвитера цркве Їерлимскія прпдбнаго Ѿца нашего Исихїя словеса дшеполезная читателныком** (стор. 502—503).

106. **Прпдбнаго Ѿца нш҃его Иларїѡна великого поученіе къ їноческому чину** (стор. 504—506).

107. **Ѿ мисленнѣмъ Ѿкровенїи дѣйственнаго бжественнаго свѣта** (стор. 507—509).

108. **Глетъ къ нам стїй Анастасїй Сунайскїй, како добро причащати ся стыхъ тайнъ Гбыхъ** (стор. 509—512).

109. Слово поѹчителное въ стїй великїй четвертокъ иже во стыхъ Ѿца нш҃его Їѡана Златоѹста (стор. 512—513).

110. Слово ѡ исповѣди Ѿ Патерика Єгипто-скытцкаго (стор. 514). На кінцї дописка: Ano 1749 pisałosie to sierpnia d. 2. E. I. B. D. w Putny..

111. Мцⷭ҇а ѡктоврїа дн҃а кѡ҃. житїе ст҃аго великомч҃ныка Димитрїа (ст. 515–521), пор. дод. IV, ч. 8; XII, ч. 31.

112. Мцⷭ҇а апрїлѧ дн҃а кг҃. житїе ст҃го великомч҃ныка Геѡргїа (стор 521—529). В низу допис: Ano Domini 1751, пор. дод. IV. ч. 45; VII, ч. 5.

113. Мцⷭ҇а июлїа дн҃а еї. Житїе ст҃аго равноапостолнаго кнѧза Владимера нареченнаго в ст҃омкрещен. Василїа (стор 530—548).

114. Сказанїе ѹчителѧ церковнаго Їеронима ст҃аго ѡ Їюдѣ предателѣ Гд҃а нш҃его Инс҃а Христа (стор. 549—554), без кінця, надрук. Памятки II, 343–346.

115. [Чуда сьв. Николая], без початку (стор. 555–585). Маємо тут ось які чуда:

1) Про злодіїв, яким сьв. Николай велїв звернути покрадене (стор. 555), без початку, пор. київський друк ч. 15.

2) Чѹдо ст҃аго Николаа ѡ Сѵмеѡнѣ (стор. 556—557), київський друк ч. 12.

3) Чѹдо ст҃аго Николаа ѡ коврѣ (стор. 558—565), київ. друк ч. 14; дод. IV, ч. 14, гл. 7.

4) Чѹдо ѡ нѣкоемъ дѣтищи ѹтопшемъ, егоже ст҃ый Николай жива сохрани (стор. 565—569), к. др. ч. 7; дод. IV, ч. 14, гл. 15.

5) Чѹдо о Петрѣ нѣкоемъ военачалныцѣ, егоже ст҃ый Николае из темныци избави (стор. 569—575), к. др. ч. 5.

6) Чѹдо ѡ трехъ иконахъ ст҃аго Ѿца Николаѧ чѹдотвор. (стор. 576—582), к. др. ч. 4.

7) Чѹдо ѡ Христофорѣ попѣ, како ст҃ый Николае избавилъ его Ѿ посѣченїя меча (стор. 582—585), к. др. ч. 2; дод. IV, ч. 14, гл. 6.

116. Мцⷭ҇а декемврїа въ шестїй день. Житїе и жизнь и Ѿ части сказанїе ѡ чѹдесѣх иже въ ст҃ых Ѿца нш҃его Николаѧ архїепископа Мѵръ Ликійских чѹдот. (стор. 585—591). К. др. к. 49—52. Під текстом підпис: Ano Domini 1755. Te czuda pisał oyciec Eliasz Jaremecki przezwiter wsi Kelminiec w Хотѣнском повѣтѣ.

117. **Чꙋдо ст҃аго Николаѧ ѿ Половчинѣ Татаринѣ сотворшимъ сѧ въ градѣ Кїевѣ** (стор. 592 - 598), к. др. ч. 11; дод. IV, ч. 14, гл. 16.

118. **Ѡ велицѣмъ Ѻтци Николаи, како темницꙋ прїѧть и многа зла претерпѣ ѿ Хр҇тоненавистныхъ мꙋчителей** (стор. 599—601), к. др. к. 59—60.

119. **Чꙋдо ст҃лѧ Николаѧ ѿ гладѣ бывшемъ въ странѣ Лvкїйстѣй** (стор. 601—602). К. др. к. 62. На кінцї допис: **Іерей Ілиѧ Ѧремецкїй Бѣлахевич написалъ сїѧ чꙋда ст҃лѧ Николаѧ рокꙋ Бж҃їѧ а҃ѱн҃е. м҃ца июлїѧ дописахъ днѧ з҃. на той часъ бꙋдꙋчи на пароҳїи во веси Хелминцѧхъ в повѣтѣ Хотѣнском.**

XVII. Вѣчность пекелная.

В бібліотецї Перемиської гр. к. капітули знаходить ся під знаком L. C. 1 рукописний збірник із половини XVIII в., котрого зміст подаємо тут. Се книжочка зложена із 126 карток 4-ки, ненумерованих, у старій оправі, писана кількома руками, скорописом XVIII в. На першій картцї знаходимо титул: **Вѣчност пекелнаѧ або вѧзенїе ї ѡгон людей потопленныхъ в пеклѣ.** Твір під сим заголовком займав більшу часть рукопису, та на жаль він не дійшов до нас цїлий. Маємо тут лише:

1. **Роздѣл а҃.** (стор. 1—25).

2. **Роздѣл вторый. Першаѧ мꙋка вѣчности пекелнои темность** (стор. 25—46).

3. **Роздѣлъ третий. Дрꙋгаѧ мꙋка пекелнои вѣчности плачъ** (стор. 46—47). На стор. 47 писано иньшою рукою, нїж доси, і перервано на кінцї. Стор. 48 порожна.

4. **Роздѣлъ д҃. третѧѧ мꙋка вѣч[но]сти пекелной голодъ** (стор. 49—94). Кінця бракує, далї велика часть рукопису видерта, а від стор. 95 писано иньшою рукою.

5. **Роздѣлъ десѧтїй. Вѣчность ꙋставичное людїй побожныхъ вздиҳане** (стор. 95—102).

6. **Роздѣлъ ѡдинадцѧтїй. Вѣчность сонъ страшнїхъ злыхъ людей** (стор. 103—112).

7. **Роздѣлъ вї. ѡ несказанномъ а завше новомъ каранию людей потопленныхъ** (стор. 112—131).

8. **Роздѣлъ гї. г҃. наоуки с прошлихъ роздѣловъ винѧти** (стор. 131 – 156).

9. **Зобранє або сꙋма того, що сѧ ѿ вѣчности к той книзѣ повѣдило** (стор. 156—167). На стор. 165 перерва, і тілько 9 рядків, а далї порожне місце; стор. 166 порожня, на стор. 167 зачинає ся остатнїм словом якогось незвісного реченя.

10. **Роздѣлъ чотирнадцѧтый. Котрїи сꙋть дрова и̑ котораѧ страва огнѧ пекелного, а вразъ ѿ неслиханой тѧжкосты грѣхꙋ смертелнаго** (стор. 167—198).

11. **Роздѣлъ пѧтнадцѧтыи. Чомꙋ грѣхъ смертелныи оденъ вѣчними бивлетъ мꙋками караннїй** (стор. 198—211).

12. **Роздѣлъ шеснадцѧтый. Неслиханнаѧ слѣпота и глꙋпство народꙋ людского такъ въ ꙋважаню грѣхѡвъ, ꙗко и̑ каранѧ вѣчного, которое за грѣхи справедливость бозкаѧ на́значила** (стор. 211—223).

13. **Роздѣлъ седмнадцѧтый. Зобранꙗ того всего, що ѿ вѣчности пекелной повѣдало сꙗ** (стор. 224—245).

14. **Замкненꙗ вѣчности** (стор. 245—248). Конець видерто. Далї йде ряд леґенд про загробне житє, що мабуть належали до того самого твору, значить, узяті з того самого оріґіналу, що й „Вѣчность пекелная".

15. **Роскоши збытъной заживаючи жена до пекла погрꙋжена, а мꙋжъ єи, животъ працовитыи ї ꙋправленыи ведꙋчи збавлен, цорка иж з виденꙗ ѡбога** [польське: oboyga] **ихъ на добрыи животъ єстъ навернена** (стор. 249—252).

16. **Жолнѣръ ѡден през двѣстѣ лѣтъ небесной хвалы заживаючи, за ѡднꙋ годинꙋ розꙋмѣлъ** (стор. 252—254).

17. **Законникъ ѡденъ слꙋхаючи красного спѣванꙗ пташка ѡдного през т҃. лѣтъ в пꙋщи трвалъ, а тоꙗ сꙗ ємꙋ за ѡднꙋ годинꙋ здало** (стор. 254—256). Пор. устнє оповіданє нар. Житє і Слово II, 185—188.

18. **Ѿ милосердїю бж҃ом, которое всѣ грѣхи людскиꙗ переходитъ** (стор. 256).

19. **Дѣвъка ѡдна Ѻц҃а и маткꙋ забила, ꙗкъ мл҃рдїꙗ бж҃ого достꙋпила** (стор. 257—258).

20. **Великии мꙋки пекелныи ѹготованы грѣшным, меновите настоꙗтелем церковным за непроповѣдание людем слова бж҃ого** (стор. 258—259).

21. **Страшное виденїе потопленых панов великих дꙋховных ꙗк и̑ свѣцких** (стор. 259—261).

22. **Хвалы нб҃сной и мꙋкъ пекелных ѡгледанем новоначальныи в законѣ вытрвал** (стор. 261—271).

23. **Дивволъ шден з дрꙋгого дїꙗвола насмѣвалъ сꙗ, же ꙋтраты шдной дш҃и жаловалъ, а мѣл би сꙗ длꙗ затраченꙗ чотырохъ дш҃ъ шпекꙋномъ веселити** (стор. 271—273)

24. **Прикладъ ш сн҃ꙋ непослꙋшном родичовъ** (стор. 273—274).

Від стор. 1—47 одно письмо, відси до стор. 57 иньше, дрібнїйше та красше; відси до 94 перша рука, далї від 95—110 знов друга. Між стор. 110 і 111 прогалина, від 111 починає третя рука до 167, відси починає знов друга рука аж до 248, а відси четверта аж до кінця. В тій остатнїй части титули писані киноваром і скорописю; друга рука пише титули полууставом, перша великими скорописними буквами. На стор. 95, 97, 101, 103 в низу вкладна: **Сиꙗ книга Пекелнаꙗ вѣчность** (на стор. 99 і 101 назву вишкрябано) **и не может бити Ѿтолъ Ѿлꙋченна вѣчними часи. Рокꙋ Бж҃. ,аѱн҃. мц҃ꙗ септев. днꙗ д҃.** В низу сторін усюди кустоди, на бокових марґінесах декуди цитати з Письма сьв. Про сей рукопис згадує проф. Калужняцький у своїй працї „Обзоръ славянорусскихъ памятниковъ языка и письма находящихся въ библіотекахъ и архивахъ львовскихъ" (Труды III. археол. съѣзда, Кіевъ, 1878, т. II, 237 і 290). Він називає книжку про „Пекелную вѣчность" „извѣстною"; кому і де вона звісна, сего він не згадує. Що самому проф. К. вона мало звісна, се видно з того, що він бачить у нїй „статью о предметахъ народной пытливости", де буцїм то показані „ужасы загробной жизни". Тимчасом „Пекелная вѣчность" зовсїм не апокріф і не оповідане, а широка схолястична моралїзация, тілько де-де оживлена коротенькими примірами. Судячи по мові і по укладї твору, се безсумнївний переклад із польського.

XVIII. Сокольський рукопис.

Отсей рукопис, писаний одною рукою з разу дрібним полууставом, а в другій половинї курсивом, у XVIII в., заховав ся у одного селянина в с. Соколя, Мостиського пов., від котрого я одержав його за ласкавим посередництвом д. Сїчинського. Рукопис без початку і кінця, зрештою досить добре захований, писаний на грубім сїрім папері в 4-ку, на сторінцї в першій половинї 28, у другій 29 рядків. Над кождою сторінкою жива паґінация, в низу кустоди; титули і жива паґінация киноварні, так само й великі букви в текстї. На початку рукопису, на жаль знов з великими прогалинами, маємо другу, де в чому поправнїйшу копію „Пекел-

ної вічности", якої опис подано в дод. XVII. Ось зміст нашого рукопису:

1. Пекелная вѣчность, без початку, конець другого розділу (стор. 1 - 3), пор. дод. XVII, ч. 2.

2. Роздѣлъ третїй. Дрѹгаѧ мѹка пекелнои вѣчности плачъ (стор 3—14), пор. дод. XVII, ч. 3.

3. Роздѣлъ четвертый. Третѧ мѹка вѣчности пекелное голод (стор. 14—26), пор. дод. XVII, ч. 4.

4. Роздѣлъ пѧтый. Четвертаѧ мѹка вѣчности пекелное смродъ (стор. 26—44), без кінця.

5. [Роздѣлъ ѡсмый. Седмаѧ мѹка вѣчности пекелнои ѡгонь] (стор. 45—53), без початку, між стор. 52 і 53 брак карток.

6. Роздѣлъ девѧтый. Ѡсмаѧ мѹка вѣчности пекелнои стогнанїе (стор. 54), кінця нема.

7. [Роздѣлъ ?-? мѹка вѣч. пек. робакъ иж не оумре] (стор. 55—64), без початку і кінця.

8. [Роздѣлъ ?—? мѹка пек. вѣч. вѧзене пекелное] (стор. 65—78), без початку і кінця.

9. [Роздѣлъ ?—? мѹка пек. вѣч. безнадѣйность] (стор. 79—90).

10. [Роздѣлъ десѧтый. Прагнене вѣчности] (стор. 91—97), без початку, пор. дод. XVII ч. 5.

11. Роздѣлъ одинадцѧтый. Вѣчность сонъ страшный злых людей (стор. 98—108), пор. дод. XVII, ч. 6.

12. Роздѣлъ вї. Ѡ несказанномъ а завше новомъ караню людей потопленыхъ (стор. 108, 113—131), пор. дод. XVII, ч. 7. Стор. 109—112 належать до якогось иньшого розділу. На стор. 120 у горі дописка: Senko Kidan ożeniony w roku 1826.

13. Роздѣлъ гї. г. наѹки с прошлых роздѣлов вынѧтыи (стор. 131—154), пор. дод. XVII, ч. 8.

14. Зобране або сѹма того всего, що сѧ ѡ вѣчности пекелной в той книзѣ повѣдило (стор. 155—163), пор. дод. XVII, ч. 9.

15. Роздѣлъ чотырнадцѧтый: котрыи сѹтъ дрова и котораѧ страва ѡгнѧ пекелного. Я заразъ ѡ неслыханной тѧжкости грѣхѹ смертелного (стор. 163—199), пор. дод. XVII, ч. 10.

16. Чомѹ грѣхъ смертелный ѡденъ вѣчными бываетъ мѹками караный. Роздѣлъ еї. (стор. 199—212), пор. дод. XVII, ч. 11.

17. Роздѣлъ шеснайцѧтый. Неслыханаѧ чиность видѹ таковаго родѹ людского такъ въ оуважаню грѣховъ ѧко и ка-

раны вѣчного, которое за грѣхи справедливост бозкая назначила (стор. 212-224), пор. дод. XVII, ч. 12.

18. Роздѣлъ семнадцатый. Зобране того всего, що ѿ вѣчности пекелной повѣдилося (стор. 224—225), пор. дод. XVII, ч. 13.

19. Замкнене вѣчности (стор. 225-229), пор. дод. XVII, ч. 14.

20. Докончене писма, але где є конец карания вѣчного? (стор. 229).

21. До читѣлника ласкавогѡ (стор. 230—235). Половина стор. 235 порожня і записана пробами пера. Стор. 236 також порожня. На горі дрібним письмом напис: Roku Pańskiego Tysiąc siedm set dwudziestego pierwszego maia dnia 8. Під сим иньшою, пізнїйшою рукою: 1721, d. 8 maia ta xiążka spisana.

22. О єѵпѣ Оудонѣ (стор. 237 — 243), без початку, пор. дод. IV, ч. 59.

23. Приклад ѿ женѣ потопленой в пеклѣ, иж дла встидѹ таила грѣхъ смертелный на споведи (стор. 244—246).

24. Приклад ѿ женѣ к збытныхъ шатах кохающой ся, якъ страшливе ся снови показала и якъ справедливе ѿсѹжена и потоплена была (стор. 246—248).

25. Слово ѿ женѣ оутаившой грѣх смертелный на сповѣди (стор. 248—251).

26. Небо мѹкою Хвою ѿтвореное зновѹ грѣшныи люде замыкают и яко болше є жен дла строев потопленых, ниж самых бѣсов (стор. 251—252).

27. Роскоши збытнои заживаючи жена до пекла погрѹжена, а мѹжъ ей, живот працовитый и оутрапленый ведѹчи збавленъ; цорка их з видженя ѿбойга их на добрый животъ єстъ навернена (стор. 253—256), пор. дод. XVII, ч. 15.

28. Слово ѿ том, который по смрти дозналъ мѹкъ пекелныхъ, а по змертвыхъ своем встаню велми дивно покѹтовалъ (стор. 256—258).

29. Барзѣ грѣх смердитъ перед Бгом и агглы, ниж стервъ всякїй (стор. 258-259).

30. Пртая Бца жолнѣра ѿдного, который каждого дня мовил мтвѹ: Бце Дво радѹй ся, през дг. лѣтъ ѿ дїявола стерегла (стор. 259—260).

31. За страннопріемство пастуχ кролем зостал, а кролъ кыгнанъ с кролевства за неприятїе на ночъ (стор. 260—261).

32. Чл͠вкъ ѿден выспов ѣдавши ся й покуту принявши за ѿдну ночь чтыри короны принялъ (стор. 262—265).

33. Жолнѣръ ѿден през двѣстѣ лѣтъ небеской хвали заживаючи за ѿдну годину розумѣлъ (стор. 265—267), пор. дод. XVII, ч. 16

34. Законникъ ѿден слуχаючи красного спѣваня пташка ѿдного през т҃. лѣт кпуширтрвалъ, а тое ся ему за ѿдну годину здало (стор. 267—268), пор. дод. XVII, ч. 17.

35. Великїи муки пекелныи оуготованы грѣшным, меновите настоятелем цр҃ковным,[1] за непроповѣдане людем слова Бж҃ого (стор. 269—270), пор. дод. XVII, ч. 20.

36. Страшное виденїе потопленыχ панов великиχ так дуχовныχ, як и свѣцкиχ (стор. 270—271), пор. дод. XVII, ч. 21.

37. Хвалы небесной й мукъ пекелныχ ѿглядане новоначалный в законѣ вытрвалъ (стор. 272—277), пор. дод. XVII, ч. 22.

38. Розмова ѿдного рыцера з дїяволом ѿ дш҃аχ людей оумерлыχъ (стор. 277—279).

39. Дїяволъ ѿденъ з другого дїявола насмѣвал ся, же оутраты ѿдной дш҃и жаловалъ, й мѣлъ вы ся для затрачення чотыроχ дш҃ъ ѿпекуновъ веселити (стор. 279—282), пор. дод. XVII, ч. 23.

40. Прикладъ ѿ сн҃у непослушномъ родичомъ (стор. 282), пор. дод. XVII, ч. 24.

41. Ѿ кр҃щенїи Жидовина пѣском в небытїи воды (стор. 283—284).

42. Сказанїе ѿ першиχ князеχ Рускиχ й о Кїевѣ (стор. 284), із Ґізелевого Синопсиса, стор. 14—17.

43. Ѿ крещенїи Руси (стор. 284—287), ibid. стор. 62—65.

45. Ѿ писменаχ рускиχъ, когда йχъ знати почали (стор. 287).

46. Ѿ Мосоχу прародителю Московском (стор. 287), ibid. стор. 11—12.

47. Ѡ зябреню Киева и̑ Печерского монистыра през Батїѧ (стор. 288), ibid. стор. 150—159.

48. Сказанїе ѿ житїѧ стых ѡ̑тецъ, како претерпѣ Гдь наш Іс Хс спсенїѧ ради члвческаго (стор. 288—290), надрук. Памятки II, 236—237.

49. Ѡ птаствѣ дивномъ (стор. 290). Приводжу першу половину сеї статейки: В сарацинской земли є птаство названое Сороактесъ, которое гды страстный тиждень прийдетъ, анѣ спѣваетъ, анѣ ѣсть, але ѧкъ мертвое на знакъ креста зложивши крыла, на деревах зав̂ѣсивши сѧ, ѧкъ мерткїи до воскресенїѧ зостают. а гды Хво вскрнїе прийдет, то на свѣтаню пришедши до себе спѣвают.

50. Чюда которыи сѧ стали, гды Хс перед Іродом до Єгипту оу̑ходилъ (стор. 291—292), без кінця, надруковано Памятки II, 154—156.

51. Конець якогось катехізіса (стор. 293).

52. Оу̑ставъ людем ѡ̑ брацѣхъ (стор. 293 - 294), без кінця, із Номоканона.

53. Слово м. Златоустово ѿ посланїѧ в. ко Тимофею (стор. 295—297).

54. Тогожде ѿ перваго посланїѧ (стор. 297).

55. Слово ѡ̑ ѿци Серафи̑ѡнѣ, како спсе блудницу (стор. 297—298). До сего слова додано кілька дрібних леґенд.

56. Сказанїе оу̑чителѧ церковнагѡ Гїеронима стаго ѡ̑ Іюдѣ предателѣ Хвомъ (стор. 299—303), надруковано Памятки II, 343—346, пор. дод. XVI, ч. 114.

57. Ѡ покаѧнїи (стор. 303).

58. Слокеса и̑збраннаѧ (стор. 303). Подано ось яку загадку: Ѡтецъ мѧ роди, аз же родих себѣ жену, жена же моѧ роди мнѣ дитѧ, дитѧ же мое роди ѿцу моему матер У викладї сеї загадки сказано: Ѡтецъ є Бгъ, и̑же созда Адама, а вынѧвши ѿ него ребро создалъ єму жену, ѡ̑ ней же рече: родих себы жену. а жена моѧ роди дитѧ, из неѧже роди сѧ Бца. Тое же, рече, дитѧ мое роди ѿцу моему мтръ, то є пречтую Бцу.

59. Чюдо ѡ̑ намѣстниках, економах и̑ ігуменах мертвых, живым в нощи в трапезѣ показавших сѧ (стор. 303—304).

60. Чюдо бы в нѣкоей ѡ̑бители, и̑же ікони стых Павла и̑ Николаѧ беседоваша со собою и̑ Павловъ мечъ кровавый ѡ̑брѣте сѧ оу̑ Николы, и̑ крест Николин оу̑ Павла (стор. 305—306).

61. Сентенциї і поученя без осібного титулу (стор. 306—308).

62. Слово ѿ вѣрнїи из мертвых Карина и Левгина снѡвъ великаго Сѵмеѡна законника, иже сказаша, како Гдъ до Ада прийде и стых изведе, в Студитѣ написано (стор. 308–318), надрук. Памятки II, 305—314. В низу на стор. 318 підписано: Xiędz Borecki umar roku 1825.

63. Чудо Богородичине без початку (стор. 319 — 320), пор. Pfeifer, Marienlegenden, Stuttgart 1846, N. XX.

64. Слово ѿ болящем и пред ѡбразом Спсовым исповѣдающемъ грѣхи своѧ и исцѣлившемъ по сповѣди (стор. 320–321).

65. Жена грѣшнаѧ пришедши сповѣдати сѧ и не хотѧше грѣхов своих повѣдати ѿиде и ѡбрѣте на пѫти болѧщаго и вземши єго в дом свой помазамиром и ѿпѫщенїе грѣхов своих ѿ Бга прїѧть (стор. 321—322).

66. Слово ѿ прешедшой горѣ ѿ мѣста своего въ рѣкѫ Нилъ (стор. 323—325).

67. Слово како искѫшаетъ дїѧволъ мнихи (стор. 325—326).

68. Виденїе дши малого дитѧти през стѫю Їѡаннѫ, котораѧ дша просила єи, жебы матцѣ єгѡ повѣдила, жебы карала дѣти свои, бо за злое выхованє стислый рахѫнок бѫдет Бѫ ѿдавати (стор. 327).

69. O widzeniach, obiawieniach, zachwyceniach, pokazywaniu się anyołow dobrych y złych iako rozumieć (стор. 328 - 331).

70. O widzeniu duszy iedney z ognia wychodzącey nad słońce iaśnieyszey (стор. 331—332).

71. Oszukanie pustelnika iednego przez czarta (стор. 332—333).

72. Dusza ktora naznaczona do nieba, będzie w nim chociaż by y zgrzeszyła, a ktora nie iest naznaczona do nieba, chociaż by y w dobrych uczynkach żyła, na koncu iednak odpada przez wysokie o sobie rozumienie y pychę (стор. 333 - 335). На кінці дописано: Roku 1826-go d. 7-a 9-ber snieg mały upadł i zaraz zginął, potem deszcz szedł do samego Bożego narodzenia polskiego, takie błoto było, że nie można się było na świat wyiawić, a od polskiego Bożego narodzenia trocha był mroz, a od nowego roku ruskiego wiatr panował.

73. O postawie Jezusa Christusa. Czasow Oktawiana cesarża niektory Lentulus w stronach żydowskiey ziemi, Heroda króla urzędnik Senatowi y wszystkiey radzie rzymskiey tak napisał (стор. 337—338), надрук. Памятки II, 205—206.

74. Люцидар ѿзнаймѹючий ѿ речах сотворенных на нбси и на земли, з грецкого на рѹский преложен (стор. 338—356), без кінця, писано курсивом.

75. Житїе прпд. Ѿца Павла Өивейскаго ѿ с. Їеронима написано, жилъ рокѹ снг. (стор. 357—362).

76. Слово ѿ смиренїи, иже всю силѹ дїаволю побѣждаетъ (стор. 362).

77. Житїе стои Марины двци, иже в мѹжеском ѡбразѣ спсе сѧ (стор. 363—369), пор. Н. А. Янчукъ, Юбилейный сборникъ въ честь Вс. Ө. Миллера, Москва 1900, ст. 365—366.

78. Житїе Еѵлогїѧ Алеѯандрїйскаго и єдинаго ѡбтѧтаго (стор. 369—371).

79. Приклад ѿ незгодѣ братерской и ѿ гнѣвѣ, для которого дїавол справил то, иж сщенникъ много мѹчен за Ха на конци ѿрек сѧ єгѡ, не простив брата, а иже ѿ него прощенїѧ просив и не полѹчив, коронѹ мчнкѹю в мѣсто єгѡ полѹчивъ (стор. 371—375).

80. Житїе стого Пав'лина епспа Ноленского, который себе в неволю за снa вдовина замѣною ѿдалъ (стор. 375—376).

81. Житїе прпдбнаго Ѿца Оѵара чѹдотворца, иже ѿрочати тридневномѹ проглати сотвори и капицѹ свою на промеию завѣси (стор. 377—384).

82. Житїе и мчние стого Өеѡдора стратилата, то є полковника (стор. 384—390).

83. Житїе и мчнїе стои великомчнци Екатерины (стор. 390—399).

84. Сказанїе аггловo стомѹ Макарїю ѿ оумерших дшах и ѿ мѹках (стор. 399—404), без кінця, пор. дод. XII, ч. 4.

XIX. Дрогобицький збірник.

Про сей рукописний збірничок подав я відомість у-перве в „Зорі“ 1886 р. стор. 155—156. Пізнїйше я передрукував із него дещо в „Кіевской Старинѣ“ і в Памятках (т. I, 23-26, 31—32, 255, 270—271, 273—274 і II, 50—65) Се властиво шматок більшого ру-

копису, 15 карток 4-ки, записаних досить дрібним письмом, без кіновари, що вжита тілько на однім рисунку. Ті картки я одержав від о. М. Зубрицького. Оповіданя поміщені тут, списані переважно церковною мовою, хоч значно підмішаною народнїми елементами; тілько декуди переважає народня мова. Ось зміст сего рукопису:

1. Конець оповіданя про Самсона (стор. 1), без початку, надруковано в „Зорі“ 1886 стор. 156, і Памятки I, 270—271.

2. **Во имѧ Ѿца и сна и стого Дха амин** (стор. 2—4), звісний апокріф, „Епистолія о недѣли“, без кінця, списана мовою близькою до народньої, часть надруковано в „Зорі“ loc. cit. Перед текстом рисунок: хрест на Адамовій голові, над ним напис: **ІЙЦЇ**, а по боках близше до хреста: **Іс. Хс. ни. ка. м. л. р. в. т. к;** дальше від хреста з правого боку буква під буквою: **В. Ш. Г. Н. Р,** а з лївого **Й, З. М. Г. Х. Б.**

3. Виривки із Слова сьв. Григорія про хрестове дерево, з вини переплетника порозкидані. І так маємо: **Ѡ древѣ томже, иже израсте изъ вѣнца Адамова** (стор. 17—18), **Ѡ третом древѣ, на немже распѧ сѧ разбойникъ невѣрникъ** (стор. 18), конець оповіданя про дерево, що принесли Соломонови демони (ст. 5) і **Ѡ главѣ Адамовѣ, которую принесли дѣмони з древомъ** (стор. 5). Ті відривки були опублїковані мною, див. Памятки I, 31—32; II, 242—246.

4. **Слово стаго Василїа како ізгони бѣса из человѣка, писало сѧ в 1743 г.** (стор. 6—8), без кінця, пор. дод. XVI, ч. 14.

5. **Житие Пана Бга ншего Іс Ха ї мтре его** (стор. 9—14), опублїковано Памятки II, 50 — 65. Тамже вказано, що початок сего оповіданя — дословний переклад першої глави Опецьової книги „Żywot Pana naszego Jezusa Chrystusa“.

6. **Слово стаго Ѿца ншего Афанасиа патриархи алеѯандрийскаго ѿ Мелхиседецѣ**, 1742 anno (стор. 14—16), пор. Памятки I, 97—100 і дод. XVI, ч. 9.

7. **Житие ѿ Адамѣ ї Евѣ ї ѡ согрѣшенїи ихъ и изгнанїю из раѧ и ѧко вил по согрѣшенїю** (стор. 23—24, 19—22), друковано в „Кіевской Старинѣ“ і в виємках Памятки I, 23—26.

8. Конець оповіданя про те, як Давид писав псалтир (стор. 23), друковано Памятки I, 273—274.

9. Конець оповіданя про те, як Сиф ходив до раю (стор. 17), пор. Памятки I, 35—36.

10. **Мцⷭ҇а марта в ӡ҃. днь. Преподобнаго Ѿца нашего Алеѯеа чловека Бжїа** (стор. 25 30), пор. дод. XVI, ч. 40. остатні дві картки дуже пообдирані по рогах разом з текстом.

На стор. 3 на марґ. на горі підпис: Kondratko Jawor, на стор. 4 Іван Kondratkow. На стор. 23 під текстом: Pisał Stanisław Mi (решту вишкрябано). **Писало са** 1743 anno. Pysało sią przy petri Czorniewiczowi Mieszczanin Drohobycki.

На одній стороні на внутрішнім марґінесї здовж тексту була написана нар. пісенька:

Ой дай хоть трошечки,
Кꙋплю тобѣ панчошечки;
Ой дай, потѣшꙋ са,
Ӕк не даш, повѣшꙋ са.

На жаль при переплетї сей напис залїплено.

XX. Камянський Богогласник 1734 р.

Отсей рукопис, визичений менї за ласкавим посередництвом д. Кароля Бандрівського, старшого комісаря податкового в Грибові, з села Камяної грибівського пов.,— то книжечка в малу 4-ку, писана одною рукою, з виємком кількох карток влїплених пізнїйше, досить старанно, полууставом, з киноварними титулами і грубо рисованими заставками. Книжечка в новійшій оправі, захована досить добре, хоч на картках (сїрого, грубого паперу) видно слїди довгого і частого вживаня. Деякі картки пороздирані і позаклиювані; де инде старе писанє залїплено картками і на них написано відповідний текст новим почерком. На кождій сторонї пересїчно 20 рядків тексту в лїнїйній рамцї; на горішній лїнїйцї на серединї йде жива паґінация писана киноваром, а з боку кирильська паґінация, але ведена з помилками. Остатня сторінка має число 247; але по стор. 19, 20, 59, 60, 70, 89, 93, 153, 154, 155, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181 лишено по одній сторонї непаґінованій, натомісь числа 61, 70, 89, 93, 149, 153, 179 і 229 покладено по два рази. Бракує карток, що мали стояти як стор. 11—14, 100—148 і 182—183; натомісь вставлено по дві картки пізнїйше писані і непаґіновані між стор. 205—206, 209—210, 223—224 і 227—228; ся остатня сторінка має однак замісь 228 паґіну 229, що повторяєть ся зараз на дальшій сторінцї. Таким робом виходить, що рукопис мав первісно 258 сторін або 129 карток, а тепер має їх лише 105 крім ненумерованої титулової карти. На тій картї, приклеєній до руко-

пису пізнійше, бачимо серед орнаментів подовгасте колїсце, а в ньому киноварний титул: **Пѣсни третѣ четырдесатницы и пятницы ѿ недлѣ мытарской даже до патюнкы, списанный рокꙋ ҂афлд.** Сей титул, певна річ, належить тілько до одноі части збірки, а власне до тоі, що має далї окремий титул „**Компендїюмъ**". Але чи й верхній титул „**Пѣсни третѣ**" стосуєть ся тілько до тоі одноі части, чи до цїлоі книжки? Може бути, що в титулї виставлено специяльно пісні великопісні для того, бо ся часть була найважнїйша в цїлій збірцї, а „**Пѣсни третѣ**" належать до цїлоі книжечки, що була третьою частиною більшоі збірки. Я склоню ся до такоі думки з огляду на те, що иньші ґрупи пісень у отсїй книжцї — а є їх, як побачимо — більше нїж три, не мають нїякоі специяльноі нумерациі; далї з огляду на те, що в тій самій околицї того самого року був списаний иньший збірник духовних пісень, якого зміст, о скілько можна догадувати ся, доповнював зміст отсеі збірки, так що міг бути першою або другою її частиною.

А. **Начало съ Богомъ пѣсней на праздники Бгородичныи** (стор. 1—33).

1. **На рождество пртой Бдчици нашей Бци пѣснь а.** (стор. 1—3), поч. **Сей днь Гднь ликꙋйте.**

2. **Пѣснь в. под. Архаггли** (стор. 3—5), поч. **Радꙋйте са вси людїе, два са раждаетъ.**

3. **Пѣснь г. ѡ фамилїи Іс Хста** (стор. 5—6), поч. **Самопата Анно ста.**

4. **На Покров престой Бци пѣснь а. под. Не плачъ Рахили** (стор. 6—10), поч. **Бгъ на пртолѣ к' небесномъ колѣ.**

5. **Пѣснь в. на той праз.** (стор. 10), без кінця, поч. **Яко Бгом' прейзбраннꙋю.**

6. **Конець пісні на Введение** (стор. 15—16).

7. **На зачатїе пртыа Бца** (стор. 16 — 18), поч. **Слава бꙋдъ Бгꙋ к' Трици єдиномꙋ.**

8. **Пѣснь в. под. Бце вѣрным** (стор. 18—20), поч. **Завитай церко Оца предвѣчнаго.**

9. **На Благовѣщенїе престыа Бца пѣснь перваа** (стор. 20—22), поч. **Да прїйдетъ всемꙋ мѣрꙋ радость**, пор. Богогласникъ 1790, ч. 98.

10. **Пѣснь в. на той празник** (стор. 22—24), поч. **Прїйде архаггл в Назаредъ къ двѣ.**

11. **Пѣснь г. на тойже праз. под. Архаггли з неб.** (стор. 24—25), поч. **Послан бы аггл Гаврїилъ къ Двѣ пртой.**

12. На положеніє чтныѧ ризы прстой Бци пѣсн на под. Завитай цорко (стор. 26—27), поч. Ѡ преславнаѧ дво пресТаѧ.

13. На8спеніє престой Бци пѣсн' а. под. Нохвала (стор. 27—29), поч. Пріидѣте з' аггглы вси концы земныи.

14. Пѣснь в. на той праз. под. Послан бы (стор. 29—31), поч. Архаггли з' нба пришли до Бци.

15. На положеніє чтнаго поѧса прстой Бци пѣснь а. подобен Єлична ютренко. Иже в напастех' и въ оклеветаніи с8щи да поют (стор. 32—33), поч. Иже ѿ срдца до тебе в'здыхаемъ. В низу: Конецъ пѣснамъ на празники Бгородичныѧ.

Б. Починают' сѧ пѣсни прт-ѣй Богородици всегда пѣваемаѧ (стор. 34—64).

16. Пѣснь ѿ прстой Бци а. сложенна в' рок8 ҂аѱла. (ст. 34—37), поч. Чтаѧ дво, нбсна царице. Читаємо тут між иньшим:

Змил8й сѧ Панно над пол'ковъ коронwвъ,
8смирѧй звады, згод8 меджи паны
найспокойнѣша дай Панно над панны.
Геретиковъ засъ срдца камен'ные
Змѧгчъ и лютерске бл8ды оупертые.
Которасъ славна в Єокал'скомъ ѿбразѣ
и в Чен'стоховскомъ славнѣйша, где кнѧзѣ
Тобѣ покорный поклонъ и царіе
Ѿдаютъ и всѣ под ноги людіе
Твои падаютъ, ч8дами вславіона.
З Жировицкого малого икона
великы ласки просѧщимъ роздаешъ,
и в Бор8нской сѧ црквы величаешъ,
Борки кохаешъ, ґдысъ сѧ тамъ зѧвила,
и Ярославскесъ поле збогатила
своими ласками, котрыми пред вѣки
Бгъ тѧ оувел'билъ меджe человѣки.
Львовска каплица крваве слезы знае
твои, коли Львовъ моръ тѧжкій чекае.
И Почаевска тебе славитъ скала,
и в Подкаменю в' велкой-съ славѣ стала.

Судячи по мові, се виглядає на переклад із польського. Вичислені тут чудотворні ікони Сокальська, Ченстоховська, Борецка (коло Ряшова), Ярославська, Львівська і Підкаменецька — латинські, а Жировицка, Боруньска і Почаївська — руські, пор. Ks. Sadok-

Barącz, Cudowne obrazy Matki najświętszej w Polsce. Lwów 1891, під відповідними назвами.

17. Пѣснь ѕ҃. ѡ҆ прест҃ой Бц҃и (стор. 37--37), поч. Звѣздо морскаѧ, ты҃ Гд҃а, переклад з польського.

18. Пѣснь г҃. ѡ҆ прест҃ой Бц҃и (стор. 38—39), поч. Радꙋй сѧ Матко Бг҃а пред вѣки.

19. Пѣснь д҃. Бц҃и, под. Пречт҃аѧ панно (стор. 39), поч. Ѡ Мр҃їе чт҃аѧ.

20. Пѣснь є҃. ѡ҆ прест҃ой Бц҃и (стор. 39—41), поч. Бг҃оизбраннаѧ Мт҃и ѡ҆троковице.

21. Пѣснь ѕ҃. Бц҃и, под. Чистаѧ Бц҃е (стор. 41—42), поч. Ѕвѣздо ꙗ҆вллѧющаѧ сл҃нца.

22. Пѣснь з҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 42), поч. Ѡ Мт҃и дв҃о чт҃аѧ.

23. Пѣснь и҃. ѡ҆ прст҃ой Бц҃и (стор. 43), поч. Ѡ Мт҃и дв҃о ст҃аѧ.

24. Пѣснь ѳ҃. ѡ҆ прест҃ой Бц҃и (стор. 43—44), поч. Ст҃аѧ Бц҃е, грѣшнымъ людемъ помощнице.

25. Пѣснь ї҃. Бц҃и под. Возлюбила мт҃и (стор. 44), поч. Пр҃таѧ панно, тѧ непрестанно молим оу҆стнами.

26. Пѣснь аі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 44—45), поч. К тебѣ Бж҃їѧ Мт҃и прибѣгаемъ.

27. Пѣснь ві҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 45—46), поч. Бц҃е цр҃ице, пр҃чтаѧ Владычиче [sic!], пор. Богогл. ч. 139.

28. Пѣснь гі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и, под. Сличнаѧ ютренко (стор. 46—47), поч. Бц҃е вѣрным ѡ҆бороно.

29. Пѣснь ді҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и, под. тойжде (стор. 47—48), поч. Слѣчна ютренко до сл҃нца прибрана.

30. Пѣснь еі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 48—49), поч. Роже сличнаѧ, дв҃о чт҃аѧ.

31. Пѣснь ѕі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и, под. Бг҃оизбранна (стор. 49—50), поч. Пр҃чтаѧ панно, а҆г҃гльска цр҃ице.

32. Пѣснь зі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 50—53), поч. Чт҃аѧ дв҃о цр҃ице, Мр҃їе Бг҃ородице.

33. Пѣснь иі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 53—54), поч. Радꙋй сѧ цр҃це, нш҃а застꙋпнице.

34. Пѣснь ѳі҃. ѡ҆ пр҃той Бц҃и (стор. 54—55), поч. Дв҃о мт҃и преблг҃аѧ.

35. Пѣснь к҃. ѡ҆ прест҃ой Бц҃и (стор. 56), поч. Ѡ пр҃таѧ Дв҃о, помощнице моѧ, пор. Богогл. ч. 142.

36. Пѣснь ка҃. на добранощ' пр҃тѣй Бц҃и (стор. 56—57), поч. Ѡ Госпоже возвеличенна.

37. Пѣснь кв҃. на всяк' д҃нь за ѹтра пр҃той Бци (стор. 57—58), поч. Завитай рана ютрен'ко, перекл. з польського.

38. Пѣсн' Кїевскаѧ, под. Возвесела вест наст. (стор. 58—61). Подаємо тут повний текст сеї пісні:

Пѣсн' Кіевская.

Побѣдителнаѧ всѣм' Кїевскїѧ страни
Воспойте мт҃цѣ бж҃ой пришедшой ѿ брани.
Ѿ Вишъгорода Днѣпра Кїевоподолѣ,
Єгда варварскїм' полком преславно ѡ҆долѣ.
Преизбраннаѧ всѣмъ родомъ воевода
Потопи силѹ в' Днѣпри а҆гарѧнска рода.
Й ӕко й҆ногда в' мори Фараѡна силна,
Под Константином полем Скипрска ѕвѣрѧ дивна.
В тисѧщном рокѹ шест сот' шесть десѧтом в'торомъ
Хотѧчи плисти през Днѣпръ за своим табором,
Взѧли й҆конѹ на плот въ Вышъгородском храмѣ,
в' Днѣпровой Агарѧне да не потонѹт' ӕ҆мѣ.
Стопоша на й҆конѹ вси врази во водѣ, —
дивна побѣда є҆ силной Воеводѣ. —
Столпомъ ѡ҆гненным страшным над Днѣпром ӕвленным,
шѹмом вѣрным, ѡ҆блакомъ дождевнымъ.
Бг҃ородична же й҆кона намѣстна,
Дв҃а пречѹдна, славна мт҃и безневѣстна
Носѧщи на рѹках' єдинородна сина,
взѧла на свой ѡбраз врага Татарина.
Й не ѹтопе дв҃а странѹ Днѣпра винѹ,
лечъ Днѣпромъ в дожд' понесет' [в] кїевскѹ долинѹ.
Єгда же ста под Кїевъ Мр҃їѧ невѣста,
плѣненна Кїевѧном в'зѧвши невѣдѣста,
Же й ѡбразом быти Мт҃и Бг҃а жива
Хотѣла плысти Днѣпром, й преславна дивна,
Рождшїѧ творца свѣтѹ, вѣкѹ стремленїю
противко йдет' Бг҃а по повеленїю.
Манастыръ Брат'цкїй просто в' Днѣпр измѣрѧетъ,
жѐ недвижнѹ противѹ вещ' в' тѧ ѹ҆вѣрѧет'.
Познавши люде чѹдо, йноци пришедши
сосѹд в'зѧли бж҃ественъ бисер произведшїй.
Ѡ ѧкъ щасливые сѹть води Днѣпровые,

ибо сосуды єст' неба перловые.
Ѿ воды взяли ковчегъ Моисея новаго;
желалъ Кїєвъ оусердно здавна таковаго.
Ѿсѣчен'нїй ѿ гори камен' Вишъгорода
взяли такова в' Днѣпри поразивыи рода.
Над воды выходитъ дщи фараѡна;
к' твоєму брегу спѣшит горняго Сїѡна,
в' нейже Бгъ явлень є благоволилъ жити:
гора сїя хощетъ твой Іѡрданъ здобити.
Є таким триумфом [въ] мѣсто по войнѣ приходить,
на знакъ видѣти ѿ Татаръ єдинаго приводит.
Оуподоби ся концу Владимеру крестяцу,
бисеръ показалъ и дву несущу.
Бо ѡружїєм' незносным князїя два брата
к' Кїєв' дворъ свой ѡтчают, ѿмѣтают врата.
Ѿцнїй ся, цнїй Могило, витай Бга и мтку,
приходит фундаторка к' тебѣ в' недостатку
Ѿкрїй Могило смрти могилу и яму,
изволи ся зде быти премудрости храму.
Оуявленъ ѡбраз и ѡбвѣшенъ вербомъ
в' року тисящном шест' сот' пятдесятом первом'.
Юж' малярская єго рука малювала,
не замалюванна в нем язва зостала.
Блгодарственния вси Кїевскїє страни,
воспойте Мтцѣ Братцкой пришедшей ѿ брани.

39. Пѣснь пре̃стой Бцы ѡ чудовномъ ѡбразѣ к' Самбори (стор. 61-62), поч. Дивны твоя тайны, пор. Богогласникъ 1790, ч. 133.

40. Пѣснь в. ѡ том, под. Источникъ (стор. 62—63), поч. Днс црица велегласно во вся страни возгрѣмѣла.

41. Пѣснь прстой Бцы, под. Излия ся благ. (стор. 63—64), поч. Прчта дво мати руского краю, пор. Богогласникъ 1790, ч. 134 і Kantyczki z r. 1785, I, 48—49.

В. Начало съ Бгом' пѣсней на праздникї Гдьскїя и нарочитым стым' (стор. 65—136). Мца септеврїа въ начало їндикта еже есть новаго лѣта.

42. Пѣснь а. къ Гду нш̃ему Ісу Хту, подобенъ Непостижим. (стор. 65—66), поч. Самовластному твому ученїю.

43. Пѣснь в. Ісу сладкому (стор. 66—67), поч. Похвалу прїнесу сладкому Ісу.

44. **На всемирное воздвиженїе чтнаго крта Гна пѣснь а҃. подобенъ Стала мти болюч.** (стор. 68—70), поч. **Кртъ стый днс возносит' сѧ.**

45. **На сщенном8ченика Їωсафата казанїе пѣваемое ѡ страданїи єго, под. Црю Хе пане** (стор. 70—73), поч. **Посл8хайте що зробила,** перекл. з польського, пор. Богогласникъ 1790, ч. 147 і Kantyczki z r. 1785, IV, 75—78.

46. **На зачатїе стго прка и прдтечи кртлѧ Гнѧ Їωанна, пѣснь тaѧ ноты той, ꙗко Прїйде архаггл** (стор. 73—74), поч. **Ѧггл с нбесе въ Їωдею.**

47. **На преставленїе Їωанна Бгослова въ кѕ. Сентев. Пѣсн' ноты той: Ѡ Варваро мчнице** (стор. 75—76), поч. **Їωана Бгослова,** пор. Богогласникъ, ч. 190.

48. **Мца ѡктокрїꙗ въ д. дї. преподобной матерѣ нашей Параскевїи, еже єсть Пꙗтцѣ Терновской, пѣснь а҃. под. Дво мти преблагаѧ** (стор. 77—80), поч. **Процвила еси п8стыни.**

49. **Пѣсн' в҃. прпдбной Парас. под. Прчтаѧ панно** (стор. 80), поч. **Возлюбила мти аггласко жити.**

50. **Стом8 всехвалном8 апл8 Л8цѣ пѣснь а҃. подобенъ: Бце вѣрным ѡв.** (стор. 81—82), поч. **Прїйдѣте вѣрны, въ пѣснехъ восхвалимъ.**

51. **Пѣснь в҃. подобенъ тойже** (стор. 82—83), поч. **Что тѧ нарек8, апле стый.**

52. **На стого и славнаго великомчника Димитрїа пѣснь а҃-ѧ, подобенъ Веселаѧ нам новина** (стор. 83—85), поч. **Прїйдѣте вси днесъ вѣрнїи.**

53. **Пѣснь в҃. под. Бце црице** (стор. 85—86), поч. **Лик8йте свѣтло праздн8юще.**

54. **Мца ноеврїа въ а҃. на стых бесребрникъ Козмы и Дамїѧна пѣснь самоподобна** (стор. 86—89), поч. **Свтых' безсребрникъ и свѣтила темныхъ.**

55. **Пѣснь в҃. под. Бце вѣрным ѡвор** (стор. 89—90), поч. **Свѣтлый восїѧ нам днес сей всѣмъ праздникъ.**

56. **На соборъ архистратига Михаила пѣснь а҃., подобенъ Закитай црко** (стор. 91—93), поч. **Прїйдѣте вси днс честно восхвалѣте.**

57. **Пѣснь в҃. под. Похвал8 прим.** (стор. 93—96), поч. **Хвалим тѧ вси згодне.**

58. **Мц҃а ноемвріа къ гі҃. пѣснъ ст҃ому Іwану Златоустому** (стор. 96—98), поч **Златокованнѹю трѹбѹ**, пор. Богогл. ч 100.

59. **На ст҃ого ап҃ла Андреа, пѣснь ноты той ꙗко Розмышлѧй себѣ** (стор. 98—99), поч. **Воспойте вѣрны Петрова сродника.**

60. **Мц҃а декамвріꙗ. Ст҃ой великомѹченици Варварѣ пѣснь, может' пѣти на тѹю нотѹ, ꙗко тая: Смѹтне ме ср҃дце** (стор. 100—102), поч. **Красная дв҃о, кровъ тѧ оукрашаетъ.**

61. **Пѣснь в҃. под. Іwана Бг҃ослова** (стор. 103—104), поч. **Ѡ Варваро мч҃нице**, пор. Богогласникъ ч. 165.

62. **Иже въ ст҃ых ѻтцѹ нш҃емѹ Николаю архиеп҃пѹ пѣснь а҃-а, подобенъ Дв҃о м҃ти преблаг.** (стор. 105—107), поч. **Николае ст҃ителю.**

63. **Пѣснь в҃. с҃. Никол. под. Фалшивая Юно** (стор. 107—110), поч. **Що ти за похвалѹ воздамъ Николае.**

64. **Пѣснь г҃. с҃. Никол. под. Чт҃ая дв҃о црц҃е** (стор. 110), поч. **Весела намъ всѣмъ настало.** Кінця нема. Між стор. 110 і 111 затрачено, судячи по старій паґінациї, 50 сторін.

65. [**Пѣснь на Богоявленіе**, поч. **Іорданъ рѣко оуготовися**], без початку, конець на стор. 111. Пор. Богогл. ч. 28. На марґ. приписано: Atanas Przysłop[ski] sowtys Kamięski Dnia 9.

66. **Пѣснь в҃. под. Ѡ оутров. дв҃ыя** (стор. 111—113), поч. **Крещает' ся Вл҃дка во Іwрдани**, пор. Зап. н. т. і. Шевч. XIV, misc. 11 і т. XV, стор. 48.

67. **Пѣснь г҃. под. Ѡ прест҃ая дв҃о** (стор. 113—114), поч. **Горы сладост веселія нн҃ѣ испѹщайте.**

68. **Пѣсн' д҃. под. Ѿ оутробы дв҃ыя** (стор. 114—115), поч. **Ѿ Галилея Хр҃тосъ**, пор. Зап. н. тов. ім. Шевч. XIV, misc. 11.

69. **На соборъ ст҃ого Іwана кр҃тителя пѣснь ноты той ꙗко: Весела нам всѣм** (стор. 115—116), поч. **Ст҃ый великій пр҃рче.**

70. **Мц҃а феврѹаріа въ в҃. ден на Стрѣтеніе Гд҃а нш҃его пѣснь а҃. подобен Непостижимый** (стор. 117—118), поч. **Неѡписанный Бг҃ъ слово ꙗви ся.**

71. **Пѣснь в҃. Стрѣт. под. Іwрдане рѣко стан** (стор. 118—120), поч. **Симеwне днес трезви ся**

72. **Мц҃а апріля въ кг҃. денъ. пѣснь ст҃омѹ великомѹченикѹ Геwргію** (стор. 120—123), поч. **Страдалче Гн҃ь, ст҃е Геѡргіе.**

73. Мцⷭ҇а маѧ въ ѳ҃. день, на пренесенїе мощей стгоⷢ҇о Ѻцⷶ҇а наш. Николаѧ пѣснь а҃. под. Похвалꙋ нрїнес. (стор. 124—126), поч. Тебе похвалѧемъ чꙋдне Николае.

74. Пѣснь в҃. Никол. под. предвѣчный род. (стор. 126—127), поч. Ой хто хто Николаѧ любитъ пор. Пѣсни набожныя, Перем. 1834, стор. 98—100 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 35—36.

75. Мцⷭ҇а июнїѧ въ кд҃. днь, на рождество стаго Їωана крⷭ҇тлѧ Гдⷭ҇нѧ пѣснь сїѧ на под. Похвалꙋ прїнесꙋ (стор. 127—129), поч. Горнѧго Сїωна, пресвѣтлаго слнца.

76. Стым аптломъ Петрꙋ и Павлꙋ пѣснь сїѧ под. Смꙋтне ми срдце (стор. 128—130), поч. Прїйдѣте вѣрныхъ хрⷭ҇тїѧнъ соборы.

77. Мцⷭ҇а їюлїа въ к҃. днь, стомꙋ и славномꙋ прркꙋ Їлїи пѣснь самоподобна (стор. 131—132), поч. Источниче блгодати, пор. Богогл. ч. 201 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 42—43.

78. Мцⷭ҇а авгꙋста на стое преωбраженїе Га Бга, пѣснь а҃. под. Ѡ прстаѧ дво (стор. 132—133), поч. На Ѳаворѣ преωбраж сѧ, пор. Богогл. ч. 70.

79. Пѣсн' в҃. под. Побѣдител' всѣм' (стор. 133—134), поч. Възыграйте радостне Ѳаворскые горы.

80. На ꙋсѣкновенїе честной главы крⷭ҇тлѧ пѣснь сїѧ на под. Ѿ востока восїѧ (стор. 134—136), поч. Бѣгаѧ въ пꙋстиню свѣта в'далих сѧ.

Г. Компендиꙋм', си есть събранїе пѣсней четередесѧтници и пѧтдесѧтници (стор. 137—228).

81. Вндлю ѡ мытари и фарис. под. Страшливаго маистатꙋ (стор. 137—139), поч. Ꙋмиленой млтвѣ смиреной.

82. Пѣснь в҃. под. Ѿ ꙋтробы дѣвыѧ (стор. 139—141), поч. Различїе разꙋмѣй дшⷭ҇е вѣрнаѧ.

83. Вндлю блꙋднаго сна пѣснь а҃. под. Їωрдан' рѣко (стор. 142—144), поч. Превзыйдох мїра ѕѡлми, ѡ мой Бже.

84. Пѣснь в҃. (стор. 144—145), поч. Нѣсмъ достоинъ нарещи сѧ сном твоимъ.

85. Всꙋботꙋ мѧсопꙋстнꙋю пѣснь а҃. ѡ разлꙋченїи дши Ѿ тѣла, под. Ѿ востока восїѧ (стор. 146—147), поч. Егда дша Ѿ тѣла разлꙋчает' сѧ, пор. Богогл. ч. 235.

86. Пѣснь в҃. Прошенїе за мртвыѧ (стор. 147—149), поч. Днъ гнѣвꙋ, днъ лютѣ бѣдѣ. Се переклад звісного латинського гимну Dies irae, dies illa, польський текст Kantyczki IV, 59—61.

87. Въ неделю мясопустную ѿ суде, пѣснь а҃. подобенъ: Ѡ прекрасная пустыи. (стор. 150—151), поч. Плачу ся и ужасаю.

88. Пѣснь в҃. под. Радуй ся црице (стор. 151—152), поч. З волестїю срдца въпїю до Бга.

89, Пѣснь г҃. ѿ страшом суде (стор. 152—154), поч. Где приходитъ грѣшныя мучити.

90. Пѣснь д҃. ѿ страш. суде, под. Їорд. рѣко (стор. 154—157), поч. Слухай що живо гласу страшливогѡ.

91. Пѣснь є҃. ѿ суде грѣшных (стор. 157—158), поч. Плачъ дше и рыдай горе, пор. Богогл. ч. 37.

92. Пѣснь ѕ҃. ѡ чтирех рѣчах ѡстат., ѡ смрти, ѡ суде, ѡ пеклѣ, ѡ цртвѣ, подобенъ . . . . . (стор. 158), кінця брак, є тілько одна строфа, що поч. Ѡцкнїй ся дшо, весь влиска смрти Між стор. 158 і 159, судячи по старій пагінації, брак 12 сторін.

93. Ндля г҃. стго поста крту поклоненїе, пѣснь ѿ кртѣ Гднемъ самоподовна (стор. 159—161), поч. Ѡ треблаженное древо.

94. В недлю четвертую святого поста тренъ ѡ страсти Хвои жалосный (стор. 161—162), поч. Їсъ Хс всегѡ свѣта.

95. Тренъ в҃. жало. о стрти Хвой (стор. 163), поч. Ѡ якъ ѡкрутна в' срдцу моемъ рана.

96. В' суботу пятой ндли, похвала престой Бци, пѣснь Бци самоподовна (стор. 164—166), поч. Хвалять тя блжаще пртлая двце. Картка 165—166 в горі передерта так, що бракує верхньої третини разом з текстом.

97. В ндлю пятую стгѡ поста трен ѡ мукахъ Хвыхъ (стор. 166—169), поч. Ѡче Бже всемогущїй, переклад з польського пор Kantyczki IV, 3.

98. Тренъ в҃ о мукахъ Хвтвых (стор. 169—170), поч. Ѡ Їсе, творче црю.

99. Тренъ г҃. ѡ мукахъ, под. Сличная ютрен. (стор. 171—172), поч. Ѡ срогїй плачу, срдце проражаешъ.

100. Тренъ д҃. о му. Хрто. под. Смутне ме срдце, под. Що ти на добру нощъ Їсе, Їсе (стор. 172—174), поч. Ѡ кто бы мнѣ то даль, абымъ былъ ѡрлятомъ.

101. В' неделю цвѣтную пѣснь первая сам. под. (стор. 175—177), поч. Їерусалиме воспрїими днесь Хa. Акростих: Їѡанъ Буховецкї.

102. Пѣснь в҃. под. Іωрдан рѣко (стор. 178—179), поч. Денесь благодатъ насъ собираетъ.

103. Пѣснь г҃. подоб. Єлична ютрен. (стор. 179—182), поч. З нба зосланый снъ Бга живогω. Далї додана на тій самій стор. Стихира глас д҃. Днес блгодатъ стаго дха насъ събра, без кінця. Первісно теперішня стор. 183 наступала зараз по стор. 178, так що конець пісні ч. 102 маєть ся на стор. 183 і другий раз на 179; дві картки (стор. 179—182) вставлено пізнїйше.

104. Въ стый й великїй четверток тренъ первый (стор. 183—184), поч. Царю Хрте Пане милый, пор. Богогласникъ ч. 39 і Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 52—53.

105. Тренъ вторый (стор. 184—186), поч. Юже декретъ подписуетъ, пор. Богогл. ч. 41 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, ст. 55 - 57.

106. Въ стый й великїй пяток тренъ жалостный а҃. (стор. 186), поч. Исъ Хе пане милый, пор. Богогл. ч. 40.

107. Трен' жалос. в҃. под. Ѡ дѣце пречтая (стор. 187—188), поч. Послушайте, що зробила проклятыхъ Євреевъ сила.

108. Въ стую й великую суботу тренъ жалосный (стор. 189), поч. Що ти на добру нощ Ісе усиленный.

109. Въ стую великую нделю Пасхи на Воскресенїе Христово пѣснь первая самоподобна (стор. 190—191), поч. Іс Хс воскресь нинѣ, пор. польський текст Kantyczki IV, 37—38.

110. Пѣснь в҃. на Воскрнїе Хво (стор. 191—194), поч. Веселый нам днес днь настал, переклад з польського, пор. Kantyczki IV, 36.

111. Пѣснь г҃. на Воскрнїе Хво, под. Ѿ оутрок. (стор. 194—195), поч. Воскрес Ісъ Ѿ гроба, радость всїя.

112. Пѣснь д҃. на Воскрнїе Хво (стор. 195—196), поч. Изыйдѣте аггль лики въ срѣтенїе Влдки, пор. Богогл. ч. 52.

113. Пѣснь е҃. под. Ѡ прекрасная пуст. (стор. 196—198), поч. Въ вечеръ же суботный.

114. Пѣснь ѕ҃. на Воскр. Хво (стор. 198—200), поч. Іс Хс з мертвыхъ всталъ есть.

115. Въ четверток Възнесенїя пѣснь первая, подобенъ: Воскрес Іс Ѿ гроба (стор. 201—203), поч. Иерусалим же град й стый Сїωнъ, акростих: Иωан Буховецкї.

116. Пѣсн' в҃. Вознесен. под. Похвалу прин. (стор. 203—204), поч. Прїйдѣте вѣрный совокупленный.

118. Пѣснь д҃. Вознес. подоб. З волестїю срдца (стор. 207—208), поч. Духновенїемъ дха Хс даетъ нуждным, акростих: Димитрий Рїйницкий.

119. В неделю пꙗтдесꙗтнꙋю пѣснь перваꙗ, подобенъ Їерꙋсалим (стор. 209-211), поч. Исъ спситель ншъ аплом сердца, акростих: Иѡан Бꙋховецкї.

120. Пѣснь в. под. Размышлꙗй себѣ (стор. 212—213), поч. Црю нбсный и ꙋтѣшителю.

121. Пѣснь г. о тройци, под. Иѡрдан' рѣко (стор. 213—215), поч. Тройце стаꙗ, Бже ласкавый, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 30.

122. Пѣснь д. о тройци стой, под. Тебѣ честь хвалꙋ (стор. 215—216), поч. Творче и Бже, пане ласкавый.

123. Въ неделю всѣхъ стыхъ пѣснь а. ѿ тройци стой, под. Ꙗко Бгом предизб. (стор. 216 -218), поч. Пресꙋществен'наꙗ тройце.

124. Пѣснь в. ѿ стых' и грѣшных (стор. 218—219), поч. Тамъ за горою за нбною стыи веселꙗт сꙗ.

125. Въ деватый четверъ Бжиꙗ плоти, пѣснь а-ꙗ. подобен Їѡрдан рѣко (стор. 219—220), поч. Тебѣ честь хвалꙋ нпъ вѣчный Бже, з польського, пор. Kantyczki IV, стор. 42.

126. Пѣснь в. тойже (стор. 220—221), поч. До тебе Пане смиренно воламе, переклад з польського, пор. Kantyczki IV, ст. 45.

127. Пѣснь г. (стор. 221—222), поч. Їсе, Їсе, Їсе, Їсе, покарме нбсный.

128. Въ пꙗтнюнкꙋ ї. по Воскресенїи ламент болесной Бци первый (стор. 222—226), поч. Южъ тꙗ жегнавъ мой наймил'шїй снꙋ Хртꙋсе перекл. з польського, пор. Kantyczki IV, стор. 23.

129. Ламенть в. прчтой Дѣвы (стор. 226—228), поч. Стала мти болѣюча, переклад латинського гимну Stabat Mater dolorosa, пор. польський текст Kantyczki IV, стор. 20.

XXI. Угроруський сьпіванник А.

Сей сьпіванник, привезений д. Гнатюком із північної Угорщини, списаний, судячи по письмі, при кінці XVIII або в початку XIX в. і хоч має більшину пісень таких, які знаходять ся в друкованім Почаївськім Богогласнику, то про те, здаєть ся, зладжений незалежно від нього, на основі иньших рукописних збірників. Про се переконує нас не тілько текст пісень ідентичних з почаївськими, туг значно відмінний, але також брак порядку подібного до друкованого Богогласника і значне число пісень, яких нема в тім виданю і які звичайно не стрічають ся в сьпіванниках копіованих із друкованої книги.

Рукопис — невеличкий зошит сїрого паперу в більшу 8-ку, сильно затовщений, але зрештою досить добре захований, писаний досить гарним полууставом; текст пісень не роздїлений на вірші, тілько кожда строфа зачинаєть ся а capite і початкова її буква так само як титул кождої пісні написані киноваром. Початку анї кінця рукопису нема і хоча текст першої пісні маєть ся весь, але нема титулу, що певно був на попереднїй картці. Рукопис має тепер 12 карток і містить ось які пісні:

1. **Ангелъ пастыремъ мовилъ,** (стор. 1 — 2), пор. руський текст Зап. н т ім. Шевч. т. XVII. ст. 62 - 63; польський Kantyczki II, 12.

2. **Пѣснь ст҃лю Василїю** (стор. 2—4), звісна пісня про Василия і Евладия, надрукована мною з галицьких копій у Житю і Слові III, 307 - 312.

3. **Пѣснь Богоявленїю Гд҃ню, под. Воскресъ Іс҃ъ ѿ грова,** поч. **Крещаетъ ся Влка къ Іордани** (стор. 4—5). Пісня не поміщена в Богогласнику, але друкована в пізнїйших пісенниках Ставропігійського видання і доси дуже популярна в горах і на галицькім Підгірю, пор. дод. XX, ч. 66.

4. **Пѣснь Богоявленїю Гд҃ню** (стор. 5 — 6), поч. **Іорданъ рѣко оуготови ся,** пор. Богогласникъ ч. 28; дод. XX ч. 65.

5. **Пѣснь Сртѣтенїю Гд҃ню, под. Радуй ся Црⷭ҇ице** (стор. 6—7), поч. **Свѣтло днесъ ликуйте, псалмы восклицайте.**

6. **Пѣснь во нд҃лю ѿ блудномъ** (стор. 8 - 9), поч. **На рѣкахъ сидяще горка Вавилона,** — се властиво перевіршований псалом, пор. Богогл. 34.

7. **Пѣснь въ нд҃лю мясопустную** (стор. 9—10), поч. **Плачи душе, рыдай горе,** пор. Богогл.ч. 37; дод. XX, ч. 91.

8. **Пѣснь ѿ страшномъ судѣ** (стор. 10—14), здаєть ся угроруського складання, подаємо першу строфу:

> **Горѣ, горѣ душе моя ко творцу своему**
> **Бѣжи, бѣжи съ еленемъ къ источнику живому,**
> **к' нему тамо припади**
> **и его ся наслади,**
> **который завше памятаетъ,**
> **кто ко нему прибѣгаетъ.**

Ся пісня має акростих, що дає назву автора: Гедеон Пазїй.

9. **Пѣснь Благовѣщенїю престой Богородици,** поч. **Ликуй днесь Сїоне** (стор. 14—17), пор. Богогл. ч. 107.

10. Пѣснь великопосна (стор. 17—19), поч. Ѡ дѣвице пречистаѧ, пор. Богогл. ч. 109 і Зап. н. т. і. Шевч, т. XVII, стор. 53—54.

11. Пѣснь Воскресенїю Гдню (стор. 19—20), поч. Воскресъ Їсъ ѿ гроба, радость восїѧ, пор. дод. XX, ч. 111.

12. Пѣснь Вѣханїю Гдню, под. Взыйде Бгъ ко высокой горѣ, поч. Радѹй сѧ ѕѣло, дщи Сїона (стор. 20—24), пор. Богогл. ч. 49.

13. Пѣснь Вознесенїю Гдню (стор. 24), поч. Взыйдетъ Бгъ ко высокой горѣ (без кінця), пор. Богогл. ч. 64.

XXII. Угрор. співанник Б. Митра Дочинця.

Так називаю сей співанник на основі підпису того, хто 1832 р. писав одну його, найпізнїйшу частину. Властиво-ж співанник складає ся з трьох частей, писаних ріжними руками і в ріжних часах, відмінних одна від одної і папером і навіть форматом. Часть перша обіймає перших 16 карток і писана десь у початку XIX в., полууставом, без киновари і без записок на марґінесах чи де инде; друга часть має 36 карток, з тих 4 порожні, писана скорописю, досить недбало, на грубім сивім папері більшої 8-ки, рукою Митра Дочинця в р. 1832; третя часть має тілько 14 карток і є очевидно виривком якогось більшого збірника, не має анї початку нї кінця, писана грубим полууставом, але заокругленим і декуди близьким до курсива, почерком дуже подібним до того, яким писана одна Керестурська Пасия з кінця XVIII в., привезена д. Гнатюком. Зміст сеї збірки ось який:

1. Пѣсн' в ндлю ѡ блѹдномъ, под. Фалшиваѧ юност, поч. На рѣках сидѧще (стор. 1—2), пор. дод. XXI, 6.

2. Пѣсн' ѡ Єтаномъ [sic! зам. ѡстатномъ] сѹдѣ, под. Где ꙗвлю сѧ поч. Горѣ, горѣ, дше моѧ (стор. 2—5), пор. дод. XXI, 8.

3. Пѣсн' в' ндлю сыропѹст. ѡ Ядамѣ и Євѣ, под. Ѡ дѣвице прест (стор. 5—7), звісний плач Адамів, поч.

> Плакал сѧ Ядамъ под' раєм,
> же выгнанъ былъ з райскихъ краєвъ
> ѿ архаггласкихъ коєвъ.

4. Пѣсн' Благовѣщенїю п. Бци самоподобна поч. Да прїйдетъ всемѹ мирѹ радост (стор. 7—8), пор. Богогл. ч. 98.

5. Пѣсн' вѣханїю Гдню, под. Взыйде Бгъ поч. Радуй ся ѕѣло (стор. 9—11), пор XXI, 12.

6. Пѣсн' Воскресенїю Хву, под. Бгъ оу емпѣру горнем (стор. 12—13); ось перша її строфа:

Іис҃ъ Хс҃ з' мертвыхъ всталъ,
мертвымъ животъ даровалъ
й житїе нам исправилъ,
смерти вѣчной нас избавилъ.
Кvрїе, кvрїе елейсон', алїлуя,
Гди, Гди помилуй,
Окупил' есть насъ кровїю.

7. Пѣсн' Вознесенїю Гдню, под. Радуй ся ѕѣло поч. Взыйде Бгъ къ высокой горѣ (ст. 13—16), пор. дод. XXI, 13.

8. Пѣсн' Сошествїю с. Духа, самопод. поч. Источникъ духовный (стор. 16—18), пор. Богогл. ч. 61.

9. Пѣсн' с. аплом Петру й Павлу, под. Фалшивая юност. (стор. 18—19); ось перша її половина:

Органы йграйте,
Петра величайте,
аплу Павлу радо́но заграйте!
Нероне незбожный,
фараѡне проклятый,
казалъ е мордовати,
якъ Пилат' Понтїйскїй.
Аптла Петра казал' мордовати,
аптлу Павлу казал' главу стяти.
Нероне безбожный,
фараѡне проклятый,
будеш' ты на вѣки оу пеклѣ горѣти.

10. Пѣсн' на Преѡбраженїе Гдне, под. Михайле: кто яко Бгъ, поч. На Фаворѣ преѡбраз ся (стор. 19—20), пор. Богогл. ч. 70.

11. Пѣсн' Оуспенїю прто́й Бци, под. Радуйте ся вси людїе (стор. 20—22), без кінця; поч. Архаггли з' нба прїйшли до Бци, пор. дод. XX, ч. 14.

12. Пісня про Ісуса Зарваницького (стор. 23 24), угроруська, без початку. Читаємо тут:

Роды земный соберѣте сѧ,
оу Зарваници веселѣте сѧ:
Возвышаетъ Бгъ
хртїанскїй рогъ.

Надъ Стрѣпотою град Зарваница,
в' кролествѣ Угерском зрит сѧ царица:
надъ водами гласъ,
Бгъ взываетъ насъ.

Людїе тебѣ днес сѧ кланѧютъ,
оу Зарваници поклон' ѿдають,
взираетъ миръ вес
приходѧще днес.

Ябы Агарѧномъ сокрушилъ главу,
вѣрному скиптру додай державу,
з высокости страх,
сокруши враговъ в прахъ.

Ся остатня строфа велїла-б думати, що пісня зложена ще при кінцї XVII в. під вражінем турецьких нападів на Угорщину.

13. Пѣсн' на Покровъ прс. Бци, под. Бце вѣрнымъ ѿборона (стор. 25—26), поч. Предста црца на высокомъ тронѣ.

14. Пѣсн' с. архистратигу Михаилу под. На Ѳаворѣ преѡбразил сѧ (стор. 26—29), поч. Михаиле: кто ıако Бгъ! велми возспѣлъ е.

15. Пѣсн' Воведенїю пресвтой Бци, под. Радуй сѧ црце (стор. 29—30), поч. Свѣтлаѧ зорнице, оутреннѧ деннице.

16. Пѣсн' стителю Николаю, под. Предвѣчный роди сѧ (стор. 30—33), пор. Зап. н. т. ім. Шевч. XV, 35.

17. Пѣсн' Рождеству Хртову (стор. 33—34), поч. Скvниѧ всезлатаѧ, ковчe завѣта.

18. Пѣснь Адамови и Евѣ (стор. 34—36), поч.

Размышлѧвъ себѣ Адамъ,
Чого бы сѧ добре звѣдалъ.

19. Пѣсн' великого поста само под. Не плачь (стор. 36—37), поч. О Дѣвице пречтаѧ, мти благословеннаѧ, пор. Богогласникъ ч. 102.

20. Стихира надгробнаѧ (стор. 37—38), вірша місцевого складаня:

Зачало премудрости — страхъ Гдень!
Кто бы то завше приѧти годенъ

страха Господня, чистъ пророковъ
Давыдовъ возвѣщаетъ . . . отъ . . .
По божественномъ страху
в цѣломудренномъ оужасѣ
оусѣ любви набоженства
не прагнетъ и малженства.
Кто оу Бога проситъ мудрости,
вознести покаянием...
Покаймо ся ѕлости,
дастъ намъ Бгъ во мудрости
оумерти . . . оуды,
Не чинѣмо блуды.
Кто тѣло тучитъ,
того Бгъ наоучить;
кто тѣлу оугаждаетъ,
душу изражаетъ;
кто тѣлу форлуетъ, [sic! зам. фолгуетъ]
дши смерть готуетъ.
Смерть не боит ся пруга,
грѣшникомъ люта,
страшна и погана,
не боит ся пана.
Єсть за грѣхи покута,
не буде смерть люта.
Постом ся смѣримо,
во грѣсѣхъ не мрѣмо.
Кто спѣвати годенъ,
таковы подобенъ:
плачлива стихира;
смертная секіра,
оусѣхъ она сѣчетъ,
никто не оутечетъ.
Того ся не . . . . (кінця бракує).

Початок сеї „стихири“ дуже попсований. Було-б дуже пожадано віднайти і опублїкувати її всю, а також вивідати, чи її співають, чи може відмовляють при похороні і серед яких обрядів.

21. Пѣснь заздоровна, поч. Кажутъ люде (стор. 39—41), пор. Богогласникъ ч. 256.

22. Пѣснь Богоявленію, поч. Йорданъ рѣко (стор. 41—43), пор. Богогласникъ ч. 28.

23. Пѣснь Бцͨи (стор. 43—45), поч. Ѡ мати дѣво стаѧ, мати пренепорочнаѧ, пор. дод. XX, ч. 22.

24. Пѣснь Рожествꙋ Христокꙋ (стор. 45—47), поч. Бгъ предвѣчный народил сѧ, пор. Пѣсни наб. стор. 6—8.

25. Пѣснь Басилїю (стор. 48—50), пор. дод. XXI, 2.

26. Пѣснь въ недлю сїропꙋстнꙋю (стор. 51—54), пор висше 3. На стор. 50 і 53 в низу підпис: Сиѧ пѣсни дѧка Кꙋшинцкого.

27. Пѣснь в сꙋботꙋ Лазаревꙋ, подоб. Ѡ дѣвице пречистаѧ, поч. Члвкъ единъ богачъ былъ (стор. 55—56).

28. Пѣснь во недѣлю цвѣтнꙋ, под. Иωрданъ рѣко (стор. 57—59), поч.

Церкве Сиїωнскаѧ южъ весели сѧ
ѡ том, же царь твои днесь приближи сѧ.

29. Пѣснь Воскрнїю, пд. Крещает сѧ Блдка (стор. 59—61), поч. Воскресъ Їсъ ѿ гроба, радость восїѧ, пор. дод. XXI. ч. 11.

30. Пѣснь на Вознесенїе (стор. 62—66), пор. Богогласникъ, ч. 60

31. Пѣснь на Сошествїе стго Дхл (стор. 67—71), пор. Богогл. 261. На стор. 71 під текстом підписано: рокꙋ ҂аѡлв. ѿселѣ Дочинецъ Митеръ списа на семъ листꙋ сиа пѣсни, рꙋка, пꙋтъписъ Дочинецъ Митрова. Далї йде відмінне чорнило і почерк Дочинця.

32. Пѣснь на Воскресени Хво (стор. 72—74), радше на Томину неділю, поч. По востании твоемъ Хрте преславно ꙗви сꙗ оучеником твоимъ [ꙗвно].

33. Пѣснь скѣцка (стор. 74—76), ось вона:

Охъ ми тꙗшкыи жаль не малыи,
многи скорби мнѧ ѡбѧли.
Ѿца матеръ ѡставилъ емъ
и самъ ѿ нїхъ заблꙋдивъ емъ.
Оусѣхъ живыхъ ꙗ ѡставилъ,
а днесь слышꙋ, ишъ померли.
Отецъ мати престави сѧ,
во мнѣ серце расъдвои сꙗ.
Ци не плохыи розꙋмъ сталъ сꙗ,
же в чꙋжинꙋ емъ загналъ сꙗ?
Хоть померли, не видаю,
в чꙋжемъ краю пребываю.
Плачте ωчи, слезы лѣїте,

Ѡца, матеръ южъ невъзрите.
Оу чꙋжинѣ мꙋшꙋ жити
и з блискими сѧ не видѣти;
оу чꙋжинѣ пребывати,—
такъ чꙋжинꙋ треба знати:
ани честе, ни похвали,
токмо досытъ изневаги.
Оу чꙋжинѣ пребывати —
не дай Хрте оумирати!
Слезы моѧ Хр҃те пріими,
житие чисто дарꙋй ми!

34. Пѣснь ѡ страданию на великомъ постѣ, подобенъ Царю Хр҃те (стор. 76—79), поч. Южъ сѧ жиды изобрали.

35. Пѣснь ко с҃тои Бц҃и чꙋдотворнои Повчанскои, подобенъ: Нова радость стала (стор. 79—80). Се живцем перенята новосамбірська пісня, пор. Богогл. ч. 133, тілько в другім рядку зам. Новосамборская церковь поставлено: Нова церковъ Повъчанскаѧ.

36. Пѣснь погрѣбанию Бѣзанътиѧ, подобенъ Изъточнікъ слезы (стор. 81—82), пісня на смерть якогось Мукачівського епископа; читаємо тут:

Ѡ Мꙋкачъ, Мꙋкачъ ѡсироценый,
такъ тешикъ Еръделъ[1]) баръзо смꙋщеныи.
Весь народъ людски южъ ламенътꙋетъ,
Оуграхъ, Волохахъ велми жалꙋеть.
Смꙋтнаѧ бо трꙋба южъ затрꙋбѣла,
штрогаѧ смерте мѣтлꙋ трꙋтила.
И патерицꙋ изъ рꙋки вынѧла,
и аръхиерейскꙋ пла[ш]чꙋ поде[р]ла.

37. Пѣснь во неделю крестопоклонꙋю (стор. 82—83), поч. Ісꙋсе царю расъпѧтый на крести древъланомъ.

38. Пѣснь на Рождество Хр҃то, подобенъ: Нова радость стала (стор. 84-85), поч. Ѿ востока восиѧвый, звѣзда ѧсна показавыї.

39. Пѣснь ѡ҃ долъжности пастырѧ дꙋшевнаго, подобенъ (стор. 85—87). Се неповний варіянт звісної „Пісні Пастелія“, Мукачівського каноніка з кінця XVIII в., опублікованої

[1]) З мадярського: tessék, Erdely — прошу, Семигород.

з відпису о. Кралїцкого пок. Драгомановим (Житє і Слово I, 452—453). Подаємо тут сей варіянт, що хоч не дає повного тексту, але цікавий одною строфою, доданою очевидно пізнїйше:

Пасътырю дꙋшевный, ты попе избраныї,
лютъ грѣшныї ѿчищати ѿ Бг҃а єсь данъныї.
Ꙗкъ же дрꙋгыхъ ѡчищаєшъ,
кеть самъ скверныимъ изостаєшъ
жиючи блꙋдно?

. . . .
. . . .
а ты ꙗкъ самъ во тмѣ ходишъ
и всѣхъ со собою водишъ
во ровъ пекелъныхъ!

Идꙋтъ лѣта, попе, приходитъ коньчина,
абы тꙗ не застала лютаꙗ година!
Глꙋбоко спишъ — пробꙋди сꙗ!
Заблꙋдивъ єсь — наверни сꙗ!
Ѡ попе, покай сꙗ!

Ѡхъ покай сꙗ попе, бо тꙗ чортъ возметъ,
коли не зостаєшъ, тогды тꙗ порветъ.
Такъ сꙗ тꙋчишъ, ѡбъгѣдꙋєшъ,
же чрево тѣгати не вирꙋєшъ, —
попе, вже покай сѧ!

Тѣсенъ пꙋть до раю, врата гꙋскиї;
людемъ показꙋєшъ посты твердыꙗ,
а сам гѣшъ, пиешъ стравы дорогыї.
Глꙋбоко спишъ — пробꙋди сꙗ,
заблꙋдивъ єсь — наверни сꙗ,
ѡ҃ попе, покай сꙗ!

37. Пѣснь ст҃омꙋ аръхангелꙋ Михаилꙋ (стор. 87—89), поч. Хвалимъ тꙗ всѣ згодне збройне.

38. Пѣснь Ꙗдамꙋ человѣкꙋ пръвомꙋ свѣт҃а, подобенъ (стор. 90—92), кілька строф із звісної „Вірші про сотворенє сьвіта“, надрукованої в повнім текстї з галицької копії в Житю і Слові II, 216—222, в коротшім із Яворівського співанника див. Записки наук. Тов. ім. Шевченка XIV, misc. 2.

39. Пѣснь в҃. Ꙗдамꙋ во неделю сыропꙋснꙋю, подобен: Ѡ Дѣвице (стор. 92—94), пор. висше ч. 3.

40. Ѡонъ присятои Бцы (стор. 94—96).

41. Ѡказанїє ГДне (стор. 96—97).

42. Во имя Ѻца и сына и стаго Дꙋха амѣнъ (стор. 97—103), всї три прозові тексти, звісні апокріфи.

43. Пѣснь свѣцкая (стор. 111), варіянт звісної пісні: Кажут люде, що я умру.

44. Сон Богородиці, без титулу (стор. 111—112).

45. Епістолїя про недїлю, без титулу (стор. 112—116), пор. висше ч. 42.

46. Пѣсъ покаяна ко стой Бци (стор. 116—117), поч. Плачите ся серца.

47. Пісня без титулу (стор. 117):

Конецъ свѣтꙋ юшъ приходитъ,
не горасъ ся що день робитъ:
паны злыи наставлютъ,
мѣзерныи зневажаютъ.

Яки таки з доломаномъ
велитъ себе звати паномъ.
Посли Боже слꙋги своя,
що . . . . дꙋша моя.
Посли Боже ласкꙋ свою,
возми, возми дꙋшꙋ мою.

48. Пѣсъ ѡ страданїи Хра (стор. 118—119), поч. Дꙋше моѧ грѣшнаѧ, востани раненько.

49. Пѣсь при ѿстатной смерти (стор. 120—121), поч. Ѡ широкый свѣте, нѣкъде в тобѣ жити.

50. Пѣсь на рождество Хво (стор. 121 — 122), пор. висше ч. 24.

51. Пѣсь ко стой Бци (стор. 122—123), поч. Богородиц. вѣрнымъ ѿборона, пор. дод. XX, ч. 28.

52. Пѣсь на погребѣ (стор. 124—125), поч. Источникъ слезы расъливаите ся.

53. Пѣснь ѿ старости (стор. 126—127), поч. Фалъшивая юность, нечесна фортꙋна.

54. Пѣсь ѿ марълости свѣта (стор. 127), поч. Что мы человѣцѣ есмы и съчезаемъ.

55. Пѣсь ѿ страданию Хта (стор. 128), уривок із пісні Богогл. 39.

56. Пѣсь надъгробна (стор. 129), поч. Плачи дше, рыдай горе, пор. XXI, 7.

57. **Пѣсь набожнаго человѣка**, поч. **Горѣ, горѣ, дш҃е моѧ** (стор. 130), пор. дод. XXI, ч. 8 і XXII, ч. 2.

58. **Пѣсь ко дѣ[те]мъ малолѣтнымъ** (стор. 131—132), поч. **Ѡ Бж҃е ласкавый, Ѻче безконечный.**

59. **Пѣсь на Благовѣщение** (стор. 132—133), поч. **Ликꙋй днесъ Сиѡне.**

60. **Пѣсь на воскр҃ние Хр҃тво** (стор. 134—135), поч. **І҃съ Хс҃ъ з мертвыхъ сталъ,** пор. висше 6.

61. **Пѣсь воскресная** (стор. 135—136), пор. дод. XXI, ч. 11; XXII, ч. 29.

62. **Превѣчный роди ся пѧтъ лѣты** (стор. 136), тілько одна строфа, пор. Богогл. ч. 17.

63. **Пѣснь ко ст҃омꙋ Ѻцꙋ Николаю** (стор. 137—138), пор. висше 16.

XXIII. Калуський сьпіванник XVIII в.

Сей сьпіванник, з якого лишило ся всего 19 цїлих карток і два вривки, писаний у другій половинї XVIII в., одною рукою, скорописом, без киноварі. Я одержав його, як і рукопис описаний під ч. XIV, від д. Івана Ом. Левіцкого, який знайшов його між паперами свойого батька, що був сьвященником у Берлогах Калуського пов. Збірничок був писаний в части по руськи, в части по польськи і містив духовні і сьвітські пісні. Ось його зміст:

1. **Предвѣчный родил ся под лѣти** (стор. 1—4), пор. Богогл. ч. 17, хоча тут текст повнїйший.

2. **Новая радость свѣтꙋ ся звила** (стор. 4), уривок, пор. Богогл. ч. 19.

3. Польська пісня „Witaj święta Wniebowzięta", без початку (стор. 5—6).

4. Pieśń natalis Хꙋ҃ (стор. 6—7), поч. Anioł pasterzom mówił, пор. Kantyczki II, стор. 12.

5. Pieśń na boże narodzenie (стор. 7—8), поч. Paśli pasterze woły, пор. Kantyczki II, стор. 51.

6. **Псалма Їѡанꙋ Златоꙋстоꙋ** (стор. 8—9), поч. **Златокованнꙋю трꙋбꙋ,** пор. Богогл. ч. 160.

7. **Пѣснь на введенїе пре҃стой Бц҃и** (стор. 9—11), поч. **Патриарси трїꙋмфꙋйте,** пор. Богогл. ч 93; Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 72.

8. Oratio gratulatoria Navitatis Xti Dei (стор. 11—13), поч. Dziwna metamorfozis y ledwie do uwierzenia.

9. Пѣснь на стой Тройци, под. Їωрдан рѣко (стор. 13—14), поч. Тройце стаѧ, Бже ласкавый, пор. Зап. наук. Тов. ім Шевченка т. XV, стор. 40.

10. Пѣснь ко престой Бци (стор. 14), поч. Пречтаѧ Дво мти рускаго краю (більше нема, далї очевидно бракує карток).

11. [Пѣснь на рождество Хво], без початку (стор. 15—16), поч. Я ви дви и холми возиграйте со нами.

12. Пѣснь пртои Бци (стор. 16), поч. Ѡ пречтаѧ пно, дво Бце, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XV, стор. 39.

13. Пѣснь на рождество пртой Бци (стор. 17—18), поч. Рождество дви аггелом славити.

14. Пѣснь великопѣснаѧ (стор. 18), поч. Ѡ все створеныѧ под умершим паном, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, ст. 57.

15. Пѣснь [на страсти Хви], титул ушкоджений (стор. 19), поч. Ягглкїй црю, предвѣчнїй Бже, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 68.

16. Пѣснь на страсти Хви (стор. 19—20), поч. Цру Хрте пане милїй, пор. Богогл. ч. 39.

17. Пѣснь на воскресенїе Хво (стор. 20—21), поч. Воскрес Іс ѿ гроба, радост восїѧ, пор. дод. XX, ч. 111; XXI ч. 11.

18. Пѣснь стому Їωанну (стор. 21—22), поч. Блаженъ оученниче, апостоломъ слава.

19. Ѱалма на благовїщенїе пртой Бци (стор. 22—23), поч. Послан вих аггль Гавриилъ ко двы пртой, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 69.

20. Пѣснь на страсти Хви (стор. 24), поч. Скажи мѣнѣ соловїю правду, пор. Головацкій, Нар. пѣсни Гал. и Угор. Руси, т. II, стор. 736.

21. Пѣснь ѡ Савлѣ цари [и] Давиду (стор. 25—26), поч. Во великом смутку Савелъ зостает, друковано мною із сего рукопису, див. Кіевская Старина, 1891, ч. 9, стор. 481.

22. Пѣснь на рождество Хво (стор. 27), поч. Радуйте сѧ вси людїе, пор. Пѣсни наб. 1834, стор. 5—6.

23. Ѱалма на пренесенїе мощей стаго [Николаѧ], (стор. 27—28), поч. Миро многоцѣнное истѣкает з мощей твоих.

24. Пѣснь на Рождество Хртво (стор. 29—30), поч. Предвѣчнїй родил сѧ под лѣти, пор. висше, ч. 1.

25. Пѣснь свѣцкаѧ (стор. 30), без кінця.

Щаслива фортѹно, где же сѧ подѣла,
Ѩкъ мнѣ во паненствѣ вѣрне є҃ служила,
Ѧ тепер' в малженствѣ послужи мнѣ мало,
Даби мое ср҃дце болше южъ не вѩло.

Да коли-б же знала свою лиху долю,
Не терпѣла би ѩ тѩжкую неволю.
Ѧ всеж то справует нелюбовь мого пана,
Же ѩ молодаѩ ѩкъ рожа зовѩла.

26. Пісня без початку (стор. 31), поч. Ѡ глѩди м҃тко на кр҃тѣ южъ пана.

27. Пѣснь пр҃той Бц҃и Панковецкой (стор. 31—32), поч. Цвѣтъ мисленій и кринъ полній во Панковской веси, пор. Зап. наук. тов ім. Шевч. т. XVII, стор. 79.

28. Пѣснь пресѷтой Бц҃и (стор. 32—33), поч. Преукрашена бж҃їю славою.

29. Пѣснь на ст҃рти Хв҃и в четверток (стор. 33), поч. Ѡ Іс҃е творче цр҃ю, пор. дод. XX, ч. 98.

30. Пѣснь на рождество Хв҃о (стор. 34), поч. Нова радост стала, пор. Богогл. ч. 22.

31. Psalma na rozdestwo Chrystowo (стор. 34—35), поч. Христос сѧ с пани раждает, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, стор. 64.

32. Пѣснь на рождество Хв҃о (стор. 35), поч. Ѻкинїѧ всезлатаѩ, пор. дод. XXII, ч. 17.

33. Pisni na bohoiawłenїє hospodne (стор. 36), поч. Їωрданъ рѣко, пор. Богогл. ч. 28.

34. Пѣснь свѣцкаѩ (стор. 40—47), через неввагу переплетчика переплутано сторони. Приводжу сю пісню в цїлости:

„Бѣднажъ моѩ голова
оу лихого мѹжа,
тѹгажъ мнѣ готова
тай на ср҃ци нѹжа:
нѣ мнѣ погулѩти,
нѣ пожартовати,
анѣ сѧ втѣшити,
нѣ поговорити
мнѣ з людми не даетъ.
Нѣсть мнѣ ѹтѣхи,
коли мѹжъ лихїй,
тилко на печи
лежитъ ворчачи,
а всежъ мене лаетъ:
„Богдай трѧсцю зѣла!
Ѧ ти би сѧ гзила;
тебѣ сѧ регоче,
а мнѣ сѧ не хоче.
Ѡй кадѹк же твою ма',
чомъ не маешъ сорома,
тилко би сѧ реготала
и з инчими розмовлѧла".
„Ѩ молода, ти старїй
и видит сѧ краснїй!"

Меже ними незгода, —
ахъ доле нещасна!
Лѣпше на пущи бити,
ꙗкъ з нелюбимъ жити,
с человѣкомъ лихимъ
ꙗкъ з ведмедемъ дикимъ
терпѣти.

35. Пѣснь свѣцкаꙗ (стор. 37—38).

Жадалас пари, краснаꙗ дѣвонко,
тужачи бувши на воли;
мовилас нераз: „Бѣдна головонко,
чого тужу в тѣй неволи?
Час же би юже, кой мои лѣта —
ужити хотꙗт повабного свѣта
гладꙗчи [sic!] на свѣт, на люде“.

Щожъ, колиж бо то красненкїи очи
заздростъ чини[ли] каждому:
не спали у день, рѣдко коли в ночи,
сприꙗли тилко едному,
поглꙗдаючи тѣшили сердцко,
що будут мати вѣрно[го] борзенко
собѣ приꙗтелꙗ.

Молодости твоꙗ з милостю хотѣла,
щобъ тебе тилко злучити
ис тим, которого-с сердцемъ полюбила,
траба южъ буде з нимъ жити.
Кобъ ено тилко*) часом не блудило,
ꙗкъ прийдет тобѣ слухати не мило,
а терпѣти-жъ треба.

Споминижъ собѣ, счо вѣкъ коротати
треба южъ буде, з ним жити,
щобъ ти не пришло крѣпко жаловати
хорошенкой уроди, —
албо попадешъ в тꙗжкую неволю,
проклинати маешъ свою долю
и молодость свою.

36. Псалма на рождество. Pieśń 4-ta (стор. 42—39—40), поч. Снидѣм сꙗ вси во Вифлеѡм.

37. Псалма на рождество Хрїсто (стор. 41—42), поч. Вселеннаꙗ весели сꙗ, пор. Богогл. ч. 9.

*) В рукоп. тилто.

38. **Уривок якоїсь сьвітськоі пісні** (стор. 43), без початку, до того картка в одній третій части ширини передерта від гори до низу і віддерта часть пропала. Лишило ся ось що:

> Ѡй кѹпи мѹжѹ ключ . . . .
> замикай мене ѹ коморон[цѣ . . .]
> . . . плю ꙗ ти мою комороч[. .]
> ѿй не поможе ключъ колодоч[ка],
> [ꙗк сꙗ оу]дасът вѣсока дочка.
> Коли ꙗ̑ сҳочѹ з хлопцѣми [гѹлѧти],
> [бѹдѹт] сꙗ твои замки падати;
> ꙗкъ мене станѹтъ хло[пцѣ любити],
> бѹдѹт сꙗ твои замки л[омити].
> Коли ꙗ сҳочѹ, вѣкном [вискочѹ],
> Своего милого завше зо[бачѹ]
> Постараю ꙗ̑ сꙗ соло[. . . . . .]
> [помо̀]жѹтъ хлопцѣ с халѹп . . . .
> ѡй не поможе вѣрна . . . .
> ѡзми . . . .

39. **Веселосп ѣвайте**, уривок якоїсь пісні (стор. 43).

40. **Пѣснь Бцы Почаевской**, (стор. 44), уривок без початку.

41. **Пролїоґ на Рождество** (стор. 45—46), заховали ся тільки шматочки якоїсь рождественськоі вірші, писаноі латиньскими буквами. Поч.:

> Gdy usłyszał Yró[d mor]derca,
> że sia wrodył [świta] samoderżca,
> Zaraz poszłet . . . . . znyia ludy po . . .
> . . . ty. W . . . .
> [Yro]d bezbożny stał oszukanyi
> [. . . . .] nystoy obohoy stany [sic!].

XXIV. Вірші о. Василя Ферлеєвича.

Отсї вірші, написані коло 1847 р. а надруковані у Чернівцях 1849 р., варті уваги як один із остатнїх проявів того самодїлкового письменства, яке жило в карпаторуській териториї в XVII—XVIII віцї. Книжечка Ферлеєвича в Галичинї велика рідкість, на Буковинї стрічаєть ся досить часто у сьвященників. Перший подав про неї звістку Ів. Ом. Левіцкий у своїй Гал.-рус. Бібліоґрафії I, 129

подавши там дословний текст другої титулової карти (без означеня, де кінчить ся recto, а зачинае ся verso), але не згадуючи нічого про її зміст. Проф. Ст. Смаль-Стоцкий у своїй праці „Буковинська Русь“, (Чернівці 1900, стор. 85—89) подав доповнене до бібліоґрафічного опису сеї книжки, а власне текст першої титулової картки (обложки), деякі виписки, і схарактеризував дуже вірно Ферлеєвича як „послїдного писателя середного періоду нашої лїтератури, котрий тягнув ся на Буковинї аж до 1849 р.“. Маючи під рукою примірник Ферлеєвичевих віршів, дарований менї ласкаво о. Козарищуком, парохом у Конятинї, подаю тут її докладний опис разом з деякими виписками. Книжечка малої 8-ки, сторони нумер. 1—67 і 74—79, а надто між 67 а 74 має 7 ненумерованих сторін таблиць і на кінцї одну ненумеровану стор. друкарських помилок, — має дві титулові карти. На обложцї читаємо:

Сїи пѣснѣ ѱалми стихи, которїй ѱалми, ймѧ, й прозванїє характеръ и селенї в немже ѿбытаєтъ краєгранесїємъ ѿбѧвлѧєтъ. Оу типографїй Чєрновецкои 1849. (Тут автор хотїв звернути увагу на той факт, що кожда пісня його складаня має акростих, у якім показано його імя і стан). Друга титулова карта задрукована по обох боках, має ось який текст. Recto:

Во славꙋ стыѧ єдиносꙋщныѧ животворѧщїѧ и нераздѣлимыѧ Троицы, Ѡца, й Сна й стаго Дха. Пѣснѣ, ѱалми йли стихи со Їєрмологїѡнскими нотами й версамй оупodоблєннѣ й оукрашєннѣ на концй Индїктїѡнъ зерцалѡ Пасхалїй новозданнои ѿбрѣтаєт сѧ. Повелѣнїє [sic!] **й благословенїєм' йхъ високопреѡсвѧщєнства Єѵгенїѧ Гакмана єпископа Бꙋковїнскогѡ ї йхъ консистора, й всегѡ Собора чрезъ цйнзꙋрꙋ пресмотреннѣ й йсправленнѣ й до типографїй печатати придати позволеннѣ подъ №** 3245. **Рокꙋ** 1847.

Verso: **Сїи пѣснѣ ѱалми стихи сложеннїй и написаннїй сꙋть власною рꙋкою ѿ їерєѧ Вас. Ферлєнєвїча пароха веси Товтрѣвъ въ єпархїи Бꙋковинѣ на** 1000 **єѯємплар. своимъ коштомъ оу типографїй Черновецкои напечаталъ й оумножилъ й мїрꙋ на свѣтъ вѣдалъ на ползꙋ дꙋшевнаго спасенїѧ й длѧ тѣлесногѡ воздержанїѧ родꙋ хрестїѧнскомꙋ. Которїй ѱалми, ймѧ, й прозванїє характеръ й селенї в немже ѿбытаєтъ краєгранесїємъ ѿбѧвлѧєтъ. Товтри** 20 **маѧ** 1847. **Їѡанъ Єкхардтъ и синъ, Тїпограф ꙋ Бꙋковїнѣ.** 1849.

В титулї киновару не вживано, далї всї титулики і початкові букви кождої строфи, що творять акростих, друковані киноваром.

1. Ѱалмъ ѿ початкꙋ и до конца свѣта ꙗже Бгъ сотворилъ, подобенъ гласъ на троне вйшный. (Стор. 2—14). Перша строфа під нотами:

В началѣ Бгъ свѣтъ сотворилъ
небо и землю преоукрасилъ
солнцемъ мѣсѧцемъ звѣздамй,
хлѣбомъ солю и водами,
рꙋжнѣ скоти,
всѧкѣ плоти,
раи во едемѣ,
дꙋшꙋ въ адамѣ,
Євꙋ с кости
ѿкꙋдꙋ злости
скоро ꙗвили.

В другій строфі згадуеть ся, що Бог у раю заказав прародичам „древа страсти имъ нй ꙗсти“. Виганяючи їх із раю Бог говорить: „а ти Євѡ бери живѡ кꙋжꙋкꙋ въ рꙋки“. Виганяючи їх із раю ангел „біетъ по плещах нагихъ рѣзкою“ і наказує їм: „йдѣтъ изъ царства на подданства, рескаль и мотикꙋ бери въ свою рꙋкꙋ, копай, сапай, на хлѣбъ старай до своей смертй“. Вірно завважив проф. Стоцкий, що Ферлеєвич, як видно з сих слів, ще в 1847 р. вважав підданство наслідком первородного гріха! Вродження Каїна оповідає Ф. на основі звісного апокріфа:

Єгда Каїн сѧ народилъ,
привыдѣніе дїѧволъ сотворилъ,
аки дитѧ седмъ главъ малѡ,
кровъ и сосци зъ Єви сцалѡ.
Єва плаче,
Адамъ рече:
Чтож ꙗ сотворю,
плачъ твой оутолю?
нима врачѧ,
намъ ѿрочѧ
ѿ седмъ главъ сцѣлити.

Диявол береть ся помогти йому, а за се

Людей оусѣхъ Адамъ записалъ,
кровю своевъ запись запечаталъ:
хѣба би оу свѣтѣ такїи былъ,
чтобы два рази сѧ родилъ,
разъ оумиралъ

и҆ воскресалъ,
може власть мати
записъ роздирати,
людей ѿдобрати,
тебе звѧзати,
Тартару предати.

Як бачимо, апокріфічне оповідане, популяризоване на нашій териториї в XVIII в. (див. Памятки II, 177—178 і 187), дійшло до Ферлеєвича вже з новим додатком, а власне з умовою: хто буде міг роздерти Адамів запис; про таку умову в давнїйших оповіданях нема згадки.

В дальшій строфі (стор. 9) подає Ферлеєвич леґенду про хрестове дерево також у формі відмінній від тої, яку вона має в старших апокріфах:

Є҆гда Ѧдамъ вже оу҆миралъ,
Сиѳу сн҃у заповѣдалъ:
сѣменъ зъ раю принеси ми
и҆ на гробу посади ми,
кипарисовѡ
и҆ певговѡ
купно и҆ кедровѡ;
будет расти древѡ
три҆лиственъное,
спасителное
всѣмъ человѣкомъ.

Як звісно, старші апокріфи (Памятки І, 29—30; II, 295—296, 306—307) говорять, що Адам посилав Сифа до раю за олїєм милосердя, але ангел не дав йому його, а тілько дав три прути з дерева вѣчного житя; вмираючи Адам зоплїв собі з тих прутів вінець і вложив їх собі на голову; з тим вінцем його й похоронено, але з него на його могилї виросло дерево з трьома пнями сплетеними разом.

Далї оповідає вірша Ферлеєвича, як Адам по смерти пішов до пекла, згадує про потоп і зараз перескакує на вроджене Ісусове, що „прежде всѣхъ вѣкъ ѿ ѡ҃ца родил сѧ, на послѣдокъ вѣка ѿ дѣви воплотил сѧ и҆ оу҆миралъ и҆ воскресалъ, клѧтву потребилъ, Ѧдама свободилъ, записъ растерзалъ, Сатану свѧзалъ, Тартару предалъ“. Згадавши про Ісусове вознесенє і заснованє церкви о. Ф. пише далї:

Ѡсма тысѧща годовъ настꙋпила,
злоба наша сѧ оумножила;
ꙗкъ бы днй Бгъ не прекратилъ,
всѧкꙋ плоть бы Бгъ ни простилъ;
нынѣ панства
й блазенства;
горе намъ бꙋде,
Бгъ нас забꙋде.
еще Бгъ намъ терпитъ,
покѣвъ сѧ свѣтъ скончитъ,
избранныхъ ради.

Акростих сеї пісні: Басїлїи Ферленевїч парѡх.

2. Пѣзнь [sic!] на рождество Хртово (стор. 15—20), перша строфа під нотами, акростих той сам, зміст не має апокріфічних деталів.

3. Пѣснь страстемъ Хрїстовим' (стор. 21—26), перша строфа під нотами, акростих той сам. Зміст дуже хаотичний; апокріфічних деталїв нема хиба крім одного, що Ісуса розпяли „на главѣ Ядамові“ (пор. Памятки II, стор. 342).

4. Пѣснь Пресвѧтїи Богородици подобенъ Пречистаѧ дѣво Мати (стор. 27—30), перша строфа під нотами, акростих: Басїлїи Ферленекїч. Нотую форми: на фронѣ, ꙗбко, аще, ꙋвесъ.

5. Пѣснь архаггл Мїхаилꙋ и прочїихъ безплотних силъ (стор. 31—35), перша стр. під нотами, акростих ut supra. В першій строфі вичислено девять ангельських чинів, але як девятий замісь „престолів“ покладено „тьму“. Про Михаїла сказано:

Лꙋципера ланцомъ свѧзалъ,
на главѣ егѡ ногою стоѧлъ;
мечъ ѡгнемъ палаетъ,
въ десници егѡ сїѧетъ,
ꙋсѣхъ враговъ ꙋстрашаетъ,
громомъ страшно ꙋбиваетъ,
горе всѣмъ.

В строфі 9 і 10 оповідаєть ся про боротьбу Михаїла вже не з Луципером, а з Сотонаїлом, очевидно на основі апокріфа подібного де надрукованих у нас (Памятки I, 11—16).

6. Пѣснь стаго великомꙋченика Їѡана новаго иже въ Сочавѣ (стор. 36—41), перша строфа під нотами, акро-

стих: Василїи Ферленевїч парох Товтрів; пісня зложена на основі жития, пор. дод. IX, ч. 13; XIV, ч. 4. Цїкава тут строфа:

Въ разбою Турковъ и Москви
възятѣ моірѣ ажъ до Жолкви
многω времня тамъ пребули,
до Сочави ся вернули. 1783.

7. Пѣснь великомученици Варварѣ (стор. 42—47), перша строфа під нотами, акростих як у 1, пісня на основі жития пор. дод. II, ч. 59; IV, ч. 12; VI, ч. 9. Цікава тут строфа:

Варвара йстята
до Киева взята
й до нынѣ ωкытаетъ,
хр҇тїянъ поздоровляетъ;
хто ю призиваетъ,
нагло не вмираетъ.

8. Пѣснь ѿ притчей евангелскихъ (стор. 48—52), перша строфа під нотами, акростих як 1, зміст: моралїзация, при кінцї притча про блудного сина.

9. Пѣснь ω жизни человѣческой нынѣшнаго и будущаго вѣка (стор. 53—54), строфа перша під нотами, акростих як 4. Нотую форми: мѣнѣ по гѣлом (по дѣлом), въ нуждѣ великѣ; хто й ся молитъ (хто їй); оу безну, ни вѣйдутъ.

10. Пѣснь ω страшномъ и трепетномъ судѣ на дором пришествїи Хр҇твомъ (стор. 55—59), перша строфа під нотами, акростих як 6; се перерібка звісної пісні Прийдет година, з дуже слабими додатками самого Ферлеєвича.

11. Пѣснь їхъ високопреωсвященству Єугенїю Гакману, їхъ консїстору и всему собо҇ру (стор. 60—62), перша строфа під нотами, акростих як 4. Приводжу деякі строфи сеї чудернацької пісні:

Всѣ оуважаймо, честь и хвалу даймо
пречестному консистору,
Архїпастирю й нашему царю
й кождому асесору.
Совѣтъ благїй, ѿ всѣхъ драгїи
на сессїи зложаютъ,
Інтереса наша въ папери вписаша
до насъ присилаютъ.
Фїларетъ Бендѣвскїи, архимандрет' консисторскїи

совѣтникъ былъ всем8.
Єѵгеній Гакман' єдинъ ѿ всѣхъ избранъ
на Ярхипастира,
єдина єстъ глава, въ Б8ковинѣ слава
архипастиръ міра.
Їєѵгеній святитель ѡсновалъ ѡбитель
въ Черновецком градѣ,
Что ю ѡсвятилъ и крестъ водр8зилъ
при великой парадѣ.
Хощемо знати, же всѣмъ церквам мати
въ краю Б8ковинѣ,
Ї ни б8ла болша, ни б8ла славънѣйша
ѿ вѣка и до нынѣ.

12. **Пѣснь монарсѣ Їмператор8 Франц8 Їѡсиф8** (стор. 63—65) строфа 1 під нотами, акростих: Ферленевїч парох Тѡвтрїв. Зовсїм недоладне віршоване.

13. **Пѣснь пѣвцем' подобенъ предстоящих' Ѱалмов'** (стор. 66), без нот, акростих: В Тѡвтрах. Вірша pro domo sua, — ось її текст, що вказує в авторі якесь хоробливе вподобане в тім, щоб його імя, борони Боже, не було забуте.

Всѣ оу҆важаймо, лѣтера складаймо
початковѣ въ ѱалмахъ,
Того изгадаймо, ни заб8ваймѡ,
когда спѣваемъ в домахъ.
Ѻнъ ся тр8дилъ сїи ѱалми зложилъ,
любовъ малъ оу҆ сердци;
Всѣхъ призивайте, красно заспивайте
маленькѣ младенци.
Того лѣтера на передъ папера
предъ оу҆каз8етъ,
Р8жнїи п8нкта сего и того свѣта
на имя компон8етъ.
Я его робот8, дай Бж҃е ѡхот8
оу҆сѣмъ нам спѣвати.
Хощемо знати, Бг҃а въ серд8 мати,
святихъ вихвалати.
Конецъ пѣсни и Бг҃8 хвала,
на вѣки аминь слава.

На стор. 67 читаємо ось яке nationale автора: „Василїи Ферленевїчъ парохъ веси Товтрѣвъ въ епархїи Б8ковинской рожденъ

1783, 1 февр8аріѧ, изкомпоновал' сію новозданн8ю пасхалію, ключъ граници 133 лѣтери". Далї йде поучене, як уживати пасхалїї, а в низу дата: Товтри 5 юліѧ 1847, ѿ созданіѧ міра 7355 сочинытел сеѧ книги Васїлїи Ферленевїч парохъ Товтрѣвъ.

14. Индїктїѡнъ, зерцало пасхалїи новозданнои (стор. ненум. 68—71) таблиці на чвертках більшого формату.

16. Початокъ гласам ї евангелїам воскреснимъ (стор. ненумер. 72), табеля.

16. Настанїе или рожденї мѣсѧцем (стор. ненумер. 73), табеля.

17. Ѡглавленїе (стор. 74).

18. Оуставъ пасхалїи такъ треба ш8кати ключъ граничъ (стор. 75—76).

19. Пѣснь ѡ оумиленїи д8ши (стор. 77—78), без нот, акростих: Васїлї Ферленевїч, калїченою церковщиною.

20. Ѡписанѣ 12 вещеи, которїи нѣкогда доброго порѧдк8 ни зробѧтъ (стор. 79). Ось ті річи: 1. М8дрый без 8чинк8. 2. Богатый без милостинѣ. 3. Оубогый гордыи. 4. Старыи нибогобойный. 5. Младенецъ ниипосл8шный 6. Жона без встид8. 7. Люде без права. 8. Война без фрики. 9. Панъ без власти. 10. Хрестїѧнинъ сварливый. 11. Царъ гнѣвливый. 12. Д8ховный лѣнивый. Стор. 80 порожня.

21. Погрѣшностй йли ѡбмилки оу типографїи сл8чили сѧ (стор. ненум. 81). Стор. 82 порожня.

XXV. Суплїка селян із Залуча з р. 1840.

В р. 1885 одержав я був від о. Гаморака із Стецеви снятинського повіта орігінал отсеї суплїки, написаний на піваркуши грубого паперу, кирилицею на одній стороні. Знявши собі копію, яка тодїж була мною опублїкована в „Дѣлѣ", я орігінал звернув о. Гаморакови. На зверхній стороні сего паперу був ось який адрес:

„До Пречестного оурѧд8 Намѣстничого грек. кат. городенского и надзирателѧ школного. Покорна прозба вѣдъ на низ8 пѣдписаныхъ.: Б8дте ласкави причинѣт сѧ за нами бѣдними и порат8йте, аби наша на8ка в школѣ на завше нашихъ дѣтей б8ла. ıакъ въ серединѣ".

А в серединї стоїть ось що:

Пречестни ѹрѧдѹ намѣстничє грєко: като: городєнски и надзєратєлю шкълний:

Громада наша сама поклала школу и обѣцѧла сѧ платити оучителеви, и платитъ аби нашѣ дѣти оучивъ читати, спѣвати, и писати, и 15 лѣтъ ми сами школу будинокъ отримуємо, и дѣти посилалисми, низнати що сѧ значитъ же нашѣ теперѣшнѣ дѣдичѣ нилюбѧть на нашу школу.

1. Заразъ ꙗкъ прийшли В: В: П: Айвасъ, Григора Воєвудку котрий в Кнѧжу дѧкувавъ и дѣти зачавъ оучити, казали зловити з' Рекрутами; хоцъ вѣнъ горбати, кричали на него, же везъ оповѣди панскои оучитъ дѣти, а же вѣнъ казавъ же тоє длѧтого робитъ, же му Духовни каже, бив го и кайдани вкововъ.

2. Сего року нашего оучителѧ Данниила Воєвудку, котрий 4 роки нашѣ дѣти оучитъ, пѣславъ двѣрскихъ слѹгъ з' вѣтомъ в' ночи до школи, запровадивъ в' двѣръ, а рано взѧвъ до арешту, и меже рекругами окувавъ; а належитъ, аби сесъ зоставив' сѧ в' громадѣ и оучивъ дѣти; бо вже трох братѣв в' жовнѣрах: до сего разу таке нивѣровѧли пани нашому оучителеви, ажъ теперѣшни панъ, видимо же радиби аби школи нивуло.

3. Хлопцѣвъ котрѣ оумѣютъ читати, беругъ до плуга, и насмѣвают сѧ мовѧтъ: забудеш азбукѹ. вѣдъ плуга нiможутъ ходити до церкви, и черезъ тото видѧтъ сами пани же мусѧтъ призабувати, и длѧ того такъ говорѧтъ.

4. Видимо же ми вѣднѣ простаки, нивмѣлисмо добре отченашу, а хоцъ котрий оумѣвъ то забувъ, такъ теперъ оучинилисмо школу; хочутъ, аби котрий оумѣютъ читати, и тото забували.

5. Насъ вѣднихъ простакѣвъ вѣдавъ нѣколи нидопустѧтъ, абисмо хоцъ тѣлко вмѣли читати, абисмо бога, и царѧ чтити знали.

6. Чуємо же нѣмихъ, и глѹхихъ оучатъ читати, а ми нѣ глухѣ, нѣ нѣмѣ, и сами платимо за школу, низнаємо що сѧ значитъ же такъ нилюбѧтъ нашу школу; каждому котрий до сего разу навчив сѧ, допѣкаютъ, а ми вѣднѣ простаки нѣкому нѣчого никажемо, що хто вмѣє.

7. Нимаємо пасовиска, до каждои ходобини дѣти ниволимо аби пасли. черезъ тото одривают сѧ на лѣто вѣд школи, и богато забувают; низнаємо що сѧ значитъ, же нашъ Духовни и нашъ намѣстникъ Снѧтински на тоє мовчутъ; ми видимо, же Духовни видѧтъ и знаютъ хто перескажає аби школи в про-

стакѣвъ нибуло, длѧчого нѣчого никажутъ, ми того низнаемо, намъ сѧ здае же нашѣ Духовнѣ за нами повинни сѧ оупѣмнути.

Просимо покѣрне, будте ласкаве, причинѣт сѧ за нами до високои з'верхности Духовнои, âби насъ поратували, и âби наша наука вшколѣ нашихъ дѣтей на завше була.

Залуче надъ Черемшовъ Днѧ кд҃. Окт: ҂а҃ѡм҃.

Знакомъ креста свѧтаго пѣдписуем сѧ

Idor Romaniuk Płenipotentes, Mytro Kulzenko dtto., Ioan Kulzenko dtto., Семонъ Воевудка з громади, Штифанъ Купчукъ, Данило Василикъ, Микита Червѣнски, Федоръ Чиберикъ, Василь Копанюкъ, Микита Оробецъ, Мѣхайло Романюкъ, Федоръ Романюкъ нагор., Никифоръ Гнатюкъ, Ïоанъ Романюкъ, Николай Гоѧнъ кос:, Штифанъ Оробецъ, Семонъ Оробецъ Яков:, Олекса Лолованъ, Василь Гнѣданъ, Грицко Дѧкуръ, Онуфрѣй Романюкъ, Николай Романюкъ, Семонъ Оробецъ, Микита Николайчукъ, Кость Дѧкуръ, Василь Оробецъ, Ведоръ Оробецъ, Ганаско Оробецъ, Григоръ Тутецки, Прокопъ Миронюкъ, Николай Вѣрстюкъ. Мѣхайло Солованъ, Митро Грудей, Андрѣй Фочукъ, Тимофѣй д:, Яковъ д:

ДОПОВНЕННЯ.

1. **Звістка про Бодянське Учительне евангелие.** До того, що сказано висше на стор. 5—7 про Карпаторуські Учительні евангелия, треба додати ще звістку про той уривок рукописного Учит. еванг., який знаходить ся в манастирі Бодян у північній Угорщині. Першу звістку про сей рукопис подано в часописї „Лѣтопись сербска“, що видавалась у Будимі від 1825 р.; в кн. 11 (р. 1827), стор. 20 подав якийсь Серб відомість про сей рукопис, що має назву „**Поучениꙗ недѣльнаꙗ**“, додаючи три сторінки тексту як пробу сербщини для автора зовсїм загадкової. Учений Шафарик у своїй книжцї „Abkunft der Slaven“, виданій 1828 р. заявив, що евангелие писане не сербською, але словацькою мовою, тілько що кирильськими лїтерами. Против сих думок виступив Копітар у однім із додатків до своеї працї Hesychii glossographi discipulus et epiglossistes Russus in ipsa Constantinopoli sec. XII—XIII, Vindobonae 1840, стор. 27—28. Він заявив, що сей рукопис руський, lingua ecclesiastica vetere plus minus mixta hodierna vulgari; solent enim omnes Slavi, in hodierno suarum scholarum statu linguae suae sacrae semidocti, pro suae domesticae dialecti varietate librorum sacrorum obselatam linguam hodierna quisque sua variegare“. Варто би заглянути до того манастиря, чи заховав ся ще там той рукопис і чи нема крім него й иньших.

2. **Польські „кантички“.** Цитую люксембурське видане, без означеня року (маб. 1867) пз. Kantyczki podług wydania 1785. Paryż, księgarnia Luksemburska, ulica de Tournon 16, wydanie 3-e, в чотирьох томиках. Крім цитованих у мене пісень мають ся тут польські оріґінали пісень Камянського Богогласника (дод. XX) ч. 8: Zawitaj córko Ojca przedwiecznego I, 37; ч. 17: Gwiazdo morza I, 28; ч. 36: O gospodze uwielbiona I, 27; ч. 37: Zawitaj ranna jutrzenko I, 76. Маємо в тій збірцї також дві руські піснї: Пречистая дїво Мати I, 48, передруковану не з Почаївського Богогласника, а з тоїж Кантички 1785 р., і відтамже передруковану різдвяну віршу „Посмотри ся чоловіче“, яку недавно видав В. П. Перетц із рукописної кантички Ф. Бернацкого з р. 1693 (Извѣстія отд. русскаго языка и словесности Имп. Акад. Наукъ 1899, кн. 3).

ЗМІСТ.

Miscellanea.

З віденьскої революциї 1848 року.

Між судовими актами з 1852 року надибав я припадково згадку про революцию 48 року і про те, як то руські вояки держали себе супроти неї. Щоби порозуміти сю згадку про революцию, мушу сказати коротенько ось що:

В році 1852 жив іще у Львові канонїк старенький Др Мартин Барвінський. Грошенят мав він гук, і вони були для него відрадою. У него служив Михайло Трембецький з Волиці (Wolica) стрийського повіту. Брат Михайлів Іван Трембецький служив у війську в 48 році при 9 полку. Десь на нещасте вкрав хтось Барвінському 1.000 зр. Нещасний Барвінський в крик, цїлу майже Галичину порушив. Насамперед потягли до суду слугу Михайла. Опісля втягнули також Івана, бо його зловили в Стрию, як міняв 1.000 зр. Отже Іван ось як звиняє ся в судї:

Gdy w roku 1848 po zdobyciu Wiednia móy bataillon żalił się, że ieść nic nie ma, pozwolił ienerał Frank, abyśmy przez dwie a może i mniej godzin w Wiedniu rabowali. — Ten rozkaz czyli właściwie pozwolenie otrzymał nayprzód nasz major Gans — a ten rozesłał go do komendantów kompagnii, którzy nam go ogłosili. — Może już blisko północy było, gdy my wybrali się na rabunek, a ja sam jeden wlazłem do kamienicy jakiejś, która zwierzchu iuż się paliła. Gdym na drugie piętro wyszedł, spostrzegłem, że w pokojach nikogo nie było — wszedłem więc do sali, i pałaszem otworzyłem komodę, w której różne rzeczy, jako to: w dolnej szufladzie pończochy, w średniej suknie męskie i mundur gwardzistow, a w wierzchniej ten banknot na 1000 fl., filiżanki, noże i inne rzeczy znajdowali się — z tych wziąłem sobie banknota na 1000 fl. — który był razem z pierścionkiem złotym w czworograniastym pudełku, muszlami na wierzchu obsadzonym. Rano na drugi dzień po tym rabunku, gdyśmy na plac wyruszyli, darowałem ów pierścionek feldweblowi Pirożyńskiemu, który jako oficer od grenadierów w roku 1849 w Wiedniu umarł w przytomnosci szeregowca z 1. kompagnii N. Fedyszyn, który na urlopie

w stryjskim cyrkule przebywa. — Banknot zaś na 1000 fr. schowałem u siebie, nikomu przez cały czas nie pokazywałem, aż gdy na początku wielkiego postu z Berna przez Sambor do Stryja w roku 1851 przyszedłem i po całotydniowym blisko pobyciu u brata mego Fedory Trzembeckiego, gdy u tegoż brata jeść nie miałem, byłem zmuszony w braku drobnych pieniędzy ten banknot w Stryju zamieniać. — Ta kamienica, w której ja banknot na 1000 fr. wziąłem, stoji na przedmieściu Wideńskim Leopolstadt na samym rogu, jak iuż kamienicy się kończą i lasek się zaczyna, a róg tej kamienicy ma kierunek prosto ku koleji żelaznej i od tej że może jest na 50 kroków oddalony; koło tej kamienicy jest także łąka, na której my blisko 8. bataillionów woyska podczas bombardowania stali; do tej kamienicy weszło nas dużo żołnierzy, ja z kapralem Jasińskim z 1. komp., który teraz jest przy koleji żelaznej w Widniu, byłem na jednym piętrze, on w jednej sali a ja w drugiej, ale ja mu banknota nie pokazywałem. Iwan Trembecki.

Перечитавши се, скаже може де хто: „Е! ми вже не такі, то було перед 50-ти роками, ми тепер поступили наперед. Що такі думки не зовсім оправдані, припімну сьвідоцтво моральности, яке виставив нам перед 3-ма роками ґр. Бадені, посилаючи руських вояків на Угорщину, щоб помогли Банфіому перевести вибори. Банфі угорських жовнярів казав позамикати по касарнях і цілий день виборів не випускати, аби не обстали за своїми батьками, матерями, братьми та сестрами, котрих наші вояки потручали огидним способом. Угорські пани за се наварили бочками ґуляшу, порозставляли по майданах і гостили наших вояків, але до домів не впускали. Чи пригадувати галицькі вибори з 1897 р.? Ще доси селяне не забули, кілько то штурканців дістали від жовнярів, себто, від рідних дітей та братів. Коли ми повертали з виборів до касарень, питаю одного: „Но, слухай, як тобі се все подобало ся?“ „Е — каже він — яби хотів що тижня таке. Таже уважайте, пане фрайтер, їсти було, що тілько душа забагла. Де-м тілько прийшов, остро-м ся поставив, то баба зі страху, що мала то дала. Ба а дївчата! Щось більше як двацятьом обіцяв я, що буду з ними женити ся. Але як котра псявіра зарозуміла була, о, то дістала як бобу.“ Питаю його далї: „Ну, а що, як би були казали стріляти?“ „То був бим стріляв“, відповідає. „Но а як би так, припустїм, твоя мама та тато там стояли?“ „Як би казали, тобим стріляв“, відповів ми. Один тілько знайшов ся завзятий, що казав: „Я би стріляв, але Богови у вікна.“

І. К—ий.

Е. Руліковский — В. Лущкевич.

(Некрольоґічна згадка).

В остатнїх місяцях польська наука стратила двох учених — Едварда Руліковского і Володислава Лущкевича, що полишили по собі значні слїди і в українознавстві, і тому мусять бути згадані на сторонах нашої часописи, особливо перший з них.

Едвард Руліковский походив з старої шляхетської фамілії, що в минувшім столїтю звила собі гнїздо на тодїшнім польсько-российськім пограничу, під Київом — її належала Мотовилївка, Геленївка, Солтанївка, Руликів, Парадів.*) Батько Едварда Ігнатий в шляхетських кругах грав визначну ролю й був київським ґубернїяльним маршалком. Оженивши ся в родинї Борейка, власника величезної маєтности Висоцької, на волинськім Полїсю (коло 50 тис. десятин), він тим здобув своїм синам права на сей богатий спадок, але вони дуже пізно прийшли до володїння сеї маєтности, секвестрованої довший час державою. Едвард, роджений в 20-х рр., був молодшим сином його; як і старший брат його Вацлав (автор нескінченої, разом з Ж. Радзїміньским роспочатої працї Kniaziowie i szlachta) виховував ся він у свого дїда Борейка, приятеля і співробітника Т. Чацкого, в його полїськім гнїздї Висоцьку — колишнїй маєтности Павла Тетері. По скінченню домашньої едукациї їздив по Европі, без специяльних цїлей, аж вернувши ся на Україну й перебуваючи в Липовцї, у Росцїшевских, знайомить ся він близше з звістним любителем і збирачем української старини Константином Сьвідзїньским і під його впливом сам починає з запалом студиювати історию й етноґрафію України. Результатом сих студий була його книжка Opis powiatu Wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym, 1853 (ст. 243 малої 8⁰), що й досї не стратила вповнї своєї вартости завдяки використаним автором архивним материялом. Сим інтересам автор зістаєть ся вірним до своєї смерти; цураючи ся публичної дїяльности, не маючи родинних клопотів, він віддав ся збиранню відомостей й материялів про давню Україну і став з часом найлїпшим знавцем шляхотської „України“ в традицийнім значінню слова, себто Київщини і Браславщини, авторитетом в історії українських шляхотських родів, кольонїзациї й т. и. Але при тім була се голова крайно несистематична, загромаджена

*) Біоґрафічні відомости подаю на основі оповідженого менї приятелем покійника д. Ол. Яблоновским, котрому отсим складаю за них подяку.

відомостями, в котрих з трудностиюориєнтував ся сам їх властитель. Тим пояснюєть ся дуже слаба продуктивність Р—ого: його моноґрафія про Васильківський повіт лишила ся одинокою його „книжкою.“ Потім він надрукував статю про Браславщину в київськім збірнику Kwiaty i owoce, 1870, розвідку про шляхи на правім боцї Днїпра в варшавськім Ateneum, здаєть ся — більш нічого. На таких кількох статях може би й скінчила ся його праця, як би щасливою обставиною не взяв він участи в розпочатім 1880 р. варшавськім Słownik-у geograficzn-ім. Се була робота як раз для його вдачі. Коло історії поодиноких сїл Київщини й Браславщини збирав він відомости з історії кольонїзациї, шляхетських родів, історії полїтичної і культурної, з джерел виданих і не виданих, часом з рештою зовсїм не звістних. Сї статї, що служать окрасою Słownik-a, розростають ся часом в цїлї маленькі моноґрафії і служать взагалї дуже цїнною підмогою при всяких студиях над українською минувшістю — вони довго ще будуть підтримувати вдячну память до їх автора в українських дослїдниках.

Покійник останніми лїтами перебував в своїй висоцькій маєтности, де збирав свій архив; на котракти сього року він ще приїхав до Київа й виберав ся звідси в дальшу подорож, але занедужавши зістав ся в Солтанівцї у свого братанича, і тут умер в цьвітнї с. р.

Коли в Рулїковскім мали ми рідкого специялїста від української історії, звязок з українською наукою другого покійника — В. Лущкевича був зовсїм припадковий. Професор краківської школи штук красних, потім директор краківського народного музею, він з замилованнєм віддавав ся дослїдам памяток штуки і зробив собі імя особливо своїми студиями над памятками ґотіки в Кракові й його околицї. Заінтересовавши ся звістками про костел св. Станїслава під Галичом — колишню церкву Спаса, Лущкевич на місцї вистудиював останки давньої церкви й результати своїх дослїдів опублїкував у розвідцї: Kościoł w Św. Stanisławie pod Haliczem jako zabytek romański, 1880 (Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce, т. II і осібно). Се старанна студия, де автор добре здав справу з прикмет староруської будови церкви; досї вона зістаєть ся одинокою фаховою розвідкою про сю важну для історії руської штуки памятку; на жаль, дослїдникам її вона, здаєть ся, зістала ся зовсїм не звістною — принаймнї я не пригадую, аби хто з них покликував ся на неї. *М. Грушевський.*

Наукова хроніка.

Огляд часописей за 1899 р. — Часописи видавані на рос. Україні.

Кіевская Старина як попередніх літ так також і в минувшім 1899 р. змістом досить ріжнородна. Крім праць для історії й історії літератури та праць критично-фільольоґічних подано чимало материялів для біоґрафії Шевченка й иньших українських письменників та патриотів. Дуже сильно заступлена белетристика передовсім драматичними творами Старицького й Карпенка-Карого. Заведено також відділ біжучої хроніки культурного житя российської й австрийської України (треба лише жалувати, що звістки про сю остатню редакция з якоюсь предилекциєю бере з меньше певних і відповідних джерел). Головною-ж новинкою була „Археольоґічна літопись“, дуже старанно й інтересно ведена д. Біляшевським (див. про неї в XXXVII т. Записок).

З історичних статей не були ще обговорені в Записках осібно отсї: А. Стороженка: „Гдѣ жили переяславскіе Торки?“ (кн. 2); автор застановляє ся над питаннєм, де шукати осад давних Торків. З назви двох сіл: „Мала і Велика Каратуля (Каратули = чорні шапки) догадує ся, що Торки, Каратули або Чорні Клобуки жили як раз у тих місцевостях, де нинї пливе річка Каратулька. Далї д. Стороженко порівнює відповідні місця Лавр. (ст. 280) й Іпат. літ. (ст. 208) й твердить, що Торки жили коло Переяслава в городках Баручі і Бронькняжі. Перший з них ідентифікує автор з нинїшньою Баришівкою, а Бронь-княж і „прочая грады“, що їх згадує літопись, мали лежати здовж правого берега р. Трубежа між Баришівкою і Переяславом. Туди теж коло нинїшніх сел Каратулей вела оборонна лінія торської кольонїзациї. Н. Молчановскій: Письмо къ редактору изъ Стокгольма (О бумагахъ шведскаго госуд. архива по исторіи Ма-

лороссіи) (кн. 4). Автор подає звістки про шведський державний архив, специяльно скільки може ним користувати ся український історик. Далека для Шведів Україна входила лише рідше в політичні комбінациї шведських королів, тим тілько важнійші події як Хмельничина, часи Мазепи і иньші зводили в контакт шведську історию з українською. Се видно у відділї „Cosacica“, що обіймає час від 1654—1747 р. Богато тут також материялу для родинного житя Ф. Орлика й для другої половина XVII в. А. А. Замѣтки о портретахъ Мазепы (кн. 3) — автор розбирає всї відомі досї портрети Мазепи й застановляє ся над питаннєм, котрий з них вірний: найбільш даних має за сим по думцї автора норбленовська ґравюра. Ор. Левицкій: Взглядъ на ремесло палача въ старой Малороссіи (кн. 12). Ремесло ката — як нинї ще завдяки свому характеру не належить до почестних, так ще меньш тїшило ся повагою у давнину. Катів, що правда, не було богато, а уряди міські не мало клопотали ся, коли треба було сповнити засуд смерти, та все таки становище ката було сильно упослїджене, як сьвідчать про се факти заборони ходити у церкву й приймати сьв. тайни. Таке лучило ся напр. в XVIII в. в Полтаві з катом Теодором. Д. Миллеръ: Пикинерія (кн. 12) — „пикинерські“ полки повстали на Українї після утворення Новоросийської ґубернії за ініциятивою ґенерал-поручника Мельгунова в останнїх місяцях гетьманования ґрафа Разумовського. Новоросия мала хоронити московські посїлости від Криму. Мельгунов обняв в свою управу новий край й почав вербовати козаків. Д. Мілєр подає по актам способи росийського правительства, чи його заступника Мельщнова примушувати народ вписувати ся в „пикинерію“. Розуміє ся, що в способах не було вибору. Коли не помагали обіцянки, не жаловано насильств. Л. Орельскій: Къ исторіи торговли кольцами св. Варвары въ Кіевѣ (кн. 11). На підставі урядових актів автор вказує на змагання монастирської старшини в Києві змонополїзовати торговлю перстенями з образами сьв. Варвари, що продавали ся тисячам богомольцїв у Києві. Ор. Левицкій: Епизодъ изъ польскаго мятежа 1831 года въ Кіевщинѣ (кн. 4). Континґент повстанцїв становила шляхта, не дивно проте, що росийське правительство проти сеї рухавки шукало помочи у селян й велїло їм подавати собі доноси через духовну власть на панів. Селянство радо користувало ся сею нагодою хоч в части відплатити ся своїм гнобителям і дїйсно посипали ся доноси, деколи незгідні з правдою, але в більшій частинї вони сильно компромітували шляхту в очах росийського правительства. Що правда, описаний д. Левіцким епізод не має загальнїйшого значіння та інтересний він сим, що польського повстанця К. Гойжевського боронить росийський урядник Коломийцев проти доносу сьв. Врублевського. Останній зносить

цїлий ряд найріжнїйших кривд заподїяних йому Гойжевським та Коломийцевим, поки 1832 р. не покінчено справу під напором ґенерал-ґубернатора Левашова засудом Коломийцева, хоча й Врублевський мусїв здати ся під осуд київської духовної консисториї. К. М. Матеріалы для новѣйшей исторіи юго-западнаго края і проэктъ поручика Нечая 1832 г. объ улучшеніи быта крестьянъ (кн. 6). Статя інтересна як оден епізод з боротьби дворянства в обороні середньовічного ладу. Проєкт Нечая хоч в титулї носив назву „улучшенія быта“ de facto приніс би дворянству зміцнення його власти в сфері екзекутиви над селянами; на щастє проєкт практичного значіння не мав, але цїкавий він як образок социяльної фільозофії дворянства. Картина изъ временъ крѣпостного права (кн. 4) — кілька слів як поясненнє образів, що представляють кріпацьку долю і містять ся в музею епархіяльного істор.-статистичного комітета в Каменци подільськім. М. Трубалаевичъ: Воспоминанія о приворотскомъ духовн. училищѣ 50-хъ годовъ (кн. 11) — спомин в бурсацького житя. Е. Кивлицкій — Харьковскій университетъ въ первые годы своего существованія (кн. 5, 7, 10) -- реферат з звістної працї проф. Багалїя.

Вс. Срезневскій: Знакомство И. И. Срезневскаго съ И. П. Котляревскимъ (кн. 1). Стріча стала ся 1837 р. в Полтаві. Срезневський описує її коротко та плястично. Замітно, що Котляревський був скрізь знаний в Полтаві як теж знаною була його „Наталка-Полтавка“. Бесїда між С. і К. вела ся про історию України. Н. Ш.: Туманскій и Мицкевичъ (1825 г.) (кн. 3) — основою статї послужили два листи: один А. Бестужева, а другий Рилєєва оба до Вас. Туманського з припорученнєм йому Міцкевича і його товаришів Малевського і Єжовського в часї їх побуту в Одессї. Отзывъ М. А. Максимовича о поэмѣ Пушкина „Полтава“ (1829 г.) (кн. 5) — сю статю умістив був Максимович 1829 р. в російськім журналї „Атенеї“, не випечатано її одначе в повнім зібранню творів його, проте видруковано її ще раз в Кієв. Стар. Що правда, праця інтересна більше як твір нашого письменника тодї ще не досьвідного історика, вона цїла оперта на історії Бантиш-Каменського й Максимович приходить до виводу, що характери в поемі Пушкина згідні з істориєю а дісонанс хиба тільки в тім, що Українцї не бажали злучити ся з Шведами, як каже Пушкін. Ит. Житецкій: Изъ первыхъ лѣтъ жизни Пушкина на югѣ Россіи (кн. 5) — д. Житецький подає в коротцї історию житя Пушкина перед його висилкою на південь, дані біоґрафічні з 1820—21 р. й поезиї написані в українських землях. До біоґрафії Шевченка маємо такі материяли: Н. М.: Арестъ Т. Г. Шевченка

(кн. 2). Епізод сей звістний вже біоґрафам Шевченка, але автор оповідає його на основі урядових документів. М. Чалый: Изъ воспоминаній Т. М. Лазаревскаго о Шевченкѣ (кн. 2) -- тут змальоване житє поета в Орській кріпости та в Оренбурзї. Шевченкови жило ся тоді незгірше завдяки його протекторам, що щиро пікловали ся його особою. Г. Лазаревський рішучо опрокидує нісенїтниці, що мовляв Шевченко не мало натерпів ся в сьому періоді свого заслання. Навпаки сей час провів поет досить весело в товаристві своєї старшини, а опісля в Оренбурзї в товаристві польських засланців Залєского, Сєраковского і иньших. Замутило ся се після доносу офіцера Ісаєва, що вправді для поета не приніс визначнїйших наслїдків, та за се покінчив ся катастрофою в Петербурзї, самовбійством Головки й арештованнєм Сергія Левицького, що в рік опісля помер в Скуляни. Н. Ш.: Еще изъ воспоминаній Т. М. Лазаревскаго о Шевченкѣ (кн. 4) — се на жаль тільки фраґмент рукописи Лазаревського, де автор опрокидує богато звісток хибно поданих Євг. Ґаршінім в його статї „Шевченко въ сылкѣ". Н. Ш.: Изъ воспоминаній М. М. Лазаревскаго о Т. Г. Шевченкѣ (кн. 6). Спомини Михайла Лазаревського ріжнять ся в дечім від звісток поданих братом його Теодором. Михайло бачить в часї заслання Шевченка в орській кріпости 3 периоди: за коменданта Ісаєва для поета коли не милий, то хоч не прикрий, другий після смерти Ісаєва, коли він з салдатами жив у казармах і лиш рідко навідував ся до знайомих, третїй 1850 р., коли Шевченко проводив невесело житя з арештантами і сповняв всї відповідні його тодїшньому положеню обовязки. А. Л.: Новопетровское укрѣпленіе (кн. 2). Статя подана як поясненнє до рисунка Новопетровської кріпости, зробленого самим Шевченком. Автор доповняє статю споминами своєї знайомости з Шевченком в часї пробування поета в Петербурзї в р. 1858, а опісля 1860. Н. Ш. Свѣдѣнія по вопросу о мѣстѣ погребенія Т. Г. Шевченка и о первомъ посмертномъ изданіи его сочиненій (кн. 2) — перша частина статї трактує про ріжні проєкти при виборі місця на похорони Шевченка. Мих. Лазаревський бажав бачити Тарасову могилу в Видубицькім монастирі, Вартоломей Шевченко в Каневі. До сеї гадки схилялась рідня поета, брати і сестри. Друга частина — справа видання кобзаря в Росиї в 1860 р. і пізнїйшого петербурзьким накладчиком Кожанчиковим. З материялів про Кулїша не увійшли в огляд їх, поданий в XXIX т. Записок: Изъ писемъ П. А. Кулиша къ С. Д. Носу (1860—1892 г.) (кн. 4) — кореспонденция обертає ся по більшій частинї коло справ приватних і лїтературних. Для останнїх замітнїйші листи 15-ий про друкованнє „Чорної Ради" у Львові та 17-ий про переклад Біблїї на укр. мову. Частная переписка Г. П. Га-

лагана, письма Н. А. Ригельмана 1846—53 р. (кн. 5): 1) письмо Н. А. Ригельмана 2) письма А. Л. Метлинскаго (кн. 6); письма О. М. Бодянскаго (1848—56 г.) (кн. 7); письма П. А. Кулиша (1856—1858 г.) (кн. 9). — В сих листах пізнаємо тодішні змагання київської молодіжи друкувати книжки на укр. мові для народа. На перший раз рішено друкувати переклад „Сельскаго чтенія кн. Одоєвского“. В кореспонденциї з Кулїшом підносить ся виданнє „Чорної Ради“ та проповідий на укр. мові. Кулїш вказує тут між иньшим на моральну висшість укр. народу над российським і польським: пробиває ся се у героях лїтературних творів всїх трьох наций; не вчинила сього яка будь ідеальність „бо не-здолає поет самохіть піднять ся в гору душею: піднимає його дух його рідного племени; а не буде рідне племя оправданнєм єго лиць художественних, не припадуть вони й до душі мирови“. Н. Ш-ров: У могилъ П. А. Кулиша и В. М. Бѣлозерскаго. Причинок до біоґрафії Кулїша поданий д. Н. Ш-ровим з нагоди пробування його в домі і на могилах обох головних робітників „Основи“. До статї додані ілюстрациї: дім Кулїша в х. Мотронївцї і могили обох українських письменників. Автор описує вигляд дома, де проживав послїдні лїта Кулїш, а специяльно сеї комнати, де ще в останнїх хвилях він працював над перекладом біблії і де зіставлено той сам лад, що був за житя Кулїша. Отрывокъ изъ дневника Г. П. Галагана за 1845 г (кн. 11) — значить вже з мужеського віку звістного українського діяча; сам автор характеризує себе дуже добре, специяльно у відносинах до його крепаків. Занотуємо ще подані з поводу десятих роковин смерти редактора К. Стар. О. С. Лашкевича замітки Кивлицького і Беренштама (кн 11), некрольоґ Володимира Ястребова (кн. 10) і замітку Н. Ш. Памяти В. В. Тарновскаго (кн. 7).

Питанню про українську мову, все ще актуальному в Росиї, присьвячені статї В. Науменка — Книжная рѣчь у Малоросовъ и Русиновъ (кн. 1), Ревнители русскаго языка въ Галиціи (кн. 3), Подведемъ итоги (кн. 8) і Михальчука: Что такое малорусская (южнорусская) рѣчь (кн. 8). В першій автор збиває арґументи проф. Флорінского проти укр. мови. Що правда, ми вдячні за се д. Науменкови, але й годї з ним погодити ся у всьому. По думцї ш. автора тільки ми Галичане, повинні нашу мову плекати й виднигати на степень лїтературного язика, за те в российській Україні можна вдоволити ся „общерусским“ язиком, бо Українцї його розуміють! Чи се арґумент? Друга праця — се критика на „Живое Слово“. Тут автор говорить про результати популяризовання российської мови в галицькій лїтературі нашими москвофілами. Як приклад сеї утопії автор вказує на „Живое Слово“, де на творах визначнїйших обрусителїв дово-

дить їх незнаннє бесіди, яку намагають ся популяризовати. Третя — се відповідь „Кіевлянинови“ на його „Вопросъ о литературномъ языкѣ въ Галиціи“. Тут д. Науменко стає на тім самім становищи, що в першій статї й поясняє опісля цїлий ряд укр. слів, які „Кіевлянинъ“ вважає чужими або штучно укованими. Д. Михальчук розбирає питаннє, о скільки рациональна клясїфікация української мови як нарічя, а не язика й доводить повну конвенциональність і безосновність такого розріжнювання. Простора розвідка Кримського: Филологія и Погодинская гипотеза не скінчила ся друком в сїм роцї, тому про неї говорити тут не будемо.

Окрім того подано кілька статей про київський археольоґічний з'їзд — на них спиняти ся не будемо, бо про сей з'їзд була подана вже осїбна статя в XXXVII т. Записок.

У віддїлї „Документы, извѣстія и замѣтки“ занотуємо до історії: „Украинскіе козаки при осадѣ Дюнкирхена въ 1645 году“ — інтересний реферат д. Половцева про побут козаків у Франциї в 1646 р. „Показаніе о службахъ лубенскаго полковаго есаула Андрея Петровскаго (1678—1712 г.)“ — воно заховало ся у двох копіях і містить богато даних з часів гетьманщини з к. XVII в. і XVIII. Пирятинская городовая армата въ 1691 году“ доказ як в давнину уоружені були сотенні городи. „Денежная и натуральная повинности въ пользу гетмана въ к. XVII в.“. „Три письма кошевыхъ атамановъ къ шведскимъ королямъ“ Н. Молчановського,— перший з них лист Гордієнка до Кароля XII 16/IV 1709 г., відповідь Гордієнка на доручений Филипом Орликом лист від Кароля XII в справі проєктованої боротьби з Москвою, що таборовала під Соколкою. Третій лист: лист кошового Василїя Єротеєвича до кор. Фридриха I 20/VIII 1721, теж причинок до дїяльности Орлика. Другий лист: Кошового Івана Малашевського до королеви Ульрики Елєонори 8/V 1726. До сеї епохи належить теж замітка: „Къ исторіи Мазепинаго замысла“. „Къ исторіи цеховъ“ — акти до історії цехів на Українї, оден з 21/VII 1676 р., другий з 19/II 1722 р. „Историческія вирши по рукописи начала XVIII в.“. Д. Перетц подає чотири історичні пісні найдені в Петербузї в рукописнім збірнику публ. бібліотеки. Вони належать до польсько-руських війн XVII і XVIII в. „Старинныя припригласительныя на сватьбу письма“ (1729—1735) — запросини козацької старшини на весїлля. „Изъ семейныхъ отношеній нач. XVIII в.“ — пише донька ніжинського полковника Степ. Забіли Настася про справи домашнї. „Сотничій произволъ“ (документ з 1751 р.) — лист лубенського полковника до городиського сотника як приклад безправностий між козацькою старшиною. „Греко-уніятскій монастырь въ Курскѣ“ — статя д. Танкова на основі архивних документів про історию того монастиря. Його черцї були уніяти;

їх придержувано в Курску поки не приступили до православної церкви. Для історії кріпацтва: Малорусская небальная 1725 г. Къ исторіи крестьянъ — частное письмо 1780 г. Отрывокъ изъ Записокъ бывшаго крѣпостного. Дневникъ Я. Ш. Костенецкаго — се тільки замітки про нього як незвичайно цінний причинок до історії знесеня кріпацтва. „Кіевъ въ сороковыхъ годахъ“ — згадки директора Острожської семинарії Н. Боґатїнова. „Харьковскіе художники первой половины нынѣшняго столѣтія“ — замітки про укр. малярів. Для біоґрафії Шевченка знаходимо тут теж не мало материялу: „Два письма А. В. Марковича: къ Т. Г. Шевченку и П. ~~А.~~ Кулишу“ — причинок до лїтературної історії „Народних оповідань“ Марка Вовчка. „Письма К. И. Гернъ къ Мих. Лазаревскому о Шевченкѣ и Шевченка къ поэту Жуковскому и къ неизвѣстному“. „Свѣдѣніе о неизвѣстныхъ будто-бы про изведеніяхъ Т. Г. Шевченка“, що мають бути власністю Косарьова. Ті поезиї відібрано Шевченкови в часї його заслання в Новопетровській кріпости й віддано Косарьову. „О стихотвореніи Славянамъ“ приписаномъ Т. Г. Шевченку“ — д. Науменко хоче висьвітити, хто був автором згаданого стиха, але се питаннє лишає поки що без відповіди з огляду на се, що д. Стороженко не подав мотивів, чому підсуває Шевченкови його авторство. На се відповідає д. Стороженко в статї: Письмо къ редактору „Кіевской Старины“ о стих. „Славянамъ“. „Къ Шевченковской коллекціи“ — письмо Ю. Сластіона про деякі річи, що заховали сяу ріжних людий від Шевченка. „Письмо А. В. Марковича къ Д. С. Каменецкому 1854“ — про приватні справи й виданнє деяких творів Шевченка, Вовчка й Кулїша. „Къ исторіи „Основы“ — три письма В. Білозерского, редактора „Основи“ до С. Каменецького; під сим самим титулом иньша статя — як відповідь на питаннє чому перестала виходити „Основа“. *О. Ц.*

До української етноґрафії знаходимо небогато — крім двох статий д. Милорадовича й Ленчевського усе иньше — се самі замітки, що хоч мають свою вагу, та все підрядну супроти тамтих.

На першому місцї належить тут безперечно поставити „Замѣтки о малорусской демонологіи“ В. Милорадовича (кн. 8). Д. Милорадович знаний уже дослїдник українського фольклору, в якому розвиває енерґічну діяльність. Як усі його працї, так і ся визначуєть ся докладним знанєм предмету, вихіснованєм лїтератури, повнотою, ясними і ядерними поглядами. Нова праця його складаєть ся з трьох частин. У першій розбирає він детально народнї погляди на мерців. Він обговорює їх зносини з сим сьвітом, перешкоди, які кладе так самий час, як і знахарі сим зносинам, вказує на шкоди, які мерцї приносять, згадує про їх поживу та про їх відносини до родини і її майна. Загальний висновок із оповідань про мерців такий, що в них, подібно як у похоронних обрядах,

переховали ся старинні загально-людські погляди і повірки про загробне житє, подібне зовсїм до дїйсного. Мерцї живють так само, як люди, мають ту саму силу, ті самі бажання, чутя й вимоги. Вони лише в дечому відмінні та збільшені фантазією. Погляди сї важні при дослїдах над демонольоґією особливо тому, що мерлець становить основний, первісний тип надприродної демонїчної істоти, на якій побудувала народня уява всї иньші. В другій частинї говорить автор про русалок. Він подає ріжницю між ними і клясичними сіренами, наводить перекази про Мелюзину та жінки-змії, говорить про природу русалок, про їх походженє від топельниць та нехрещених дїтий, про їх вигляд і житє. Із того висновує, що русалки становлять відміну мерців. Належить одначе замітити, що материял, зібраний до тепер про русалок дуже скупий, тому й висновки на його підставі не можуть бути остаточні. Цїла карпатська територия, на якій істнує ще дотепер значне число переказів про русалок, не заступлена в тому материялї. Тому належало-б його зібрати і відповідно вихіснувати. В третій частинї говорить автор про чортів, про їх походженє, розмножуванє, вигляд, переміни, про їх здібности, винаходи, договори, житиа, скарби. Згадує також про їх відміни: домовиків, лїсовиків, водяників і огненних змиїв. Із тих переказів виходить, що основою сих демонїчних істот, виделїяних народньою уявою, був дїйсний чоловік з усїми своїми інстинктами, пристрастями, дїяльністю. Навіть головна прикмета їх — здібність до метаморфоз — приступна людям, відьмам та вовкулакам. Отся праця д. Милорадовича заслугує пильної уваги наших етноґрафів і повинна-б вийти окремою книжкою.

Друга статя, уміщена в сьому річнику К. Ст. се „Похоронные обряды и повѣрья въ Староконст. у. Волынской губ.“, д. Л. Ленчевського. В нїй констатує автор, що давне поганство не викоренило ся доси з народньої памяти, хоч почало переходити у сферу забутя. Погляд народа на смерть, що ходить як жінка і умертвлює людий ріжними способами, зістала ся також таким останком. Одначе разом з тим ширить ся між народом рационалїзм і між селянами є богато таких, що уважають усе скінченим зі смертию чоловіка. Дальше наводить автор пословицю „крути не верти, треба вмерти“, та ілюструє її загально звісною і розповсюдненою леґендою про бідака та смерть, що навчила його докторувати, через що він розбогатїв, але не послухавши одного наказу смерти, стратив силу лїчити хорих. По сьому описує автор докладно цїлий обряд, звязаний з останнїми хвилями чоловіка і смертию, аж до вложеня його в гріб. Особливу увагу звертає на себе та хвиля, в якій до хорого починають сходити ся кревні, сусїди, куми, та намісь потїшати його, говорять: „Ах, якжеж ви куме почорнїли! Вам бо вже й очи позападали. Е, е! ви таки вмрете!“ Звичай сей істнує і в нас, а змалю-

вав його незвичайно гарно Л. Мартович в оповіданю „Мужицька смерть“. Цїлий опис обряду дуже старанний і повний, йому належить ся за нього авторови цїлковите признанє. Шкода лише, що він не навів текстів голосїнь по вмерлих, хоч подав для прикладу початок кількох. Голосїнь на Українї дуже богато, тому й варто було-б їх зібраги.

М. Дикоревъ Малорусское слово паляницы и греческое πέλανος (кн. 10) — проба паралєлїв з української етноґрафії з античною, дуже натягнених. В. Милородовичъ — Къ вопросу о колонизації Посулья въ XVI и XVII вѣкахъ (кн. 7): паралєлї фолькльорних мотивів Лубенщини з білоруськими; автор бачить тут останки білоруської кольонїзациї. Украинская дума въ польской литературѣ: Д. О. Третяк, проф. краків. унїверситету, віднайшов у біблїотецї кн. Чарториских у Кракові в рукописи XVII в. пісню п. н. „Duma ukrainna“, яку зі своїми замітками оголосив у варшавськім журналї „Ateneum“. К. Ст. подала переклад думи на российську мову і резюме з уваг д. Третяка. Між иньшим висловив д. Третяк думку, що дума ся вправдї не народня, але займає посереднє становище між штучною й народньою поезиєю з увагина деякі народнї місця в нїй. З тексту думи не виходить одначе нїчого такого, що стверджало би думку д. Третяка і її треба признати твором цїлковито штучним. Старинная коляда. Се гумористична колядка, утворена штучно якимсь невідомим поетом, а може бути перекладена навіть з иньшої мови. Вона взята з паперів Стефана Каролинського, пароха м. Волочиска, Волин. ґуб. Малорусская пѣсня въ изданіи 1794 года. На Потемкинськім празнику, що відбував ся 1791 року в присутности царицї Катерини II відспівано побіч иньших пісень, також видану пізнїйше під таким наголовком: „Малороссійская пѣсня — На бережку у ставка — съ полнымъ хоромъ и со всею вокальною и инструментальною музыкою. Москва, 1794 г. К. Ст. передрукувала тепер отсю пісню, поправивши текст, що був у богатьох місцях попсований, як видно, се одна з найдавнїйше друкованих народнїх пісень.

В відділї „Извѣстій и замѣтокъ“ маємо: Варіантъ пѣсни про дурня. Тут надрукована віршована пісня про дурня Кузмину, взята з паперів Максимовича. До тепер се третїй вариянт віршований, знаний в друку. Прозовий вариянт диви в Етн. Збірнику, т. VI, у відділї „Дурнї“, де вказані також до нього паралєлї. Пѣсня изъ крѣпостнаго быта „про галаганцивъ“. Ся пісня надрукована з паперів Гр. П. Ґалаґана, про йогож кріпаків селян. Текст піснї дуже попсований. Колядки на Подоліи. Се скорочений передрук статї надрукованої первісно у „Под. Епар. Вѣдомостяхъ“. Статя не приносить нїчого нового. Народный взглядъ на „нечистую“ женщину.

Тут подав д. Н. Біньковський деякі повірки нашого народа про нечисту женщину (по родинах і в часї періоду). Він порівнав їх із подібними повірками иньших народів на підставі книжки д-ра Площа „Женщина" і прийшов до висновку, що віру народа про жінку, як про нечисте і шкідливе сотворінє, треба уважати відголосом поглядів, що істнували здавна у старинних і нинїшнїх народів, як диких так і культурних. Закрутки и заломы. Закрутки і заломи роблять вовкулаки і відьми найчастїйше в поли на збіжу, надто в лїсї, садї, городї і т. и. бажаючи ними пошкодити нелюбим собі особам. Від них може згинути по народньому поглядови не лише худобина, але й чоловік. На щастє, вони не все можуть пошкодити, бо другі знахарі відшептують їх силу на бажанє пошкодованого. У нас роблять закрутки на збіжу тодї, коли йде сьвященник у поле зі сьвяченою водою, але вони мають иньше значінє, бо не дозволюють нїчому лихому причіпати ся до збіжа. Легенды о проф. Боткинѣ. М. К. Васілєв записав у с. Шебекинї, Курс. ґуб. дві леґенди про відомого росийського лїкаря Боткіна. Леґенди пришпилені лише тут до імени лїкаря, бо вони вандрівні, знані також де інде. Перша про те, як Боткін казав свойому помічникови порубати себе, поховати, а по 13 днях відкопати — привязана в Поляків до Твардовского, у Нїмцїв до Фавста. Друга про те, як Боткін перероблював стару бабу на молоду — привязана на Угорській Руси до Христа. Пор. Ет. Збірник, т. III, у відділї „Леґенди". Там вказана також лїтература предмету. *В. Г.*

З белетристики занотуємо: Понадъ Днипромъ И. К. Тобилевича-Карпенка Карого (драматичніи картыны въ 5 одминахъ (кн. 2) — темою драми звичайна у нашого народа пристрасть для еміґрациї — шукати кращу долю на чужинї. Тип такого селянина Павло Серпокрил, а репрезентант ідей автора його син Мирон, що покінчивши висшу рільничу школу вертає в рідне село й при всїх трудних перепонах двигає економічно своїх громадян. Того-ж автора драма: „Пидпанки" (драма въ 5 діяхъ и 7 одминахъ) образ кріпацької долї зданої на ласку й неласку двірських слуг — заушників панів. „Сава Чалий" (траґедія въ 5 діяхъ и 7 картынахъ) И. Карпенко-Карого (кн. 8) — герой драми закохавши ся в шляхтянцї Зосї Курчинській зраджує давних своїх товаришів, пристає до кумпанії Потоцького й вкінци гине з рук свого побратима Гната. М. Старицький: „Оборона Буши" (Историчня картына въ V діяхп и 6-ты одминахъ) (кн. 3) — її основна рецензія подана д. Томашівським у Лїт.-наук. вістнику 1899 р. кн. 12. М. Старицький: „Остання ничъ", (историчня драма въ 2 картынахъ) — з часів Палїївщини (кн. 10). Того самого автора: „Маруся Богуславка" (Побытово историчня драма въ 2 картынахъ) на тему звісної Марусї Богуславки спійманої Татарами в неволю й пі-

знїйшої жінки турецького пашї. Миронъ: „Полуйка" (оповидання старого ріпника) (кн. 5) — сюжет взятий з житя бориславських робітників та тамошнїх Жидів-спекулянтів. Влад. К-ча: „Судьба" оповіданнє з житя руського сьвященства. Простора повість Б. Познанского: „Попокъ" скінчена в сїм роцї.

В бібліоґрафічнім віддїлї, що визначаєть ся і далї припадковим характером, зреценвовано 52 книжки. *О. Ц.*

Университетскія Извѣстія (київські, кн. 1—12) містять у собі продовженє працї д. Вовка-Карачевського п. з. „Боротьба Польщі з козацтвом у другій половинї XVII і поч. XVIII стол." (кн. 1—4), її обговорено вже на иньшім місци (Записки т. XXXVII). Окрему теж оцїнку мала вже статя проф. Н. Дашкевича про Болохів і Болохівцїв (кн. 1). Книжка за май присьвячена памяти А. С. Пушкина, на що зложились працї Владимірова, Дашкевича, Лободи, Степовича та Флоринского. Згадати треба теж продовженє великої розвідки проф. Лучицького про селянську земельну власність у Франциї перед революциєю (кн. 6, 8, 9, 11, 12). В кождій майже книжцї подано, як до тепер, метереолоґічні материяли з київської обсерваториї.

Записки императорскаго харьковскаго университета не подали в сїм роцї нїчого, щоб близше дотикало наш нарід, понад матеріяли до історнї самого унїверситета і метеорологічні дослїди харківської стациї. З иньшого згадаємо продовженє великої працї проф. Нетушила про римські державні старинности (кн. 1, 2, 4) і проф. Стоянова про східні законодавства (кн. 1). *С. Т.*

Труды кіевской духовной академіи в сїм річнику подали кілька студий української історії. З них статя проф. Голубєва: Къ исторіи Кіевской Трехсвятительской церкви за вторую половину XVII столѣтія, була обговорена вже (в т. XXXVII Записок). Окрім того маємо тогож автора: Неизвѣстное полемическое сочиненіе противъ папскихъ притязавъ Юго-Западной Россіи (1633 г.) (кн. II, ст. 300—341)[1]; тут автор дає докладний огляд невеличкого полемичного утвору православних під час соймів 1633 р.: про нього було лише згадано в авторській студиї: „Кіевскій митр. П. Могила", а не можна було тодї опублїкувати через загубленнє одної копії й неможливість дістати завчасу другої; се сам автор вважає за невільний, але бо значний дефект в своїй студиї. Автор признає сьому твору важне місце поруч з Synopsis-ом й Supplementum-ом, також полємічними писаннями 1633 р., через те що в нїм папські претенсиї що до православної церкви в Польщі збивають ся з погляду на власні полїтичні права Річи Посполитої. Тим то д. Ґолубєв

[1]) Про неї див. замітку иньшого автора в бібліоґрафії т. XXXVII.

шукає иньшого місця видання й иньшого автора для сього полємічного писання, нїж для тих двох: на його гадку, таке місце — Київ, й такий автор Адам Кисель. Дача Кіево-Братскаго монастыря, Церковщина П. А. Лашкарева (III ст. 473—481) — се відчит в засїданю „Церковно-археологическаго Общества при кіевской духов. академії", він містить археольоґічно-історичну розвідку про хутір, що належить до Братського манастиря, лежить 20 верстов від Київа й зветь ся нинї Церковщиною. Лашкарев на підставі лїтописних вказівок та власних здогадів доводить, що Церковщина — се давне манастирське село Печерської лаври, де була печера, в якій часом пробував пр. Өеодосій; згодом тут був манастир „святое Пречистое Гнилецкій", що згадуєть ся в актах XVI в. Манастирську церкву зруйновано під час татарських набігів Едигея й Менгли-Гирея на Київ, а манастирище після того переходило до різних рук (до митрополїтів, до Видубецького м-ра й ин.), а в початку XIX в. дістало ся Братському м. Археологическая находка на хорахъ въ великой церкви Кіево-Печерской лавры, Н. Петрова (VI ст. 176—195) — тут проф. Петров описує, аналїзує й оцїнює з археольоґічного погляду вартнїйші й цікавійші річі нахідки в Печерській Лаврі, й документи (всїх 11), що знайшли ся в скарбі; по більшій части се скарбові записки лаврського уряду [1]).

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости.

Образовательныя средства православнаго духовенства Подольской Украйны во второй половинѣ XVIII и въ началѣ XIX вв. П-ій. (Нри 8 і 9). З поводу 75-лїтя уманської духовної школи згадуєть ся, де виховували ся кандидати сьвященства в подільській Українї перед прилученєм її до Росиї й після того; сказано про київську академію, переяславську та чернигівську семинариї, про школи бакалярські (сїльських дяків), базиліянські і католицькі, та про все те сказано так сказати загальними місцями; нового нема в статї нїчого.

Кіево-Печерскій монастырь, его Свв. подвижники и церковно-общественное значеніе по даннымъ „Кіево-Печерскаго Патерика". М. Пятницького (нр. 15). Короткий історичний нарис зверхньої історії Печерської лаври, та внутрішнього ладу і просьвітно-місионарської дїяльности черців.

Къ столѣтію возстановленія Кіево-Братскаго монастыря. А. Білгородського (нр. 12). З поводу скінченого в маю 1899 р. століття відновленя монастиря подано історичні звістки про стан його за останнє столїтє.

---

[1]) Обидва сї реферати вийшли в II т. Чтеній церковно-археол. общества й обговорені в XXXVII т. Записок.

Изъ епархіальной хроники прошлаго столѣтія. Сообщ. А. Войткова (нр. 2). Наведено знайдений в архиві київської духовної консисторії опис, як прийшов до Київа митрополит київський Гавриїл Кременецький (1770—1783 гг.), про стрічу його з Київлянами і перше пробуванє його на новій катедрі.

Пасха въ Малороссіи. Л. (нр. 8—9). Статя етноґрафічного характера, зладжена по друкованим жерелам. Описано церковно-релїґійні народнї звичаї, звязанї з днями страстного та великодного тижня.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости.

Описаніе иконы Успенія Божіей Матери, пожертвованной въ 1590 г. Почаевской Успенской церкви основательницей и фундаторшей Почаевскаго монастыря Анной Гойской. Г. Крижановського (нр. 3). Літом 1898 р. при спорядженню лаврського музею в усїх місцях Почаївської лаври розшукано докладно за памятками старини, аби зібрати їх до купи і зберігти від затрати. Розшукуваня були зовсїм успішні. Знайдено кілька цїнних памяток старини, як напр. богослужебні перґаменні книги, срібний дискос XVI ст. й и. Між тими знахідками був і образ Успения Б. М., мальований на кованій зелізній блясї ($19^1/_2 \times 15^1/_2$ вер.). На другім боцї образу зроблено напись уставом XVI ст. **Сїю їкону сооружи в. панѣ Яна гойска судина луцка а590: р**: Внизу ще надпись: „Обновлена сія ікона 1839 года“. Мальованє византийське переходове, але в подробицях видно риси італїянської школи та унїятської манєри. Останню манєру певно заведено при реставрациї образа, але прикмети італїянської школи — се мабуть первісні прикмети образа і дають характерний рис західно-руського мальованя образів XVI стол.

Историко-статистическое описаніе церквей и приходовъ Волынской епархіи. Н. Теодоровича. (Нри 4, 6, 7, 11, 12, 13, 16). Дальша частина давно початої працї, що виходить опісля окремими томами (див. Зап. т. XXX). У 1899 р. друковано опис парафій Ковельського повіту.

Древная Жидичинская архимандрія на Волини.. А. Маневича (нри 22, 23-24). Дуже докладна статя про славний Жидичинський монастир, написана головно на підставі архівного материяла, зібраного в „Волинськім древнехранилищу“ та Почаївській лаврі. Початок Николаївського монастиря і церкви на передмістю Луцька Жидичинї кладе автор на самий початок розширеня тут християнства. Під 1227 р. уже є в лїтописях згадка про „сьв. Николу Жидичинського“. Але достовірні звістки про монастир починають ся XV ст.; яко перший настоятель її звісний Іоасаф. Статя не скінчена в 1899 р.

Волынь на XI Археологическомъ Съѣздѣ въ Кіевѣ (нри 33—36). Справоздане про вистави старинностей волинських і реферати, читані на з'їзді, котрі дотикають минулого Волини.

Краткое описаніе памятниковъ древности, поступившихъ въ Волынское Епархіальное Древнехранилище отъ 1 авг. 1894 по 1 ноября 1898 г. (дод. до нрів 11—21). Із річей, що війшли до сего музея, замітнїйші отсї рукописи: євангелиє XV ст. з записею 1558 р. про те, що сю книгу дав епископ владимирський і луцький Йосиф луцькій Михайловській церкві, та євангелиє писане в 1575 р., творенія св. Діонисія Ареопаґіта — рукопись початку XV ст. з літописними дописками про події з сербського житя, Збірник поучень „на все лѣто" 1469 р., дарований кн. Константином Івановичем Острозьким Дерманському монастирю; марґарит кінця XV або початку XVI ст., прольоґ XVI ст. і и. До архива прийшла й частина архивів монастирів Білостоцького василїянського з 1682 р., Тригорського та Канївського з 1646 р.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости.

Церковно-іерархическія отношенія Подоліи къ Кіевской и Галицкой митрополіямъ Е. С. (нр. 45—46). В сїм історичнім нарисї подано, кому по черзї підвластні були православні мешканцї західного Поділя, або давнього Понизя, та східного Поділя або Брацлавщини, перед заснованем тут окремої епископської катедри. Тодї як Брацлавщина підвластна була київським митрополитам і найближчим епископам, що були під властю Київської митрополії, Переяславським, західна частина була підвластна зразу Володимиро-волинським і Луцьким, а після того, з заснованем Галицької єпархії та митрополії, сим єрархам і нарештї київським епископам. Церковно-адмінїстративні відносини оглянено в звязи з загальним ходом подій, що захопляли Поділє.

Историческая справка о св. Троицкой церкви м. Пикова Винницкаго уѣзда. С. (Нр. 49). Статя написана з поводу скінченого в 1899 р. 200-лїтя від часу первістного будинку Троїцької деревляної церкви м. Пикова в 1699 р., коли тота церква дістала і ґрунт від тодїшньої властительки Теофилї Людвики Любомирської. Тота церква знаходила ся в центрі старої людности Пикова, але була окружена жидівськими домами і в 1749 р. її перенесено на инче місце, де вона стоїть тепер.

Богослужебное пѣніе Галицко-русскихъ церквей. В. Петрушевського (нр. 22). На підставі богослужебних галицько-руських книжок із нотами подано характеристику сего сьпіву та вказано його ріжницї від такогож сьпіву в Росиї.

Къ вопросу о нуждахъ нашей иконописи. Свящ. Н. Д. (Нр. 46). Подано відомости, які образи подибують ся у селян, якого характера мальованє, та описано декотрі сюжети представлень на образах, мальованих місцевими народнїми малярами.

Пасхальныя писанки. Є. С. (Нр. 15), короткі відомости про те, як приготовляють ся та вживають ся писанки; вказано й на археольоґічне значіннє писанок і їх орнаментику.

Церковно-народное празднованіе Рождества Христова А. Л. (Нр. 51). Етноґрафічна статя.

Праздникъ православія и рахманскій Велыкдень (нр. 20—21). Подано між инчим леґенди про рахманів і рахманський Великдень.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости.

Изъ бумагъ Преосвященнаго Анатолія, бывшаго Архіепископа Могилевскаго, Д. Щеглова (нр. 8 і 9). В паперах архиєпископа Анатолїя (Мартиновського), звісного в своїм часї духовного писателя, родом із Поділя, що вмер на спочинку, в Гербовецькім монастири в Бессарабії 1872 р., знайдено статю п. з. „Христіанскіе народные обычаи Подоліи"; отсю статю й надруковано цїлком. Тут на підставі того, що неб. Преосьв. Анатолїй бачив 60 років перед написанєм статї (значить, коло 20-х років XIX ст.), описано декотрі набожні звичаї в ріжних пригодах родинного житя Подолян — при шлюбах, народинах дитини, на Різдво, Великдень і т. и.

Новыя данныя о митрополитѣ Гавріилѣ Бануленско-Бадони, Д. Щеглова (нри 18—20). Подано відомости про сего чоловіка на підставі статї прот. В. Жмакина, надрукованої в „Русск-ім Архиві" (1898 р, нр. 11 і 12). Остання статя зложена на підставі відомостей взятих із синодального архива і доповняє видану 1893 р. в Кишиневі книжку про митрополита Гавриіла, А. Стадницького (тепер епископа Арсенїя), котрий окрім друкованих жерел користував ся лише місцевими архивними відомостями. В статї Жмакина й Щеглова подано звістки про дїяльність Бануленска в Бессарабії за російсько-турецької війни, далї за час управи Катеринославською єпархією й нарештї яко київського митрополита.

Черниговскія Епаріхальныя извѣстія.

Памятники временъ святителя Өеодосія Углицкаго въ Черниговскомъ Елецкомъ Успенскомъ монастырѣ, П. Добровольського (нр. 2 і 4). Наведено документи: лист військового капеляна й попа Лаврентия Касперовича до чернигівського архимандрита Өеодосия про володїнє Римшинським млином 1690 р., лист до тогож архимандрита гетьмана Івана Мазепи із за тогож млина тогож 1690 р. та

заповіт менского протопопа Стефана Шуби на млин на річці Вирі в користь Єлецького монастиря 1689 р., листи до Өеодосия київського полковника Константина Солонини про підданих Єлецького монастиря 1688 р. Із річевих памяток зберігли ся в саду — хата, де на сволоці написано: При Өеодо. Углиц. Арх. Ро. ахпи. (1688 р.), оловяна чаша з надписю: „сию чашу подалъ рабъ Божи Ерошъ Конвиса року ахпє“.

Письменные памятники о св. Өеодосіи Углицкомъ, хранящіе ся въ Черниговскомъ Троицкомъ монастырѣ, Гр. Бородулиина (нри 6 і 24). (Дальше почато в 1898 р.) Наведено документи: лист черця Києво-Печерського монастиря Кирила Филимоновича до Өеодосия Углицького про землю в с. Степановцї, листи Ніжинського полковника Стефана Забіли про підсудків; листи гетьмана Мазепи з поводу грубої поведінки „каөедрального Мринского городничого“ з козаками.

Картинки прошлаго Черниговской духовной семинаріи (нр. 4, далї). Учебні предмети 1800 р.

Полтавскія Епархіяльныя Вѣдомости.

Епископы Переяслава Русскаго и предѣлы ихъ епархіи, со времени учрежденія въ г. Переяславѣ каөедры и до перенесенія этой каөедры въ г. Сарай (съ XI—XIII ст.), І. Яновського (нр. 22). Докладний розслїд про Переяславську епархію на підставі друкованих жерел.

Мѣстечко Соколка и находящіяся въ ней церкви, сьвящ. Н. Пирського (нр. 14, 15 і 18). В сїм „історичнім і церковностатистичнім начерку“ подано відомости про пять церков місточка Соколки Кобеляцького пов. Найдавнійші звістки про церкви (а то про Рождество-Богородичну) походять з 1682 р.

Село Ивановка и его храмы, сьвящ. Гр. Прихожого (нр. 25—26). Історичні відомости про с. Івановку Хорольського пов. та її церкви не йдуть далї XVIII ст.

Къ исторіи Александро-Невской церкви с. Матвѣевки Золотоношскаго уѣзда, М. Коропова (нр. 29 і 30). Подано відомости про замешканє села, при чім історичні відомости про нього починають ся від кінця XVII т., але вказано археольоґічні відомости про істнованє на місци села давного міста або місточка, що називало ся, як каже переказ, Кизїнь або Кизовер.

Курскія Епархіяльныя Вѣдомости.

Изъ исторіи проповѣдничества въ Курской епархіи, прот. А. Танкова (нр. 37) — подають ся декотрі відомости про про-

повідуванє слова божого в Білгородській єпархії 1780 р., на підставі архивних звісток із місцевої консисторії.

Образованность духовенства Курской епархіи въ концѣ XVIII в., А. Танкова (нри 27, 30 і 32). На підставі архивних відомостей подають ся декотрі статистичні звістки про просьвітний стан духовенства в кінци XVIII ст. Цікаво, що в місцевостях з українською людністю дяків не було, „потому что, — як говорить ся в однім офіцияльнім донесеню, — по черкаскому обыкновенію были дьячки и пономари по найму вольные малороссіяне“.

Историко-статистическія свѣдѣнія о монастыряхъ Бѣлгородской митрополіи. А. Танкова (нр. 41). Відомости 1746—1756 рр.

Лѣтопись города Корочи соборной Рождество-Богородицкой церкви (нр. 47—51). Перед історією церкви подано докладну історію міста Корочі. Засновано місто Корочу, як укріплене і сторожеве місто на краю Московської держави, у 1638 р. В половині XVII ст. половину людности сего міста чинили „Черкаси“ або Українцї, що переселяли ся с тих міст, де панували Поляки. Із памяток старини міста Корочі, що зберігли ся до сього часу, згадуєть ся в статї про вічовий і вістовий дзвін 1674 р., що дав місту цар Алексій Михайлович; тепер сей дзвін висить на майданї під дашком, а коло дашка стоять на деревляних підкладках три старинні гармати. Теперішня катедра — се третїй будинок. Перший деревляний, поставлений незабаром після заснованя міста, згорів у початку XVIII ст.

О Путивльскомъ Преображенскомъ соборѣ (нри 15, 16, 20 і 21). Історія церкви, поставленої в 1697 р. До 1764 р. вона була монастирською церквою жіночого монастиря сьв. Духа.

Лѣтопись Покровской церкви слободы Холка Новооскольскаго уѣзда, сьвящ. І. Тимоѳеєва (нри 8, 9 і 14) — опис і історія дотеперішньої церкви, поставленої в 1757 р.; вона була колись монастирською, бо до 1764 р. тут був холковський Преображенський монастир. У статї подають ся відомости про парафію, її склад, місцевих сьвященників і т. и.

Екатеринославскія Епархіяльныя Вѣдомости — в сім роцї не подано ніяких історичних статей.

Херсонскія Епархіяльныя Вѣдомости.

Одесская Старокладбищенская церковь. П. А. Т. (нри 23 і 24). Історія церкви, поставленої в 1816 р., ілюстрована кількома рисунками — видом церкви і портретами.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ.

Послѣдніе владыки Холмскіе до уніи и Өеодоръ Омнисъ Лаговскій. В. Площанського (нри 3—11). Тут подають ся відомости, зібрані з актів, про епископів Захарію Ілляшовича (1566—1577 р.), Леонтия Пельчицького (1577—1585 р.) та Дионизия Збіруйського (1585—1595 р.). Звістки про сих епископів, що походили з красноставських міщан і були собі свояками, подають ся разом із діяльністю їх свояка Теодора Омнїса Лаговського, що по більший части вів з епископами боротьбу.

Кердеи и Кердеевичи XIV—XV вв. (по даннымъ историковъ и суд. акт. книгъ), В. Площанського (нр. 2). Кінець статї, початої в 1898 р. Тут подають ся відомости про Івана Кердеєвича з Поморян (1459—1468 рр.) і Жиґмонта Кердеєвича з Оринина (па Поділю) або з Поморян (1437—1533 рр.), при чім автор розріжнює під останнїм іменем двох Жиґмонтів Кердеєвичів — батька й сина.

Гостынскій замокъ, М. Устимовича (нри 13—19). Історична замітка про Ґостинський замок, в межах теперішньої Варшавської ґуб., перше Равського воєводства, — місци прогнаня, смерти і першого похорона московського царя Василя Івановича Шуйского.

Біблїоґрафічні замітки про ось які книжки: „Прошлое Холмской Руси по архивнымъ документамъ XV—XVIII в. и др. источникамъ“ В. Площанского, Вильно, 1899 (нр. 41—42); „Краткое историко-статистическое описаніе городовъ Люблинской губерніи“ Є. О. Червяковского, Люблин, 1897 р. (нр. 1); Далекіе годы — Автобіографическая хроника С. С. Орлицкого (Окрейца) 1899 р. (події в західнім краю перед самим 1863 р.) (нр. 6); новий том „Історії Росиї“ Д. Іловайского (нр. 25).

О достоинствѣ перваго источника польской исторіи — лѣтописи анонимнаго автора Галла (нр. 31), передруковано з „Новаго Времени“ (нр. 82, 70) з поводу статї в „Правит. Вѣстн.“, взятої з монахівської „Allgemeine Zeitung“. *Ю. С.*

Земскій Сборникъ Черниговской губ.

В офіцияльному відділї подавано далї закони й розпорядження державні, які дотикають ся земських справ, справоздання й внесення земськ. управи, протоколи земськ. зборів. Взагалї „Збірник“ видавав ся з тиєю-ж програмою, як і передтим, тільки його редакция значно поширила відділи „моноґрафії, материяли і відомости“ і „земське і міське ґосподарство“; в останньому відділї міщено: „земські відомости“ — звістки про біжучі справи черниг. земства і про діяльність иньших земств. В сьому відділї надруковано було і відомости про стан справи музея В. Тарновського, що небіжчик передав черниг. земству своєю духовницею, і справоздане

д. Грінченка, якого управа виряжала у Київ для складаня опису музею. Чимало інтересних розвідок і дослїдів подав „Сборник“ р. 1899, між якими треба насамперед зазначити працю д. Грінченка „П. А. Кулиш, біограф. нарис“, що вимагає окремої рецензиї.

В справі народньої осьвіти надруковано: „Про шкільні питання“ П. К.; в сїй статї автор критикує сучасний стан школи, звертає увагу на потребу поліпшати якість школи, наводить способи, якими на його думку можна сього досягти, становить на першім місци потребу з'їздів учителїв, які повинні керувати шкільні справи, доводить потребу заснования учительських семинарій задля осьвіти і виховання учителїв, підносить прикре становище учителїв в загалі і висловлюєть ся проти побільшення впливу на школу духовенства. Далї надруковано „Справоздання про недїльні і вечерні кляси для дорослих у Нїжині“, „До питання про педаґоґічне значінє взірцевих садів у нар. школах“, Ф. Ф. Р. і „Збірка постанов Глухівських повітових земських зборів по народній осьвітї р. 1865—1895; ся простора праця подає чимало цїкавого материялу для історії шкільних справ і для характеристики відносин глухівського земства (найбільш консервативного і панського у Чернигівщині) до народньої осьвіти. Інтересні уваги глухів. пов. шкільної ради в її справозданю 1891—1892 р. з поводу хиб, які вона помітила у нар. школах: учителї, висловляє вона, не звертають доволї уваги на виправленнє вимови в учеників, наслїдком чого вони не кидають української мови (малорусской рѣчи) і навить кінчачи школу з великою трудністю можуть переказати (по російськи) зміст того, що читають. У „додатках“ до Земсь. Сбор. надруковано ще в справі нар. осьвіти: „Доклад комісиї нар. осьвіти“, велика статя (294 стор.), де уміщено чимало статистичних відомостей, вона з'явила ся наслїдком постанови земсь. зборів про потребу заведення шкіл повсюди; доклади ґуб. управи „про сїльські ремісничі школи“ і „про школу домового господарства для дївчат“.

В справі земської медицини надруковано: „Дифтеріи у Черн. губ. р. 1897“ і „Дифтеріи у Черн. губ. р. 1898“, Г. Тимошка; в сих розвідках автор подає відомости про дифтерійну сироватку і констатує її користний вплив, але висловлює на підставі наведених ним фактів таку загальну думку, що боротьба з дифтериєю дасть бажані наслїдки тодї лише, коли земство зверне увагу на санїтарну справу; до розвідок д. Тимошка додано чимало статистичних таблиць. Уміщено ще: „Про сухоти на людях і скотинї“ ветеринарного лїкаря Ентина, де подають ся відомости про сухоти і про засоби, якими можна зберегти ся

від сеї хороби, і „Протоколи VI з'їзда лїкарів і делєґатів повітових земств Чер. ґуб.“

В справі асекурациї уміщено: „Справозданнє земського асекурацийного інспектора за рік 1898“ і „Результати взаємного земського забезпеченя дібр Чер. ґуб. за 2 половину 1898 р., Скринського. У відділї „Земське і міське господарство“ надруковано: „Огляд фінансів Черн. ґуб. земства на рік 1898“, В. А. Граса, Справоздання: Черниг. Громад. Бібліотеки на р. 1898, „Новозибківського добродійного товариства“ „Семеновського вільного пожарного товариства на р. 1898“, „Ловринського парохіяльного попечительства за 1898 –99 р.“, „Журнали економічної ради ґуб. земства“, „Журнали ґуб. зем. управи“, і розвідка В. Хижнякова: „Векслева операция чернигівського міського банку“, де подано детальні відомости про стан сеї операциї, про розвиток селянського векслевого кредиту, про його розвиток, про його рosклад між селянами і людьми иньших станів, а також між селянами окресних місцевостей.

До відділу „Моноґрафії, материяли і відомости“ належать статї: „Новгородсїверськ, його минуле і сучасне“ М. Рклицкого; в сїй розвідцї подаєть ся історичний огляд Новгородсїверська, виясняєть ся його вага, яко кріпости, що захищала край від Литви, подають ся найважнїйші події його історичного житя, відомости про його князїв, про переходи його, під власть Литви, Москви й Польщі; далї автор подає відомости про росклад земельного володїння, про пануваннє в сьому володїню монастирів, про змаганє люду увільнити ся з під власти монастирів і стати ся козаками, про друкарню, яку заведено у Новгородсїверську р. 1663 Лазарем Барановичем і року 1679 перенесено у Чернигів, підносить вагу Новгородсїверська як міста, де завсїгди істнували осьвітні институциї (ще за часів панованя Польщі там був колеґіюм), подає відомости про сучасний стан осьвіти і осьвітних институций; до розвідки додано таблицї роскладу людности Новгородсїверського повіту відповідно до зайнять і письменности.

„Сосницький повіт з етноґафічного погляду“ Н. С-ко. Ся розвідка подає відомости про територию повіту, про ґрунт, роботи селян, їх помешканя, побут і обставини житя, про переселеня і їх причини, зазначує поділ повіту на дві частини: північну (Полїсє) і південну, ріжницю їх що до ґрунту і побутових обставин (в північній панують дрібні промисли, в південній хлїборобство) в складї людности (в першій зайди — Білоруси і по части Великоруси, в другій — тубольцї Українцї), подає відомости про заробітки, звичаї, про сьвята, забобони,

про самовільний суд над злодіями, про волостні суди, про відносини селян до злочинців і до кар за них; про каране на тїлї занотовує він, що до сеї останньої кари присуджують дуже рідко (в останнїх 5 років таких присудів не було), людність вважає її за щось гидке, „краще тюрма", кажуть, „ніж різка", наводить випадок, коли чоловік важив ся себе зарізати, страхаючи ся різок, на які його було засуджено; далї автор подає відомости про земське володїнє, про зміну характеру ріжних сьвят, про про храмові сьвята, про обжинки, про експлуатоване людности богатирями, промисли — місцеві і замісцеві, про письменність селян, зазначує брак бібліотек, брак продажи користних книжок.

Статя Ол. Білозерського „Женщина у малоруських піснях і оповіданях" се початок працї, де він має подати характеристику укр. жінки на підставі нар. пісень; починаючи сю працю, автор доводить велику вагу памятників народ. творчости, підкреслює богацтво укр. нар. лїтератури і говорить, що в нар. піснях укр. жінка малюєть ся дбайливою, старанною родичкою, чудовою матерю, гарною коханкою, рідко гетерою, запопадливою господинею, при всяких умовах вона лишаєть ся, як і народ український, найвищим естетиком.

Статя „З поводу сьвяткованя памяти Пушкина" С. Р. визначує велику вагу поезиї Пушкина, ролю його в витвореню російської лїтературної мови та його вплив на розповсюднене поступових ідей серед російського суспільства, і доводить, що Пушкин великий народнїй поет, який має яскраво визначену національну окремність; таких поетів у Славян, на думку автора, окрім Пушкина ще два: Міцкевич у Поляків і Шевченко в Українцїв — се велетнї славянської артистичної творчости.

В статї „Огляд історпї чернигівського водопровода" д. Верзилов оповідає про обставини, в яких споруджений був водопровід у Чернигові, підносить його вагу для міської людности, для її здоровля, і навить висловлює думку, що гарна вода, яку подає водопровід з джерел, що істнують в околиці міста, виратувала Чернигів в часї холєри, коли ся пошесть обминула Чернигів.

Окрім того в відділї „моноґрафії" надруковано: „З поводу заведеня нового промислового податку" П. Иловайского, Громадські хороби і боротьба з ними в Франциї Д Н., Опіка дїтей в Анґлїї" Д. Н. Неточаєва, „Чернигівська Старовина" В. Хижнякова (сю розвідку, надруковану також і в К. Старинї, обговорено у „Записках" т. XXXIV), „Боротьба з жебрацтвом у Франциї" А. Тр-ского.

В дописах „З Глухівського повіту" д. Литвинов подає свої дослїди про вплив міст на села, зазначує по части користні, по части

шкодливі сторони сього впливу, говорить про вплив зелїзниць, „солдатчини“, земства, духовенства, товариств нар. тверезости, і до своїх дослїдів наводить приклади з житя. Далї він подає відомости про знахурок і їх занепад, дякуючи впливу школи і зем. медицини, про розповсюднене в народї сьвідомости про користь осьвіти, усякого полїпшеня у сїльськім ґосподарстві, про поменшене піяцтва, завдяки на думку автора, державній продажі горілки, подає звістки про біжучі повітові справи, про боротьбу з сараною, про школи, ярмарки, про українські театральні вистави у Глухові.

В дописи „З Глухова“ подані звістки про панахиду, яку відправлено по гетьману Петру Дорошенку, 29 червня 1899 р., з поводу 200-лїття від часу його смерти, у с. Баничах, Глуховськвго повіту, родиною П. Я. Дорошенка, потомка стриєчного брата гетьмана — Василя Дорошенка, що разом з иньшими родичами гетьмана оселив ся на лївому боцї Днїпра і був при кінцї XVII столїтя Янпольським сотником.

У „додатках“ до зем. збірника надруковано: „Справозданє ґуб. зем. зборів 1897 р.“, „Доклади ґуб. зем. управи“, між яких треба зазначити доклад „Про охорону памяток нар. творчости“, де управа, виходячи з відомого факта зниканя памяток старовини, звертає увагу земства на велику вагу нар. творчости, на потребу охоронити давнї казки, обрядові пісні, думи, національну одіж, самостійний тип нар. пісні, витвореної історичним житєм укр. народу, нотує зіпсутє народ. мотивів під впливом фабричного і солдацького житя, і пропонує доручити управі завязати зносини з місцевими знавцями нар. побуту і просити їх достачати управі ріжні памятки нар. творчости, пісні з мотивами і просто, казки, забобони, прислівя, загадки, убраня, взори, мережанки, або малюнки їх, малюнки або фотоґрафії архітектурних і иньших памяток старовини; для осягненя висловленої в горі мети, управа просить збори визначити 500 р. і разом з сим просити уряд дозволити прилюдне виконанє аматорами укр. театральних пєс і пісень на загальних умовах з російськими пєсами і пісьнями. В Збірнику 1899 р. надруковано ще некрольоґ князя Н. Долгорукова, ґуб. маршалка і визначного земсь. діяча (умер 8 травня 1899 г.) та промови, виголошені на його похоронї і на панахидах.

В „Додатках“ же подана остання частина працї д. А. Русова „Зведений опис Черн. ґуб.“ (див. Записки, т. XIX, ст. 29—31, т. XXV, ст. 27—28, т. XXX. ст. 23—24); в сїм роцї надруковано сїм роздїлів, що творять II частину його — про неї скажемо в бібліоґрафічнім віддїлї дальшого тому. *І. Ш.*

Сборникъ Херсонскаго земства в 1898 і 1899 рр. (XXXI і XXXII р. видавництва)[1]) видавав ся з тією же проґрамою, як і попередні роки; він містив закони і розпорядженя державні, справозданя і доклади херс. управи ґуб. зем. зборам в ріжних справах зем. господарства і зем. дїяльности, справозданя окремих інституций ґуб. земства (про дїяльність віспового телятника, де заготовлюють віспову сировицю, про курси нар. учителїв, дїяльність зем. аґрономів, про сучасне становище сїльсько-господарської школи, метеорольоґічних станций, фельдшерської школи і т. ин.) Окремий відділ, під назвою „Дїяльність Херсонського земства", подавав протоколи ґуб. зем. сборів, нарад земських дїячів в ріжних галузях зем. дїяльности: делеґатів земств і зем. інжинерів, зем. статистиків, управителїв земських книгарень, зем. аґрономів; Херс. земство має взагалї чимало окремих інституций і орґанїзаций, і делеґати їх часто скликують ся на наради, через те у „Сборнику" уміщено чимало протоколів таких нарад і з'їздів, а також подано докладні справозданя і відомости з житя і дїяльности тих інституций. Простора праця д. Л. Падалки „Історичний нарис 25-лїтньої дїяльности Херс. сїльсько-господарської школи за роки 1874—1899" (в 1899 р.) подає історию сеї школи і докладні відомости про сучасне її становище. В томуж відділї уміщено: „Протоколи Херс. губ. і повітових комісий в справі цїнуваня земель й инших дібр", і статї: „Про способи дослїджуваня економічної ваги ґрунтових шляхів", „Про наслїдки економічного дослїду шляхів", „Огляд ворогів сїльського хозяйства Херс. ґуб. за р. 1898—1899", І. Пачовського, „Сїльсько-господарські робітники і орґанїзация санїтарного догляду в Херс. ґуб."; в останнїй доводить ся, що по всїх більш менш великих господарствах, де чимало робітників, треба завести санїтарний догляд, і примусити сї господарства давати видатки на утримане орґанів сього догляду, що ґуб. земство повинно видати обовязкові для усїх постанови що до уживаня сїльсько-господарських машин, з відповідними приладами для охорони житя і здоровля робітників.

В що-місячних хронїках „Сборник" подає систематичні огляди: а) сїльського господарства в ґубернїї (Хронїка сїльсько-господарська), б) земської медицини — Хронїка лїкарська — тут окрім відомостей про загальне становище медицини у ґубернїї, подають ся протоколи засїдань лїкарських з'їздів, усяких нарад, які відбувають ся лїкарями і делеґатами земств так по ґубернїї, як і по повітах, ме-

[1]) В торічнім справозданню Сборникъ Херсон. зем. ми мусїли упустити, бо тодїшнього нашого референта спіткало засланнє; містимо тому сього року огляд р. 1898 і 1899. *Ред.*

дично-статистичні відомости, досліди окремих лїкарів, і взагалї усякі звістки, які дотичать зем. медицини; в) хронїка ветеринарна, що містить подібніж відомости в справах ветеринарних.

В вельми докладній „Земській хронїцї“ знаходимо 4 віддїли: 1) „Земска і мійська самоуправа“; тут подають ся відомости про сучасне становище і найвидатнїйші біжучі справи по всїм земствам Росиї; 2) „Народня осьвіта“ — подають ся відомости, що торкають ся нар. осьвіти у всїй Росиї; 3) „Суд і право“, у сьому віддїлї містить відомости про законодатні справи, нові закони, новини на полї юридичнім, видатні судови процеси; 4) „відомости і повідомленя в ріжних справах“, просторий віддїл, що подає відомости про біжучі справи державні, громадські, лїтературні і т. ин.

Поряд з сими оглядами і хронїками в „Сборнику“ за р. 1898 і 1899 уміщено ще чимало окремих дослїдів і статий, між яких звертають на себе увагу: „Херсонська ґуб. архівна комісия“; тут подають ся відомости про заснованє її в Херсонї, доводить ся потреба такої комісиї, робить ся нарис місцевої дїяльности на полї дослїдів з етноґрафії і старовини, і занотовують ся працї д. Ястребова і инших.

Статї д. Борисова: „Наслїдки іспитів в одноклясових зем. школах Херс. ґуб.“ і „Великість курсу в одноклясових зем. школах“ знайомлять зі становищем нар. осьвіти у Херсонщині; подають відомости про скількість школярів, що скінчили школу (на 280 шкіл скінчило курс 2161, з них хлопцїв 1811 і дївчат 350), про їх вік, їх економічно-станову приналежність, занотовують, що фактично пересїчний протяг перебуваня у школї се 4 роки, нормальний — 3 роки, взагалїж дїти перебувають у школї на протязї 3—7 років. В справі народньої осьвіти уміщено ще „Скорочене справозданє про становище нар. шкіл Херс. ґуб. за р. 1897, де подано відомости про скількість шкіл і школярів, про засоби початкової нар. осьвіти: в усїх школах Херсонщини, земських, державних, громадських і приватних (року 1897 їх було 2235) учило ся 121.950, з них 89.184 хлопцїв і 32.766 дївчат (усього мешканцїв у ґубернії 2.728.508). Д. Бобров у статї: „Новопокровська земська школа у Херс. повітї“ дає нарис житя сеї школи за роки 1872—1897, і інтересні відомости про дальшу долю школярів, що скінчили ту школу.

Економічних і господарських справ дотикають ся, окрім наведених у горі, ще такі статї: „Добуванє зелїзняку у Херсонщинї“, „Дослїд видатків у селян“, В. Арнольда, зроблений на підставі описів 50 сїльських господарств Херс. повіту „Волостні видатки Херс. ґуб.“, Н. Витошевского, „Покупцї сїльсько-господар-

ських знарядів зі складів Херс. повіту в рр. 1896, 1897, 1898", В. Арнольда, „Обставини перевозу хлїба по Днїпру, у нижнїй його части", „Троіцький ярмарок у Херсонї, 1-го липня 1897 р." — нарис сей знайомить з статистикою торговлї на тому ярмарку, подає відомости про скількість торговців і предметів торгу, у порівнаню з ярмарками у Чернигові, Боришполї і Лубнах. В статї „Артелї" (спілки) д. А. Му-ев. поясняє ті норми, які реґулюють спілки; з досліду М. Продана „Кочкаровське позичково-щадниче товариство" довідуємо ся, що таких товариств було у Херсонщинї року 1896 десять; автор подає історичний нарис Кочкаровсь. товариства, заснованого р. 1886, і відомости про сучасне його становище. Статя „Громадська опіка у селян" подає відомости про становище опіки убогих і хорих; в статї „Статистична підсекция на X з'їздї природознавців і лїкарів у Київі р. 1898" подаєть ся коротеньке справоздане про дїяльність тої секциї і про її працї; далї інтересна ще статя Д. Суручана „Про резешів і їх земельне володїнє", тут автор полемізує з тими дослїдниками сеї справи, які доводять, що резеши володїють землею на праві особистої власности; на думку автора, яку він підпирає наведеними у його статї фактами, володїнє землею у резешів гуртове, спільне, земля належить загалу членів резешської родини і земельної громади, яко спільна власність; сей вивід автор робить, між иньшим, на підставі місцевих законів Бесарабії, які дають привід вважати, що спільна форма володїня землею у резешів будована на підставі загально-родової власности; резешське володїнє землею, розповсюджене у Бесарабії, єсть і в Тираспольському повітї Херс. ґуб.

В Сборнику уміщені ще статї: „Таврический земський ентомольоґічний комітет" — справоздане ґуб. ентомольоґа Пачовського, „Орґанізация санїтарного догляду над сільськими робітниками у Херсонщинї", „Проказа (Lepra) у Херсонщинї, медично-статистичний нарис", з якого довідуємо ся, що за 10 лїтнїй період (1888—1898 р.) зареґістровано лїкарями у Херсонщинї 46 хорих на проказу. В статї „Проголошенє волї" д. Джаншієв подає характеристику часу перед знесенєм кріпацтва, подає відомости про відносини до сеї справи дворянства, яке уживало усяких способів для того, щоб обстоювати і охороняти кріпацтво, про перешкоди, яке становили знесеню кріпацтва найвисші урядові сфери, про острах народнїх рухів, які на думку ворогів реформи мусїло викликати увільненє селян, про особисті відносини до справи царя Олександра II. *І. Ш.*

Огляд західно-европейської лїтератури по культурній і полїтичній історії, історії лїтератури та штуки в 1899 р.

III.

Середньовічні часи.

Мандрівки народів і держава Каролїнґів. Находки гробів були, як останніми лїтами в загалї, досить часті, але не подавали нічого важного. В Швабії (Schretzheim), над Реном (Zülpich), у Гессиї (Gross-Gerau) роскопано велике число гробів з богатими находками. Так само найдено цїлі похоронні поля в Бельґії та Франциї. Живий рух кипить на поли видавництва і оброблюваня поодиноких історичних жерел. Перш за все замітити треба появу нового виданя важної публїкациї: Böhmer I. F. Regesta imperii. I: Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751—918. Nach I. Fr. Böhmer neu bearbeitet von E. Mühlbacher. 2 Aufl. 1 Bd. 1 Abt. Innsbruck вел. 4°, ст. IV+480. В порівнаню до першого виданя містить 30 нових грамот, які за сей час винайдено в архівах. Видавництва Monumenta Germaniae появив ся: Epistolarum tomi V, pars I, Karolini aevi III, 1 Hälfte, Berlin, вел. 4°, ст. 390. Albert Werminghoff подає збірку грамот звернених до франконських синодів і ухвал та писем, які від них виходили, в статї: Verzeichniss der Akten fränkischer Synoden von 742—843. (N. Archiv f. ältere deut. Geschichtsk. т. 24, ст. 457—502). Синоди на італїйській землї озгляднені тут доперва від прилученя Льонґобардів до каролїнґської держави. Dippe Oskar.—Der Prologc der Lex Salica, die Entstehung der Lex und die salischen Franken. Hist. Vierteljahresschrift, стор. 153—188). Розслїд форми і зміст прольоґу і відносин поодиноких уступів до себе. Час написаня кладе Д. на рік 556, автором вважає якогось Нейстрийця з оточеня Хільдеберта. Останнїй уступ говорить про імя Salius як рівнозначне з ingenuus. Се слово належало первісно до висловів правничих, а не етноґрафічних. Подібно суперечне досї означенє часу повстаня lex Saxonum. Бруннер навязуючи до Вайтца й ин. висловив ся, що lex Saxonum завдячує свій початок соймови в Ахенї 802 р. Против него ставляє Аміра р. 785. В сїй справі забрав тепер голос: Walther Schücking—Ueber die Entstehungszeit und die Einheitlichkeit der lex Saxonum (N. Arch. f. ältere deut. Geschk., т. 24, ст. 631—670) і стає в обороні Бруннера. Opet O.—Zur Frage der fränkischen Geschlechtsvormundschaft (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. Ergänzungsbd. 5 ст. 193—307). Теза поставлена у перший раз

Фікером, що франконське народне право не знає опікунства родового, найшла в О. горячого приклонника. Його останні жерелові докази на се викликали полєміку і ся розвідка була відповідю на закиди противників. Liebermann, F. — Gesetze der Angelsachsen. Herausgegeben im Auftrage der Savigny-Stiftung. 1 Bd. 2 Lief. Halle a. S. 4⁰, ст. (191 — 371). Про перший випуск сего славного видавництва згадували ми в „Огляді" за р. 1897. Важнійші річи поміщені в сім 2 випуску — се згода між королем Етельредом і Оляфом Триґвасоном в Норвеґії. Роспорядженя і права Кнута поміщені на ст. 273—371. По при текст подає видавець критичний апарат і переклад. Roeder, Fritz. — Die Familie bei den Angelsachsen, eine kultur- und litterarhistorische Studie auf Grund gleichzeitiger Quellen. I. Mann und Frau. Halle 8⁰. Се перший випуск працї, що має подати цїлковитий образ родинного житя у Англьо-Сасків. Автор порозумів неможливість відтворити образ англьо-саксонської родини лише на основі грамот і законів. Тому опер ся він ще й на лїтературних сучасних жерелах, поетичних текстах і се повело ся йому. Особливо замітний розділ про вплив данських нападів на упадок моральности в Анґлії. Karl Zeumer веде дальше в N. Arch. f. ältere deut. Geschk. (т. 24, ст. 571—630) свою працю „Geschichte der westgothischen Gesetzgebung", котру ми вже два рази згадували (пор. „Записки" т. XXII Наук. хрон., ст. 25 і т. XXIX, Наук. хрон. ст. 5). Тут подано другий відділ другої (специяльної) частини, що обговорює поодинокі закони і ґрупи законів. З пізнїйших жерел каролїнґської доби найбільше звертає на себе увагу звістний житєписець Кароля Вел. І тепер стрітили ми розвідку про нього: Kurze, Friedrich — Einhard. Berlin, 8⁰, ст. 91. Автор зібрав все, що нам відомо про житє і твори Ейнгарда. Він не перецїнює писательського талану хронїста, як се можна замітити у богатьох істориків, особливо коли йде річ про житєпись Короля Вел., одначе задержує свої не раз оспорювані погляди про питаня із критики жерел, котрі то погляди сильно впливають на оцїнку лїтературної дїяльности Ейнгарда. Переходячи від жерел до оброблень самих історичних подїй, підносимо появу кількох інтересних розвідок про мандрівку народів і держави, які їм завдячують свій початок. Sehmsdorf, Erich. — Die Germanen in den Balkanländern bis zum Auftreten der Gothen. Leipzig, вел. 8⁰, ст. 74. Обговорює головно т. зв. бастарнське питанє і вважає се племя, подібно як майже всї новійші учені, за ґерманське, а не кельтийське. По при се оповідає про участь східних ґерманських племен у маркоманських війнах. Два окремі ескурси посьвячені згадкам Бастарнів у старинних ґеоґрафів і розложеню римських військ над долїшнїм Дунаєм від часів Траяна.

Schmidt, L. — Bonifatius u. der Uebergang der Wandalen nach Afrika (Hist. Vierteljahresschrift, ст. 449—462). Заперечує на ново вість мов, би Вандали прийшли у Африку на запрошенє тодїшнього військового намістника Боніфация і доказує, що ся леґенда повстала доперва 100 лїт пізнїйше на византийськім дворі. Dahn, Felix. Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker. I Bd. 2 neubearbeitete Auflage, Berlin, вел. 8°, ст. X+594. Се перший том другої частини другого віддїлу великої історії Онкена. Праця ся так загально звістна, що подавати її зміст річ зайва. Нове виданє справдї значно доповнене: прибув один важний малюнок, що представляє головні предмети находки в Петрози, т. зв. скарб Атанариха; в текстї використано всї поступи науки, особливо вислїди остґотських студий Моммсена, та розслїдів самого-ж Дана уміщених у другій великій працї: Dahn, Felix. — Die Könige der Germanen. Nach den Quellen dargestellt, 8 Band. Die Franken unter den Karolingen. 2—5 Abth., Leipzig, вел. 8°, ст. XVI+266; XIV+296; X+260; VI+359. В першій частинї сього тому подав автор перегляд полїтичного розвою франконської держави від р. 613—843. Тут обговорює внутрішнї справи і державно-правні питаня. В поодиноких уступах обговорені: 1 Основа каролїнґської держави (край, нарід) 2 Стани (богаті і убогі, шляхта, свобідні, залежні, півзалежні, несвобідні) 3 Род 3 Чужинцї, Жиди. Незвичайно інтересні замітки про такі вже обговорені справи як бенефіциї та февдалїзм. В прирівнаню до обох своїх суперників на сїм поли, Waitz-а і Brunner-а має Дан перевагу над першим через юридичне вишколенє, над другим через більшу обережність в дошукуваню анальоґій. Третя частина вводить у властивий устрій каролїнґської держави. Автор обговорює поодинокі права королївської власти: I. право законодавства і видаваня розпоряджень, II. начальство над урядами і устрій урядів і III. військовий устрій. Дуже гарно означує він, против Вайца, границю між законом і розпорядженєм, а також між leges і їм рівнорядними капітуляриями з другої. При роздїлї про уряди виявляє незвичайну вмілїсть володїня подробицями жерел і вихісновуваня всїх поданих в них відомостий. Відкидає погляд Бруннера, котрий за сильно лучить урядників з дружиною, і оспорює єдність урядів comes і grafio. Розглядаючи воєнну систему франконської держави виступає рішучо против давного погляду, що у Франків були лише властителї землї обовязані до воєнної повинности. Четверта частина 8-го тому обговорює ще дві прероґативи королївської власти: IV. Начальство судівниче і судівничий лад та V. Заряд. Тут полємізує автор головно з Сомом (Sohm) і Бруннером і доказує, що напр. вже за Кароля Вел. був окремий судейський стан, коли Бруннер шукає його початків доперва за

Людвика I. Пята частина займає ся: VI. фінансовим ладом і VII. устроєм церкви. Замітні особливо уступи про монетарні реґалїї і монетарний лад та про значінє Боніфация й відносини церкви до держави, де виступає против погляду Лєніінґа, що „франконська держава по прийнятю католицької віри яко державної наложила віроісповідний примус і переслїдувала поган і сектярів. Нарештї звертає Д. увагу ще на отсї справи: 1) посольства, 2) рішенє про війну і мир, 3) закладники, 4) здобутє, підбитє, пiдданє, 5) договори з чужими державами, 6) договори між франконськими удiлами в часї 817 — 843 р. Parisot, Robert. — Le royaume de Lorraine sous les Carolingiens (843—923). Avec 2 cartes. Paris, вел. 8⁰, ст. XXXI+820. Автор стає на основі вузького льокального патріотизму і осуджує події з того боку, чи вони були хосенні чи шкідні для краю. В сїй задачі бачить ориґінальність своєї працї і вважає основний розгляд жерел після писаних про сю справу праць, як річ зовсїм зайву. Книжка ся приносить дещо цїкавого, одначе зражує читача незвичайним розвалковуванєм дрібниць, ставленєм і обговорюванєм питань, на які не лише автор, але нїхто взагалї не мігби відповісти. Се особливо ярко виступає в чотирох роздїлах про процес Льотара II з Тевтберґою за розвід, де широко розводить ся над сим чи Тевтберґа визначала ся красою, чи нї.

Істория церкви в тих часах має богато невияснених прогалин, котрі все приваблюоали учених. З другого боку йде жива робота коло виданя жерельного материялу. Broglie, le duc de. — Saint Ambroise. Paris, 12⁰, ст. 202. Про сьвятого Амврозия, яко тайного дорадника цїсаря Ґрацияна, яко дипльомата, та про його зносини з Теодориком. Тут знаходимо богато цїкавого не лише про житє сьвятого, але й про цїлу церковну історию сего часу. Шкода лише, що автор не запускає ся в критику жерел і через се повтаряє напр. леґенду про звістну стрічу мілянського епископа з цїсарем коло брами базилїки, хоч van Ortroy доказав її неправдивість. Lévêque, Louis — Saint Auguste de Cantorbéry. Première mission Bénédictine. (Rev. des questions histor. т. 65, ст. 353—423). Перед двома роками появило ся богато розвідок, ріжних що до вартости, про сю тему з нагоди ювилею 13 віку сьв. Августина з Кентербері. Автор сеї розвідки лишає на боцї всякі осуди полїтичного значіня місиї сьв. Августина та роздивлює його дїяльність з чисто монашого становища. Gregorii I papae registrum epistolarum. Tomus II, Libri VIII—XIV cum indicibus et praefacione. Post Pauli Ewaldi obitum ed. Ludovicus Hartmann. Berlin, 4⁰, ст. XLIII+465—607. Ся збірка вийшла яко 2 частина 2-го тому вiддїлу „epistolae“ видавництва Monumenta Germaniae. Першу половину листів папи Григория I видав Евальд в 1887 р. По його

смерти перейняв видавництво Гартманн і веде на основі тих самих принципів, яких придержував ся Евальд. Hubert, Henri — Étude sur la formation des états de l'église. Les papes Grégoire II, Grégoire III, Zacharie et Étienne II et leurs relations avec les empereurs iconoclastes (726—758) (Rev. histor. т. 69 ст. 1—40, 241 –272). Старає ся показати вплив єреси іконоклястів на заостренє відносин між східно-римським цїсарством і західно-римською церквою, та обставини які помогли папам скористати з сього. При тім подає характеристику і поясняє значінє поодиноких актів аж до договору в Kerci, який був рівнозначний з проголошенєм незалежности пап.

M. A. Marignan видав два перші томи своїх Etudes sur la civilisation française. Paris, 8⁰. В першім томі говорить про меровінґську суспільність в загалї; в другім про культ сьвятих; третїй має бути присьвячений каролїнґський добі. Праця дуже замітна і приносить дещо нового. Особливо докладно вихісновує автор житиня сьвятих. Вступ, мабуть чи не за просторий, оповідає історию Ґалїї від здобутя Римлянами. Д. Маріняк осуджує остро насильство Римлян і думає, що Кельти лишені собі сотворили би питому, зовсїм окрему цивілїзацию. Одначе забуває, що під пору походу Цезара Кельти мали до вибору або стати римськими, або полишити свій край ґерманським племенам, котрі перли зі сходу. Богато ориґінальних заміток і поглядів подає автор у 2 томі, говорячи про культ сьвятих. Maitre, Léon — Questions de géographie Merovingienne. Le „fluvius Taunucus“ et le „portus Vetraria“. (Biblioth. de l'école des Chartes. LX. стор. 377—396). Розбирає одно із богатьох невияснених питань середновічньої ґеоґрафії. Учений Longnon у своїй працї „Géographie de la Gaule au VI siècle“ вважає Château Ceau за згаданий у дипльомі Сіґеберта III portus Vetraria. Против сего доказує д. Метр, що fluvius Taunucus-се Tenu, останнїй доплив Льоари з лївого боку а portus Vetraria се Saint-Mesme. Hodgkin, Thomas. — Italy and her Invaders, vol. VII, The Frankish Invasions. Vol. VIII, The Frankish Empire. Oxford, 8⁰. Сими двома томами, котрі, по короткім вступі про давнїйшу історию Франків, ведуть оповіданє з р. 744 – 814 кінчить ся цїлу працю. Доба тут описана важна двома подіями: заснованєм сьвітської власти пап і західно-римського цїсарства і автор кладе собі головною метою представити обі сї події у властивім сьвітлї. E. Chartraire знайшов недавно в катедральній церкві в Sens два кусники перґамену, на яких були ся останки грамоти Хльодвіка II. Сю грамоту випечатав тепер M. Prou — Fragments d'un diplôme inédit de Clovis II, pour Ferrières в Le moyen âge. XII, ст. 469 – 475 і кладе його написанє між січень 639 р. і вересень 642. Levillain, Léon — La filiation

de Childéric III, (Le moyen âge, XII, ст. 476—487). Справа походженя Хільдерика III, котрого Пипін Короткий нагло витягнув з монастиря і посадив (743 р.) на престіл, зовсїм невияснена. Вправдї повело ся д. Доанельови доказати, що він був дїйсно потомок Меровея, одначе одні, як Malbrancq, Valois, Henschen вважають його сином Теодорика IV, другі за Мабілльоном, сином Хільперика II. Новійшими часами поставив Доанель ще одну тезу, кажучи, що Кльотар IV був батьком Хільдерика III. Автор сеї розвідки, якої заголовок ми навели, відкидає оба останнї здогади, як неможливі. Vacandard, E. — L'idolatrie en Gaule au VI et au VII siècle. (Rev. des questions histor. т. 65 ст. 424—454). Справа, коли поганство в Ґаллїї цїлком зникло, досї не рішена. Fustel de Coulanges висловив ся вправдї, що в VI в. нема вже у Франциї нї слїду поганства, одначе сей висказ показує ся дуже поверховним. Д. Вакандар доказує, що поганство задержує ся по селах аж до половини VII в., хоч офіцияльно воно усунено вже за безпосередних наступників Хльодвіка і від VI в. нема вже поганських жреців. Предметом поважаня були головно грекоримські боги: Юпітер, Меркур, Діяна, Венера. Поганство було зльокалїзоване більш на півночи, особливо між Сеною і Соммою. W. Sickel. — Die Kaiserwahl Karls des Grossen. (Mitth. des Inst. f. österr. Geschfr. 20 ст. 1—38). Автор в дуже гарно і бистроумно переведенїй розвідцї дає доповненє своєї статї про византийське коронацийне право (Byz. Ztschr. VII, 511—557), обговорюючи правний і полїтичний характер коронациї Кароля Великого і відносини сеї подїї до східно-римської держави. Дальший розвій подає в окремій розвідцї: „Die Kaiserkrönungen von Karl bis Berengar“ (Hist. Ztschr. N. F. 46, ст. 1—37). Calmette, J. — Étude sur les relations de Charles le Chauve avec Louis le Germanique et l'Invasion de 858 · 859. (Le moyen âge, XII, ст. 121—155). Відносини обох королїв були напружені ще від початку 50 років і безнастанні ворохобнї західно-франконських вельмож давали нагоду Людвикови Нїмецькому мішатись у справи сеї держави. Автор слїдить за причинами невдоволеня вельмож із володїня Кароля Лисого. По сторонї сього останнього стояв лише могутний рід Вельфів і епіскопат, що був для шляхти ворожо успособлений із за спору за церковні бенефіциї і шукав на королївськім дворі опори. Опис інвазиї Людвика не приносить нїчо нового. Договор в Кобленцї, яким вона закінчила ся, був, по думцї автора, лише потвердженєм згоди в Мерсенї.

Pargoire, Jules. — Rufinianes. (Byzantinische Ztschr. т. VIII, ст. 429—477). Про звістний азиятський пригород Царгорода Дрис, котрий з часом із за будівель побудованих Фл. Руфіном, названо Τὰ ῾Ρου-

φίνου (κτίσματα) або Αἱ Ῥουφινιαναί (οἰκοδομαί). За основателя вважає автор конзуля з р. 392 Фл. Руфіна, що правив сходом як префект до р. 395, против гадки Папеброха, немов би основателем був Руфін Прокль, конзуль з р. 316, або Юнїй Руфін, конзуль з р. 323. Опісля обговорює специяльно історию трьох памяток сього пригорода: церкви ἀποστολεῖον, монастиря і палати, побудованих Фл. Руфіном. Gelzer. — Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung. Mit 1 Karte, Leipzig, 4⁰, стор. 133. Справа досї неясна, бо її не можна пояснити з грецько-римського права. Автор сеї розвідки кинув богато нового сьвітла завдяки новому материялови, знайденому у ріжних арабських писателїв. На основі акту, видрукованого у Мансі XI, 737, доказує Ґельцер, що стани держави були подїлені на дві палати: панів і послів. Остання, у якій були заступлені військові і цивільні урядники, дає йому основу до видїленя сїмох окремих військових округів, або сїмох тем, при кінци VII в. Потому він переходить основно дальші формациї нових тем, і при тім звертає особливу увагу на дїяльність Льва Ісаврийського. Найважнїйша частина розвідки займає ся орґанїзациєю тем у IX в. на основі арабських відомостий у Ібн-Хордадбега і Кодами. Перший раз стрічаємо тут реальні, чисельні дати про византийське військо у кождій темі, нові відомости про військовий заряд і воєнну тактику. Wellhausen, J. — Skizzen und Vorarbeiten. 6 Heft: Prolegomena zur ältesten Geschichte des Islam. Verschiedenes, Berlin, вел. 8⁰, ст. VIII+260. Пролеґомена — се славна праця про початки музулманської історнї. Автор дає тут історично-критичну студию про Табарія і його авторитет в хронїцї доби перших чотирьох каліфів, про Саіф ібн Омара, котрого вважає систематиком а в хронольоґії праґматиком, одначе історично меньш вартістним заступником іракської традициї. Так установляє він твердий підклад до будучої історіоґрафиї подій від р. 632 аж до верблюжої битви 9 грудня 656 р. Остання частина зошиту (ст. 160 – 260) присьвячена різним питаням з старо-жидівської лїтератури. Rothstein, Gustav. — Die Dynastie der Lahmiden in al-Hîra. Ein Versuch zur arabisch-persischen Geschichte zur Zeit der Sasaniden. Berlin, вел. 8⁰, ст. V+152. Hîra була перехідною точкою для перської торговлї в Еменї. Через те королї Ктезифону піддержували Лягмідів, аби мати охорону перед неспокійними Бедуїнами. Часто вживали їх і против Риму. Сї відносини малої арабської держави до Персиї становлять предмет розвідки, яка стоїть в сущільній звязи з переводом Tabarî-я Nöldeke. Иньших жерел не мав автор до роспорядимости. Brooks, E. W. — The campaign of 716—18, from arabic sources (The Journal of hellenic Studies, 19, ст. 19—33). В дїлї звіснім під назвою Khitab Al' Uyun,

або книга весни містить ся довге оповіданє про злопамятну облогу Царгорода в 717—8 р. Сей твір походить з другої пол. XI в. і написане мабуть в Іспанїї. Добр. В. подає переклад сього оповіданя, розбирає його критично і доказує, що автор опирав ся на працях Аль Вакіда і Аль Мадаінї, писателїв першої половини IX в. Ibn Gauzī's.— Manāquib 'Omar ibn Abd el Azīz, besprochen und im Auszuge mitgetheilt von Carl Heinrich Becker, Leipzig 8°, ст. VIII+22+168. Звістний баґдадський учений Ibn Gauzī (+1200 по Хр.) присьвятив одну зі своїх робіт житеписи калїфа Омара II (717 — 720), сього арабського володаря, що у музулман вважає ся все за взір побожности. Сама праця затратила ся, але переховав ся витяг з неї, зроблений ще за житя автора поетом Usāma b. Mundquigh в р. 1172. Сей витяг видав тепер Б. викинувши деякі повторюваня. Про сам твір скажемо, що Gauzī не мав на оцї історичного представленя Омара II лише хотїв описати його житє яко взір для всїх побожних. Одначе попри богато леґенд, знаходимо тут дещо важне для характеристики особи і доби.

Середньовічні национальні держави.

а) Німеччина. Починаємо від огляду важнїйших публїкаций жерел виданих з німецьких архивів та розвідок присьвячених розборови жерел. Bresslau, H. — Die Quellen des Chronicon Wirziburgense. (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 11—35) звертає ся головно против книжки Dieterich-а доказуючи неможливість здогаду про залежність Chron. Wirzib. від спільного жерела Германа і Chron. Suev. univ. На його думку походить більша частина дат, яких нема в Chron. Suev. univ., з хронїки до р. 741. Lönborg, Soen. — Adam af Bremen och skildring af Nord-europas länder och folk. Upsala, 8°, ст. VII—182. Щоб зискати основу для осуду становища, яке займає Адам Бременський в історії ґеоґрафії, подає автор короткий перегляд сучасних ґеоґрафічних поглядів, а особливо знаня західньої Европи про північні краї. Розвідка замітна через многі поправки дотеперішнїх поглядів. Особливо інтересний доказ, що не лише Адам але вже Ohthere пізнав Балтийське море як залив і був пересьвідчений що Скандинавия півостров. Widemann, I. — Die Passauer Geschichtschreibung bis zum Anfang des 18 Jh. (Hist. Jahrb. d. Görres-Gesellsch. 20, ст. 346—366; 640—664). Істория пассауського епископства важна особливо для австрийської історії, бо сюда належали горішна і долїшна Австрия аж по за віденський лїс. Богато з жерел сеї історії, які зістають ся в рукописи, доси мало звістні. Найбільше число їх в мінхенській бібліотецї. В Пассау самім, котре значно потерпіло через

пожежі в 1662 і 1681 є лиш хронїки від XVII в. Деякий материял має віденська надворна бібліотека і монастирі в обох австрийських краях. Автор переходить всї хронїки, одна за другою роздивляючи їх жерела і вартість. F. Güterbock. — Veroneser Annalen nach einer Handschrift aus dem Nachlass Sigonio's (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 37—39). Текст веронських анналів [аннали Парізіуса з Цереї з продовженєм до р. 1404, пармські аннали Івана з Корнацано і Memoriale Potestatum Regienzium] які обговорює G., лежить в архіві Piombino-Buoncompagni, в відписи зроблений для Сіґонія в XVI ст. Deutsche Privatbriefe des Mittelalters. Mit Unterstützung der k. Preuss. Akademie d. Wiss. herausgeg. von Georg Steinhausen. 1. Bd.: Fürsten und Magnaten, Edle und Ritter. Berlin, вел. 8°, ст. XIII—454. Хоч досї деякі учені втягали в круг своїх розслїдів і приватні листи, всеж таки се перша систематично уложена збірка. Сей новий материял до культурної історії середних віків має свою безперечну вагу, одначе видавець побільшує очевидячки, говорячи про цїлком нову основу до історії культури, про се, що досї нїхто не з'умів вглянути і перенести ся в житє і обставини минулих часів. Головна часть листів належить до XV в., се переважно кореспонденция електора Альбрехта Ахілл з жінкою. Доданий до неї коментар дуже богатий і в сїм велика заслуга видавця. Holder-Egger, O. — Studien zu Thüringischen Geschichtsquellen. (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 81—127). Продовженє давнїйше початої розвідки. Боронить против Бальцера свій погляд, що Legenda de sanctis patribus conventus Ysenacensis ord. написана не коло 1320 р., але в 1398 р. Відтак обговорює жерела Зиґфрида з Балльгаусен та доповненя четвертої редакциї Chronica Minor. Levinson, Arthur.—Thomas Ebendorfers „Liber pontificum". (Mitth. d. Inst f. österr. Geschfr. т. 20, ст. 69—99). „Істория пап" томи Ебендорфера се одна із найпросторіийших праць сього письменника. Для браку ориґінальности годї її окремо видавати; все-ж таки кидає вона сьвітло на відомости автора в історіоґрафічній штуцї і тому розвідка д. Л. інтересна. Доси відома лиш одна рукопись „історії пап" — ориґінал у віденській надворній бібліотецї (Cod. 3423). Час написаня означує автор точно: в 1458 р. почав Ебендорфер писати, а кінчить в 1463 р. Зміст „історії пап" і розслїд її жерел (Martinus Polonus, Vincentius з Beauvais, Liber pontificalis, Евзебія „Historia ecclesiastica, Андрей в Реґенсбурґа і ин.), а відтак огляд поглядів Ебендорфера на церкву і її слуг — се предмет нашої розвідки. Для розширеня знаня внутрішної нїмецької історії рішили G. von Below i F. Keutgen видати вибрані грамоти для історії нїмецького устрою. Видавництво має обіймати 3

томи. Перший том має обіймати устрій міст, другий устрій територияльний а третий державний. Доси появила ся перша частина першого тому. Keutgen, F. — Urkunden zur städtischen Verfassungsgeschichte. I. Hälfte, Berlin, вел. 8°, XXXVII+224 Вибір матеряльу і методи видавництва, переведені тут, заслугують на повне признанє. Замітні погляди висловлені у переднім слові про правопись нїмецьких грамот; погляди сї о много лучші як засади висказані Weizsäcker-ом. Що до предмету, обіймає ся книжка грамоти до початків мійського ладу і велике число мійських прав. Крім сього маємо збірки грамот до історії поодиноких міст: Urkundenbuch der Stadt Hildesheim. Im Auftrage des Magistrats zu Hildesheim hrg. von Richard Doebner. 7 Theil. Von 1451—1480. Hildesheim, 1899, вел. 8°, ст. III+848. Ся сема часть появила по 10-лїтнїй перерві і обіймає in extenso і у витягах або формі реґесту 948 чисел. З тих не було доси печатаних 485. Доданий точний показчик імен і 18 таблиць печаток підносять вартість і практичне значінє публїкациї. Meclebürgisches Urkundenbuch von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. XIX Bd. 1376—1380. Schwerin, 4°, ст. 532—183. Публїкация важна особливо до історії нїмецьких міст; вкажемо хоч би на подане тут рахункове справозданє заряду міста Росток за р. 1379/80. Оба показчики, річевий і особовий прегарно зладжені. Hessisches Urkundenbuch. I Abtheilung. Urkundenbuch der Deutschordens-Ballei Hessen, von Arthur Wyss. III Bd. von 1360—1399, Leipzig, вел. 8°, ст. IV+686. Перші два томи сего відділу чеських грамот появили ся перед 14 лїтами. Сей, третий, том приносить 296 грамот в лїт 1360—1399 і як доповненє попередних, 35 грамот з лїт 1234—1356; крім того 3 некрольоґи, найдені припадком у вроцлавськім архіві та 113 грамот монастиря Schiffenberg (1129—1319). Особливу увагу треба звернути на просторі поясненя, які видавець додав до тексту, тут він кидає нове сьвітло на ґенеальоґію і найдавнїйшу історию могучих ґрафів von Gleichenberg.

Огляд праць загальних і специяльних розвідок по полїтичній нїмецькій історії починаємо визначним підручником: Mayer, Ernst. — Deutsche und französische Verfassungsgeschichte vom 9 bis zum 14 Jh. 2 Bde, Leipzig, вел. 8°, ст. XXII+554; XIII+438. Прегарна, на основних студиях жерел оперта робота, приносить много нових вислїдів. Ми вказуємо лиш на роздїли, де доказує ся дальше істнованє римського городського устрою. Точку тяжести жерельних розслїдів переносить автор з грамот до жерел правних, не легковажачи одначе тих перших. При тім приймає, що розвій у тїй добі був в основі річи консервативний, так що й з пізнїйшого правного жерела

можна пізнати права попередного часу. Через вилучене церковних обставин, образ поданий в книжцї остає неповним; брак йому чинника, що в ті часи був так важний. Се одначе не зменчує першорядної вартости працї. Michael, Emil. — Geschichte des deutschen Volkes vom 13 Jahrhundert bis zum Ausgang des Mittelalters. 2 Band, Culturzustände des deutschen Volkes während des dreizehnten Jahrh. 2 Buch. Religiös-sittliche Zustände, Erziehung und Uuterricht während des 13 Jahrhunderts, Freiburg i. B. вел. 8⁰, ст. XXXII+450. Перший том сеї працї ми обговорили давнїйше. Всї там зазначені прикмети, як прегарне опановане лїтератури і предмету, привабний спосіб представленя і ин. треба прикласти і до сього тому. Низький упадок церковного житя в 13 ст. описаний строго річево без нїяких прикрас або проб оправданя. Через часте лучене епископського жезла з князївським скиптром попала нїмецька церков 13-го в. на сьвіцку дорогу. Франціскани і Домінїкани виступають як реакция против сього. Автор добре виказує ввязь сеї прояви зі справою городів і фінансовою господаркою. Незвичайно остро виступає против інквізициї. Богато інтересного приносить остатнїй уступ де автор говорить про домашне виховане, школи і подорожі чужих унїверситетів нїмецьких студентів. Lindner, Th. — Die deutsche Hanse, ihre Geschichte und Bedeutung. Mit zahlreichen Abbildungen, Leipzig, вел. 8⁰, ст. 215. Праця, держана в тонї популярного викладу, опирає ся цїлковито на найновійших наукових дослїдах. Змальовані тут зверхня полїтика і внутрішні обставини ганзеатицьких городів. Долучена мапа показує територию Ганзи коло р. 1400. Згадати треба, що в звістнїй збірцї Göschen-а появив ся коротенький перегляд австрійської історниї (Nr. 104); Krones, Franz von — Oesterreichische Geschichte von der Urzeit bis 1526, Leipzig, 8⁰, ст. 199. По при полїтичну, звернув автор пильну увагу також й на культурну історию. Baumann, Franz Ludw. — Forschungen zur schwäbischen Geschichte. Kempten, вел. 8⁰, ст. VII+625. Збірка розвідок Бауманна з остатнїх 29 лїт. Нова лиш одна розвідка: Zur Geschichte der Stadt Hüfingen"; иньші 16 печатані вже давнїйше, але відповідно до нових вислїдів перероблені. Всї з виємкою одної належать до давнїйшої доби середних віків і до мандрівок народів. Найінтереснїйша про Швабів і Аляманів, в якій автор свого часу доказав звязь Семнонів зі Швабами. Witte-Hagenau, H. — Genealogische Untersuchungen zur Reichsgeschichte unter den salischen Kaisern. (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. Ergänzungsbd. 5. ст. 309 — 474). 1. Berthold von Zähringen und die Ezzoniden. Прародички Віттельебахів і родини Zähringen були мабуть по матери

спільного походженя. Через се являє ся політика Генриха III супроти Бертольда з Церінґену в новім сьвітлї. „Молодий король боронив чести свого дому против сього на що цїсарева під напором опозиции князїв дала дозвіл, піддержуючи своїх свояків против чоловіка, якого імя було у неї злучене з найгіршими споминами“. 2. Die jüngeren Aribon-en und ihr Hausgut in Niederösterreich. Показує величезні посїлости Арібонів. 3. Zur Geschichte der jüngeren Aribonen. Доволї вдатну і безсторонну характеристику цїсаря Фридриха II дає: Hampe, Karl. — Kaiser Friedrich II. (Sybel's Histor. Zeitschr. Bd. 83, ст. 1—42). Він стає по серединї між упередженими ворогами Фридриха, як Бемер, та рішучими його приклонниками, як Шіррмахер і Вінкельманн. Велику частину поступків цїсаря старає ся об'яснити із обставин, виказує вплив непевної судьби в молодости на його характер і підчеркує великі здібности та знанє, які його характеризують. При тім хіснує ся деякими незнаними досї листами. Becker, Wilhelm Martin. — Die Initiative bei der Stiftung des Rheinischen Bundes 1254. Giessen, вел. 8°, ст. 86. Заслугу заснованя ренського союза признав Вейцсекер (1879 р.) виключно містам. В 1886 р. зайняв Вілль в другім томі своїх майнцьких реґестів зовсїм противне становище, приписуючи визначну ролю архіеп. Ґергардови. Автор сеї нової розвідки вертає до погляду Вейцсекера і звертає на се увагу, що за Іннокентия IV не слїдно нїкуда дїяльности анальоґічної змаганям ренського союза, та доказує що Ґергард приступив до союза лише під напором самогож союза. За властивого ініциятора вважає він Арнольда, міщанина з Могунтиї. Dopsch, Alfons. — Die Kärnten- Krainer Frage und die Territorialpolitik der ersten Habsburger in Oesterreich Wien, вел. 8°, ст. 111. Про доволї темну і замотану справу в якій вже много учених пробували своїх сил. І автор сеї розвідки, при незвичайній старанности з якою веде свій розслїд, мусїв шукати виходу в здогадах і гіпотезах. Точнїйше як попередники він зазначує ріжницю відносин в Каринтиї і Країнї. В справі много обговорюваного надїленя ленном, каже, що надїленє синів Рудольфа Каринтиєю, було лише формальним актом, та що вони не наміряли вступити в посїданє признаних їм прав. Otto, H. — Die Absetzung Adolfs von Nassan und die römische Kurie. (Hist. Vierteljahrsschr, II, ст. 1—17) — доказує, що римська курия знала заздалегід про намір електорів скинути Адольфа з Нассау, одначе не виступила против сего із полїтичних причин (відносини в Сицилїї і анґлїйсько-французька ворожнеча); відтак, що істнував намір віддати цїсарську корону Францї, намір до якого Боніфаций VIII був дуже прихильним. Pflugk-Harttung, Julius von. — Die Anfän-

ge des Johanniter-Ordens in Deutschland, besonders in der Mark Brandenburg und in Mecklenburg. Berlin, 8°, 176 ст. З середновічних духовних рицарських орденів удержав ся найстарший з них, орден Йоанїтів аж до нинїшної днини. Вправдї стратив він з часом своє мілїтарне значінє, але перетворив ся в Прусах, особливо за Фридриха Вільгельма IV в товариство для догляду хорих у війнї. Доси нема загальної історії сего ордена, котра-б відповідала вимогам науки, бо поодинокі доби ще цїлком не оброблені. Власне розвідка сеся — то одна з таких вступних робіт і то великої ваги. Вона займає ся головно першим начальником сего ордена в бранденбурґській мархії, Ґебгардом з Бортфельде, котрого автор майже доперва відкрив. Описує полїтичну ролю, яку він і цїлий орден грали в борбі Людвика Баварського і куриєю в першій половинї XIV ст. Доси мало звертали увагу на участь чеських ляндґрафів Людвика і Генриха в майнцькій війнї, а навіть Кароль Мендель в своїй основній моноґрафії про Дітера з Ізенбурґа ледви згадує про се. Сю справу обговорює тепер книжка: Gundlach, Franz, — Hersen und die Mainzer Stiftsfehde. Mit einem Anhang von Urkunden und Actenstücken. Marburg, вел. 8°, ст. 160. Головну участь мав тут Людвик; Генрих посередничив лише при договорі в Цейльсгеймі. Оба брати, котрі як звичайно, ворожо против себе стояли, використували спір пралатів, щоб побільшити свою домашну могучість. Між додатками визначають ся ч. 20 і 21: рахунки военних коштів і провіянту. Diemar, Hermann. — Hessen und die Reichsstadt Köln im 15 Jahrh. Regesten zur hessischen und deutschen Geschichte. Giessen, вел. 8°, ст. III+258. Відносини між Гессеном і Кельном 15 в. укладають ся доволї інтересно. Гессен переходить розвій від натуральної до грошевої господарки, вступає часто у звязь з торговельною метрополею над Рейном; остаточно усадовлюєсь сама над сею рікою і стає кольонським купцям часто непожаданим сусїдом. Одначе у війнї з р. 1474/75 лише одні Гесси недопустили Кароля Сьмілого заволодїти свобідною Кольонїєю. Всї детайлї сих подій представив автор на основі материялу зібраного з архівів в Кельнї, Марбурґу і Касселї. Зрештою моноґрафій про поодинокі міста появлює ся богато. Для прикладу наводимо: Gmelin Jul. — Hällische Geschichte. Geschichte der Reichstadt Hall ung ihres Gebietes nebst einem Überblick über Nachbargebiete. Hall, вел. 8°, ст. 830. Незвичайна величина сеї „популярної“ історії міста Галль не здивує нїкого коли скажемо, що автор починає від Ариїв під горами Гіндукуш і доперва на ст. 444 переходить до властивої теми. Великої вартости книжка ся не має. *Др. Мирон Кордуба.*

[Далї буде].

БІБЛЇОҐРАФІЯ

(рецензиї й справоздання).

Юліянъ Кулаковскій — Карта Европейской Сарматіи по Птолемею. К., 1899, ст. 31+1 мапа, 4⁰.

Праця д. Кулаковского складає ся з двох частин: І. Географія Птолемея. II. Карта Европейской Сарматіи. В першій частинї мав автор на цїли подати огляд загальних відомостий про ґеоґрафію Птолемея та вияснити основні принціпи його мапи землї, в другій частинї старав ся по змозї подати коментар до одної з десяти таблиць Европи: „Европейська Сарматия“ (у Птол. VIII таб. Европи). Мапу европейської Сарматиї зладив д. Кулаковский по першому із двох способів проєкциї сфери на площі, а то так, що паралелї (рівнолежники) мають вид лїнїй кривих, а меридияни (полуденники) простих, що виходять з одного центра (осередка).

Подаючи реферат з працї д. Кулаковского поминемо зовсїм першу частину, себто ґеоґрафію Птолемея яко меньше інтересну, а що до другої частинї, то звернемо увагу виключно на те, яке виображінє мав Птолемей про давню територию пізнїйшої України-Руси, та на коментар, який додав автор до відомостий Птолемея про нашу землю. В пяти параґрафах другої частини обговорює д. Кулаковский ріки, гори, племена та городи, які зазначені у Птолемея на мапі европейської Сарматиї.

До важнїйших рік у Птолемея належить ріка Тірас (нинїшнїй Днїстер). Ся ріка має означені жерела і устє, але напрям поданий хибно в заходу на схід, а відклоненє на цїлім просторі виносить всего 50′ ширини. На ширинї 48°30′ помістив Птолемей устє рік: Борістена, Гі-

панїса та Каркинїту. Борістен, се наш Днїпро, Гіпаніс, се Бог. Віддалене між устями Борістена і Гіпанїса на мапі Птолемея виносить аж 30′, між устями Гіпанїса і Каркинїта 1°40′. Зваживши, що Бог і Днїпро зливають ся в один лиман уважає автор таке віддалене хибним, а то тим більше, що Птолемей кладе ріку Гіпаніс на схід Борістена, не так, як на нинїшнїх мапах Бог пливе на захід Днїпра. Жерела Борістена у Птолемея під 52° півн. шир. і 53° схід. дов. З заходу має він притоку з озера Амадока, до злученя з сею притокою має Борістен кілька колїн. На думку автора ся притока мабуть нинїшня Припеть, а озеро Амадока се Полїсє та область Пинських болот.

З гір на териториї руської землї згадані у Птолемея: передовсїм Карпати — вони мають означені дві точки: 1) 46°—48°30′; 2) де після Птолемея находять ся жерела Тіраса (Днїстра) 49°30′—48°30′; їх належить получити з Сарматськими горами в одну ґрупу. У Птолемея сї останні гори відділені від Карпат і мають напрям з півночи на полудне з нахилом до заходу. Автор уважає їх нинїшнїми „малими Карпатами“. Так само гори Певкинські на захід Днїпра вважає автор відділеною Птолемеєм частиною Карпат.

На просторі межи лївим берегом Днїпра і Азовським морем (Меотидою) помістив Птолемей Амадокийські гори. Їх назва нагадує нам амадокийське озеро, з котрого випливає (по Пт.) права притока Днїпра, на гадку автора Припеть. Тих гір не вміє автор прикласти до котрих небудь в нинїшнїх часах. Але хто знає, чи не вважав Птолемей тими горами Днїпрових порогів, котрі чейже мусїли бути звісні старинним, а тим більше Птолемеєви.

Побіч самої Меотиди умістив Птолемей гори Алянські і Бодинські. Авторови дивно, що Птолемей, не маючи докладнїйшого понятя про нутро Сарматиї уміщує серед неї гори; вправдї здогадуєть ся автор, що мабуть ті гори явили ся яко результат теоретичного представленя про водорозділ межи басейнами рік, що вливають ся в два противоложені моря, полудневе і північне. Коли отже сей здогад оправданий, то на думку д. Кулаковского Бодинські гори можна вважати Валдайською височиною.

З більших племен *(ἔθνη μέγιστα)* на териториї пізнїйшої України-Руси згадані у Птолемея на північ Тіраса, а на захід Борістена Певкини і Бастарни, на побережу Меотиди Язиґи та Роксоляни, побіч тих двох племен у серединї Сарматиї Гамаксобиї і Аляни-Скити; окрім сього множество меньших племен *(ἐλάττονα ἔθνη)*; автор, як і попередні дослїдники, редукує деякі племена з огляду на те, що імена деяких племен або повторені на підставі такої-ж назви города, або тож само племя троха инакше назване.

Певкини уміщені на півночі Тіраса і в долині Дуная, але що Певкини се частина Бастарнів, тож автор думає, що супроти того треба змінити мапу Птолемея та зблизити до себе північних і полудневих Певкинів. Побіч Меотиди бачимо на мапі Птолемея Язиґів і Роксолянів; через уміщенє Язиґів побіч Роксолянів ті останні посунені занадто на схід; але що по сьвідоцтвам старинних писателїв Язиґи всї що до одного оселили ся між Тисою і Дунаєм (Язиґи переселенцї), уважає автор уміщенє Язиґів побіч Роксолянів анахронїзмом. На степах по лївім березї Днїпра умістив Птолемей Хунів — *Χοῦνοι*. Се перша поява турських племен на руській териториї. Що сї Хуни були племенем турським, догадує ся д. Кулаковский з сього, що ріка Урал у Птолемея має назву турську *Δάϊξ* себто j a j y k (і до сьогодня у місцевої людности Яік).

Що до городів европейської Сарматиї, автор головно займає ся городами в серединї Сарматиї, не прибережними. І так з піднїстрянських городів на гадку автора Клепідава була походженя ґ о т с ь к о г о або д а ц ь к о г о, Карродун к е л ь т и й с ь к о г о. Не розпоряджаючи нїякими даними для приднїстровської териториї, попристає автор на пробах льокалїзациї тих городів, які робили ґраф Потоцкий та польський учений Садовский, хоч їх редукция взагалї досить сумнївна. Городи на амадоцькім притоку Днїпра автор консеквентно кладе на Припети; що рух торговельний простягав ся і на басейн Припети, се потверджують находки римських монет на Волини, котрі автор при тім вичисляє.

У Птолемея уміщені жерела Борістена (Днїпра) на північнім заходї; в горішнім бігу його нема нїяких городів. З огляду на се, що середущий біг Днїпра має вид ломаної лїнїї, догадує ся автор, що мабуть Птолемей захопив басейн якоїсь лївої притоки Днїпра, мабуть Десни. В такім разї по думцї автора город Серім можна уважати Черниговом, а Метрополь — Київом. Коли-ж гадка що до приміщеня Серіму на Деснї яко Чернигова правдива, каже автор, то на Днїпро висше Київа припали-б отсї городи: Сар, Амадока і Азаґарий.

Ольвія (також Борістеном звана) у Птолемея уміщена хибно на долїшнім бігу Днїпра. Се стало ся з тої причини, що р. Гіпаніс (Бог) злучено з Борістеном, а се стало ся на думку автора тому, що в лиман Бога пливе з півночі Інґул і зближає ся до правої притоки Днїпра — Тясмина. А що пороги треба було обходити мабуть рікою Інґулом, аби дістати ся знов до Днїпра, тож Бог получено хибно в одно з сею останньою рікою.

Що до ріки Каркинїту, то з огляду, що город Каркина лежав у Криму, зникає й ріка Каркинїт з териториї руської землї. Зате городи положені над нею: Торокку, Еркаб, Тракану і Новар треба по думцї д. Кулаковского положити на лївім березї нижнього бігу Днїпра, що

пливе тут в напрямі з північного сходу на полудневий захід і зближений до кримської териториї.

Підчас коли всї иньші городи позникали під напором Ґотів (а вказують на се монети знайдені лише до Септімія Севера), зістав ся лише Метрополь-Київ. На його териториї знайдено монету цїсаря Констанция II, на думку автора — дуже важний факт. Сучасником сього цїсаря був остроґотський король Германрих, що мав державу на північ і схід від середущого бігу Днїпра; автор приймає гіпотезу Віґфусона (збиту специялїстами) про Danpar stadir — Київ, столицю Германариха; нахідки монет, кінчить автор, і поява Київа „на зарѣ нашей родной исторіи" потверджають се, що Київ істнував від давних часів Птолемея.

Б. В.

М. Н. Ростовцевъ — Римскіе гарнизоны на Таврическомъ полуостровѣ (Ж. М. Н. П., 1900, III. с. 140--158).

Розвідка складаєть ся з трох роздїлів; в першім автор аналїзує звістку Й. Флавія (II. 16. 4) про римські залоги в Боспорськім царстві; в другім він головно збирає відомости про римську залогу в Херсонесї і тут публїкує інтересну нову Херсонеську напись з II в., з котрої бачимо, що в Херсонесї резідував tribunus militum — правдоподібно головний начальник таврийської оборони, в III роздїлї описує розкопки на розї Ай-Тодор (коло Ялти), де 1897 р. знайдено останки римських касарень, а численні римські монети вказують на часи від Веспасіана і до Гордіона. Автор здогадуєть ся, що при Доміцияні військо було виведене з Крима на якийсь час, а в серединї III в. окупация зовсім перестала бути; саму айтодорську осаду він уважає за Харакс Птолемея.

М. Г.

Историческія сочиненія Д. И. Иловайскаго. Часть вторая. 1859—1897, Москва, 1897, IV+387.

В II томі сього збірника (I том вийшов ще в 1884 р. під титулом Сочиненія) передруковано дрібні статї московського історика. Наукова вартість їх неоднакова, але взагалї цїкавого в них не богато; я занотую що вартнїйше та інтереснїйше для нас. На вступі є популярно наукова статя про початок Руси — інтересна як резюме поглядів автора, де в чім фантастичних, де в чім інтересних і справедливих (автор міг би у всякім разї, передруковуючи, поправити дату нападу Руси на Царгород). Дрібні замітки про Тмутарокань, Саркел, Данила галицького і місто Холм та про руську поезію XI—XII в. (з поводу Слова о полку Ігоревім) не богато дають; занотуємо тільки уваги самого д. Іловайского й корреферента його ґр. Уварова про архітектурну опись холмської катедри в Галицько-волинській лїтописи (тут теж автор хоч при пере-

друку міг би поправити хронольоґію галицьких подій, де він дуже аподектично повторяє дати Галицько-волинської літописи).

В II відділї занотуємо досить голосну свого часу полєміку про значіннє слова „кормленіе“ і замітку про Ілю Муромця (д. І. висловляє здогад, що в еволюциї сеї леґенди мала вплив історична особа — козак Ілейко Муромець, діяч московських замішань з початку XVII в.) Дальші бібліоґрафічні й принагідні примітки дають ще меньше інтересного.

М. Г.

Н. Коробка — Весенняя игра — пѣсня „Воротаръ“ и пѣсни о князѣ Романѣ (Извѣстія отд. рус. языка академіи наукъ, 1899, II с. 588—9).

На звістню веснянку з іменем кн. Романа є два погляди — одні бачуть в нїй мітичний, натуралїстичний символь, як Костомаров і Потебня, иньші — як Антонович, Жданов, Лопарьов — память про історичного Романа. Д. Коробка ще раз хоче переглянути се питаннє і дати йому рішеннє; до декотрих материялів дає він свої власні записи (вже звістних оповідань); історичне толкованнє не промовляє йому до переконання і він з деякими відмінами приймає толкованнє Потебнї, що в основі веснянки лежить символь сонця. При тім він критикує взагалї здогади про традицию Романа галицького в народнїй словесности, але анї ся критика, анї позитивні толкування автора особливою глубиною не визначають ся, й на мій погляд розвідка д. Коробки лишає питаннє там, де його й застало. По моєму, невважаючи на деякі трудности в детайльнїйшім толкованню (і сї трудности нїчого не кажуть против самого історичного толкования), правдоподібнїйше таки звязувати перекази про Романа з Романом галицьким, а признаннє мітольоґічного підкладу веснянки не усуває питання — як прилучило ся до неї імя Романа, й які історичні обставини вплинули на се.

М. Г.

И. И. Срезневский — Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги. Спб., 1897, ст. VI+207+фототипічна таблиця (відб. з Сборника).

Пок. Срезневский в сїй працї розглядає найстарші руські кодекси Кормчої книги. В загальнім початковім погляді слїдить він, як росла Кормча з початкових збірників постанов апостольських та сьвятих отців, прибираючи до себе постанови ріжних соборів місцевих і вселенських, поясненя деяких патриярхів і епископів в справах еретиків, про монашество, шлюб і т. и., а від часів Константина В., коли царі візантийські брали уділ в справах церковних, а церкву почали обовязувати і сьвітські постанови, знайшли і вони місце в Кормчій. Між першими

людьми, що занялись Кормчою вичислює автор Діонїзия Малого, що з початком VI ст. переклав ті постанови з мови грецької на латинську, Йоана Схолястика і патриярха Фотия; сї два займались передовсїм систематичним уложенєм постанов. Критичне толкованє Кормчої появило ся допервa за часів Алексїя і Йоана Комненів: учені Йоан Зонара, Николай Аристин і Теодор Вальсамон положили на тім поли найбільші заслуги.

Дальше переходить автор до критичного розбору чотирьох давнїх редакций руської Кормчої: Кормчої Ефремівської, з XI—XII в., Рязанської з 1284 р., Новгородської з 1280 р. і Устюжської з XIII в. За найдавнїйшу уважає автор редакцию Ефремівську, се доказує він порівняннєм поодиноких Кормчих, а дальше подає порівняний показчик поодиноких частий Кормчих. Окрім того подав автор цїлі віддїли Кормчої як: Збірник канонів Йоана Схолястика в 50-ти главах з Устюжської Кормчої, Збірника постанов в 87 главах з єфремівського кодексу, Невелї з соловецького кодекса XII в, Сінтаґму в XIV титлах з ефремівської Кормчої і Закон судний з Варсонофієвської Кормчої з вариянтами Новгородської Кормчої. *О. П.*

Русская словесность съ XI по XIX столѣтія включительно. Библіографическій указатель произведеній русской словесности въ связи съ исторіей литературы и критикой. Книги и журнальныя статьи. Составила А. В. Мезіеръ. Часть I — Русская словесность съ XI по XIII в. Спб., 1899, ст. 161 вел. 8⁰ (в 2 стовпції).

Укладчиця в передмові поясняє, що операла ся на показчиках Венгерова, Межова й ин., на катальоґах і важнїйших моноґрафіях, де була вказана лїтература, по можности провіряючи їх вказівки; для скороченння переважну частину статей в ґазетах вона упустила; припускаючи, що де що могло бути упущено, вона певна, що все важнїйше в показчик війшло.

Вповнї вірю, що показчик сей коштував її авторції богато працї, як вона каже, але з тим усїм вийшов він дуже слабо. Дїйсно в нїм є чимало прогалин, далї — авторка систематично проминула все написане не по российськи, хоч з другого боку повходили сюди працї видані по российськи, а до предмету неналежні; авторка, видно, богато де чого не виділа на власні очі, тому при одних збірних працях вичисляє їх зміст (як і треба), при иньших нї — дає тільки голий титул, з котрого читач зовсїм не буде мудрий, подає в лїтературі те, що належить до видань тексту і т. и. Тільки за браком лїпшого показчика і сей може принести якусь практичну користь. *М. Г.*

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русскихъ лѣтописей, изданныхъ археографической коммиссіею, отдѣлъ I — указатель лицъ, т. II (К—Ѳ), Спб., 1898, ст. II+397+XXVIII, 4⁰.

Се видаиннє належить до катеґориї тих припізнених, що через своє припізненнє тратять майже всяке значіннє. З передмови довідуємо ся, що се виданнє було ухвалене ще 1847, зроблене 1861 р., але що всякий раз поки доходила річ до друку, показувало ся, що робота відстала від числа виданих томів, тож по всяких перерібках тільки 1875 р. видано I том, а нарешті недавно (бо появила ся в сьвіт книжка дуже недавно, хоч має на окладинці 1898 р.) — т. II. Як я сказав, своє значіннє се виданнє стратило майже зовсім: з 8 томів, обнятих ним, т. I, II, III, отже найважнійші, вийшли зовсім з наукового уживання, заступлені новійшими, ліпшими, практичнійшими виданнями тоїж самої археоґрафічної комісиї, так що показчик може служити тільки для т. IV—VIII. Томи IX, X, XV і XVI, що появили ся досить давно, зістали ся необнятими сим показчиком, хоч окрім т. XVI всї вони не мають своїх осібних індексів. Шкода праці й гроша, особливо супроти иньших розпочатих і ухвалених, дуже потрібних робіт, котрими так богата петербурська археоґрафічна комісия. *М. Г.*

Е. Церетели — Елена Іоанновна, великая княгиня литовская, русская, королева польская. Спб., 1898, ст. II+356.

Се історія жінки великого князя і короля Олександра, одначе при тім авторка подає широкі культурно-історичні образи з історії Москви і Литви XV—XVI ст. Сї нариси, хоч не можна їх уважати строго науковими, писані гарно і, треба признати, історично вірно, напр. пятий уступ про Литву написаний загально, але, видно, із зрозуміннєм полїтично-культурних подій в історії сього незвичайного державного орґанізма. Вірно помічена переміна пункта тяготїння до Москви, що проявилась після політичної унії. В характеристиці верстов можна-б не одно закинути, а се виходить із того, що авторка бере звістки головно з готової літератури, і то не першорядної вартости, а не з жерел. З того походить теж, що авторка, коли говорить лише про католицтво, паде зараз у якийсь субєктивний тон, що разить безсторонних людий. Авторка видить нераз моральні мотиви там, де лиш були політичні, напр. неохота королеви Єлисавети видати дочку за Матія Корвіна – се у неї не крок відповідний австрийській політиці, але німецько-католицький шовінїзм (ст. 151). При описї смерти Єлени авторка дає безкритично віру звісткам, що її отроєно. В додатках надруковано переклад мемориялу Міноритів

про історию майна Олени, зложеного у тих монахів (Mon. Pol. V), і славний лист Олени до батька 1503 р. (Сб. Имп. Р. Ист. Общ. XXXV).

Взагалї праця д. Церетелї, хоч не може мати претенсії на наукову вартість, повинна одначе уважати ся доброю історичною лектурою.

С. Т.

Anatol Lewicki — Unia Florencka w Polsce. Część I. (Rozprawy Akademii Umiejętności, т. XXXVIII, 1899, ст. 67).

Отся розвідка покійного проф. Левіцкого зістала ся частиною більшої праці, що мабуть мала вияснити цілу історию заходів коло церковної унії на Руси, аж по берестейську унію. Праця ся не була скінчена; оставсь із неї лише сей уривок, що все таки творить яку таку цілість. Яка-ж вартість сього уривка? Не богато прийдеть ся похвального про нього сказати. Богато в нїм нагромаджено історичного материялу, що може другим улекшувати вхід у студиї над фльорентийською унїєю у нас, але загалом далеко йому до сього, аби заслужив імя строго научної, методичної розвідки. Слідячи такі скомплїковані речі, як церковна унія, треба бути незвичайно обережним, обережним до тонкостий і як найбільше об'єктивним, щоб не збитись з дороги, через те не повинно нїколи починати від якоїсь вихідної, наперед прийнятої точки, лише провірювати жерела і на їх основі доходити доперва до сих або тих виводів. — Нема всього того у розвідцї п. Левіцкого.

Складає ся вона зі вступу, де дано погляд на всї проби унії перед Фльоренциєю, потім іде мова про саму фльорентийську унію, про подорож митрополїта Ісидора на собор, його поворот з собора і заходи коло переведеня свого дїла, про упадок фльорентийської унії та про її відновленє в 1458 р. Такий подїл змісту порадила авторови його цїль — представити, на скілько ся унія, що була основою й теперішньої, увійшла вже в XV віцї в житє, та які були причини її невдачі і упадку. Схема доволї відповідна, як бачимо, троха тілько за богато місця посьвячено Ісидорови; але в її переведеню прийде ся стрінути з більшими, значнїйшими похибками.

І так зараз у вступі голосить автор пеан великому цивілїзацийному значіню литовсько-польської унії з 1386 р. за те, що вона давала Польщі місию приверненя одности в християнській церкві між східною і західною її половиною, одности — що мала бути першою умовою сього союза народів. Чиж то остаточно така хвала для народа, що пильнуючи своїх інтересів державних та народних добирає усїх способів, аби поглинути, з'асімілювати союзний, чужий елемент? А коли навіть і хвала, то за те, що порозумів свою ситуацию і хопивсь способу, який вважав найпригіднїйшим для забезпеченя своїх інтересів; де-ж тут цивілїзацийне

значінє? Тодїшня церковна унїя не принесла нїчого для цивілїзациї, вона принесла роз'яренє антаґонїзмів, потім море крови! От маєм уже першу вихідну точку автора, цивілїзацийне значінє тодїшньої церковної унїї.

На думку Левіцкого справа церковної унїї не була так дуже трудна, бо „Русь західна від XIII в. до XV не була до неї неприхильною". Знова вихідна точка, до якої усе буде стягати ся, хоч би й силою. В якійсь частинї можна би признати справедливість сїй замітцї, але з тим що на Руси під унїєю розумів ся лише супремат папи з цїлковитим задержанєм „православної віри". Але притім із Рима вижидано помочи против Татар; Данило лише тим водив ся при своїй унїї; було се чисто полїтичне вирахованє! Підношу се против погляду автора, що про сю річ так відзиває ся: „Треба нам читати волинсько-галицького лїтописця, що сьміло може звати ся представителем тодїшньої публичної опінїї, аби пересьвідчитись, що зближенє Данила до заходу і принятє одности з католицькою церквою не було лише примхою і вирахованєм самого князя, але і від народа було раде приймоване". Але в лїтописи ми знаходимо й поясненнє сього толєрования унїї. „Інокентий кинув клятву на тих, що хулили православній грецькій вірі", се повідає лїтописець саме у тім місци, на яке покликує ся автор. Що кому міг пошкодити примат папи, коли обряд, навіть „православна віра" мали запоруку? Зрештою признаючи, що упадок Данилової унїї був наслїдком упадку полїтичної системи, себ то союза з західними державами і Римом, розбитого Татарами, автор дуже нельоґічно, неконсеквентно сам видає сьвідоцтво против себе, бо вказує сим, що власне тільки інтерес полїтичний тримав Данила у сім союзї.

Шукаючи усюди, де йно можна, зазначеної згори прихильности Русинів до унїї, автор бачить її у сих грізьбах переходу на латинство за Ольгерда, хоч ся грізьба була чисто полїтичного характеру, була кручкою, щоб при її помочи віддїлити краї литовські в осібну митрополію і увільнитись сим робом від усякого впливу з боку Москви. Революция в Новгородку, як автор називає цїлком хибно вибір Цамвлака руським собором, має бути рівно-ж доказом, що не було принціпіяльної неохоти до Рима. Але-ж ся нїби революция не може служити нїяким доказом того! Витовт бажав мати свобідну руку в епархіях своєї держави, передовсім ізза полїтичних цїлий і проте просто наказав вибір Цамвлака. Отже Цамвлак був вибраний митрополитом під впливом Витовта; де-ж тут особливші симпатиї до унїї? Що вибір Цамвлака нїчим не поміг унїї, про се вже навіть не говорім. Се протягнуло-б тут річ безпотрібно. Звісна річ тілько, що Цамвлак поїхав на собор констанський з наказу Витовта, а не з порученя хоч би місцевого собора, щоб доперва сьвідчило про якісь більші симпатиї до унїї духовенства. І пожертвувати без

дискусиї Римови унїю руської церкви він не жертвував, як те твердить Левіцкий — жерела й характеристика Цамвлака тому перечать.

Не буду вже дальше вичисляти за автором усїх тих признак і сьвідоцтв прихильности Русинів до унїї, бо вони ще слабші. Коли хто був прихильний унїї, то хиба сей або той руський митрополит, що виносив часом уже з Грециї сьвідомість потреби злуки церков, як се було з Ізидором. Нарід же про себе толєрантний, байдужий до доґм, тай духовенство, не так може просьвічене як західне, не реаґували остро против унїї, поки вона не давала себе їм знати чимсь більше реальним; хиба се може звати ся прихильностию до унїї?

По такім вступі, із якого вийшло, що унїя на Руси мало що не була готова, що треба було ще лишень хиба якої санкциї з гори, аби її остаточно переформувати, переходить автор до унїйонних соборів, базельського і фльорентийського. Тут виплив він уже на тиху воду. Та на лихо попадав ся в очі митрополит Ізидор, щоб знова ввести автора в воіскушеніє. Треба признати, що полїтику Ізидора взагалї автор представляє, як на нашу гадку, досить добре; з одного боку його заходи, аби за всяку цїну перевести унїю цїлої руської церкви з Римом, з другого опір московського князя против його намірів та скептицизм литовського в. кн. Жиґмонта, що загороджували йому в одно дорогу на собор, усе те ясне. Ізидор добуває вкінци дозволу від в. кн. Василя, але складає вперед присягу на руки князя, що з собору не привезе нїякої новини. Бідно, майже без нїякої асисти виїзджає він з Москви; ледви один епископ, Авраам суздальський і деякі меньші духовні вибирають ся з ним. Жиґмонт не дає йому рівно-ж нїкого з своїх епископів. Се одначе не ломить замірів Ісидора, він їде на собор, щоб довершити свого дїла, не зважаючи на се, що не має права до репрезентациї нї Москви, нї Литви, що звязаний присягою. Так представляє ся цїла ситуация навіть, коли читаємо розвідку Левіцкого, поки не наскочимо на такий висказ, що зовсїм збиває читача з пантелику. „У всякім разї — мовить автор — дозвіл вел. кн. значив тілько, що відданє Ізидорови мандату на репрезентованє Москви перед собором, що мав ся відбути на заходї, а сесе застереженє, про яке говорить князь (в листї до патриярха), себто, аби він їм не приносив нїчого нового і чужого, мабуть доперва ex post набрало значіня, бо инакше на що скликували-б собор, коли-б на нїм не можна було перевести нїякої зміни, або доповненя в вірі чи обрядах! Ізидор міг спокійно прирікати й присягати, бо то що укладало ся на соборі та остаточно було порішене, можна було причисляти до тої самої катеґориї і залежало се від особистого погляду, чи уважати його за річ меншої ваги, чи за страшенну єресь“.

Сумніваю ся, чи митрополит справдї був такий дотепний, дотепнїйший мабуть наш автор, коли йому таку софістерию підсуває. Що спонукало автора так нельоґічно виправдувати поступок Ізидора, не знаю! Як бачимо, він навіть кривоприсягу санкціонує і виправдує її хиткою софістериєю, не гідною наукового твору.

По довершенім факті унії вертає Ізидор на Русь. Описавши основно в подробицях його дорогу і заходи коло заведеня унії, відповідає автор відповідно до схеми розвідки на питанє, о скілько унія фльорентийська в XV віці увійшла в житє. Перше автор змагавсь доказати, що не було принціпіяльної неохоти на Руси до унії, гадав би отже хто, що тепер унія запанує усюди. Тимчасом показалось инакше! Длуґош позволив собі таку замітку: „Ся унія латинської церкви з грецькою трівала тілько короткий час, бо Греки і Русини, що не були при нїй присутні, висьмівали її і легковажили“. Зпехтувати сесю замітку авторови було годї, годї було заперечити факт, і так автор цитуючи її, перечить усїм своїм попередним виводам. Мало того, він з властивою собі неконсеквенциєю сам признає, що „в масах нова ідея не могла найти ґрунту і знайшла лише посьміх тай легковаженє“. По що-ж отже було перше так шуміти, немов то на Руси не було неприхильности до унії, коли її тепер так мокрим рядном приняли? Вправдї підносить автор, що так принято унію тому, бо се було діло підняте на свою руку честолюбним, загально нелюбленим митрополитом, що він попсував усе, але коли-б був який більший нахил до унії на Руси, то певно сам факт, що й Царгород тодї прийняв унію, був би потягнув за собою усїх тай не вязав ся нїхто так дуже антіпатиями до Ізидора.

Проте невдачу унії не можна приписувати в такій мірі самому Ізидорови. Дїйсною причиною упадку унії була ся обставина, що вона не мала підготовленя й не тїшилась симпатиями серед народу; всї иньші причини другорядні. На другім плянї стоять сї перешкоди, які Ізидор стрічає з боку Польщі, де правительство і духовенство осьвідчились за базельським собором і тому ворожо приймали все, що виходило із Фльоренциї. Не винен також унії в такій мірі, як се здає ся автору, консерватизм Москви й зашкаралупленє її в старих формах; приклад її певно так дуже не впливав на Русь литовську і польську. Церковна полїтика Казимира Ягайловича шкодила дещо заведеню унії, але не була такою важною причиною її упадку, як се автор зазначує. На думку автора, бажанєм сього короля була не унія, лише навернене сходу на латинство місионерством, аж коли він пересьвідчив ся, що се неможливе, згодивсь на офіцияльне відновленє фльорентийської унії 1458 р.; се відновленє унії принесло остаточний розділ східної церкви на дві частини: полудневу, що дісталась архіепископу Григорию і північну московську,

при котрій все ще бажав остатись Ізидор. На сїм сконстантованю факту відновленя фльорентійської унїї урива є ся праця п. Левицкого. Тут би й нам перестати, та ще одна річ замітна під конець сеї працї. Се разяча неконсеквенция, що і тут впадає знову в очі. Як із початку говорив автор про високе цївілїзацийне значінє унїї, так тепер, згадуючи кількома словами про берестейську унїю, дочку фльорентійської, на глум власній льоґіцї, ось як малює наслїдки унїї: „Не булиж радше її наслїдком страшенний заколот, незгода, грізні лиха і війни, а вкінци зруйнованє старої культури, а що гірше, ворожнеча народу до народу?“ Не що казати! Гарне се цївілїзацийне значінє унїї! Дивувати ся тільки треба автору, що міг так собі перечити.

Але сей раз не без причини показав ся він неконсеквентним. Він волїв би був мабуть, як би на місце унїї взялись Поляки до навертаня Русинів за всяку цїну просто на латинство. В принціпі проте противний унїї, уважає він її половинкою, а такі половинки, на його думку, найчастїйше були шкідливі в історииї. Як з одного боку він приймає унїю з гонорами (звісно як malum necessarium!), так з другого невдоволений з неї хоче фільософічно умотивувати її невдачу, і таки мати правду по своїм сторонї — що лучше булоб Русинів просто в латинство повернути.

Годї тут поминути, що автор забавивши ся в фільософа, хоче показать ся ще психольоґом душі руського народа. Констатуючи факт, що Поляки для унїї перелили море крови, а про те не приєднали собі руського народа, додає він ще цїкаву для автора (як для спольщеного Русина) замітку, що ще й нинї кождий горячий народовець в глубинї серця православний, а горячий унїят — не руський патріот“.

На тім приходить ся менї скінчити свої замітки про працю пок. Левіцького. Безперечно був він овочем пильної й важкої працї. Зібранє богатого материялу і обговоренє його досить широко стає хоч частинною заслугою автора, дарма, що не довело се йому щасливо вияснити справу. Одиноким оправданєм може послужити хиба та обставина, що праця не скінчена, отже могло бути в нїй ще дещо, що потім моглоб бути справлене автором. *Ф. М.*

Др. Исидоръ Шараневичь — Церковная унія на Руси и вліяніе ей на змѣну общественного положенія мірского руского духовенства. Льв. 1897, ст, 30.

Dr. Izydor Szaraniewicz — Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego, Льв. 1899, ст. 30.

Розвідка отся була відчитана 8 липня 1896 р. на другім засїданю католицького віча, що відбулось у Львові тогож року, і надрукована по

руськи автором, а по польськи в Памятнику з'їзда; що до змісту оба видання згоджують ся цілком, ріжниця лежить тільки в формі: що до мови і її чистоти польське виданнє без порівнання красше, ніж руське — якесь mixtum compositum із слів чисто руських, польських та московських.

Відповідно заголовкови дає нам автор у своїй розвідці вперед погляд на історию унїї східної церкви з західною і оповідає короткими словами про її заведенє в західній Руси, що зіставала ся під властию Польщі; уся річ представлена в найзагальнїйших чертах, тому мабуть, що в принагіднім відчитї годї було розводить ся широко. За те про вплив унїї на зміну суспільного становища сьвітського руського духовенства старає ся автор більше сказати, своїж замітки в сїй справі опирає на актах добутих з старої реґістратури львівської прокураториї скарбу — в сїм наукова вартість статї.

Вперед побіжно зазначує автор, що через унїю управа церкви перейшла від сьвітського духовенства, протеґованого польськими королями, в руки монахів — Василиян, що залежали просто від Рима. Важнїйші зміни через унїю вийшли в социяльному становищи духовенства. Перед тим було духовенство дїдичне: сьвященство переходило з батька на сина, наколи сей знав лише трохи церковного устава та славянської мови, і коли заплатив патронови, до котрого належала церков, як бенефіция, певну суму гроший Перший удар против дїдичности вийшов, на думку автора, від церковних братств, що зразу займались дїлами милосердя і з часом уже на межі XVI та XVII віка приняли на себе обовязок утримовати сьвященників при церквах з правом віддалювати нездатних. Головний же удар вийшов від унїї: руські епископи, приймаючи унїю, ставляли умовою, щоб парафії віддавано всюди відповідним людям за благословенєм епископів. Вкінци собор замойський з 1720 р. зніс недїдичність парафій і заборонив купованє бенефіций, а на місце сього заведено презентацийну систему. Через переведенє рішень тридентського собора й новійшого — місцевого, в Замостю, богато сьвященників і сьвященичих родин потратило свої парафії. Проєкт поставлений на конвокацийнім соймі в Варшаві 1764 р. мав бути остаточним ударом, який стрінув старе руське духовенство: на його основі всї сьвященничі сини не шляхотського роду повинні були повернути в кріпацтво й службебність, колиб до 15 року житя не взялись до якого ремесла, або не посьвятились сьвященству. З поводу сього проєкта мав відбути ся навіть собор, до него одначе, на думку п. Шараневича, не прийшло.

Економічне становище духовенства .змінилось на думку автора, через церковну унїю на лїпше. Давнїйше спочивали на руських сьвященниках деякі тягарі, навіть до панщини були вони приневолювані, в міру сього до якого стану належав сьвященник, чи шляхотського, чи міщан-

ського, чи то вийшов із селян[1]). Та на нашу думку не так церковна унія була причиною полекші для руських сьвященників, як повстаня козацькі, про які автор також згадує. Звісно предсї, та й авторови се відомо, що усї полекші діставались вперед православному духовенству, менш більш у половинї XVII в., отже як раз при козацьких повстанях, уніятське ж духовенство освободжено по части доперва пізнїйше 1668 р. в конфедерациї, що відбулась по абдикациї Яна Казимира. Отже трудно признати церковній унїї зміну сього „нужденного положеня руського духовенства“. Доперва пізнїйш, як бачимо, признано уніятському духовенству свободу, тай то вдалось зробити лишень в добрах королївських, про що й сам автор говорить.

В практицї положенє руського духовенства до самого упадку річи посполитої, тай потім ще довго було дуже незавидне. Там тільки, розуміє ся, було сьвященникови лїпше жити, де був людяний пан, маґнат, що по своїй добродійности освободжував його від тягарів тай ще наділював своєю помочию.

Начерком відносин руського духовенства до панів кінчить д. Шараневич свою розвідку. *Ф. М.*

Акты издаваемые виленскою коммиссіею для разбора древнихъ актовъ. Томъ XXIV — Акты о боярахъ, Вильно, 1897, стор. XLIV+547, 4⁰.

Акти сього тома, числом 322, говорять всї про бояр в Жомоіти. Що до часу, то обіймають вони простір від 1491 до 1796 р. З сих актів припадає на XV вік 3; на XVI 287; на XVII 23; на XVIII 9. Що до змісту всї говорять про житє поодиноких боярських родин і нема поміж ними таких, котрі ударяли би сильнїйше в очи і відрізнювали ся від иньших. Можна піднести хиба акт 55, з котрого довідуємо ся, що в 1537 р. на Жмуди в видуклевській волости був суд полюбовний званий „копа“; згадку про суд полюбовний подибуємо ще в 274 актї. Иньші акти можна розділити ось так: акти про заміну боярських земель на королївські, числом 107; приватні відносини і процеси бояр, числом 64; акти де потверджує ся або надає ся боярам земля, числом 60; тут же можна згадати акт (107) ограниченя земель бояр Грустевської волости; акти, що признають або потверджують боярам їх права, числом 57, (9, 13, 19—21, 27, 34, 37, 40, 46, 48, 52, 53, 58—62, 65, 67, 80, 85, 117, 118, 132, 139, 141, 143—145, 160, 164, 173, 205, 218, 235, 237, 239, 240, 252, 253, 277, 282—284); акти про повинности

---

[1]) В принціпі духовенство все признавало ся свобідним від панщини — див. акти про сїльське духовенство в XXXIV т. Записок. *Ред.*

бояр, числом 12, (30—32, 70, 75, 77, 116, 135, 137, 304, 310, 315); акти, в котрих королї заказують накладати на бояр їм не приписані повинности 2 (11, 292). *Й. Ч.*

Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящіеся къ Южной Россіи. Изслѣдованіе Василія Ляскоронскаго. Кіевъ, 1898, 1—22, in fol. + 4 карти (відбитка з XI т. Чтеній київ. істор. тов.).

Автор подає опис тих мап, які йому трапилось бачити під час його специяльної подорожи, в Кеніґсберґу, в королївськім державнім архиві і в Парижі — в Національній бібліотецї (Bibliothèque Nationale) Кеніґсберських мап описує лише 4 (XVI і XVII вв.), тодї як Парижських — в Національній бібліотецї — 12 (6 з XVI і 6 з XVII вв.), в Societé de Géographie — 8, всї XVII в. Нарештї найбільш повно автор спиняєть ся на Боплянових мапах, які й подають ся при кінцї книжки (Typus Generalis Ukrainae sive Palatinatum Podoliae, Kioviensis et Braclaviensis; Ukrainae pars quae Braclavia Palatinatus vulgo dicitur; Pokutia, Podolia).

Автор, опираючись на давних ґеоґрафічних мапах взагалї, і між иншим карти Бопляна, приходить ся до того висновку, що „наші історики, покладаючись лише на ґенеральні мапи південної Руси, часто дуже помилялись що до степеня залюднення краю, а також що до часу, коли виникли ті або инші оселї в ньому". Яко приклад автор подає уривок з статї д. Лазаревського „Лубенщина и князья Вишневецкіе", де останній признає, що Посулє і в початку другої половини XVI в. було пустинею, і навіть на початку XVII в. була теж майже пустинею (стор. 22). „А між тим, — каже автор, — деякі ґеографичні мапи Росиї, що були видані рівночасно з ґенеральними, дивують нас силою подробиць і значним степенем докладности" (стор. 4). Може правда й по його боцї, тільки автор, на жаль, не подає нїчого, окрім голого вище наведеного твердження, для доказу своєї гадки. Про те, заходи д. Ляскоронского до видання цїнних Боплянових мап мусимо уважати вельми користною річю, бо се без сумнїву найкращі історичні мапи, виконані з великою докладностю і совістностю. *В. Д.*

А. А. Дмитріевскій — Арсеній, архіепископъ елассонскій (суздальскій тожь) и его вновь открытые историческіе мемуары (Труды кіев. дух. акад. 1898—1899).

Ся чимала студия претендує на значіннє новини й бажає зворушити увагу історичної науки. Вона починаєть ся передмовою, звідки ми до-

відуємось, що то за нові мемуари, де взялись і як історична наука повинна зацікавитись ними. Сї мемуари написані Арсенієм, арх. елассонським й дімоникським, котрий проживав у Московщинї підчас „Смутного часу“ і вмер там на катедрі архіеп. суздальського й торуського. В одному з трапезунтських грецьких манастирів заховувала ся до свого часу копія сих мемуарів (так зв. сумелійська рукопись), й її знайшов там д. Дмитриєвский. За передмовою містить ся „начерк життя й діяльности“ арх. Арсенія (1898 р. кн. I, 3—74 ст.), ся частина студиї трохи дотикаєть ся історії України-Руси й може для нас мати якийсь інтерес: арх. Арсеній, 1586 року простуючи з Греції в Москву, спинив ся у Львові, а потім, вертаючи назад, згодив ся на прохання православних Львовян, що думали мати в нїм якусь підпору в боротьбі з латинством, лишив ся у Львові (хоч йому треба було повернутись до константинопольського патриарха з московськими дарунками) й тут прожив два роки, учачи в братській школї грецької й церковно-славянської мови. Під його доглядом „спудеї“ сеї школи уложили: „᾿Αδελφότης“ чи „Граматику доброглаголиваго еллинословенскаго языка“. Коли вселенський патріарх Єремія в 1588 р. переїздив через Україну в Москву, то Арсеній виїхав йому на зустріч і вони поїхали разом в Москву; там він лишив ся і був сьвідком смутних часів московської держави, котрі й описав в своїх мемуарах. Сї відомости з житя Арсенія, д. Дмитриєвский подає в значній мірі на підставі біоґрафії Арсенія, що містить ся в тій же Сумелійській рукописи подає й дещо нове.

Дальші частини розвідки української історії вже зовсім не торкають ся: вона містить аналїз мемуарів Арсенія: „Царюваннє царя й великого князя Федора Івановича“ (тут же мова й про Бориса Ґодунова і появу Самозванця) (1898, III, 345—372), „Царюваннє царя й великого князя Димитрія з монахів“ (1898, IV, 559—595), Царюваннє Василя Шуйского (тут же ведеть ся річ про вибір Михайла Федоровича на царство) (1898, V, 88—129), „Критично-біографичні відомості про Сумелійську рукопись, що містить в собі мемуари й житєпись Арсенія, арх. єлассонського“ (1899, II, 268—299), Додатки й спростовання (більшістю про царюваннє Бориса Ґодунова) (1899, IV, 616—638).

Що до самих мемуарів взагалї треба зауважити, що як нї силкуєть ся д. Дмитриєвский довести велике значіннє їх для історичної науки, все дарма: нового в них майже нїчого, нові фрази, мізерні подробицї, а факти тіж самі.

С. Г.

Д. Сцѣпуро — Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ (Труды Кіевской Духовной Академіи, 1898 р., IX і XI, 1899 р, IV, VI, VIII і IX).

Статя має подати історичний начерк виленського св. Духовського брацтва головним чином протягом XVII і XVIII вв.: автор вважає за можливе починати історию згаданого брацтва йно від 1597 р., коли брацтвом збудовано церкву св. Духа, тим то й дає своїй роботї такий заголовок; тільки брацтво істнувало й раньше і в передмові він подає коротку історию Троіцького брацтва від заснованя до збудовання ним церкви св. Духа (1584—1597 рр.) Очевидно, не натурально було й відокремлювати історию св. Духовського брацтва від істориї Троіцького, бо се одна істория одного брацтва й хоч збудованнє церкви було фактом важним в його житю, але все таки виник він тільки з тоі причини, що брацтво вже було в силї і рішучо ступало на перед.

Історию брацтва автор сього начерку дїлить на два періоди: перший від 1597 до 1633 р., се час розцьвіту брацтва, повного розвою його житєвої сили; другий від 1633 до 1794 р. — часи упадку брацтва й втрати ним усякого значіння, яко першорядного чинника православної церкви.

Усї подїї братського життя автор подає в хронольоґічнім порядку, одначе при першім періодї подає в осібній главі й систематичний огляд внутрішнього життя брацтва під ті часи; другий період не має собі такої частини через брак історичного материялу у автора: взагалї він дуже ремсткує на брак материялу що до його теми, нїякого нового материялу він не має і мусить опирати ся на жерела і моноґрафії давно звістні: Акты Зап. Россіи, Археографическій Сборникъ, Петръ Могила С. Голубева, Исторія Церкви Макарія. Тим то ясно, що в автора годї буде шукати чого нового й досї невідомого з круга фактів; одначе теж саме можна сказати й про комбінованнє сих фактів та виводи з них.

С. Г.

Maryan Dubiecki — Kudak, twierdza kresowa i jej okolice. Wydanie nowe przejrzane i powiększone, Варшава, 1900, ст. 154.

Се нове виданнє цїнної моноґрафії д. Дубєцкого має деякі доповненя супроти першого. Коли поминемо розширенє теоретично-фільософічної частини першої глави про історичну місию Польщі, піднести треба доданє цїлої пятої глави про історию побуту домінїканів у Кодаку після його збурення Сулимою. Тут опираєть ся автор головно на Окольского Russia florida і Ходикевича рукописній історії домінїканів (ст. 81—95). Далї цїлком нові глави VIII і IX, (ст. 134—153), в яких

перша дає докладнїйший опис другого й остаточного упадку твердинї (1648 р.). Автор опираєть ся тут головно на двох нових, досї незнаних рукописних звістках (Ягайл. Бібл.), а се, на умовах передання твердинї полковникови Несторенкови і на присязї останнього про додержаннє умови. З 16-ти пунктів умови, що дозволяла свобідний вихід залоги, запевнювала непорушність мерців і сьвятощів, не додержало козацтво нїякого — залогу взято в неволю, і в нїй богато з них знайшло прикру долю, описану Мясковским у реляциї з комісиї 1649 р.

Зрештою понад се перемін нема майже нїяких, хоч деякі булиб здались. Цїла теория романтично-лицарського походженя козацтва, первістно польсько-шляхотського і дальшого його значіння, вже сьогоднї не повиннаб бути печатана, бо не має нїякої наукової вартости. Хоч автор не приймає нїякої „реформи“ Баторія, то все ще не міг він позбутись погляду, що „Б. богато чинив для народу, що боров ся на окраінах“ (ст. 21). Взагалї д. Дубєцкого не можна назвати тенденцийним, хоч в однім місци (ст. 14) він висказує погляд, що український народ не витворив нїчого окрім гайдамаччини, зрештою він показує симпатию козацтву, хоч бере його односторонно і причини польсько-українських конфлїктів зводить до дуже вузоньких рамок. Справа Пржиялбовского і Чаплїньского — у него великі полїтичні випадки. Широких полїтичних, суспільних, національних та релїґійних причин незгоди обох народів якось автор не хоче признати. Звістна пісонька „Ой там на горі їдуть мазурі“, сьпівана на Заднїпровю, має бути у автора доказом симпатиї української людности до колишнїх польських військ. Се просте непорозуміннє, бо згадка піснї про „барвінковий віночок“ означає як раз забраннє дївочого вінка. Зрештою праця д. Дубєцкого зістаєть ся одною з кращих польських про Україну. *С. Т.*

Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіякономъ Павломъ Алеппскимъ, кн. III, ст. IV+208 і IV, ст. X+195. Москва, 1898.

Перші два випуски сього користного видання обговорені вже були в XXIV т. Записок, тепер маємо закінченнє його перед собою.

В III і IV випуску описує автор побут патриярха Макария в Москві, а по части і в Новгородї. Для нас інтересні тут лише тоті уступи, що містять звістки з театру війни, яку тогди вів Хмельницький і цар з Польщею. І так каже автор на одному місци: в зимі, коли козаки розійшли ся по зимівках, напали Поляки в силї 130.000 (40.000 Поляків, Волохів і Угрів, 40.000 Нїмцїв, 50.000 Татар) на Україну і облягли Хмеля, що мав лише 3.000 війська, в якомусь місточку. Хмель вийшов

проти них і крикнув: „Цар Алексій надходить!“. Поляків опанував такий страх, що утїкали в найбільшім неладї; Хмельницький гнав за ними, піших всїх вибив, а кінноту знищив до половини; тодї полягли всї Нїмцї разом з жінками і дїтьми, бо Нїмцї, як каже автор, ідуть на війну разом з жінками і дїтьми! В другім місци згадує автор про трудне становище Поляків, коли проти них виступило 4 вороги; вони просять помочи від султана, обіцюють дати йому що річно 30.000 динарів, але Турок не вірить, бо Поляки вже від давна мали платити Туркам що року по 70.000 пястрів, а не платили їх. Згадує ще автор про похід Бутурлина і Хмельницького на Люблин і Львів, занятє Вильна царем, і про смерть зненавидженого козаками Радивила. Автор порівнує Поляків з мишами, що вилазять з нор, як хазяїна не видко, та коли до них зближає ся Хмель або цар, криють ся в свої нори. Принагідно він оповідає, що Поляки самі отроїли короля Володислава, що був прихильний козакам, а вибрали на його місце безбожника, бо сей оженив ся з жінкою помершого брата, чогоб жадний чоловік і навіть ідолопоклонник не допустив ся. Поляки нїколи не додержали Хмельови присяги, за се Всевишнїй покарав їх тяжко, бо по словам автора Поляки нїколи не побороли Хмеля. — Цїкаві ще числа, які подає автор: у него цар в однім місяци збирає 400.000 вояків, а як би лише хотїв, може легко виставити мілїон (sic!). Околиця Чигирина може легко виставити 300.000 козаків, а Переяслав 200.000.

Кінець IV випуска припадає вже по части на Україну: автор описує поворот патриярха Макарія через Русь. Дуже характеристичне тут порівнанє Московщини з Україною. Коли патриярх з дружиною прибули над Днїпер і побачили мури монастиря Печерського, що блестїли своїми банями, то їх душі стрепенули ся від радости, серця їх відкрили ся і вони дякували Господеви: в протягу двох лїт в Москві на їх серцях висїв замок, а їх дух був придавлений, бо в тих сторонах нїхто не може чути себе свобідним і вдоволеним; навіть той, хтоб став володїтелем сеї сторони, нїколи не перестане смутити ся духом і тревожити ся серцем. А противно сторона козаків була для них неначе рідня, а її мешканцї були для них добрими приятелями і людьми такими як вони!

Патриярх прибув в Києв і відправив службу в монастири Богоявленськім. По службі приходило до патриярха таке велике число людей по благословенє, але автор дивує ся тій побожности і каже, що нїгде не стрічали так побожних людей як на Українї. Патриярх пробув якийсь час у Київі, був у митрополита і в монастирях і автор описує при тім монастирі Никольский і Михайлївський. З Києва удав ся патриярх до Борисполя, де була церков сьв. Бориса і Ґлїба; при сїй нагодї автор оповідає, що чув про Володимира і його синів, описує Борисполь, потім

Переяслав, Черкаси і Чигирин, через котрі патріярх переїздив. Переяслав по думці автора сопернячить з Київом своєю величиною, се сильна твердиня, котрої ще ніхто не заняв оружем. В Черкасах по думці його уродив ся Хмель і звідти козаки відпливають на чайках, коли удають ся на Чорне море. Цитаделю чигириньску порівнує автор з кріпостею Алеппо; на цілій Україні нема такої кріпости. В сім городї бачив ся патриярха з гетьманом. Звідси переїхавши через міст, котрим треба їхати півтора години, приїхав патриярх в Суботів. Тут побачив він жінку Тимоша Хмельницького; вона була одягнена як черкеська невільниця, в суконнім колпаці, автор дуже жалує її, вона вміє чотири язики (волоський, грецький, турецький і руський), за неї отець стратив великі маєтки, щоб викупити її з Константинополя, а вона живе тепер далеко від рідні, серед чужих. Патриярх відправив над гробом Тимоша поминальницю. Автор оповідає, що над гробом по ввичаю козаків висіла хоругов, на котрій намальований був Тимош з мечем в правій і булавою в лївій руці. Через Умань удав ся патриярх до Рашкова. Тим кінчить ся IV випуск. *Й. Ч.*

А. С. Петрушевичъ — Дополненія ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1772 годъ, изданной въ Львовѣ 1887 года (Литературный Сборникъ, изд. Галицко-русскою Матицею, г. 1896, 1897), т. I (1700—1771), Льв. 1896, ст. III+423, т. II (1772—1800) Льв. 1897, ст. II+431.

Писати про деякі книжки, що появляють ся на сьвіті божім, часом дуже немило, нераз краще збути їх мовчанкою, але, на жаль, бібліоґраф має теж свої обовязки, що не велять йому чинити виїмків у продуктах людського наукового твореня. Такий самий обовязок примусив мене сказати кілька слів про вище наведені книжки, що хоч титуловані досить давними роками, таки не так давно появили ся межи людьми. Сей обовязок ще тим більший, коли подумаємо, що сї дві книжки — се майже одинокий результат кількалїтньої „наукової“ працї значної частини нашої суспільности, що на наукову дїяльність має материяльні способи та уважає себе у нас єдиноправдивим здоровим орґанїзмом. Лїтопись ся отже ще у нас й історично-культурний документ, тож читач нехай дарує за місце й час.

Перекидаючи сї доволї грубі томи і маючи на увазї давнїйшу г.-р. лїтопись того автора, де серед купи полови була таки певна скількість добрих зерен, думав я перейти сї „дополненія“ і висїяти з них те, що може коли як небудь придатись історикови. Не знаю, чи я не умів дібрати сита, чи що таке, досить що в результатї зібрав я жмінку стоколоси. Остаточно, щоб не вводити нїкого в апріорний осуд, скажемо, що містить ся в „галицько-рускьій“ лїтописї. Єсть там про Пѣснесловъ, що вийшов у Вильнї, про Кроатию, про те, коли Ґете їздив до Карльс-

баду, біоґрафія Міцкевича (про Енеїду ані згадки), про Канта, про винахід бальонів, про городову реформу Петра В., проте чи сей цар відступив від „русскихъ началъ“, про масонів, перші балї у Росиї, Stiefel de urnis in Silesia, хто взяв у неволю Костюшка і яку мав надгороду за те і безліч иньших подібних, за те випадків важних для історнї Галицької Руси нема! З цілого материялу поданого в обох томах „дополненій“ чотири пятих частин займають виписки з ріжних авторів, ріжної мови, ріжних часів, вартости і т. ин. Історичні твори Engel-я, статї Московских Вѣдомостей, Przegląd-а, виписки з Тейнера, Oesterreich in Wort und Bild, поважні наукові працї побіч перестарілих безвартостних — усе те так і перемішано в лїтописї. Усе цитовано в ориґіналї, що надає лїтописї дуже сорокатий вигляд. Взагалї при читаню паде в око, що о. Петрушевич не має нїяких систематичних наукових відомостей про те, що пише, нї про жерела, нї про лїтературу, збирає лише доривочні звістки та укладає їх без критики, без порядку та розуміня. Про се вже говорено в критицї давнїйше (Антонович в Кіевскій Старинї р. 1888, VI), одначе автор вищий мабудь понад усяку критику. Коли-б нам прийшлось критично провірити і оцїнити усе, що поміщене в обох томах, передовсїм усї чужі виписки, то мусїлиб ми мабуть більше списати паперу, як сам о. Петрушевич. Се-ж ясно, коли хто цитує часописні статї, як жерела. Се остаточно не лише невдячно, але й злишньо, тому згадаємо дещо лише про уступи самостійної працї автора, які в них куріози попадають ся. Мазепа піймав Палїя за те, що не хотїв віддати Білої церкви Полякам (I, 29); той сам гетьман умер два рази, 22 вересня 1707 р. (I, 68) і 30 жовтня 1709 (I, 90); кілька разів повторено історию Федора Корнятовича; Росия знищила Січ — такъ, якъ самостоятельство козаковъ противилось русскому самодержавью и цѣлости рускoй земли, что еще нынѣ, подъ вліяніемъ Поляковъ, покушается козакующими галицкими импровизованными Украинцами (II, 40); ідея droits de l'homme „породила въ сосѣдной Польщѣ liberum veto (ст. 107); під р. 1743 говорить ся про рік 1643, — і такого богато-богато. Се вже моглоб звільнити нас від дальшого розбору, але ми уважаємо конечним зазначити сї місця лїтописї, де звістки взяті з рукописних жерел. Материялу того не богато і сам він дуже не богатий вартістю. Найбільше виписок пороблено з рукописей Cieszkowsk-ого „O Sarmacyi“ і „Dziejopisarstwo“. Сї рукописи не то що не належать до історнї Галицької Руси, але й їх вартість майже нїяка. Не велику, хоч таки де-яку, вартість мають виписки локального значіня, із ріжних монастирських інвентарів: лаврівського (I, 1, 57, 154, 155, 172, 221, 228, 261, 271, 303, 321, 338), добромильського (I, 8, 11, 218), підгорецького (I, 170, 315), золочівського (I, 213); далї виписки з дневника Макс. Рила, холм. епископа (I, 265,

307, 337, 344 II, 155—6); з метрики жовтанецької (I, 350); гукливської лїтописї (II, 202—3); інтересні виписки з памятної книжки Ер. Стрілецького про церков св. Варвари у Віднп (II, 331—5, 198—200, 236—41, 361, 411—421); деякі написи на церковних книжках (I, 17); виписки з інвентаря самбірської економії (I, 295); з паперів богородчанського домінїканського монастиря.

Про дещо годї знати, чи се з рукописи взято, чи передруковано (про васил. монастир I, 1, 371; наданнє Урича II, 1897 й богато ин.); нераз говорить автор, що взято з архіва, а не подає сиґнатури (I, 296) і т. ин.

Про мову о. Петрушевича нема що говорити, про неї вже богато писано і вона тут цїлком не лїпша від давнїйшої.

В передмові до другої частини „дополненій“ згадує автор про потребу показчика для своїх „Сводныхъ Лѣтописей“: такій механическій, хотя весьма полезный трудъ оставляю нашимъ молодшимъ любителямъ русской исторіи“. Значить ся, прийдеть ся лїтописей о. П-ча уживати без показчика, остаточно й не великий жаль. *С. Т.*

Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung, von Prof. Dr. Kaindl in Czernowitz. (Archiv für östereichische Geschichte, т. LXXXVI, стор. 853—700).

Др. Кайндль подїлив свою працю на два періоди: часи волоські і часи австрийські. Коли в пол. XIV віку Буковина перейшла від Угорщини під пановане волоського воєводи Богдана (сей Богдан був заразом основателем самостійного князївства волоського) -- він і його наслїдники застали на Буковинї богато незанятих і пустих земель, тож роздавали їх своїм вірним підданим і дружинї. Таким чином велика часть краю дістала ся в посїдане „бояр“ і повстала шляхоцька велика посїлість в Молдавії. Богато краю дістало ся також духовенству, епископам і монастирям від князя, а пізнїйше від шляхти. Край коло Сучави, Чернівець, Серету і Кімполюнґу лишив ся на все в посїданю воєводів: мешканцї сих повітів не мали над собою жадних панів, були залежні просто від воєводи і лиш князївські тягари поносили.

Селянство складало ся з т. зв. „рецезів“ — вільних селян, що заховали свою свободу в перших часах князївства, одначе сих було дуже мало, — і залежних від бояр: одні з них були привязані до ріллї (vecini), другі — безземельні невільники (robi). Остатні були переважно Татари, Цигани і полонені в війнї; число їх було значне, вони не платили жадних податків, їх можна було собі купити — була се правдива торговля

невільниками і автор наводить много прикладів її: за родину з 8 осіб дав якийсь пан 40 ринських угорських і коня! Положенє їх було дуже нужденне, пан міг з ними робити що хотів, навіть убити. В р. 1784 зніс цїсар Йосиф II невільництво, але воно ще довший час тримало ся особливо по монастирських маєтностях, аж за кілька лїт зовсїм зникло. Наслїдком знесеня невільництва з'явилось богато безрільного пролєтарияту; вони прилучували ся до Циган і опускали край або брали ся до ремесла, або лишали ся на місци і тут за малу нагороду дальше робили.

Другою клясою селян були приналежні, привязані до ріллї, були се давні вільні селяни, що попали в залежність від панів наслїдком князївських надань. Серед них були і полонені в війнї, особливо з Галичини і Поділя, отже руского походженя. Сюди-ж належали кольонїсти, котрих умисно спроваджувано з иньших сторін, а вкінци такі що сюди самі зайшли. Сї „привязані" мусїли панови відробляти паньщину в роцї і платити десятину. Такого пан не міг продати (як се діяло ся з кріпаками), а коли б забив, була за се остра кара. Від половини 18 в. могли вони переходити ся з місця на місце, а навіть стали і особисто вільні; тільки вони не мали власного ґрунту і винаймали поле у пана за відробок і десятину. Сей відробок був унормований вправдї відповідними постановами волоських князїв, але пани позваляли собі сильні надужитя.

В р. 1774 прийшла Буковина під панованє Австриї. Правительство австрийське зпершу заховувало status quo, але поволи заходило ся коло реформ: знесено кріпацтво, утворено рустікальну посїлість, перемінено давну паньщину і десятину князївську на малий грошевий податок; бояри, духовенство і нечисленні вільні селяни були вільні від сих податків. Головним дїлом було утворенє дїдичної рустікальної посїлости. Та справа тягла ся довго, а проєктів було також не мало; остаточно цїсар Йосиф II в р. 1787 (разом з прилученнєм Буковини до Галичини) видав розпорядженє, силою котрого виділено селянам з домінїкальних посїлостий рустікальну. До сего роздїленя ґрунтів була з уряду визначена осібна комісия, котра переводила се дїло кількадесять лїт, бо очевидно не було се так легко, і часто повставали спори. Селяне мусїли відрабляти панам за се поле, що їм приходило на власність; не меньше і паньщина дальше трималась. Рівночасно тягла ся справа лїсів і пасовиск, із за котрої вели ся довгі процеси. Серед таких обставин надійшов рік 1848, що приніс цїлковите знесенє паньщини і всяких тяґарів в користь висших кляс. При виборах до ради державної в 1848 р. на 8 послів з Буковини було 7 селян, се найлїпший доказ яка була ворожнеча селян до панів. В справі індемнїзациї (відшкодованя) панам за паньщину голосували всї вони против заплаченя її, а коли одначе її ухва-

лено вибухли на Буковині розрухи, котрі треба було довгий час утихомиряти. *М. К-а.*

П. Житецкій — Энеида И. П. Котляревскаго и древнійшій список ея, (Кіевская Старина 1899, X—XII, 1900, I—III).

Отся найновійша праця многозаслуженого автора „Очерка звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія“ дає далеко більша, ніж велить надіяти ся титул. Із 17 розділів її тілько чотири остатні заняті характеристикою поглядів Котляревського на основі детального розбору його Енеїди, а один кінцевий подає розбір ново віднайденої копії початкових пісень сеї поеми, зладженої ще 1799 р., отже найдавнійшої з усіх доси звісних рукописних копій і значно відмінної від першого видаия з 1798 р. Отсї 5 розділів, що справдї відповідають титулови, се цілість окрема для себе і зовсім викінчена; її звязок з першими 12 розділами статї майже ніякий або дуже невеликий. В тих початкових розділах, що й творять головний інтерес працї д. Житецького, подано перший у тім родї нарис українсько-руського письменства в XVIII в. в звязку з громадським і духовим розвоєм усеї суспільности в тім часї. Являючись подекуди доповненєм, а подекуди розширенєм давнійших праць автора на полї нашої духової культури XVII—XVIII в., особливож статей злучених до купи під заголовком „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ“, отсї статї малюють нам духову фізіономію України в часї, який по думцї деяких не дуже то й давнїх істориків зовсїм не мав нїякої духової фізіономії, не мав лїтератури, був якоюсь добою застою і хаосу, з якого нї відси нї відти виринула талановита, наскрізь національна пародия Котляревського. І коли обік д. Петрова головно д. Житецкий уже своїми давнійшими працями значно причинив ся до усуненя такої думки, то його найновійша праця, основана на богатім материялї опублїкованім в новійших часах, оперта на бистрій обсервациї і поставлена на широкій ідейній основі, являєть ся першою пробою одноцїльного обробленя і осьвітленя дотеперішнїх здобутків, найкращим з того, що ми доси маємо про сей до недавна темний період нашого письменства.

Працю д. Житецького ми мусимо цінити тим висше, що йому в значній мірі приходило ся першому прокладати собі дорогу, збирати факти і документи з перших жерел, із рукописів, а тілько декуди він міг опирати ся на давнійших працях, що нераз дають також мало що більше по над звід сирого материялу. З огляду на важність сеї працї ми й бажаємо присьвятити її троха детальнійший розбір, провірюючи висновки, до яких доходить автор або доповнюючи його виклад новими материялами, на скілько вони можуть чи то підперти, чи декуди спростувати висновки д Житецького.

Поперед усего скажемо кілька слів загальної характеристики сеї нової праці шановного київського вченого (раз на завсїгди зазначую, що тут і далї говорю тілько про перших 12 роздїлів його статї, лишаючи студию про Котляревського зовсїм на боцї). Вона визначаєть ся тими самими добрими прикметами і хибами, що й давнїйші його історико-лїтературні працї. До добрих прикмет треба зачислити по перед усего живість викладу, так що праця читаєть ся з великим зацїкавленєм, далї широку ідейну підкладку, котра позволяє авторови й читачеви всї наведені факти від разу бачити в належнім сьвітлї і являєть ся наслїдком не тілько доброї історично-фільозофічної школи автора, але також основного передуманя поданих історичних фактів. Разом з тою шириною погляду являєть ся у автора також певний широкий розмах малюнка; він не любить губити ся в накопичуваню дрібних деталїв, малює двома, трьома широкими штрихами і вміє всюди віднайти характеристичне, щиро-людське навіть серед найсухійшої, здавалось би, мертвеччини. Але власне в тій широтї розмаху лежить для історика велика небезпека, особливо там, де йому приходить ся замісь оперованя значним засобом звісних уже і критично провірених фактів самому порпати ся в сирім материялї, шукати стежки, шпотати ся на кождім кроцї. Сих небезпек не всюди здужав устерегти ся д. Житецький у своїх давнїйших, а також і в найновійшій працї; в деяких, на щастє досить рідких випадках і тут маємо занадто поспішні узагальненя, кульгаві присуди і ілюзию закінченої будови там, де на дїлї ще й фундаментів гаразд не розкопано або хиба перші засновини покладено. Взагалї д. Житецький усюди дає готовий синтез, лишаючи критичну працю, якою він дійшов до нього, зовсїм за кулїсами. Для читача се дуже вигідно, бо дає йому одноцїльне, заокруглене вражіне; в інтересї науки було би далеко лїпше, як би автор позазначував прогалини й щерби там, де їх добачив, поклав знаки запитаня або висловив desiderata там, де предмет не дозрів іще до основного обговореня.

Друга важна хиба нової працї д. Житецького — звісно, більше формальна — се брак одноцїльного, прозорого пляну. Про сей брак сьвідчить уже се, що задумавши написати працю про „Енеїду“ Котляревського і її нововіднайдену копію, автор дав до сеї працї вступ, що розріс ся на 12 роздїлів, то-б то в троє або в четверо більше самої властивої працї. Але й сам той вступ, що „по милости судеб“ зробив ся самостійною працею сам для себе, не визначає ся одноцїльним, добре обдуманим пляном. Дїлячи українсько-руське письменство XVIII в. на дві катеґориї: памятки писані „церковно-малоруською“ і „книжно-малоруською“ мовою, він роздивляєть ся насамперед одні, потім другі. Се може й мало би деяку рацію, коли-б автор вияснив, чи справдї був

який антаґонїзм між писателями одної і другої катеґориї і які були причини того антаґонїзму; тоді ми мали би ясно зазначені окремі течії чи лїтературні школи і окреме роздивленє кождої з них кинуло би сьвітло не тілько на саму лїтературу, ґрупуючи її памятки відповідно до їх духової приналежности, але також на духове або громадське житє суспільности, що виплодило ті контрасти. Тимчасом автор у сьому випадку не пробував аналїзувати границь сього контрасту і його причин; при близшім огляді ми переконуємо ся, що й контрасту нїякого не було, особливо в початках. В тім самім часї, в тій самій місцевости один автор писав мовою близшою до церковної, „твердшою", старомоднїйшою, а другий живійшою, близшою до народньої. Не досить сього: один і той сам автор писав раз так, а раз сяк; у однїй і тій самій книжцї одні частки писані такою, другі сякою мовою (див. цитоване д. Житецьким „Народовѣщаніе" або лїтопись „Величка" і доданий до неї самим Величком переклад Твардовского, доконаний Савицьким). Погнавши ся за фікциєю язиковою дуалїзму д. Житецький розбив однородні памятки на дві ґрупи; говорить два рази про козацькі лїтописи і дневники, два рази про драми, два рази про вірші, вносячи в свій плян певну хаотичність.

Розумієть ся, се закид формальний і він не зменшає вартости праці д. Житецького. Ми перейдемо її розділ за розділом, зупиняючи ся там, де се вважатимемо потрібним.

По короткім вступі (розд. I), де подано звістку про нововіднайдену копію Енеїди і її першого писця, дяка Заградського, автор рядом фактів характеризує ті змаганя, які від 1686 р., то-б то від остаточного прилученя Київа до московської держави, йшли з Москви з метою — затерти окремішности українського типу з разу в релїґійних віруванях (заборона церковних, доґматичних і проповідницьких книг українського друку — вони вичислені в нотцї стор. 4, поминено перший том Минеї Димитрия Ростовського, вид. 1683 в Київі), далї в дрібних відмінах у церковних книгах (реґляментация і цензура для церковних книг, що мали всї бути однакові з московськими з огляду на „правописаніе и правовѣріе"), в кінці навіть у букварях. Д. Житецький колись обіцював дати специяльний огляд букварів і граматок, друкованих на Вкраїнї протягом XVIII в. і показати, як систематично московщено їх зовсїм навпаки потребам і бажаням народа, що ще 1768 р., як посьвідчував кієво-печерський архимандрит Зосима, не хотів купувати московських букварів (ст. 7). На жаль, сього детального огляду букварів тут не дано.

Д. Житецький наводить також факти, які посьвідчують, що московські реґляментациї в справі церковних книг не виконувались так докладно, як того хотіло ся московським централїстам. Кілька разів на-

казувано українським архієреям відбирати по всій Україні церковні книги старого друку і заміняти їх московськими — та що, коли московські друкарні не могли настачити книг і прийшлось послугувати ся старими. Зрештою сама заміна книг також не була би осягнула мети, бо українське духовенство здавен давна привикло ті самї церковно-славянські слова виголошувати зовсім інакше, нїж їх виголошувано в Московщинї. На се д. Житецький не звертає уваги, а тимчасом по моїй думцї се факт дуже важний, який мусів поперед усего звертати на себе увагу Москалїв. Ми маємо ще з XVII і з XVIII в. дуже цїкаві сьвідоцтва про той український виговір церковно-словянських текстів у тих молитовниках чи требничках, що були друковані латинськими буквами і з польським перекладом en regard — очевидно для таких, що анї не розуміли церковщини, анї не вміли читати кирилицї. Про такі молитвослови згадує вже Йохер (Obraz literatury polskiej III, 152—153 і ноти 248—254); у мене під руками є один із XVIII в., на жаль, без початку і кінця, де крім молитв ранїшнїх і вечірних містять ся акафісти до Ісуса Христа, Марії Діви і св. Миколи. Подаю тут початок акафіста Ісусови:

Wzbranyy Woiewodo i Hospody, ada pobidytelu, iako izbawl sia ot wicznyia smerty, pochwalnaia wspysuim tebi, sozdanyie y rab twoy: no iako ymiiay myłoserdyie neyzreczennoie, ot wsiakich mia bid swobody zowuszcza: Jysuse Syne Boży pomyłuy mia.

Anhełow tworcze y Hospody sył, otwerzy mni nedouminny um y iazyk, na pochwału preczystaho twoieho Imene, iakoże hłuchomu y huhnywomu drewłe słuch y iazyk otwerzł iesy, y hłahołasze zowyi takowaia: Jysuse preczudnyi, Anhełow udywłenyie: Jysuse presyłny prarodytełey yzbawłenyie і т. д. Читаючи отсю транскрипцию, що була призначена певно в першім рядї для унїятів, але без сумнїву передавала загальний виголос церковно-словянщини по всій Українї, ми будемо розуміти значінє тих, цитованих д. Житецьким підручників (К. Ст. 1899, дек. 290—291), виданих 1772, 1782 і 1787 „о произношеніи россійскихъ буквъ и исправномъ тѣхъ же употребленіи“ і правописні правила „по свойству украинскаго діалекта для употребленія малороссіянамъ дополненныя“. Хоча призначені з разу для писань „гражданскаго письма“, вони з часом мали вплив і на читанє церковних текстів, перебивши їх виговір на московське. Там, де не дійшов вплив московщини, отже в Галичинї і на Угорській Руси, виговір лишив ся й доси український.

В розд. III д. Житецький роздивляє мову тих письменників XVIII в., що намагались писати церковно словянською мовою, отже Прокоповича (київської доби), лїтописця Грабянки і подорожника Барського. Чи тільки ті три писателї писали такою мовою? Д. Житецький лишає нас у тій

думцї, що більше їх не було, а се очевидна помилка. Так само замісь характеристики лїтературного боку творів сеї катеґориї, їх стилю, способу представлюваня автор надто охочо хапаєть ся характеризувати самих писателїв, а се хоч оживлює статю, але лишає невиясненими важні питаня лїтературного хисту і смаку, лїтературної школи тих людей.

Від прози переходить автор до поезиї XVIII в. і згадавши коротко про принагідні вірші або памфлєти, розбирає чотири драми написані церковно-славянською мовою, а власне Прокоповича „Владиміръ“, незвісного автора „Милость Божія“, Лащевського „О тщетѣ мѣра сего“ і Кониського „Воскресеніе мертвыхъ“. Автор вірно завважує, що „коли в них і нема живої течії поетичної творчости, то бодай маєть ся громадська думка, висловлена з щирим переконанєм і поетичним талантом“.

Дальше завважує д. Житецький певний проґрес від двох перших драм до остатнїх — від історичних споминів до живої сучасности. Сї висновки цїнні, але висять по трохи в повітрі; чотири драми чотирьох ріжних авторів, се троха за малий материял. Чи не було иньших драм в такім родї? Сам д. Житецький (К. С. XI, 129) подає, що були й инші, на абстрактні, церковно-теольоґічні теми, — та для чого-ж він не пробував і їх аналїзувати? А коли в них не було „громадської думки“, то чому д. Житецький лишив без уваги иньші памятки віршарства на церковно-славянській мові, такі як памфлєти на полїтичні подїї і особи, епітафії, як віршовану історію козацтва, опублїковану в „К. Старинї“ і т. и.? Розбір усїх тих памяток дав би йому без сумнїву богатший материял до висновків, ширше і виразнїйше історичне тло.

В розд. V автор хоче показати „нові лїтературні подуви в київській академії і упадок „славяно-малоруської“ мови“. Які се були нові подуви — ми з тексту статї не дізнаємо ся. Автор зазначує на вступі — мабуть надто катеґорично — що по р. 1743, коли була написана драма Щербацького про Фотія, в мурах київської академії вже не появилась анї одна нова драма.

Але-ж сам автор перед тим зазначував (К. Ст. 1899, X 16), що драма Кониського „Воскресеніе мертвыхъ“ появила ся 1746, отже три роки по драмі Щербацького. Взагалї все те, що говорить автор про причини упадку шкільної драми в київській академії, здаєть ся менї дуже слабо мотивованим. Козацька старшина закріпощувала посполитих; з другого боку московський уряд давив старшину, гонив козаків на канальні роботи. Яке-ж супротив того було положенє авторів малоруських драм? — запитує себе д. Житецький і відповідає ось як: „Їх твори були призначені не для читаня, а для вистави, і тут уже мусїли виступати живі особи, з живим словом і дїлом, і всї тї Гіпомени і Діоктити в сценїчнім виконаню мусїли недвозначно показувати дразливу

дійсність. Чи можна було без шкоди для школи вносити в драму, призначену для виставлюваня в школї, малюнок громадських хиб того часу? Не треба забувати при тім, що самі ті хиби не були припадковим відступленєм від закона, але самі готові були зробити ся законом. Оттим то ясно, чому малоруські драми громадського змісту мусїли замовкнути" (стор. 129).

Зовсїм не ясно — мусимо сказати на се. Поперед усего що се за беззаконя, що „готовлять ся стати законом?" Доки вони не зробили ся законом, доти вони беззаконя по всїй формі. Закріпощуванє народа на Українї аж до 1783 р. було таким беззаконєм, то чому-ж би українська драма вже від 1746 р. переставала протестувати против нього? По друге, крім закріпощуваня і московського гнобленя чиж не було иньших громадських хиб на Вкраїнї, котрі могла-б малювати драма? По третє, коли то форма закона спиняла поетів бичувати зло там де вони бачили і відчували його? І чи драма в тисячних випадках не повстає против зла, хоч воно має форму закона? І чи громадська думка, коли їй не вільно виявляти себе в формі образів із сучасности, не зуміє виявити себе в образах із минувшини? Одним словом, резони д. Житецького зовсїм не резони. Не резон і се, що ті драми були шкільні драми. Адже й драма Кониського з її ярким змальованєм громадських хиб України була шкільною драмою. Для чогож таких драм не було більше? На простий розум тут можливі дві відповіди: або їх не допускала власть, цензура, абож їх не хотїли більше писати самі автори, чи то вважаючи форму шкільної драми непридатною, застарілою, чи навпаки, вважаючи громадські явища довкола себе не хибами, а нормальними, справедливими явищами, або бодай дрібницями не вартими уваги. На жаль д. Житецький своїми висше наведеними розумованями заслонив собі ті прості можливости і не зібрав ніякого материялу, що зробив би можливою їх оцїнку. Тілько per indirectum ми можемо догадувати ся, що московська реґляментация, викорінюючи у учителїв і школярів українську мову і укр. виговір, мусїла наложити руку й на подуви свобіднїйшого духа, які десь-не-десь проривали ся в шкільних драмах; що з другого боку молодші українські поколїня, засмакувавши в ширшій, европейській осьвітї, почали вже коло половини XVIII в. відвертати ся від старомодної схолястики і старомодної шкільної драми, культівованої в київській академії; що в кінцї дехто на Українї, за почином Сковороди, почав відвертати ся від „дрібних" нужд рідного народа, від „полїтики" і громадських питань, а заглублювати ся в абстракцийну гуманїтарність „гражданина всемірнаго". Ось де були по нашій думцї причини упадку старої шкільної драми, хоча сам сей упадок не був анї таким наглим, анї таким повним, як би виходило зі слів д. Житецького.

Кінчить д. Житецький сей пятий розділ своєї праці оглядом постанов російського правительства, що мали метою витїснити у учителїв і учеників українську мову і український виговір, оглядом поступів омосковленя укр. інтелїґенциї в другій половині XVIII в. (подає катальоґ виднїйших вихованцїв київської академії, що заняли визначні місця в російських школах і в рос. письменстві), зазначуючи також бажанє самих Українцїв, висловлене 1764 р. перед Катериною II, щоб замість київської академії засновано в Київі унїверситет із чотирьох факультетів. Не розуміємо, чому д. Житецький якось згірдно дивить ся на се бажанє, бачучи в нім „суетность навѣянную модными теченіями жизни“ (стор. 131). Дивна „суетность“, що бажала мати свою осьвіту, і дивні „модні теченія“, що проявляли ся ще в однім із пунктів гадяцької умови так само, а навіть в ширшій формі, як і сто лїт пізнїйше перед Катериною II!

Дальший (VI) розділ присьвячений характеристицї Гр. Сковороди, тої ориґінальної появи, що з одного боку має в собі дещо з типу давнїйшого „мандрованого дяка“, а з другого доторкаєть ся тогочасної західної містики і фільозофії. Д. Житецький дуже вірно зазначує, що називати Сковороду фільозофом нема потреби, бо він властиво не фільозоф, а моралїст, і то такий моралїст, що свою мораль опирає не на розумових, а на чутєвих основах, отже моралїст з містичним підкладом. Як у всїх таких моралїстів власне „я“, його поступ, його внутрішнє почутє у него на першім плянї; се етика еґотична і аскетична. На жаль, д. Житецький не пробував звязати сю появу з иньшими появами тогочасного духового житя на Вкраїнї: що було спільного між Сковородою і тогочасними фран-масонами, вольтеріянцями, мартінїстами, релїґійними містиками в роді Гернгутів і раціоналїстами, яких тодї було не мало на Вкраїнї? Загалом усї ті течії вимагали би ще докладного осьвітленя і розслїду; доси нам приходить ся про саме їх істнованє догадувати ся нераз із принагідних натяків. Пошукуваня в родинних архівах українських панів, у книгах друкованих у тих часах могли би дати не одну цікаву вказівку. Приміром ми знаємо, що протоєрей Леванда стояв у якихсь зносинах зі Сковородою, а з другого боку він же належав до близьких приятелїв Котляревського. Сей Леванда лишив цїлі томи проповідей і иньших писань; сучасні вважали його на стілько визначною людиною, що по його смерти написано і видано його двотомову біоґрафію. Жаль, що ті материяли доси нїхто не використав для характеристики часу і людей. Д. Житецький показує на Сковородї тільки перехідний ступінь від „славяно малоруської“ до „російської“ мови; характеристика самого Сковороди і його поглядів лишаєть ся якоюсь ізольованою; на приятелїв Сковороди і його учеників, з яких часть своїми

складками швидко потім здвигнула харківський унїверситет, не звернено майже нїякої близшої уваги.

Тепер (розд. VII) автор переходить до творів писаних тою лїтературною українсько-руською мовою, яка була вироблена в XVI—XVII в. на правім боцї Днїпра. Автор показує, що з переходом лївобережної України під Росию друкованє книжок сею мовою було тут не на місцї: православія боронити не було треба; осьвіта, церков і уряд мали орґаном своїм российську мову. В друку вживала ся давня книжкова мова тілько на правобічній Українї, що завдяки таким епископам як Шумлянський, Винницький і т. и. з початком XVIII в. перейшла вся на унїю. Значить, лїтература, що продовжає стару українську традицию в друкованих книжках, у XVIII в. вся — унїятська. Характеристицї тої лїтератури д. Житецький присьвячує VII р. своєї працї. Ся унїятська лїтература доси не мала щастя. Петров у своїй працї про укр. письменство XVIII в. навіть не згадав про неї: цікавійше те, що так само поминув її без найменшої уваги й Ом. Огоновський у своїм компендиюмі. Нарис Житецького, се перша проба розібрати ся в нїй, проба, треба сказати, дуже слаба і зроблена прихапцем. Д. Житецький, здаєть ся, не знає анї бібліоґрафії тої лїтератури, анї праць, які доси були присьвячені її поодиноким появам (прим. книжечки Мировича про „Богогласникъ“), а в додатку цїлий свій дослїд ставить від разу на фальшивім, ненауковім ґрунтї. Унїя по його думцї, то не „релїґійне одушевленє, а полїтичний опортунїзм“; коли унїя запанувала в Польщі і рівночасно щез страх перед козацтвом, тодї „замісь полїтики дволичности настала полїтика явного насиля“ з боку — не знати кого, чи правительства польського, що, як стверджує сам автор, не мало нїякої сили, чи з боку когось иньшого. „Памяткою того насиля була унїятська лїтература XVIII в.“ (стор. 155). Дарує д. Житецький, але такий висновок нам видаєть ся чимсь диким. Які слїди насиля бачить він в унїятській лїтературі XVIII в.? „Вона хотїла реґляментувати народнє сумлїнє“ — каже наш автор. А московське православіє хиба не реґляментувало його? Унїя „зводила все питанє про народню просьвіту на спасениє душі під умовою злуки з римською церквою“. Що унїя вважала злуку з римською церквою умовою спасения, се так, але се була доґма така сама, як доґма православної церкви, що обіцювала спасениє в злуцї з Москвою. А щоб унїя все питанє про народню осьвіту зводила на спасениє душі, се повна нїсенїтниця. Для народньої просьвіти унїя була не менше, коли й не більше толерантна, як православіє; навіть більше о стілько, що не витискала народньої мови з проповіди, з катехізациї, з початкової школи. А вже зовсїм негарне, бо тенденцийно невірне те, що говорить д. Житецький, буцїм то Василияне, бажаючи ширити унїю за помочию школи,

„з тим наміром опанували школи як низші, так і висші“ (стор. 155). При тім д. Житецький покликаєть ся на Лукашевича „Historya szkół“ т. I, 354 і т. II, 263—277. Отже завважу поперед усего, що цитат із другого тома зовсім фантастичний; у покликанім місцї говорить ся про реформи комісиї едукацийної і нема ніякісїнької згадки про Василиян і їх школи. А цитат із першого тома виразно говорить про школи закладані уніятами; опановувати які небудь иньші школи (очевидно підсуває ся розуміне, що православні) не було ніякої можности, бо таких шкіл при кінцї XVII в. не було, а одинока, яка була, львівська Ставропігійська, і по принятю унії не була опанована Василиянами. Так само неправда й те, буцім то в тих школах учили по польськи, зовсім лишаючи на боцї науку церковно-славянської мови. Василиянські школи були уладжені на взір єзуїтських, отже викладова і розговорна мова школярів і учителїв у школї і по за школою була латинська; анї польської анї церковно-славянської мови специяльно (бодай до реформ едукацийної комісиї) не вчили. До тих шкіл ходили однаково Русини й Поляки; можна догадувати ся, що Русинів учили бодай читати церковно-славянські книги, бо-ж їх виховували головно на попів.

Загалом говорячи про ріжницю між унїєю і православієм д. Житецький якось несьвідомо кидає твердий науковий та льоґічний ґрунт. Він нїзащо не хоче припустити, щоб серед унїятів були люде щиро переконані, щиро релїґійні і з чистими намірами; се все опортунїсти, що в додатку „дивили ся на унїю як на перехідну стадию“ до латинства (стор. 156). Жаль, що д. Житецький не заглянув от хоч би до Гарасевичевих Annales та не прочитав собі в них історії довгої і завзятої боротьби унїятів против латинщеня Русинів, таких горячих унїятів, як Рутський, Кишка, Щептицький, — тодї був би певно не написав таких слів. Так само тяжко зрозуміти ті слова д. Житецького: „унїяти розуміли, що православіє з його соборними основами церковно-релїґійного житя більше відповідає народньому сьвітоглядови, нїж унїя з її „подавляющимъ“ авторітетом церковної єрархії“. Тут що слово, то непорозуміне. Як виглядали „соборні основи“ православної церкви на Українї, се ми знаємо з історії Унії, з історії конфлїкту між Петром Могилою і Йовом Борецьким, з історії „вибору“ єрархів XVII в., от хоч би Шумлянського і Свистельницького. Чим зробили ся ті соборні основи в Росиї від часів Петра Великого, се також повинно бути звісним д. Житецькому. Прикладати до тих історичних форм який будь „народнїй сьвітогляд“ зовсім не годить ся[1]). Так само не можна так катеґорично говорити

[1]) Про „соборні основи“ в староруській церкві істнують також невірні погляди, див. Записки XII, бібл. с. 28.

про страшну перевагу єрархії в уніятській церкві, що також заховала собори з участию сьвітських людей і виборне низше духовенство аж до австрийських часів. Д. Житецькому не подобаєть ся навіть те, що уніяти в своїх писанях і проповідях уживали мови близькі до народньої. Те, що у православних полємістів XVI—XVII в. було добре, у унїятів XVIII в. було лихе, бо тут „в народній мові шукали опори для того, щоб прищепити народови понятя чужі його духовій істоті. Тут уже не було симпатичного поважаня до народа і його мови, не було віри в народ, в його творчі сили. Тут панувала одна думка, одно бажанє, що виплило не з релїґійних потреб народа, а з клєрикальних намірів і плянів, що не мали нічого спільного з релїґією". Дивують нас такі слова в устах д. Житецького. Прищеплюванє народови поглядів чужих йому доси, при помочи його мови, се-ж основа всякої просьвітної діяльности і арґумент такий в устах історика-Українця що найменше нетактовний. Чи у писателів-уніятів було поважанє для свого народа, віра в його сили і т. и., се в значній мірі річ їх сумлїня; історик може говорити тільки про те, що видно з їх писань; та на жаль д. Житецький не навів, бо й не міг навести ніякого сьвідоцтва на те, що уніятські письменники писали в злій вірі, з поганим наміром, під впливом пристрасти далекої від усякого релїґійного чутя. Ми далекі від того, щоб бути апольоґетами уніятів і зовсїм не високо цїнимо більшу часть уніятської теольоґічної лїтератури XVIII в., але мусимо протестувати проти тих апріорних і наскрізь ненаукових поглядів, які висловив у тім роздїлї д. Житецький.

Тай як би подані ним історично-лїтературні факти хоч крихітку оправдували такі погляди! На жаль, д. Житецький фактів подає дуже мало. Із уніятської лїтератури XVIII в. він цитує тілько „Народовѣщаніе", тай то з хибною датою, бо подає, що воно було видане 1778 р., коли в дійсности се було третє виданє, перше вийшло ще 1756, а четверте 1866 р. у Львові. Д. Житецький цитує з сеї книги тілько долучену при кінцї „піснь катехизмову", але про саму книгу, оден із цікавійших творів нашої лїтератури, не каже нічого. Тимчасом сам титул міг показати авторови її значінє. Сказано в тім титулї, що вона повстала з практичних катехетичних наук, подаваних народови Василиянами в Кременецькім повітї. Книга складає ся з двоякого тексту: Катехізациї (Поученія) і прикладів. Поученія писані мовою майже чисто народньою, а приклади, в котрих подано кількасот оповідань, леґенд та притч із ріжних старших збірок (із Gesta Romanorum, Speculum Exemplorum і т. и.), вложені церковною мовою. Пояснено тут основні питаня християнської доґматики, етики і обрядів; про якісь клєрикальні пляни, про виключне бажанє — підхилити народ під послух папі — нема тут мови більше, як у всякім хоч би й православнім трактатї того рода.

Далї згадує д. Житецький про книжку „Собраніе припадковъ краткое и духовнымъ особамъ потребное“, видану 1722 з порученя замойського собора, що була підручником не тілько в практичній діяльности маловчених духовних, як вірно зазначує д. Житецький, але містила в собі minimum (або, коли хочете, maximum) того, що повинен був уміти кандидат на сьвященника. З того, що до книжки доданий словарець, де церковні слова витолкуванó на польське, д. Житецький зараз поспішив ся виводити „загально-звісну правду, що унія опиралась на польську культуру і польську мову“. Коли се така загально відома правда, то ми не будемо з нею сперечати ся, скажемо тілько, що вона не зовсїм для нас ясна. Що се значить, що унія опирала ся на польську культуру? Ми знаємо, що в XVIII в. Українцї уніяти належали до Польщі, що висше уніятське духовенство було спольонїзоване, видавало богато польських книжок, навіть в обороні руських партикулярних інтересів — се факти і їх ми розуміємо. Але не меньше певні факти, що Русини уніяти не зробили ся Поляками, писали по руськи, не любили Поляків і польського панованя, а належність до унії не перешкоджувала їм бути й вільнодумцями і українськими патріотами.

Згадавши про замойський собор д. Житецький додає, що се „той самий собор, від якого вийшов цїлий ряд постанов звернених на зіллянє унії з католицтвом“, себто з латинством. Жаль, що д. Житецький не показав хоч одної такої постанови або не заглянув хоч би до друкованих постанов сего собора; він був би побачив, що там зазначено досить широку і як на ті часи свобідну та автономну орґанізацию руської церкви, подбано про усунене безладя, яке лишило ся по упадку в тих сторонах православія, офіцияльно признано в заряді церквами значний голос церковним братствам, з натиском підносить ся характер уніятської церкви яко „восточної“ з властивими їй обрядами, змодифікованими актом унії (признанє папи як голови церкви, признанє чистилища і походженя сьв. Духа від Отця і Сина). Д. Житецький цитує з окружного послания еп. А. Шептицького наказ — повписувати ті зміни в церковних книгах як приклад „педаґоґічних способів уніятських просьвітителів“ — без потреби; се не була ніяка педаґоґія, тілько та доґматична основа, на якій стоїть унія і уніяти мусїли її держати ся. Дивно, чому д. Житецький не завважив, що православна Москва кілька разів наказувала відбирати старі православні церковні книги з усїх церков України і заступати їх московськими, хоча там відступленя були далеко меньші, коли тимчасом уніятський собор, буцїм то латинїзаторський, позволяє вживати в уніятських церквах старих православних книг (вони в богатьох церквах уживають ся й доси!), тілько по доконаню деяких поправок. Здаєть ся, уніяти були більше толєрантні, ніж православна Москва!

Зацитувавши ще титули „Богословія нравоучительного“ з 1751 і „Бесѣдъ парохіяльныхъ“ з 1789 д. Жит. троха довше зупиняєть ся при „Науках парохіальныхъ“ з 1794, цитуючи з передмови сеї книжки гарний уступ про потребу вживаня народньої мови в проповідях, а кінчить ся сей огляд короткими увагами про „Богогласникъ“, хоч і тут автор майже не входить у детальний розбір книги і немов не підозріває її великого значіня, що кидаєть ся в очи кождому, хто прочитавши „Богогласник“ переглядає прим. „Труды“ Чубінського, „Калики перехожіе“ Безсонова, лїрницькі пісні зібрані Гнатюком або рукописні українські сьпіваники XVIII—XIX в. Не диво, що й остаточні висновки д. Жит. про уніятську лїтературу такіж недокладні, як і його преміси. По думці д. Жит. уніятська лїтература не мала таких визначних діячів, як Прокопович, Кониський, Сковорода; її характер був церковно-офіцияльний і не виходив за межі релїґійних потреб; вона не мала навіть нічого такого, як укр. вірші, зложені під режімом старої „благочестивої віри, що визначала ся толеранциєю“ (стор. 162). Може бути, що переглянувши мій нарис „Карпаторуського“ письменства XVII—XVIII в., отже в значній мірі уніятського, д. Жит. де в чому й сам змодифікує сей свій осуд. Не слїд би також забувати історикови, що як Прокопович, Сковорода, Кониський, Гребінка належать до укр. лїтератури на основі своєї діяльности, а не мови, тож так само треба до неї зачислити тих учених Василиян, що писали по польськи і по латинї про наші справи, отже такого Кишку, Стебельського, Кульчинського, Ґудза, Коса, Бродовича і иньших.

Кінчить ся сей розділ праці д. Жит. коротким нарисом першого пробудженя галицьких Русинів під Австрією і упадком того першого руху коло р. 1810—15. Не згадано тут про такі характерні появи, як „Свѣтска полѣтика“ видана Ставропіґією 1790 р.

Після сеї не зовсім успішної екскурсиї на поле уніятського письменства д. Житецький вертаєть ся (розд. VIII) на ґрунт близший і звичайний для нього і показує, як протягом XVIII в. в лївобережній Українї не тілько „славяно-малоруський“, але і „книжно-малоруський“ язик витїсняв ся московським. Автор оглядає лїтописї Величка та Лукомського, дневники Ханенка та Маркевича, заглядає до приватних листів тогочасних, згадує про „Краткое описаніе о козацкомъ малороссійскомъ народѣ“ П. Симоновского, написане вже майже чисто по російськи і кінчить оглядом сатири на українські порядки, зложеної за гетьманства Розумовського та кількома увагами про політичну віршу „Разговоръ Великороссіи съ Малороссіей“. Оглянувши ті твори писані мовою з разу книжно-малоруською, а де далї все близшою до російської, автор завдає собі питанє, чи чиста українська мова була в лїтературнім уживаню до Котляревського?

В відповідь на се питанє д. Житецький обертаєть ся до роздивленя драм і інтермедий писаних книжною малоруською мовою. Сей розбір (розд. IX) починаєть ся апріорним і по нашій думцї невірним твердженєм, що „по мѣрѣ паденія книжной малорусской рѣчи все настойчивѣе и чаще начала замѣнять ее народная малорусская рѣчь". Здаєть ся, з попереднїх роздїлів працї д. Житецького випливало зовсїм не те. Протягом XVIII в. на лївім боцї Днїпра переводить ся церковно-славянська мова і книжня українська, а на їх місце настає московська; на правім боцї і в Галичинї запановує польська, але обік неї держить ся і книжня українська до кінця XVIII в., і церковна, що бере перемогу в львівських викладах до 1806, поки в кінцї ще раз не перемагає польщина аж до хвилї національного відродженя коло 1830 р. Сих ґеоґрафічних подїлів треба би держати ся при роздивленю укр. лїтератури XVIII в. Надто треба звернути увагу ще на одну обставину, не зовсім виразно зазначену д. Житецьким. Він підносить факт, що майже чиста народня українська мова знаходить ся ще в інтермедіях Ґаваттовича, якого він уважає без підстави Русином, далї факт, що подібні інтермедиї на простонароднїй мові мазурській, русинській і т. и. були писані в Польщі ще в другій половинї XVI в.; в звязку з оглядом вертепної драми, де побутові сцени також зложені майже чистою народньою мовою, ті факти повинні би навести автора на думку, що власне для мальованя щоденного побуту, комічних ситуаций і типів здавна в Польщі вживано народньої мови, і то залюбки української або білоруської, коли тимчасом поважні партиї писано або латинською або польською, по тодїшньому густо натицьканою латинськими словами і фразами. Розміркувавши се автор був би бачив, що протягом XVII і XVIII в. зовсїм нема того поступу, який він зазначив на вступі: що чиста українська мова не здобуває собі ширшого поля в міру упадку давньої книжкової. Поступ хиба в тім, що в міру упадку драми і інтермедиї настає вірша, де в такім самім гумористичнім тонї малюють ся події біблїйної історії в суміш зі сценами і фіґурами з народнього українського побуту. Можна сказати сьміло, що від Ґаватовича аж до Енеїди народня українська мова в лїтературі держить ся в однїй і тій самій доменї гумористично-сатиричного віршованя; бодай нам не звісний анї один факт (і д. Житецький не вказав його), де би укр. чисто народня мова заняла місце давнїйшої книжкової чи то в теольоґічнім трактатї, чи в друкованій проповіди, чи в лїтописї. Pardon, один такий факт звісний нам, — се була згадана вже „Свѣтска полѣтика", видана Ставропіґією 1790 р. в додатку до букваря. Що віршів на чистій укр. мові з XVIII в. дійшло до нас більше, ніж інтермедій із XVII в., се зовсїм зрозуміле, але се ще не дає під-

стави говорити про поступ української народньої мови в письменстві в міру упадку книжної мови.

Розвідка про драми і інтермедиї XVIII в. у д. Житецького троха хаотична. Поперед усього він зовсїм вірно підносить, що українсько-руська драма не мала нїколи містеріального характеру, не була звязана з богослуженєм, але появила ся у нас із Польщі вже як шкільна драма. Її попередницями були шкільні дияльоґи, з яких д. Житецький наводить два: дияльоґ Памви Беринди з р. 1616 і рiздвяний дияльоґ Ставровецького, надрукований у „Перлѣ многоцѣнномъ" 1646 р. До сеї самої катеґориї треба зачислити віршовані дияльоґи Йоаннікія Волковича, учителя при львівській Ставропиґії, друковані 1630 р. і 1631, перший із них п. з. „Розмышлянє о муцѣ Христа", звісний по Каратаєву під хибним титулом „Вершѣ изъ трагедіи Григорія Богослова". (Опис сеї книжечки див. мої Памятки II, стор. XXVIII—XXX).

Д. Житецький здіймає питанє про те, як дивили ся давні автори на свої драми і показує неясне розумінє траґедиї, комедиї і траґедокомедиї у них. Питанє цікаве для історії поетики, але чим воно цікаве для теми д. Житецького — сього годї зрозуміти.

В дальшім (X) роздїлї д. Житецький говорить про різдвяні і пасхальні вірші і мандрованих дяків та бакалярів, що були їх авторами. Про сю тему він говорив ширше в своїх „Мысляхъ о народныхъ малорусскихъ думахъ". Тут він доторкаєть ся тілько питаня про звязок віршів з драмами, а специяльно твердженя пок. Драгоманова, що вірші були подекуди скороченєм драм. Хоча в однім випадку (що до пасхальної вірші) ся думка Драгоманова знайшла потвердженє вже по його смерти в віднайденім мною „Словѣ о буреню пекла", то проте д. Житецький справедливо остерігає перед її ґенералїзованєм. В сьому скріпляють нас два факти: один той, що віршу на народній мові, де сьвяті події мішають ся з побутовими сценами, знаходимо в Галичинї вже в половинї XVII в., отже сто лїт перед упадком драм і інтермедий (див. моє „Карпаторуське письменство" стор. 8); а другий той, що такіж вірші знаходимо від XVI в. в польскім письменстві, відки мода на них перейшла й до нас. Із рукописної збірки кінця XVIII в. я подав одну таку віршу про Юду (Памятки II, стор. XLIX—L); тут подаю одну на рiздво, доси, здаєть ся, нїде не друковану:

Krzyk po niebie, po obłokach
słychać przy wesołych skokach;
aniołowie święci, radością objęci
wyspiewują, wykrzykuią.

Nuże bracia aniołowie,
wspołem z nami, kumpanowie!
Bóg się człekiem staie, życie ludziom daje
zagubione, utracone.

Już skrzydła połamali,
kiedy z radością latali:
Michał między trzodę zleciawszy na grzędę
w bok się ubił, skrzydła zgubił.

Gabryel kiedy zmiarkował
Boga, tagże przylatował:
Natrafił na dudy, zbił biodra y udy
I szwankował, nachromował.

Rafał, który leczył oczy
Tobiasza, gdy przyskoczy,
zbił olejek drogi o baranie rogi,
gdy do trzody wleciał przody.

Gdy tak skrzydła połamali,
iak barany się tarali.
jeden przez drugiego skakał z ochoczego,
a spiewali, choc! wołali. і т. д.

Таких віршів маємо не мало і в друкованих польських „Kantyczkach“, хоча тут вони просїяні крізь сито духовної цензури. Вони почали складати ся мабуть не ранїйше XVII в., бо в рукописних збірках XV—XVI в. їх ще нема. За те маємо дещо анальоґічного в нїмецьких віршах XVI—XVII і в французьких XV—XVI в. І так у збірцї Монтеґльона „Recueil des poésies françaises des XV-e et XVI-e siècles“ знаходимо гумористично-сатиричні пародиї на Отченаш (т. I, 68, 125, IX, 202), опис раю (III. 155), пародию похоронної піснї „De profundis“ (IV, 206), пародиї двох иньших духовних пісень (VIII, 270), пародиї на „Богородице дїво“ (IX, 191, 204), на части служби божої (IX, 254, 276), гумористичні жития сьвятої Цибулї (I, 204), сьвятого Селедця (II, 325), сьвятого Гроздія (II, 112). В звязку з нашими віршами духовного змісту і гумористичного тону треба би студиювати також і ті гумористично-сатиричні леґенди, антифони та тропарі, які цитував д. Житецький у своїй працї про думи при характеристицї дяків-пиворізів, а яких коллекцию можна би значно збільшити. Згадаю тут гумористичне величанє шевця, вареників-мучеників, горілицї-мученицї, подорож Хими до Єрусалима, характеристику попа, далї зложені церковною мовою загадки про горнець, про жебрака (Номис), гумористичні церковні леґенди про

свиню (Карпаторуське письменство 94), про сьвятого Пахомія і його стрічу з бісом (Иде преподобный Пахомій во Єрусалимъ хиротонисати ся и видѣ бѣса на древѣ сидяща и удомъ яки цѣпомъ пшеницу молотяща. И глагола єму бѣсъ: „Хощеши, да азъ хиротонисаю тя бреннымъ удомъ симъ?“ И отвѣщавъ єму Пахомій рече: „Аще имаши таковый удъ“ — и показа єму свой. И бысть бѣсъ посрамленъ и рече: „Диленъ Богъ во святыхъ своихъ! Не имамъ таковаго!“). Студиюючи наші вірші в звязку з тими проявами ґротескової коміки ми побачимо, що погляд д. Житецького про їх виключну приналежність мандрованим дякам-пиворізам за надто односторонній. Загалом нам здаєть ся, що д. Житецький переціняє ролю тих скромних дяків у нашім культурнім житю XVII—XVIII в. Розділ між інтеліґенциєю і простим народом у тім часї, особливо в першій половинї XVIII в., не був ще так великий, як пізнїйше; навіть такому чоловікови, як Сковорода, легко було знайти стичні точки з народом і зробити ся зрозумілим для нього. Сю ролю посередників, яку признає д. Житецький мандрованим дякам, можна з неменшим правом признати і більшинї сїльських сьвященників і ріжним писарям, канцеляристам, письменним козакам і навіть більшинї поміщиків, особливо менше заможних. До сеї катеґорії належить і сьвященник Некрашевич, якого віршам д. Житецький присьвячує гарну характеристику при кінцї тої глави. Я певний, що таких самодїлкових поетів духовного і сьвітського стану знайде ся у нас з часом більше; д. Житецький не згадує про віднайденого Кулїшем Климентия; зі свого боку подам ще один приклад. В рукописї Оссолїнських у Львові ч. 2703 знаходимо записки якогось духовного ведені в головному по польськи, а в них ось який уступ: Roku 1769 powietrze Łuck y cały Wołyń opanowało. Było y po innych kraiach, nie tak atoli silne, jak na Wołyniu y od granic tureckich. Byłem na ówczas w Katedrze łuckiey od Wnego Imc. Xa Sylwestra Lubienieckiego biskupa łuckiego y pasterza swego do rządu klerem przy katedrze będącym zesłany. Z okoliczności trwogi w powietrzu zwyczajney złożyliśmy pieśń po rusku, która jest niby sporem między mną obawiającym się tego powietrza, a rzeczonym Imc. Xm Scholastykiem perswadującym, aby oddać się na wolę Pana Boga. Tak on tedy zaczyna:

Rozum

Нащо сушиш голову, небоже?
Жура бѣдѣ порадити не може.
Бог тильки сам нещасливим потѣха.
Удай ся до него серцем и устами,
А Бог добрий, змилует ся над нами,
С тим позбудеш туги, смутку и лиха.

Wola

Самъ не знаєш, що до мене мовиш:
Спиш подобно, чи в поли вѣтер ловиш!
Пробуди ся, а зваж, що ся дѣє:
Ото в той годинѣ любъ по малой хвилѣ
Будут темни очи твои въ могилѣ,
А язик твой на вѣкѣ онѣмѣє.

Rozum

Гнієтъ зерно, жеби плод родило;
Гнієтъ жолнѣръ, бо звитяжити мило;
Сѣєтъ орачъ зъ охотою и тучи пожадаєтъ,
Ты смерти боишъ ся власне якъ би тѣло
Не повставши на судъ страшный вѣчне гнити мѣло, —
Такая то любовъ Бога въ твоем серцу палаєтъ?

Wola

Богъ єсть силенъ, трудно не признати,
Алеж трудно смерти ся не лякати:
Плачуть люде по улицях, плач ихъ єстъ безмѣрный.
Гради, веси, поля, лєси трупов полни,
Смутний погреб пси и круки, звѣри в собѣ ледво чинити здолни,
Сами навет священики одмели люд свой вѣрний.

Rozum

Смерть при муцѣ и смерти Христовой
Увольнит нас з погибелѣ грѣховой,
З любве Бога принята з охотою.
Готов будь умерти, то для Бога мало,
Хотяй би ся при найтяжших болѣзнех умирало, —
Так учини и ти разом зо мною

Wola

Ах Боже мій, нех же умираю
И в повѣтру нехай нагле сконаю, —
Прийми тильки смерть за грѣхи смерти сина твоєго;
И немощну волю для Христовои страсти
Тримай самъ при твоєй волѣ, крѣпи, не дай упасти,
А ото я въ руцѣ твои даю духа моєго.

Розд. XI праці д. Житецького присьвячений укр. віршам історичного змісту, а розд. XII віршам і пісням любовним і загалом таким, що малюють індівідуальне житє. Розумієть ся, д. Житецький не мав тут

претенсиї вичерпати весь звісний уже материял, хоча дає дещо і з рукописних жерел. Він заповідає, що при нагоді ще вернеть ся до тих творів, бо вони „вносять нове сьвітло в студиї над народньою лїричною поезиєю“ (К. Ст. 1900, II, 170). Сказати по правдї, докладна студия над сими творами ще не можлива, поки велика сила рукописного материялу лежить не опублїкована, а те що опублїковано, порозкидано по ріжних виданях, не зведено до купи і не оброблено як слїд.

Отсе і все, що зібрав д. Житецький для вияснення ґенези Енеіди Котляревського. Правда, він якось мов урвав своє оранє на тім широкім перелозї, лишив на боцї деякі твори дуже важні для зрозуміня духа і стилю Енеїди, як ось прозові і віршовані повісти, поему про пекельного Марка і т. д. З тим усїм його праця має велику вартість як перша проба обняти весь доси запущений обшир і вказати еволюцию та боротьбу там, де доси історики лїтератури бачили або пустиню або хаос.

Ів. Франко.

В. Н. Перетцъ — Малорусскія вирши и пѣсни въ записяхъ XVI—XVIII в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ 1899, кн. 3 і 4).

Обік розібраної висше працї д. Житецького визначаєть ся праця д. Перетца богатством нового материялу і гарним обробленєм деяких частей. На жаль, цїлість сеї працї досить хаотична. Не бачимо в нїй нїякого пляну, нїякого обмежованя терену, нїякої поставленої і так чи сяк осягненої мети. Автор не дбав анї про вишуканє всего звісного доси материялу, анї про його систематичне впорядкованє, анї про якусь загальну характеристику. Обсяг його знаня якийсь незаокруглений; бо коли загалом йому не можна відмовити анї ясности анї ширини погляду, то декуди він спотикає ся на таких дрібницях, що роблять по троха комічне вражінє. І так приводячи з рукопису Бернацкого колядку „Coli ni było z początku swita“ — польську транскріпцию українського тексту, він виявляє слабе знанє укр. мови, поправляючи „pobontował“ на „pokosztował“ — без потреби, бо вірш дає добре значінє і без поправки:

Zakazał iemu srednio drzewo,
Tay człowiek drzewu tay pobontował.

Побунтувати ужито тут у червоноруськім значіню „нарушити“ і дає лїпше значінє, ніж поправка д. Перетца „покоштував“. Так само без потреби поправляє він у тій самій вірші руське „cripko“ (кріпко) на польське prędko. А вже зовсїм дивно робить ся, коли до вірша

A na nas nie racz pobanowaty —

д. Перетц робить увагу, що сей рядок „не поддается обясненію“. Радше повинен був сказати, що він не потребує нїякого поясненя для того,

хто знає, що „банувати“ значить „тужити“, „нарікати“ або „сердити ся“. Подібних дрібних помилок допущено й більше.

Не маючи основи говорити про плян і здобутки праці д. Перетца, бо її вартість лежить у тих дрібних причинках до пізнаня нашого віршописаня, які він подає без ніякого пляну, подаю тут огляд змісту його праці розділ за розділом.

I. По коротенькім вступі, де згадано про важність і богацтво українсько-руського віршарства автор згадує про найдавнійшу його памятку — віршу-пісню про воєводу Штефана, надруковану 1571 р. в чеській граматиці Яна Благослава як зразок народньої української мови. Ся вірша була передрукована і пояснена Потебнею (Воронежъ 1887), що кладе час її зложеня на половину XVI в. Другою що до часу памяткою українсько-руського віршарства він уважає вірші покладені на початку Острожської Біблії з р. 1581 і „Хронольоґію“ Римші, видану окремо в Острозї в тім же 1581 р. Тут же він і передруковує вірші з Біблії, написані Герасимом Смотрицьким. Дивно, що автор не звернув уваги на найстарший українсько-руський сьпіванник, захований у Познанї, де містить ся переклад 50 лютеранських пісень, доконаний правдоподібно перед р. 1580. Декілька пісень із того рукопису передрукував Бодянський (Чтенія Имп. общ. ист. и древн. Росс. Москва 1846, ч. 1); з тексту їх видно, що перекладач був Українець, не Білорус: він пише: вѣковично, вѣрмо, тѣло, а хоча копіст поклав декуди білоруські форми: вере, всех, грех, бдети, то вже рим: сохранити і бдети показує, що первісно було бдѣти або навіть бдити. Ось дві строфи одної з тих пісень (XXXIX).

Хвалити начинаемъ,
Бога прославляемъ
За дары, что мы брали,
Отъ рукъ его достали.

Онъ душу благодатно
И плоть намъ далъ пріятно,
Ту вѣрно сохранити
Онъ самъ изволилъ бдети.

II розд. присьвячено віршам Римші. Автор користуєть ся дослїдами Харламповича і подає звістки про сього ученика Острозької школи. Тут подано також віршу уміщену на вступі „Апокрізіса“ Бронського з 1597 р., виривки з панеґіриків і иньших старих друків XVI—XVII в. Автор подає деякі цінні уваги про будову вірша в тих творах; ті уваги були-б певнійші, як би він був узяв для порівнаня польські вірші тої самої катеґорії з того-ж часу.

III. Подано новий текст піснї про битву під Берестечком, уперве опублїкованої Житецьким і Петровим (Archiv für sl. Phil. II, 297—307). Д. Перетц передруковує свій текст старанно, зазначує його відміни супроти друкованого в Archiv-і і подає деякі цінні уваги.

IV. З тої самої рукописної збірки якогось Поляка і духовного передруковує автор укр. віршу-сатиру на попа, що починаєть ся так (подаємо текст у руській транскрипциї):

Серед поля широкого церковка стояла,
Там попадя до церкви людий [і]звабляла
Пришли люде до церкви Богу ся молити,
А поп пошов до корчми горілочку пити.

Без особливої потреби автор подає в додатку до сеї вірші ряд історичних сьвідоцтв про „буйный нравъ“ українських попів XVII в. Тип попа-пяницї має свою лїтературну історию далеко ширшу, ніж межі України і далеко давнїйшу, ніж XVII в.

V. Із одного рукопису Київо-Михайлївського манастиря з XVII в. автор подає виривки з вірші-поеми на різдво і додає деякі уваги про її розмір.

VI. З рукопису того самого манастиря автор подає віршу на воскресение Христово, додану при кінцї учительного евангелия, написаного Авраамом Івановичем Білобородським у Петигорах 1604 р. Початок вірші нагадує польські великодні піснї, але далї руський віршописець досить самостійний. Нема потреби конче дошукувати ся польського, чи ще старшого і незвісного латинського ориґінала, як се без результату чинить д. Перетц. У додатку надруковано ще пару воскресних вірш, із них ч. 2 — транскрипция руськими лїтерами польського тексту, ч. 3 і 4 д. Перетц також без певної причини вважає перекладами.

VII. Із рукописної польської кантички Ф. Бернацкого з р. 1693 подано текст укр. вірші-піснї на різдво і до неї додано паралельний текст із Безсонова (Калики перехожіе, вып. 4, ч. 309). Завважимо, що ся вірша була в XVIII в. друкована в польських „кантичках“ (див. вид. з 1793 р.) а з них перейшла в тзв. люксембурське видане в Парижі.

VIII. З тої самої кантички подано текст червоно-руської колядки, про який було згадано висше (стор. 41), а з одної польської драми пз. Comoedia de Jacob et Joseph patriarchis“ написаної Полїнським у Ґроднї коло р. 1650, подано руське віршоване оповідане про сотворене чортом кози, пз. Czemu żydowie kozy radzi jedzą; текст більше білоруський, ніж український.

IX. Автора цікавить питане переходу народнїх пісень і пісенних мотивів із Польщі на Україну, а відси до Великорусів. Рукописні пісен-

ники XVII—XVIII в. дають для сего деякий материял і автор зазначує деякі укр. духовні вірші переписувані Великорусами і подає в повнї дві вірші сьвітського змісту: „Во печали во великой всегда пребуваю" і „Посмотри въ печали другъ в любви сердечной", занесені до Москви з України.

X. Подано текст української народньої пісні „Дївча в сїнях стояло, на козака моргало", перероблений троха укр. інтеліґентом XVIII в. і простудийовано його звязок з устними вариянтами українськими і великоруськими.

XI. Із рукописної збірки новгородського семінариста Афанасия Гаврилова з 1768 р. подано текст пісні про комара, що впав з дуба, і подано до него деякі уваги.

XII. З одного тверського рукопису подано текст укр. вірші „Чтожъ я кому виноватъ, за что погибаю".

XIII. Автор знов вертаєть ся до друкованих памяток укр. віршарства і зупиняєть ся на віршованій Псалтирі С. Полоцкого, на віршах Барановича і инь., що мали метою витїснити сьвітські пісні з уживаня Українців. Важне тут упімнене Полоцкого:

> Міряне, пѣсни міра оставляйте,
> вмѣсто ихъ псалмы Богу воспѣвайте:
> овы бо умъ тлятъ, души погубляютъ,
> сіи умъ здравятъ и души спасаютъ.

Такі упімненя лунали на Українї вже й сто лїт перед тим і ще при кінцї XVI в. Іван Вишенський упоминав своїх земляків, щоб викинули „квасъ пѣсней" і силкував ся сам зложити „пѣсеньку, которой... мысль узнавши въ вѣкъ пѣти не престанешъ". На жаль вона не дійшла до нас.

XIV. Із ріжних рукописних збірок автор зібрав підписи тих, що переписували і зберегали памятки давнього віршарства — важний причинок для характеристики тої публїки, що в XVIII в. любувала ся віршами і кантами, та вперве починала записувати й устні народнї пісні.

XV. Автор застановляєть ся над інтересним питанєм, „що знала стара московська і київська Русь про віршову технїку і які підручники могли мати в руках укр. віршописцї XVI—XVIII вв.". Автор присьвятив сїй справі широку розвідку (21 стор. друку), подав богато вірних уваг і бібліоґрафічних сказівок, але по моїй думцї не завважав головного: українські віршописцї XVI—XVIII в. мали перед очима майже виключно польські взірцї; ті теоретичні уваги про прозодию і віршованє, які знаходимо в старих укр. граматиках, узяті з иньших граматик, що служили

взірцями для наших, і звичайно зовсїм не відповідали дійсному віршованю і не мали на него нїякого впливу.

XVI розділ присьвячений увагам про український сьпів, українських сьпіваків, музикантів і иньших артистів, що пробували в Московщинї — збірка материялів без сумнїву цїкава для історії культури, але їх безпосередного звязку з українськими віршами я не можу добачити.

XVII. Із рукописних і друкованих у Московщинї співанників XVIII і початку XIX в. автор подає реєстр пісень і вірш українських, що були популярні в Московщинї.

XVIII. Специяльно говорить про деякі вірші Теофана Прокоповича, при тім подано одну незвісну доси його польську віршу і розібрано його пісню „Коли дождусь я весела ведра“, вказано пізнїйші поетичні перерібки її мотивів і специяльно оброблено мотив душі, що летить пташкою до милої.

XIX. Подавши із траґедокомедиї Варлаама Лащевського нарікане на те, що в „нинїшнїм віці“, себто коло половини XVIII в. „кощуны безстудны ...канты слагаютъ и комплементы блудны“, де „матерія съ писаній кощунамъ готова, въ кантахъ студныхъ начало отъ божіяго слова“ — автор пускаєть ся в здогади, що се були за богохульні канти, удає, немов би не знає про істноване укр. гумористичних вірш, де біблїйні події мальовано в комічнім сьвітлї і подає від себе пару вірш на церковно-руській мові, декуди грубих, але зовсїм далеких від кощунства, не згадуючи про вірші, зібрані пок. Драгомановим, що хоч позаписувані в XIX в., без сумнїву повстали ще в XVIII в.

XX. Як ілюстрацию до слів Лащевського про „блудны комплементы“, себто про любовні пісні і віршовані оповіданя автор наводить із одного рукопису віршу безталанного кавалєра, що любить волочити ся за чужими жінками і часто наскакує на побої. Автор — по мойому безпідставно — бачить у тій пісні оброблене теми „Москаля чарівника“; вірша має з сею темою дуже мало спільного.

XXI. Подано невеличкий опис почаївського „Богогласника“, а в

XXII вийменовано авторів пісень у тій збірці, яких назви заховали ся в акростихах. В додатку до сього подано ще пару імен авторів, що складали або перекладали вірші і гимни на русько-церковну мову.

Отсе й весь зміст працї д. Перетца. Не знаємо, чому оглядаючи ті вірші він лишив на боцї все те, що було опублїковане в „Кіевской Старинѣ“, чому не звернув уваги на вірші історичного змісту, поминув дуже цїкаву віршу з першої половини XVII в. опублїковану Білозерським пз. Ляментъ людей побожныхъ, що ся стало въ Литовской земли, і т. и.

Ну, та не будемо сперечати ся з автором за те, чого не зробив, а може й не міг зробити, а подякуємо йому за те, що зробив і чим

вияснив для всїх будущих істориків української лїтератури важність українського віршотворства. Тема порушена д. Перетцом ще далеко не вичерпана, але праця його показує очевидно, що систематичне зібранє і опублїкованє памяток укр. віршарства XVI—XVIII в. належить до пильних постулятів науки. *Ів. Франко.*

Ferdynand Hoesick — Szkice i opowiadania historyczno-literackie, Краків, 1900.

В сїй книжцї нас близше дотикає одна статя — Krzemieniec i jego liceum, ст. 61—76. Се не строго наукова розвідка, а радше белєтристичний нарис, але опертий на певних даних, хоч також не все наукових, от як приміром на творі Крженьовского: „Tadeusz Bezimienny“, Spectator-а: „Krzemieniec, przygody i wspomnienia studenta pierwszej klasy“ й ин. Автор малює образ міста підчас ферий і науки, описує обряди при отвореню року шкільного, обстанову лїцею, згадує про житє учеників, про вечерницї, які споряджала для учеників шляхта та професори. Згадує також про важнїйші особи, що вславили сей лїцей, так з поміж професорів як і з учеників про Чацкого, Евзебія Словацького, Мальчевського і т. и. Нового для науки ся статя не дає нїчого, лише дає нам заокруглений і прозорий образ міста і лїцею. *С. Гн.*

Этнографическое Обозрѣніе, 1898 (Годъ 10-ий), Москва[1]).

Этнографическое Обозрѣніе принесло в отсьому річнику три статї і кілька заміток з круга української етноґрафії. Першу статю подав відомий український етноґраф М. К. Васїлєв п. н. „Къ исторіи народнаго театра, II Тронъ.“ (I — диви попереднїй річник). Він надрукував у нїй широко розповсюднену народню пєсу, звану „Троном“. Записав її в Чигиринському повітї, Київ. ґуб. від Білоруса, що робив у цукроварних українських фабриках. Пєса має десять сцен, а в нїй виступає аж 24 особи. Зложена вона властиво з двох окремих творів: вандрівного „Царя Максимілїяна“ і більше української — хоч і її первовзір був на заходї — різдвянної драми. Хоча цїла пєса не визначаєть ся анї красою, анї інтересними епізодами, вона розповсюднена не лише в Московщинї і Білій Руси, але й на Українї, хоч текст її росийський. Д. Васїлєв пояснює те розповсюдненє у вступі отсими словами, що в великій мірі оправданї: „Народня маса“ чує потребу драматичної штуки, в нїй та потреба розвита, але що культурнї верстви з ріжних причин не можуть дати гарних взірцїв її і не можуть забрати ся до орґанїзациї народнього театра, то нарід присвоює собі твори, подібнї до надрукованого. Як він їх присвоює і на скілько вони пожаданї, полишаємо осуд

[1]) Через спізнювання книжок сих двох етноґрафічних часописей вони не увійшли в загальний огляд часописей з 1898 р.

читачеви“. На нашу думку твір сей зовсім не пожаданий для української людности, хочби задля чужої мови. Українські драматурґи повинні дати селянам відповіднійші твори і тим способом виперти подібні неприродні прояви. По части воно вже йде до того. — З нагоди опублїкованя сеї пєси подає редакция ще чотири варианти „Царя Максимілїяна“ в записях В. Костина, А. Е. Грузинського і В. Каллаша.

Друга статя, се „Малорусское весилье“ подане д. Малинкою. У нїй надрукований опис весїльних обрядів і піснї, записані в ріжних місцевостах Чернигівської, Полтавської, Харківської і Київської (з останньої лише одна пісня) ґубернїй. Описи, подані д. Малинцї переважно його кореспондентами, не визначають ся повнотою; вони зроблені аматорами-етноґрафами і як видно, побіжно, тому не представляють великої вартости, а вже уважати їх типовими для якоїсь місцевости зовсім не можна. Найлїпший ще опис із Полтав. ґуб. Паралєль нема ніяких; материяли з кождого села подані окремо.

Третя статя носить назву „О погребальныхъ обрядахъ“. Вона зложена з трьох окремих частин. У першій „Остатки язычества въ погребальныхъ обрядахъ Малороссіи“ подає д. Ящуржинський опис похорону, наведений в Ібн-Фадлана і порівнує його з описом з перед 50 літ, коли у труну небіщика кладено ще на Українї хлїб, горнець з кашою і горівку, опираючись на вірі, що небіщик жиє по смерти дальше таким житєм, як на сьому сьвітї, тому й потрібує таких річий. Тепер той звичай змінив ся на стілько, що в день похоронів лишають для небіщика на покутї або на вікнї ще хлїб і воду, декуди горівку — на ніч. — Вкладанє гроший до трумни небіщикови порівнує автор з таким же греко-римським звичаєм, по якому гроші призначували перевізникови Харонови за перевіз через ріку Стікс. — Так само глубоку старину добачує автор у похоронї дївчини, яку приберають подібно як до шлюбу, та в тому, що дївчина на випадок смерти родичів розплїтає косу і так іде за труною батька або матери, бажаючи їм неначе дати нагоду видїти її ще в весїльному строю. — Теперішні поминки порівнує з староцавньою тризною. До тризни прикладає він також звичай — тепер уже затрачений — веселити ся на похоронах, грати і сьпівати. Не від річи буде зауважати, що в нас Гуцули до сьогодня грають іще на трумбітах, ідучи за мерцем. Висновки д. Ящуржинського вповнї основні, і з похоронного обряду віє безперечно глубокою стариною. З одним одначе поглядом ш. автора ніяк не можна згодити ся. Говорячи про похорон дївчини, де він справедливо добачує злуку весїльного і похоронного обряду, каже, що нарід признає незвичайно велике значінє любови, тому в більшости пісень згадує про любов. На думку автора: „Той факт здіймає з нашої красної лїтератури закид, що в нїй не обро-

блюєть ся социяльних питань та полїтичних, а береть ся основою повісти і драми переважно любов. Народ із своєю природною поезією дає пояснене такій прояві". Не вжеж у народнїх піснях говорить ся лише про любов? А деж історичні пісні, побутові й иньші? Загально беручи — їх зовсїм не меньше від любовних, але хоч би й так було, то чи можна з того зробити такий висновок, як автор? Навіть сама наша новійша лїтература заперечує тому; згадаю хочби найновійші драми Тобилевича, велику частину писань Франка, писаня Стефаника, Мартовича й иньших. У тім напрямі мабуть і піде тепер наше письменство, хоч натурально любви не викинеть ся з нього, як не викинеть ся її й з житя. — У другій частинї „Малорусскіе образы, повѣрья и заплачки при похоронахъ" подав д. Малинка крім кількох заміток про похоронні обряди і кількох повірок, 33 голосїнь за умершими, доньки за матїрю і батьком, жінки за мужом, чоловіка за жінкою, матери за донькою, сестри за сестрою і ин. Усї ті голосїня незвичайно цікаві тим, що творять ся ad hoc у кождої особи; вони повні поезиї і овіяні глубоким смутком. З уваги, що доси записано їх дуже мало, булоб пожаданим, аби звернено на них більшу увагу і видано окремою збіркою. У IV кн. подав д. Малинка ще додатково два нові голосїня з Черниг. ґуб. — У третїй частинї подав той сам автор 5 новогрецьких голосїнь та кілька повірок, так в ориґіналї, як і в перекладї.

Між замітками найцїкавійша „Женитьба комина", подана відомим российським етноґрафам П. Шейном. У нїй подає д. Шейн два обряди, „женитьбу комина" в Пиньску і його окрузї, та „женитьбу сьвічки" в київ. окрузї. Обряд відбуваєть ся першого вересня. Вечери стають тодї довші, а господарі (і ремісники) бажаючи заохотити челядь до роботи при сьвітлї ранками і вечерами, уряджують забаву на якій їдять, пють, співають. При „женитьбі комина" виголошує кождий, що пє першу чарку, поздоровлене до комина і виливає на нього кілька крапель напитку. По забаві ідуть усї спати, а другого дня зачинають уже рано робити при сьвітлї. До комина співають навіть окрему пісню. „Женитьба сьвічки" відбуваєть ся так само, лише що тодї сьвітить ся сьвічка, а не скіпка, як при першій. В отсьому цїкавому обрядї пробивають ся очевидно останки старинного культу огню, про що й згадує д. Шейн, полємізуючи з проф. Сумцовим, який у своїх „Культурныхъ переживаніяхъ" висловив погляд, що се останок культу дерева. Справа вияснить ся лїпше, коли призбираєть ся більше материялу; особливо в Карпатах треба-б за тим обрядом пошукати.

Духовные стихи. В отсїй замісцї уміщено 12 духовних пісень, записаних д. А. Грузинським в Мінській ґуб., пісню з Тульської, одну з Московської і дві з Вологодської ґуб. Між першими піснями подибу-

ємо дуже близькі вариянти до пісень у збірнику оголошенім проф. Грушевським у „Записках“ (т. XVI—XVII), лїрницьких пісень записаних мною в Бучацькому пов. (Етн. Збірник, II), та пісень у рукописних збірниках з Угорської Руси, яких призбирало ся в мене кілька. Пісні мінські українські, з сильною закраскою церковної мови.

Къ легендамъ и повѣрямъ о табакѣ. Тут приведені леґенди про те, звідки вяв ся тютюн, чому його курять і як солдат дістав тютюну і горівки на другому сьвітї. Між ними є дві українські, записані д. Васілєвим і друковані вже в Кієв. Стар. 1893, III кн. ст. 547. Паралелї до сих леґенд зібрані в „Этнограф. Матеріалахъ“ Б. Грінченка, т. II. ст. 15.

Этнографическія мелочи. Тут подав д. Малинка невеличкий виїмок із народнього календаря, а саме повірки про мясниці і великий піст.

Иванъ Купала въ Черниговской губ. Той сам д. Малинка подав отут останки обряду Купала разом із піснями. Усїх пісень 10 (у IV кн. подана ще в додатку одна пісня), вони записані у трьох селах. Уже з того видно докладно, що обряд Купала вимирає, та що небавки його не стане. *В. Г.*

Живая Старина, 1898 (Годъ восьмой), Спб.

Сьогорічна „Живая Старина“, видавана далї під редакциєю проф. Ламанского, принесла лише одну статю і дві замітки, що доторкають української етноґрафії. Статя, з під пера д. Дм. Абрамовича, має назву „Село Коснище, Владиміръ-Волынскаго уѣзда, Волынской губ.“ У нїй подає автор фонольоґічні прикмети місцевого говору, взірцї деклїнациї та конюґациї, кільканайцять чужих слів уживаних тамошніми селянами (взятих із німецької мови), 110 пословиць, 6 пісень і опис весїля. Тексти не визначають ся нічим замітним. Похибок у них, особливо звукових, дуже багато. — Замітка одна подана д. Ю. Яворським; вона має назву: „Галицко-русскій авгурій XVII-го вѣка“. Се виїмок із львівського рукопису Теодора Шухлянського, переховуваного в бібліотецї Осолїнських, доси ще не друкований. В оріґіналї зветь ся він: Вещи ѡ недѹгѹющих. — Друга замітка д. В. Вразїя п. н. „Три заговора и народныя воззрѣнія на змѣй въ Могиловской и Херсонской губер.“ В нїй подані три доволї інтересні замовляня на рани, що повстали від укушеня гадюки. Тексти попереджені коротенькими поясненями.

З иньших статий загального змісту належить зазначити отсї: Сольвычегодскій крестьянинъ, его обстановка, жизнь и дѣятельность, Н. Іваніцкого; Усть-Ницынская слобода, Тюменскаго уѣзда, Тобольской губ. —

Ф. Зобкіна; Матеріалы по народной медицинѣ и акушерству въ Череповецкомъ уѣздѣ Новгородской губ. — М. К. Герасимова — і Нѣкоторыя лѣкарственныя растенія, употребляемыя простымъ народомъ Курской губ. — Т. І. Вержбіцкого. *В. Г.*

Отчетъ Императорской публичной библіотеки за 1894 годъ, СПб., 1897.

Між новими набутками Бібліотеки 1894 р. знаходимо деякі документи, що дотикають ся й нашої історії.

1) Листи в справі укріпленя Андреївської гори в Київі, брулїони з поправками Муравьова з року 1868.

2) Лист до князя Ґорчакова з проханєм нагороди для членів Комітету до відновленя церкви св. Андрея в Київі і укріпленя Андреївської гори. Брулїон з поправками Муравьова з року 1869.

3) Лист до ґрафині А. Д. Блудової про потребу заняти ся реставрациєю і охороною Київо-Софійського Собора і проханє, аби поручити се діло архитектови Маєвському, що відновляв дворець у Київі. Брулїон з поправками Муравьова.

4) Софіївка. Опис Софіївки, маєтности ґрафа Потоцкого з року 1823.

5) Мемориял про Межигорє. А. Н. Муравьов вказує на потребу відступити Межигорє на легких умовах Печерській Лаврі або Володимирському брацтву для заведеня там добродійної інституциї і школи.

6) Записка про зміну характера Київа за останні літа. Лист з поправками Муравьова, правдоподібно з 1870 років.

7) Акти комітету направи церкви св. Андрія і укріпленя Андреївської гори.

8) В збірнику, писанім письмом XVIII віку між иньшими рукопись св. Димитрія Ростовського: „На погребеніє Христово плач“.

9) Прольоґ за другий піврік, письма другої половини XV віку. В прольозї уміщені житиия сих руських і славянських сьвятих: 1) під 2 мая перенесенє мощий св. Бориса і Глїба; 2) під 3 мая успеніє преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського монастиря; 3) під 11 липня успеніє блаженної Ольги предтечи руської; 4) під 15 липня память князя Володимира, що охрестив Русь; 5) під 24 липня память сьвятих мучеників Христових Бориса і Глїба. В рукописи є чотири записи XVII—XVIII, нічим особливим не інтересні.

10) В збірнику письма з другої половини XVI або початку XVII віку між иньшими повість про білий клобук і замітка про способи від всяких недуг; тут сказано, що Іоан, новгородський архиепископ та великий князь київський Ростислав Мстиславич ходили з калїками в Єрусалим до гробу Господнього.

11) Збірник полууставом і скорописию українського письма з другої половини XVII віку. В нїм числа (пасхалії) моралїстичні афоризми, лучають ся і пословиці. Далї: Мария (акростих). Предмова всїм від віка помершим православним християнам. Дві пізнїйші короткі замітки з 1711 року про перехід війська з гетьманом Скоропадським і великоросийським ґенералом Бутурлиним під Каменний Затон та про зруйноване тими військами городів, що піддали ся Турчину; друга замітка говорить про трясене землї. Лїтописець: перша подія його стоїть під роком 1340, що в тім роцї Ляхи відпали від Греків і спустошили гору Атоньську, друга подія з року 1452: Татари зайняли Київ на Воведеніє пр. Богородиці; дальші замітки XVI і XVII віку (остання подія 1639 року: гетьман польський Конецьпольский облягав Кодак). Шість пізнїйших лїтописних записок, з них три з року 1690, дві з 1710, а одна з 1734, в першій мова про саранчу 1690. Замітки мішаного змісту. Лїтописець: в двох замітках сказано, що Ляхи тому утратили землї, бо з церков фундували костели і хотїли викорінити віру благочестивих: стратили землю Волоську, Інфлянти, а тепер воюють від 20 лїт з козаками і нема кінця. Лїтописець (чужою рукою додано — як почала ся війна козацька): перша подія належить до року 1647, коли то умер київський митрополит Петро Могила, похоронений в Печерській церкві, остання подія до року 1672, коли Турки заняли Каменець Подільський при помочи Дорошенка. Copio (sic) z lista cesara Turecke(g)o, pisanego do krolo w (?) tote slowa 1672 annom (sic). Замітка пізнїйшого часу, про голенне борід. Записка про чудесне уздоровлене 1680 року Божою Материю Федори „бѣлокгловой“, що сїм лїт на ногах не ходила. Про переслїдуване православної віри Ляхами: статя ся подїлена на 55 невеликих розділів, в першім говорить ся, що Ляхи наклоняють православних до віри римскої, називають віру Наливайкову проклятою, а свою сьвятою. Нїкого теж не переслїдують Ляхи як Русинів, бо їх мучать за то, що сповідають ся в православній церкві, не позволяють православним духовним іти через ринок з Сьвятими тайнами до Русина, церкви заміняють на корчми. Хто хоче більше довідати ся, най читає ляцькі писаня против православної віри та книги православних письменників. Лїтописець уважає Хмельницького местником за православну віру та каже, що Ляхи замучили Атаназія, ігумена берестейського за то, що він пророкував загубу тим, що ширять унїю, а переслїдують православну віру. Нагадує, аби православні обезпечали на комісиях наперед віру, а потім старали ся про справи сьвітські, аби не дали ся підкупити як посли Виговського. А що Ляхи віроломні і не додержують умови так як і тепер противно договору допускають ся насильства в Полоцьку і Витебську, то нехай дадуть закладників козакам. Дальше домагає ся сум, книг та кождої

річи митрополичої катедри в Київі. В останнім розділї — бити чолом пильно на комісиях і докучати царю, аби захистив православну церков: виноваром дописано: Finis violationis ecclesiae ortodoxae. З того можна здогадувати ся, що статя написана не раньше як 1667 року. Память як треба обезпечити на договорах і комісиях православну віру, церкви, монастирі і руський нарід в державі королївській, а на Українї козаків, вільних від Ляхів, що не хотять держати ся унїї з римською вірою: написана 1671 року як то видко зі змісту: в наведенім уривку каже автор тим, що мають боронити православну віру, читати сьвяте письмо, синодальні установи та Литовський статут, також Сінопсіс, що його вислано до Артемона Сергієвича себто Матвеєва, бо він так як лїкар мусить пізнати рани, коли їх має вилїчити. В другім уривку жалує ся автор, що православне духовенство робить панщину як кріпаки, а латинське і уніятське вільне. Дальше перестерігає, що дискутувати про віру можна тільки в руських містах, бо в Варшаві або де инде Ляхи би поубивали наших. Дивує ся, що дехто думає, мов то цар і козаки не можуть боронити своєї віри в польськім королївстві; цар — по його думцї — правдивий потомок князів, тому треба йому піддати Україну а не взивати Татар, що лиш нищать Україну. Реєстр Іоану Дворецькому за виварене для него пиво і квас. Виписки з Ґваґніна про руські землї і початок Руської держави. Ворожби двох старців про деякі події, що мали стати ся від 1680 по 1689 рік (в тім роцї по їх ворожбі наступить „Суд Божий“). Уздоровленє пресьв. Богородицею Рудненською Радковської; хто хоче бути уздоровленим нехай удає ся до згаданої ікони Матери Божої. В кінци тої статї сказано, що дізнав уздоровленя Яким Романович, диякон сьвятоіванський в роцї 1690 в Карпило(вци). Замітки про смерть двох осіб з роду Дворецьких, Івана Василєвича Дворецького, судиї київського полку († 29 цьвітня 1694) і його сина Петра Дворецького, що умер 14 січня того-ж року 1694) в молодих лїтах, а похоронено його в Київо-Печерській Лаврі. Пересторога гнобленої України Днїпрової, що її належить взяти на увагу, доки до остатку не загине; на початку сказано, що Україна нерозумно кидає ся від одного монарха до другого і лиш собі шкодить; турок не поможе, бо він прийде на Україну і не буде питати ся нї Дорошенка нї иньшого козака, а загорне міста до останку; Хоч зла і тяжка Москва Українї, але Поляки ще тяжші, каже автор і взиває, аби як найскорше просити у царя опіку, бо стане ся небавком так на цїлій Руси, як сьвіжо стало ся сього року (1669) в Полоцьку, Витебську, Могилеві, Белзї, Замостю та в иньших містах, де всї православні церкви обернено на унїю, а православних людий вигнано. Житє св. Володимира, що охрестив Малу і Велику Русь, вже тому лїт

657, до року 1669 числячи: Володимир хрестив Київ в 649, року від сотвореня сьвіта, а від Рождества Христового 92 року (sic). Дві орациї. Слова Варлаама (і) Іоасафа вибрані — прикладами радше ніж упоминанєм буваємо потягані до чесноти Відривок із повісти про Апольона тирського (загадки). Орация до п. гетьмана: на початку поздоровленє з праздником Воскресеня Христового, кінчить повідомленєм гетьмана, як мають християни кіньчити війну з поганами, як то описано в житєписи ігумена Берестейського. Житє Атанасия Филиповича іг. Берестейського. „Діярюш" про останнї лїта житя Атанасия Филиповича. Знову запись про чуда пресьв. Богородиці над Теодорою білоголовою в роцї 1680. Диярюш або список дїл правдивих в справі помноженя і обясненя віри православної, рукопись подібна до тексту надрукованого в IV томі „Русскої Іст. Бібліотеки изд. Археоґраф. Комісиєю". Книга має запись, що вона уложена родиною Дворецьких і належить до Василя значкового товариша.

12) В збірнику полууставом і скорописию кіньця XVII і початку XVIII віку м. и. два казаня Іоанїкия Галятовського, напечатані в книзї: „Казаня приданыи до книги Ключ разумініа" відпис на лист Іпатія Потія до князя Константина Острозського з року 1598 клирика острозського; мабуть з тою самою статию в роцї 1598 надрукована і друга: „История о листрикійскомъ, то єсть о разбойническомъ ферарскомъ, албо флоренскомъ сидонѣ (sic; читай: синодѣ), в коротцї правдивы списаная".

13) В збірнику з кіньця XVIII і початку XIX Разсужденія на текстъ „Принеси ми, да ямъ, да благословить тя душа моя", що містять в собі гадки про церковні маєтности. Далї містить ся відривок з Келейної лїтописи св. Димитрия Ростовського, не поміщений в друкованих виданях лїтописи; в тім самім збірнику є ще кілька статей з Келейної лїтописи Димитрия Ростовського. Дальше мова Самуїла, митрополита київського при переходї з Ростова в Київ. Кілька виписок із Синопсіса. Коротка звістка про явленє ікони в с. Кореницькім Чернигівської ґубернії.

14) Лист єпископа смоленського Іосифа (Солтана) Супрасльському Благовіщеньському монастиреви 7014 (1506) року на надані тому монастиреви маєтности в Більськім повітї, в Суражській волости. На грамотї підпис єпископа Іосифа. Привісиста печатка, що була при листї, затратила ся. З копії (в нїй язик трохи змінений), напечатаний сей документ в IX томі Археґраф. Сборника.

15) Чотири власноручні листи М. Гоголя до його дядї по матери Петра Петровича Косєровського з того часу, коли Гоголь укінчив курси в Ніжинськім лїцею.

16) 43 листи матери М. Гоголя, Марії Іванівни Гоголь-Яновської до свояків; мають значінє для біоґрафії М. Гоголя.

17) Прольоґ, з першої половини XVI віка (4 вересня убийство кн. Глїба в Смоленську, а під 26 падолиста празник посьвяченя церкви св. Георгия перед ворітьми св. Софії).

18) В прольозї, полууставом кіньця XVI віку записано під 5 вересня убийство Глїба, а під 26 падолиста сьвяченє церкви Георгія, 30 падолиста память св. апостола Андрія, що приходив на Русь, благословив місце і поставив хрест, де нинї стоїть город Київ; під 14 лютого память св. Кирила фільософа, учителя словянського.

19) В прольозї, полууставом другої половини XVI віку записано під 2 мая перенесенє мощий св. мучеників Бориса і Глїба. Під 3 мая успеніє Феодосия, і слово про житє св. о. Феодосия. Під 7 мая слово про Антонія, начальника Печерського монастиря. Під 20 мая перенесенє мучеників Бориса і Глїба. Під 30 мая перенесенє мощий Феодосия. Під 11 липня св. Ольги. Під 12 липня мучеників Варягів убитих в Київі. Під 15 липня св. Володимира. Під 24 липня страсти мучеників Бориса і Глїба.

20) Синодик кіньця XVIII віку, в нім: Путь хотящому спасти ся удобний і не трудний, що написав Варлаам Голенковський, намістник Печерської Лаври, умер в роцї 1740.

21) В збірнику, полууставом XV і XVI віку записано під 20 вересня мучеників князя Михаїла і його боярина Теодора. Під 21 грудня митрополита Петра. Під 2 мая мучеників Бориса і Глїба. Під 3 мая Теодосия. Під 15 липня св. Володимира. Під 24 липня Бориса і Глїба.

22) В збірнику житий і мов, скорописию кінця XVI, початку XVII і середини XVII віку записка про князя Федора Смоленського і два відривки з оповідання під 24 липня про убийство Бориса і Глїба.

23) Алфавитъ или Азбуковникъ, XVII віку. Тут 1) оповіданє про то, з якого покол̈іня походять Русини 2) Оповіданє про то, як св. Кирило зложив азбуку словянську. 3) Про св. Кирила та про то, що нарід руський приняв віру самим Богом явлену. *С. Гн.*

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томі:

Часописи за р. 1899: Кіевская Старина
Университетскія Извѣстія (київські)
Записки императорскаго харьковскаго университета
Труды кіевской духовной академіи
Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости
Подольскія Епархіальныя Вѣдомости
Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости
Черниговскія Епархіальныя Извѣстія
Полтавскія Епархіяльныя Вѣдомости
Курскія Епархіяльныя Вѣдомости
Херсонскія Епархіяльныя Вѣдомости
Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ
Земскій Сборникъ Черниговской губерніи
Сборникъ Херсонскаго земства, 1898 і 1899.

Ю. Кулаковскій — Карта Европейской Сарматіи по Птолемею, 1899.

М. Ростовцевъ — Римскіе гарнизоны на Таврическом полуостровѣ, 1900.

Д. Иловайскій — Историческія сочиненія, II 1859—1897, 1897.

Н. Коробка — Весенняя игра — пѣсня „Воротаръ“ и пѣсни о князѣ Романѣ, 1899.

И. Срезневский — Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги, 1897.

А. Мезіеръ — Русская словесносность съ XI по XIX столѣтія включительно, часть I, 1899.

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русскихъ лѣтописей, изданныхъ археографическою коммиссіею, отдѣлъ I — указатель лицъ, т. II, 1898.

Е. Церетели — Елена Іоанновна, великая княгиня литовская, русская, королева польская, 1898.

A. Lewicki — Unia Florencka w Polsce, ч. I, 1899.

Др. Й. Шараневичь — Церковная унія на Руси и вліяніе ей на змѣну общественного положенія мірского руского духовенства, 1897.

Dr. I. Szaraniewicz — Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego, 1899.

Акты издаваемые виленскою коммиссіею для разбора древнихъ актовъ, т. XXIV, 1897.

В. Ляскоронскій — Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящіеся къ Южной Россіи, 1898.

А. А. Дмитріевскій — Арсеній, архіепископъ елассонскій (суздальскій тожь) и его вновь открытые историческіе мемуары, 1899.

Д. Сцѣпуро — Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ, 1899.

Maryan Dubiecki — Kudak, twierdza kresowa i jej okolice, 1900.

Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіякономъ Павломъ Алеппскимъ, кн. III і IV, 1898.

А. Петрушевичъ — Дополненія ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1782 годъ, изданной въ Львовѣ 1887 года, т. I і II, 1896—7.

Dr. K. Kaindl — Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung.

П. Житецкій — Энеида И. П. Котляревскаго и древнїйшій списокъ ея, 1900.

В. Перетцъ — Малорусскія вирши и пѣсни въ записяхъ XVI—XVIII в., 1899.

F. Hoesick — Szkice i opowiadania historyczno-literackie, 1900.

Этнографическое Обозрѣніе, 1898.

Живая Старина, 1898.

Отчетъ Императорской публичной библіотеки за 1894 годъ, 1897.

ПОКАЗЧИК

до тт. XXXIII—XXXVIII Записок Наукового Товариства імени Шевченка[1]).

I. Розвідки, замітки й материяли.

[1]) Скороченя: м. = місце (в книжці), misc. = Miscellanea, Бібл. = Бібліоґра- Н. хр. = Наукова хроніка.

II. Рецензиї (Наукова Хроніка і Бібліоґрафія).

Abraham Władysław. Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896/7 i 1897/8. O materyałach do dziejów polskich w wiekach średnich. (W dodatku: Sprawozdanie z poszukiwań za listopad i początek grudnia 1898. (Відбитка з Archiwum komisyi historycznej t. VII), Краків, 1899. *С. Томашівський*. XXXIV, Бібл. с. 22—24.

Acta Tomiciana, tomus decimus, A.D.XDXXVIII, Познань, 1899, с. 481 in fol. *Ф. М.* XXXVII, Бібл. с. 18—20.

Акты издаваемые виленскою коммисіею для разбора древныхъ актовъ. Том XXIV. Акты о боярахъ, Вильно, 1897, с. XLIV+547, 4⁰. *Й. Ч.* XXXVIII, Бібл. с. 14—15.

Акты литовской метрики, собраны проф. Варшавскаго университета Ѳ. И. Леонтовичемъ. Том перший, випуск перший, 1413—1498 рр.; випуск другий, 1499—1507 рр. Варшава, 1896/7, 4⁰, с. 169+200+LV. *Й. Ч.* XXXVII, с. 16—7.

Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie, wydane przez Bronisława Gorczaka konserwatora tegoż archiwum том V (1513—1547) Львів, 1897, ст. XXXI+456 + CXVI. *Й. Ч.* XXXVII, Бібл. с. 17—8.

Ардашевъ Н. Н. Изъ исторіи XVII в. Походъ Черкасъ (Журналъ Министерства Народн. Просвѣщ. 1898, VI, ст. 225—263. *О. Г-ий*. XXXIII, Бібл. с. 10—11.

Архангельскій А. Къ исторіи древне русскаго луцидаріуса (Ученые Записки императорскаго казанскаго университета, 1898, I, X i XI; 1899, II, IV i V. VI). *Й. П.* XXXIV, Бібл. с. 13—15.

Археологическая лѣтопись Южной Россіи составлена подъ редакціей Н. Ф. Бѣляшевскаго т. I, 1899 г. К., 1899, ст. 2227. *М. Г.* XXXVII, Бібл. с. 1—2.

Археологическія извѣстія и замѣтки за 1898 р. *О. Г-ий*. XXXIII, Н. Хр. 37—38.

Archiv für slavische Philologie за р. 1898. *І. К.* XXXIII, Н. Хр. с. 50—54.

Ateneum за 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 44—45.

Bayger Jan Aleksander. Powiat trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny. Львів, 1899, ст. VIII+319. *В. Гнатюк*. XXXIV, Бібл. с. 46—49.

Biblioteka warszawska за 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 45.

Богословскій Вѣстникъ за р. 1898. *С. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 34—35.

Будучність за р. 1899. *С. Томашівський*. XXXIV, Н. Хр. с. 7—8.

Буковина за р. 1899. *С. Томашівський*. XXXIV, Н. Хр. с. 7.

Бѣлокуровъ Сергѣй. Русскія лѣтописи, I—III. 1) Лѣтописецъ патр. Никифора. 2) Лѣтописецъ Переяславля Суздальскаго. 3) Хроника русская (Лѣтописецъ вкратцѣ) проф. И. Даниловича. По рукописи принадлежащей Н. П. Никифорову. Москва 1898, ст. LII+89+1 (відбитка з чтеній москов. Общества Исторіи и Древностей. *М. Грушевський*. XXXIII, Бібл. с. 5.

Варшавскія университетскія извѣстія за р. 1898, I—IX. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 34.

Васильевъ А. Славяне в Греціи. Византійскій Временникъ, 1898, ст. 404—436, 626—670. *Ф. М.* XXXVII, Бібл. с. 2—7.

Вержбовскій Өеодоръ. Матеріалы къ исторіи московскаго государства въ XVI и XVII ст. Випуск I: Посольство Іоанна Кобенцеля въ Москву въ 1575—1576 гг. Варшава, 1896, ст. 68. Выпуск II: Война съ Польщею въ 1609—1611 годахъ, 1898, ст. 89. *С. Томашівський.* XXXIV, Бібл. с. 19—21.

Византійскій временникъ за р. 1898. *М. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 39.

Вильчинскій Ольгердъ. Очеркъ древнѣйшей культуры русскихъ областей. Спб., 1897, ст. 46. *О. Г-ий.* XXXIV, Бібл. с. 3—3.

Владиміровъ П. В. Пятдесятлѣтіе Мыслей объ исторіи русскаго языка. К., 1899, ст. 45. *Т.* XXXVII, Бібл. с. 43.

Волкъ - Карачевскій В. В. Борьба Польщи съ козачествомъ во второй половинѣ XVII и началѣ XVIII вѣка (Университетскія Извѣстія 1898—11, 1898--1, 2, 3, 4, ст. 361—XIII). *С. Томашівський.* XXXVII, Бібл. с. 24—34.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 13—14.

Воронежскія Епархіальная Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Х. с. 36—37.

Вѣстникъ Европы за 1898 р. *О. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Halban Alfred Dr. Zur Geschichte des deutschen Rechtes in den Gebieten von Tschernigow und Poltawa. Archivalischer Reisebericht. Zeitschrift für Savigny-Stiftung für Rechts-Geschichte. XIX, (XXXII) т., 1898, ст. 1—15. *Ю. К.* XXXIV, Бібл. с. 27—28.

Герцбергъ Г. Ф. Исторія Византіи. Переводъ, примічанія и приложенія П. В. Безобразова. Мва., 1897, ст. IX+2+674. *М. Г.* XXXVII, Бібл. с. 2.

Hoesik Ferdynand. Szkice i opowiadania historyczno-literackie 1900. *С. Гн.* XXXVIII, Бібл. с. 46.

Голубевъ С. Т. Къ исторіи Кіевской Трехсвятительской церкви за вторую половину XVII столѣтія. Труды кіев. дух. акад. 1899, I, ст. 105—142. *С. Г.* XXX. Бібл. с. 37.

Голубевъ С. Матеріалы для исторіи западно-русской церкви (XVIII стол.). (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца. кн. IX, ст. XVII+192 і кн. X, ст. 193—301) Київ, 1896. *П. Р.* XXXIV, Бібл. с. 25—27.

Голубевъ С. Неизвѣстное полемическое сочиненіе противъ папскихъ притязаній въ Юго-западной Россіи (1633 г.), К., 1899, ст. 42 (відбитка з Трудів кіев. дух. акад.). *В.* XXXVII, Бібл. с. 23—24.

Hommel Fritz. Hethiter und Skythen und das erste Auftreten der Iranier in der Geschichte (Věstnik královské české Společnosti Nauk, Třida filosoficko-historicko-jazykozpytna, Ročnik 1898 r. VI, ст. 1—28. *Б. Б.* XXXIV, Бібл. 1—3.

Горленко В. П. Украинскія были. Описанія и замѣтки. К., 1899, ст. 108. *С. Є.* XXXVII, Бібл. с. 38—39.

Гринченко Б. Д. Етнографическіе Матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Томъ III. Пѣсни. Приложеніе къ N. XI—XII, „земскаго Сборника“ 1898 года. Чернигів 1899, ст. XXII+767 великої 8°.

В. Гнатюк. XXXIII, Бібл. с. 28–31.

Gawroński - Rawita Fr. Filip Orlik, jako hetman kozacki (Biblioteka Warszawska 1899, IX, ст. 389 — 419). *О. Целевич.* XXXVII, Бібл. с. 34–36.

Galli-Anonymi Chronicon recensuerunt L. Finkel et S. Kętrzyński. Львів, 1899, ст. 123+XX (Fontes rerum polonicarum in usum scholarum t. I). *С. Томашівський.* XXXVII, Бібл. с. 13—14.

Д. В. Кіевскій митрополитъ Рафаилъ Заборовскій и его мѣры къ исправленію духовенства (Кіевская Старина, 1899, III, ст. 397 — 423). *М. Г-а.* XXXVII, Бібл. 36—37.

Діло, за 1899 р. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. с. 5—7.

Дмитріевскій А. А. Арсеній, архіепископъ елассонскій (суздальскій тожь) и его вновь открытые историческіе мемуары (Труды кіев. дух. акад. 1898—1899). *С. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 15—16.

Dąbkowski Przemysław. Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI. Львів, 1898, ст. 55 (Відбитка з часописи „Przegląg prawa i administracyi“. *С. Т.* XXXIV, Бібл с. 18—19.

Древности. Труды археографической коммисіи императорскаго московскаго археологическаго общества, т. I, вип. 3. Москва, 1899, ст. 381—392+190+IV. *М. Грушевський.* XXXIII, Бібл. с. 41–42.

Dubiecki Marjan. Kudak, twierdza kresowa i jej okolice. Wydanie nowe, przejrzane i powiększone. Варшава, 1900, ст. 154. *С. Т.* XXXVIII. Бібл. с. 17—18.

Еварницкій Д. И. По слѣдамъ Запорожцевъ, Спб. 1898, ст. 324. *Л. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 31–37.

Енциклопедическій словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томи XXV, полутоми 46 и 50, XXVI пол. 51 и 52. Прага, Работній домъ, Рабочая книжка, Роза ди тиволи. Спб. 1898—1899, ст. 958 і 960. *О. Г-ий.* XXXIII, Бібл. с. 44.

Ейнгорнъ Виталій. Дипломатическія сношенія московскаго правительства съ правобережною Малороссіей въ 1673 году (Журналъ Мин. Нар. Просвѣщ. 1898, V, ст. 118–151). *О. Целевич.* XXXIII, Бібл. с. 12—13.

Ейнгорнъ В. О. Отставка А. Л. Ордина Нащокина и его отношеніе къ малороссійскому вопросу (Журналъ Министерства Народ. Просвѣщ. 1897. XI, с. 92—176). *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 11—12.

Етнографическое Обозрѣніе за 1898 р. *В Г.* XXXVIII, Бібл. с. 46—49.

Живая Старина за 1898 р. *В. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 49—50.

Житецкій П. Енеида И. П. Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея (Кіевская Старина 1899, X—XII, 1900, I—III). *І. Франко.* XXXVIII, Бібл. с. 24–41.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 32—33.

Записки император. харьковскаго университета за 1899 р. *С. Т.* XXXVIII, Н. Хр. с. 11.

Земскій Сборникъ черниговской губерніи за 1899 р. *І. Ш.* Н. Хр. с. 18—22.

Zibrt Čeněk Dr. Literatura kulturně historická a etnografická 1897—1898, I, (відбитка з час.

Česki Lid VII), Прага, 1898. *В. Г.* XXXIII, Бібл. с. 34—35.

Zimorowicz Josephi Bartholomaei opera, quibus res gestae urbis Leopolis illustrantur,ex mandato senatus eiusdem civitatis edidit Dr. Cornelius Heck. (Józefa Bartłomieja Zimorowicza. Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się z polecenia reprezentacyi miasta wydał Dr. Korneli Heck) Львів, 1899, ст. XLIV+423. *С. Томашівський*. XXXVII,Бібл. с.21—22.

Извѣстія общества любителей изученія Кубанской области. Выпускъ I, подъ редакціей В. Сысоева и А. Дьячкова-Тарасова, Катеринодар 1899, ст. IX+166. *С. Є.* XXXIV, Бібл. с. 54.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, за р. 1898. *І. К.* XXXIII, Н. Хр. с. 40—43.

Иловайскій Д. И. Сочиненія историческія. Часть вторая.1859—1897. Москва, 1897, IV+387. *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 4—5.

Историческій Вѣстникъ за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 38—39.

Истринъ В. Хроноґрафы въ русской литературѣ (Византійскій временникъ, 1898, I, ст. 131—152). *Михайло Грушевський*. XXXIV, Бібл. с. 11.

Kaindl Dr. Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung. (Archiv für österreichische Geschichte, т. LXXXIV, ст. 853—700). *М. К-а.* XXXVIII, Бібл с. 22—24.

Kwartalnik historyczny, за р. 1898. *Ю. Л.* XXXIII, Н. Хр. с 46—47.

Kętrzyński W. Najdawniejsze żywoty św. Wojciecha i ich autorowie. *С. Ган.* XXX, Бібл. с. 56—57.

Kętrzyński Stanisław. Gall-Anonim i jego kronika. Краків, 1899, 89, ст. 8⁰. (Відбитка з Rozprawy Akademii Umiętności,Серия II, Т. XII). *С. Томашівський.* XXXVII, Бібл. с. 12—13.

Кіевская Старина за 1899 р. *О. Ц.* і *В. Г.* XXXVIII, Н. Хр. с. 1—11.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 12—13.

Кипріановичъ Г. Я. Историческій очеркъ православія, католичества и уніи въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени. Вильна, перше вид. 1896, ст. XVI+235, друге вид. 1899 р. *К.* XXXIII, Бібл. с. 8—10.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 15.

Книга для чтенія по исторіи среднихъ вѣковъ, составленная кружкомъ предподавателей подъ редакціей проф. П. Г. Виноградова. Мва, т. I, 1896, ст. VII+446, т. II, 1897, ст. IV+967, III, 1899, ст. 587 *М. Г.*XXXVII, Бібл. с. 7.

Коваленко Гр. Евгеній Гребинка. Біографическій очеркъ (виданнє редакциї „Земского Сборника Черниговской губ."). Чернигів, 1899, ст. 1—29. *С. Гн.* XXXIII, Бібл. с. 27—28.

Коробка Н. Весенняя играпѣсня „Воротаръ" и пѣсни о князѣ Романѣ (Извѣстія отд. русскаго языка академіи наукъ, 1899, II. ст. 588—9). *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 5.

Krotoski Kazimierz Dr. Gall, scholastyk poznański i jego kronika (Kwartalnik historyczny,

1899, IV, ст. 675—682. *С. Томатівський*. XXXVII, Бібл. с. 14.

Кулаковскій Юліянъ. Карта Европейской Сарматіи по Птоломею. К., 1899, ст. 31+1, мапа, 4°. *Б. Б.* XXXVIII, Бібл. с. 1—4.

Кулябка С. Н. Шевченко и Бѣлинскій (Научное обозрѣніе, 1898, кн. VIII). *О. Г-ий*. XXXIII, Бібл. с. 24—25.

Кудринскій Ѳ. Философъ безъ системы. Опытъ характеристики Григорія Савича Сковороды. (Кіевская Старина, 1898, кн. 1—3, ст. 38—63, 265—82, 436—57). *С. Гн.* XXXVII, Бібл. с. 39—40.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 16—117.

Лазаревскій А. М. Историческіе очерки полтавской Лубенщины XVII—XVIII вв. (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца кн. XI, ст. 34 — 203). *П Р.* XXXIII, Бібл. с. 13—14.

Латышевъ В. Объ островѣ св. Еѳерія (Замѣтки по древней географіи сѣвернаго побережья Чернаго моря, V). (Журналъ Министерства Нар. Просв. 1899, V, 73—87). *О. Г-ий*. XXXIV, Бібл. с. 4—5.

Лашкаревъ П. Церковно-археологическіе очерки, изслѣдованія и рефераты. Кіевъ, 1898, ст. I+I+240+I. *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 6.

Lewicki A. Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II (Rozprawy akademii umiętności, wydział historyczno - filozoficzny, t. XXXVII, 1899, ст. 292—410). *И. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 16—18.

Lewicki Anatol. Unia Florencka w Polsce, Część I (Rozprawy Akademii Umiętności т. XXXVIII, 1899, ст. 67). *Ф. М.* XXXVIII, Бібл. с. 8—12.

Літературно - Науковий Вістник за р. 1899. *С. Томашівський*. XXXIV, Н. Хр. с. 1—5.

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 35.

Любецкій Архивъ графа Милорадовича, выпускъ первый. К., 1898, ст. VI+VI+256. *Ю. К.* XXXIII, Бібл. с. 14—18.

Lud, за р. 1898. *В. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 47—50.

Ласкоронскій Василій. Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящіе ся къ Южной Руси. Кіевъ, 1898, 1—22, in fol. +4 карти (відбитка з XI т. Чтеній київ. істор. тов.). *В. Д.* XXXVIII, Бібл. с. 14—15.

Лященко А. О Моленіи Данила заточника (изъ Jahresbericht der Reformierten Kirchenschule für 1895—6) Спб. 1896, ст. 46. *М. Грушевський*. XXXIV, Бібл. с. 10—11.

Мезіеръ А. В. Русская словесность съ XI по XIX столѣтія включительно. Библіографическій указатель произведеній русской словесности въ связи съ исторіей литературы и критикой. Книги и журнальныя статьи. Часть I, Русская словесность съ XI по XIII в. Спб. 1899, ст. 161, вел. 8°. *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 6.

Міръ Божій за 1898 р. *О. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 35—36.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1898. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 36.

Niederle Lubor Dr. Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na zeme slovanské. Descriptio Europae regio-

num, quae ad orientem spectant veterum scriptorum locis illustrata. Prispěvkem k poznání nejstarších dějin slovanskich podává... Прага 1899, ст. 125+2 (Rozpravy České akademie, секция I, річн. VIII, ч. 1). *Михайло Грушевський.* XXXIII, Бібл. с. 1—2.

Новицкій А. П. Исторія русскаго искуства. Москва, 1899, випуск II, ст. 81—160, випуск III, ст. 161—240. *М. Г-а.* XXXIII, Бібл. с. 7—8.

Огляд західно-европейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури й штуки за 1898 р. IV. Нові часи. *Др. М. Кордуба.* XXXIII, Н. Хр. с. 1—30. За р. 1899: I Історіозофія, помічні науки історії, загальні публікациї, II. Старинні часи, XXXVII, Н. Хр. с. 1—28; III. Середньовічні часи, XXXVIII, Н. Хр. с. 26—38.

Огляд часописей за р. 1899 — часописи українсько-руські. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. 1—8.

Огляд часописей видаваних поза Україною за р. 1898. XXXIII, Н. Хр. с. 33—54.

Отчетъ Императорской публичной библіотеки за 1894 годъ Спб. 1897. *С. Гн.* XXXVIII, Бібл. с. 50—54.

Павловъ А. Номоканонъ при Большомъ Требникѣ. Москва, 1891. *М. Гл.* XXXIV, Бібл. с. 8—10.

Памятники древне-русской церковно-учительной литературы. Выпускъ четвертый. Славяно-русскій Прологъ. Часть вторая, Январь-Апрѣль, подъ редакціею проф. А. И. Пономарева. Спб. 1898, ст. 11. *Др. І. Франко.* XXXVII, Бібл. с. 15—16.

Памятники изданные кіевскою комиссіею для разбора древнихъ актовъ. Изд. второе съ дополненіями. Кіевъ 1898, т. I і II, ст. VI+616, т. III, ст. XVII+600, XXXVII, Бібл. с. 20—21.

Памятники славяно-русской письменности, изданные археографическою коммисіею, т. I: Великія Минеи Четіи, ноябрь дни 1—12. Спб., 1897, ст. IV+884, 4°. *М. Г.* XXXIV, Бібл. с. 12.

Пашутинъ А. Н. Историческій очеркъ г. Елисаветграда. Елисаветградъ, 1897. *Л. Ч.* XXXIII, Бібл. с. 18—24.

Перетцъ В. Н. Изъ исторіи пословицы. Спб. 1898, ст. 39. *Т.* XXXVII, Бібл. с. 43.

Перетцъ В. Н. Малорусскія вѣрши и пѣсни въ записяхъ XVI—XVIII в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1899, кн. 3, 4). *Др. Іван Франко.* XXXVIII, Бібл. с. 41—46.

Петровъ. Кіевъ его святыни и памятники. (Приходская Библіотека. Редакція В. И. Шемякина) Спб. 1896, ст. 180 + плян, 16°. *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 6—7.

Петровскій С. В. Сказанія объ Апостольской проповѣди по сѣверо-восточному Черноморскому побережью. Очеркъ изъ исторіи древне христіянской литературы. (Записки Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, Т. XX і XXI). *С. Гм.* XXXIII, Бібл. с. 2—5.

Петрушевичъ А. С. Дополненіе ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1772 годъ изданной въ Львовѣ 1887 года. (Литературный Сборникъ, изд. Галицко-русскою Матицею г. 1896, 1897), т. I (1700 — 1771) Льв. 1896, ст. III+423, т. II (1772—1800) Льв. 1897, ст. II+431. *С. Т.* XXXVIII, Бібл. с. 20—22.

Петрушевичъ А. С. Лингвистическо-историческія изслѣдованія о начаткахъ города Львова и окрестностей его съ возрѣніемъ на предисторическія времени переселенія славянскихъ и румынскихъ племенъ изъ придунайскихъ странъ въ предкарпатскія области. Львів, вип. I—1893, II—1896, III—1897, ст. 1 — 600, XXXVII, Бібл. с. 10 — 12.

Петрушевич А. О соборной богородичной церкви въ городѣ Галичѣ происходящей изъ первой половины XII столѣтія. вип. I, Львів, 1899, ст. 136. *М. Грушевський*. XXXVII, Бібл. с. 10—12.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 14—15.

Polivka G. Dr. Nachträge zur Polyphemsage (відбитка з Archiv für Religions-wissenschaft) Фрайбурґ ст. 305—336 *В. Г.* XXXIII. Бібл. 33 - 34.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 36.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр.

Потебня А. А. Изъ записокъ по русской грамматикѣ. III. Объ измѣненіи значенія и замѣнахъ существительнаго 1899, Харків, ст. V+663. *Т.* XXXVII, Бібл. с. 40 —42.

Prochaska A. Dr. W czasach husyckich (Rozprawy akademii umiętności, Wydział historyczno-filwzoficzny т. XXXVI, 1897, ст. 166—288, *Й. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 15 — 16.

Przewodnik naukowy i literacki за р. 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр с. 45 — 46.

Пташицкій С. Л. Князя Пузыны, историко - генеалогическіе матеріялы. Сп. 1899. *Ф. Мт.* XXXVII, Бібл. с. 22—23.

Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіякономь Павломъ Алеппскимъ кн. III, ст. IV+208 і IV ст. X+195. Москва, 1898. *Й. Ч.* XXXVIII, Бібл. с. 18—20.

Рожковъ И. А. Очерки юридическаго быта по Русской Правдѣ (Журналъ Мин Нар. Просв. 1897, XI, ст. 11—60, XII, ст. 263 — 329). *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 6—7.

Rozprawy akademii umiętności. Wydział historyczno-filozoficzny т. XXXVI (серії II, т. XI) Краків, 1898, *Й. Ч.* XXXIII, Бібл. с. 42—44.

Rozprawy akademii umiętnosci. Wydział historyczno-filozoficzny т. XXXVII, Краків, 1899. *Й. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 55 - 56.

Руслан, за 1899 р. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Хр. с. 7.

Русская історія съ древнѣйшихъ временъ до смутнаго времени. Сборникъ статей изданный подъ редакціей В. Н. Сторожева, вып. I. (Бібліотека для самообразованія XIII). Москва, 1898, 16°, ст. XXII+2+657. *М. Грушевський.* XXXVII, Бібл. с. 8—10.

Русская Мысль, за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Русская Старина, за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 38.

Русскій Вѣстникъ, за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 32.

Русскій филологическій вѣстникъ, за 1898 р. *М. Г.* XXX, Н. Хр. с. 43 44

Русское Богатство, за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Русское Обозрѣніе, за 1898 р. *О. Г ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Сборникъ Харковскаго историко - филологическаго обще-

ства т. XI. Харків, 1899. *Т. Г.* XXXIII, Бібл. с. 38—41.

Сборникъ Херсонскаго земства 1898 і 1899 рр. *І. Ш.* XXXVIII, Н. Хр. с. 23—25.

Сергѣевичъ В. Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права. Спб. 1899, ст. VI+480. *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 7.

Сергѣевичъ В. К. Русская Правда и ея списки (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1899, I, стор. 1—41). *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 6.

Собраніе сочиненій К. Д. Кавелина. Том I, Спб. 1897, ст. 32 + 1052 + 3. *М. Г.* XXXIV, Бібл. с. 5.

Sokalski Bronisław. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym. Львів, 1899, ст. XVI+496. *В. Гнатюк.* XXXIV, Бібл. с. 49 54.

Срезневскій И. И. Обозрѣніе древныхъ русскихъ списковъ Кормчей книги. Спб. 1897, ст. VI+207+ фототипічна таблиця *О. П.* XXXVIII, Бібл. с. 5—6.

Столѣтній ювилей Подольской Духовной Семинаріи (1798—1898, Камінець, 1899). *Д. Я.* XXXVII, Бібл. с. 40

Strzetelska - Grynbergowa Zofia. Staromiejskie. Ziemia i ludność. Львів, 1899, ст. VIII+678. *В. Гнатюк.* XXXIV, Бібл. с. 38—46.

Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce т. VI, вип. IV. Краків, 1889, ст. 223—369+XCIII—CXXXIV+1 таблиця, 4°. *М. Г-а.* XXXIV, Бібл. с. 21—22.

Сцѣпуро Д. Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ (Труды Кіевской Духовной Академіи 1898 р. IX і XI, 1899 р. IV, VI, VIII і IX). *С. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 17.

Сѣверный Вѣстникъ за 1898 р. *О. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Труды кіев. духовной академіи за 1899 р. *С. Г.* XXXVIII, Н. Хр. с. 11—12.

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русскихъ лѣтописей изданныхъ археографическою коммисіею, отдѣлъ I. указатель лицъ, т. II (К. Θ.), Спб. 1898, ст. II+397+XXVIII, 4°. *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 7.

Университетскія Извѣстія (київські) 1899. *С. Т.* XXXVIII, Н. Хр. с. 11.

Ученыя записки императорскаго казанскаго университета за р. 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 33—34.

Folklore de l' Ukraine. Український фолькльор. Сороміцькі пісні, звичаї, казки, приказки, загадки і лайки. (Extr. de Κρυπτάδια t. V, 1898. Cet extrait ne peut être vendu). Париж, ст. 218, 16°. *В. Г.* XXXIII, с. 32—33.

Франчук Іван. Жіночі типи в повістях Квітки — Основяненка (Справозданє II ґімназиї в Перемишли за рік шкільний 1897/8, ст. 1—32). *С. Гн.* XXXIII, Бібл. с. 25—27.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 17.

Хижняковъ В. Черниговская Старина (1775 (?) — 1810 гг.). По архивнымъ бумагамъ городской думы (Кіевская Старина, 1899, VI, ст. 367—407). *Ф. М.* XXXIV, Бібл. с. 30—31.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ за 1898 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 18.

Христіанское Чтеніе за р. 1898. *В.* XXXIII, Н. Хр. с. 35.

Церетели Е. Елена Іоановна, великая княгиня литовская, русская, королева польская. Спб. 1898, ст. II+356. *С. Т.* XXXVIII, Бібл. с. 7—8.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія за р. 1899. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 15—16.

Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-лѣтописца, т. XII, К., 1898. *О. П.* XXXIII, Бібл. с. 35—38.

Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ за р. 1898 *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 38.

Чтенія въ церковно-археологическомъ обществѣ, вып. II, К., 1889, ст. 108. *В.* XXXVII, Бібл. с. 40—42.

Шараневичъ Исидоръ Др. Церковная унія на Руси и вліяніе ей на змѣну общественного положенія мірского русского духовенства. Львів, 1897, ст. 30. *Ф. М.* XXXVIII, Бібл. с. 12—14.

Szaraniewicz Izydor Dr. Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego. Львів, 1899, ст. 30. *Ф. М.* XXXVIII, Бібл. с. 12—14.

Шахматовъ А. Древнѣйшія редакціи Повѣсти временныхъ лѣтъ. (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1897, X, ст. 109—259). *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 7—8.

Шахматовъ А. А. Пахомій Логоѳетъ и хронографъ (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1899, I, ст. 200—7). Путешествіе М. Г. Мисюря Мунехина на Востокъ и Хронографъ редакціи 1512 г. (Извѣстія Академіи Наукъ 1899, I, ст. 200—229). *М. Грушевський.* XXXIV, Бібл. с. 11—12.

Schnür-Pepłowski Stanisław. Cudzoziemcy w Galicyi (1787—1841). Краків, 1898, ст. 263. *Ф. М.* XXXIV, Бібл. с. 28—29.

Яцимирскій А И. Новыя данныя о Хожденіи архіепископа Антонія въ Царгородъ (Извѣстія отд. русскаго яз. академіи наукъ 1899, I, ст. 223—264. *М. Г.* XXXVII, Бібл с. 14—15.

III. З Наукового Товариства імени Шевченка.

Засїдання Видїлу: вересень-грудень 1899, XXXIII, м. 1, с. 1—2.

Засїдання секций: жовтень-грудень 1899, XXXIII, м. 2, с. 3—5.

(Далї справоздання з Товариства подають ся в Хронїцї його, що виходить осібно).

Скорочення авторських імен:

Б. Б. — Богдан Барвинський, **В. Г.** — Володимир Гнатюк, **І. К.** — Іван Копач, **І. Ш.** — Іля Шраг, **Й. П** — Йосип Постригач, **Й. Ч.** — Йосип Чайківський, **М. Г-а** — Марія Грушевська, **М. Г.** — Мих. Грушевський, **М. Гл.** — Мих. Галущинський, **М. К-а** — Мих. Коцюба, **О. П.** — Олексїй Пашкевич, **П. Р.** — Петро Рондяк, **С. Гн.** — Семен Гуменюк, **С. Є.** — Сергій Єфремів, **С. Т.** - Стефан Томашівський, **Т. Г.** — Теодор Гуль, **Ф. М.** — Франц Марисяк, **Ф. Мт.** — Федір Матушевський.

Наслїдком того, що т. XXXI — II і XXXV — VI Записок були призначені на реферати київського археольоґічного з'їзда, прискорено сього року вихід всїх взагалї томів Записок. Дальший — XXXIX вийде в своїм часї (на початку 1901 р.); там буде подано й докінченнє Оглядів за 1899 р., відложено через брак місця в XXXVII—VIII т. (знов таки через призначеннє чотирох томів Записок на самі реферати).

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynśkyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1-16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynśkyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1-20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1-42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer", mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4 Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus" in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch - archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševškyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivškyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in den slavischen Sprachen, von A. Barvinškyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedes vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovškyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratškyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars", ein altukrainisches Poem auf apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenškyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der Ἀντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynškyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat); Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hrusevškyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč. 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Поодинокі томи „Записок" (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., т. XXXI—II і XXXV—VI по 6 кор., комплєт I—XX т. продаєть ся по 48 кор.; X річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B. XXXI—II u. XXXV—VI à 6 Kr. B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., X Jahrgang kostet 12 Kr.